ספר

ערוך השלחן

על הלכות פסח

עם כל המטעמים מראשונים ואחרונים.

מאתי

יחיאל מיכל בהרב מוהר"ר אהרן הלוי עפשטיין החונה בק'
נאווהרדק בעה"מ ספרי ערוך השלחן על כל "ארבעה חלקי הש"ע וספר
אור לישרים על ספר הישר לר"ת ז"ל.

הובא לבית הדפוס בהוצאות הגאון המחבר ע"י בית מסחר ספרים של הר' יוסף צבי לעוו נ"י
בווארשא (רחוב מילא נומר 2) מהרה"ג ר' שמואל זצ"ל שהיה אב"ד בק' וואלטשין
משנת תר"ט עד תר"ך ואחר כך משנת כת"ר עד י"ט כסליו תר"ס היה ראב"ד
ומו"צ במעזריטש יע"א ושם מנוחתו כבוד. תנצב"ה.

פיעטרקוב

בדפוס המשובח של הרבני וכו' מו"ה מרדכי צעדערבוים נ"י.

שנת תרס"ז לפ"ק

СЕФЕРЪ АРУХЪ ГАШУЛХАНЪ

т. е. ПРИГОТОВЛЕНІЕ КЪ СТОЛУ

О ЗАКОНАХЪ ПАСХИ.

Соч. Раввина И. М. ЭПШТЕЙНА.

Подъ наблюденіемъ и корректура І. ЛЕВЪ, книгопродавецъ въ Варшавѣ.

Петроковъ, въ типографіи М. Цедербаума 1907 г.

תכט דיני חדש ניסן . ובו ח' סעיפים :

א ניסן הוא ראש החדשים ומפני גדולתו לכן אע"פ שהשנה מונין מתשרי מ"מ החדשים מונין מניסן שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה כלומר שמפני שהוא הראש לכל החדשים לכן ישאר ראשון למנין החדשים ומה הוא גדולתו של חדש ניסן מפני שבו היתה יציאת מצרים שבזה נגלה השגחת השי"ת על ברואיו ואותותיו ונפלאותיו ושמשלם רע לרשע כרשעתו ומשלם טוב לאוהביו כמו שהכה לפרעה ולמצרים וגאל את ישראל :

ב ולמה נבחר ההדש הזה מפני שהמצרים עבדו לטלה שהוא ראש המזלות באפודת העגולה ומזל טלה משמש בחדש ניסן ופרעה סמך על כחו ומזלו ולכן אף כי במכת ברד נשבר לבו הזונה עד שאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים מ"מ אח"כ במכת ארבה הרים ראש כדכתיב ויגרש אותם ובמכת חשך יצא בחוצפה גדולה עד שאמר למשה רבינו אל תוסף ראות פני והטעם מפני שאז קרבו ימי ניסן ובטח על מזלו שבחדש הזה וזהו שאמר הקב"ה למשה החדש הזה לכם ר"ח כלומר החדש הזה שפרעה ממתין עליו יהיה לכם ראש חדשים שבזה תתברר כי אין ממש במזלות וה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד וישראל הם עם סגולתו ולכן ראשון הוא לכם לחדשי השנה :

ג ומפני גדולת החודש הזה גם המשכן הוקם בר"ח ניסן כדכתיב בפקודי והנשיאים הקריבו יום יום קרבנותיהם לחנוכת המזבח כדכתיב בנשא וכל נשיא עשה ביומו יו"ט וכן לעתיד לבא עתיד בהמ"ק להבנות בניסן כדתניא בפ' בתרא דמס' סופרים ואומר שם דלפיכך אין אומרים תחנות כל ימי ניסן ואין מתענין עד שיעבור ניסן לבד הבכורות שמתענין בע"פ ואין אומרים צדקתך צדק בשבת במנחה ואין מספידין בו גם אין אומרים צדוק הדין ומדברי רבינו הב"י מבואר דרק לגזור תענית בציבור אסור אבל יחיד בפ"ע יכול להתענות שכתב אין מתענין בו להזכיר בציבור אבל רבינו הרמ"א כתב שנהגו דאין מתענין בו תענית כלל אפילו יום שמת בו אביו או אמו וחתן ביום חופתו יכול להתענות כמ"ש לקמן סי' תקע"ג ותענית חלום פשיטא שמתענין וא"צ למיתב תענית לתעניתו כבשבת ויו"ט ואין לשאול איזה יחוס יש להימים שאחר הפסח די"ל הואיל שיצא רוב החדש בקדושה (מג"א סק"ג) ובאמת א"צ לזה דכל חדש ניסן קדוש מפני הטעמים שבארנו ואם התענה בשבת שבתוך ניסן תענית חלום וצריך למיתב תענית לתעניתו יתענה ביום מחר אף שהוא בניסן (שם סק"ו) אך אם היה סמוך לי' לחדש יניח התענית עד יום זה מפני שהוא תענית צדיקים מטעמים שיתבארו בסי' תק"פ וכן ר"ח בעצמו יתבאר בסי' תקע"ג שיש מתענים ע"ש (שם):

ד ואין אומרים מזמור לתודה בע"פ ובכל ימי הפסח לפי שבתודה בא חמץ וכן במשנת התודה באיזהו לא יאמר כאלו הקרבתי תודה מטעם זה וכן אין אומרים אז אל ארך אפים ולמנצח יענך והספרדים אין אומרים זה בכל החדש וכן אין אומרים היהי רצון שאחר קריאת התורה בב' וה' ואין עושים הזכרה בכל חדש ניסן וכבר נתבאר שאין אומרים צדוק הדין וממילא דגם קדיש ליכא (שם סק"ה) אך יכולים לומר איזה מזמור ולומר עליו קדיש והמנהג לומר מזמור מ"ט ואומרים קדיש וחכם בפניו פשיטא שצריכים להספידו שהרי אין מועד בפני ת"ח וכ"ש בניסן ועמ"ש לעיל סי' ת"ך:

ה ונוהגים להרבות קצת באכילה ושתייה ביום שאחר החג והוא אסרו חג והמנהג שלא להתענות בו דנחשב קצת כיו"ט דאסרו חג שבועות וודאי היה יו"ט שבו היה יום טבוח ותפסו ליו"ט כל אסרו חג גם של פסח ושל סוכות ובסוכה (מ"ה:) אמרו כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח ופירש"י בלשון אחד דאאסרו חג קאי ע"ש ונ"ל דה"פ דהנה שמחת החג כשמכוין לשם שמים עיקר השמחה בהקרבנות שלמי שמחה ואם בהתפעלות נפשו הקשורה לה' שמח ג"כ ביום שלאחריו ואוכל מהשלמים של אתמול דשלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד הוי התוספות דכאלו לבד הקרבנות בנה ג"כ את המזבח :

ו איתא בפסחים (ו' .) שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום והקשו מהך דשלהי מגילה דמשה תקן להם לישראל לשאול הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג דמשמע רק בפסח עצמו ותרצו כמה תירוצים על זה דנ"מ לאחד שואל שלא בהלכות פסח ואחד בהלכות פסח הוא קודם ועוד תירוצים והאמת דבירושלמי פ"ק דפסחים (סוף הל' א') איתא דזהו בבית הוועד כלומר בבהמ"ד במקום אסיפת החכמים הוי ל' יום וכל יחיד לעצמו רק בפסח (ה"י) ועכשיו המנהג שהרב דורש בשבת הגדול ובשבת שובה ויש לדרוש מעניינא ולהלהיב את העם לתורה וליראה אבל בענייני שאלות של פסח לא שייך דכל אחד שואל מה שנסתפק לו אם לא דברים כלליים וכל אחד דורש לפי כחו (עמג"א סק"א) :

ז ונהגו כל ישראל במעות חטים לקנות לעניים קמח פסח או ליתן להם מעות שיקנו בעצמם וכל מי שדר בעיר י"ב חדש חייב ליתן לזה ועכשיו נהגו שאפילו הדר שלשים יום צריך ליתן לזה וגם ת"ח צריך ליתן שזה הוא צדקה ולא מס וזהו להבא לדור

ולא

ולא להשתקע השיעור י"ב חדש או ל' יום אבל הבא להשתקע בעיר חייב מיד ליתן וכן עני הדר בעיר ל' יום חייבים ליתן לו קמח פסח ומי שאינו עדיין ל' יום א"צ ליתן לו קמח אלא מצה לכל יום כדין העובר ממקום למקום שנותנין לו מן התמחוי כמבואר ביו"ד סי' רנ"ו והעני הבא להשתקע בעיר צריכים ליתן לו מיד קמח לפסח ולמה יגרע העני המקבל מהעשיר הנותן דבדעתו להשתקע הוי מיד כבן העיר:

ח ליתן כרוז בבהכ"נ מפני צורך גדול מותר בכל חדש ניסן ולא בתשרי מטעם שיתבאר בסי' תר"ב ונוהגין מר"ח ואילך לקרות פרשת הנשיא של אותו יום וביום י"ג יקרא מן זאת חנכת המזבח עד כן עשה את המנורה שזהו נגד שבט לוי ובע"פ אחר חצות יקרא פרשת החדש הזה וכל הפרשיות המדברות מעניין פסח ואחר המנחה אומר סדר קרבן פסח ונדפס בסידורים ובע"פ שחרית משכימין להתפלל לפי שעד שעה עשירית צריך לגמור סעודתו והוא ד' שעות על היום והמהרש"ל היה דורש שכל אחד יקח מעט מקמח פסח לאכלו קודם הפסח באיזה תבשיל או פת כדי שאם אולי יש חשש חימוץ בקמח זה יתלה בהמעט הנאכל קודם פסח וחומרא בעלמא הוא לפי שאין מחזיקין איסור ועוד דקמח בקמח הוה לח בלח וממ"נ אם יש ששים כבר נתבטל ואם לאו אינו מועיל (מג"א בסי' ת"ל) אמנם נראה שחשש למאן דס"ל דקמח בקמח מקרי יבש ביבש וחוזר וניעור בפסח (ח"י) ונהגו לעשות הכעיגול בשבת הגדול מקמח הפסח:

תל טעם על קריאת שם שבת הגדול. ובו ה' סעיפים:

א שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס הגדול שנעשה בו דפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח שיצאו ממצרים היה יום ה' (שבת פ"ז.) ונמצא ששבת שלפניו היה י' בחדש ולקח כל אחד שה לפסחו וקשרו בכרעי מטתו ושאלום המצרים מה זה והשיבו שהקב"ה צוה לשוחטו והמצרים עבדו לטלה והיו שיניהם קהות ושתקו ועוד הודיעום ישראל שעתיד הקב"ה להרוג בכוריהם והלכו בכורי מצרים ועשו עם פרעה ואבותיהם מלחמה וזהו שנאמר למכה מצרים בבכוריהם כמבואר במדרש ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול:

ב ושמא תאמר דא"כ לא הו"ל לתלות בשבת אלא בי' לחדש די"ל כיון דבי' בחדש מתה מרים לא רצו לתלות בהיום לעשותו יום שמחה ועוד דבעשור לחדש עלו מן הירדן כדכתיב ביהושע והייתי אומר דהזכרון הוא לנס הירדן לזה קבעוהו על שבת דבעליית הירדן לא היתה בשבת (כ"ה) ושמא תאמר מה איכפת לנו אם נתלה בירדן די"ל דימים אלו אנו תולים בניסי מצרים שהם גדולים מניסי הירדן:

ג ויש שכתבו מפני שהנס בא ע"י שבת לפי שידעו המצריים שהם שומרי שבת לכן שאלום מה אתם צריכים לשה בשבת והיתה תשובתם כמו שנתבאר (לבוש) ועוד שראום קושרים הטלה בשבת וקשירה אסור בשבת ושאלום על זה והשיבום כמ"ש (פריסה) ואין לשאול דא"כ היה הנס כל ד' ימים שעד הפסח שלא היו יכולים המצריים למ:עם מזה ועשו מלחמות וא"כ נקראים כולם גדולים די"ל דהעיקר הוא ההתחלה (כ"י):

ד ועוד י"ל דהאמת דשבת תלוי בפסח ופסח בשבת דשבת הוא אות על חידוש העולם ופסח הוא אות על השגחה וחיבת ישראל וזה בלא זה לאו כלום הוא כמובן ולכן תיכף ביצ"מ נתן הקב"ה לנו את השבת ולא המתין על מתן תורה לפי שפסח הכרח לשבת ושבת ה:רח לפסח לפיכך שבת זה נקרא הגדול שבו נתגדל הקב"ה שלבד חידוש העולם נתבררה השגחתו יתברך וגם אנחנו נתגדלנו שבחר בנו מכל עם ולכן באמת קורין אותו הגדול ועמ"ש לעיל סי' רמ"ב:

ה המנהג להפסיק בשבת זו מאמירת ברכי נפשי ואומרים עבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו ויש מפקפקים בזה דהא תניא יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא ואקרא דוהגדת לבנך קאי (הגר"א) וכבר נתבאר שדורשין בשבת הגדול ויש שכתבו שכשחל ע"פ בשבת שדורשין בשבת הקודם (ח"י) וזהו לדידהו שהיו אומרים דיני פסח בדרשה והיו צריכים להודיע להם קודם הפסח מה יעשו אבל לדידן שכל מי שיש לו שאלה שואל מהרב ודרשתינו הוי בעניינים אחרים אנו דורשים בשבת ע"פ וכל הדינים אומרים בהפיוט של שה"ג והפטרת וערבה אין מפטירין אלא כשחל ע"פ בשבת לפי שבה כתיב הביאו את המעשר אל בית האוצר וע"פ היה זמן ביעור ברביעית של שמיטה ובשביעית כדתנן בפ"ה דמע"ש וי"א להיפך דבשבת א"א לבער ואין מפטירין בו וערבה ובשארי שנים מפטירין וערבה לזכרון זה (בשם הגר"א) וכן המנהג אצלינו להפטיר בכל שה"ג וערבה ולא כשחל ע"פ בשבת דאז מפטירין ההפטרה של הסדרה:

תלא דיני בדיקת חמץ וזמנה. ובו ל"א סעיפים:

א יש בכלל הפסח ג' מצות עשה וד' מצות ל"ת ולדעת הרמב"ם ה' והיינו מ"ע לאכול מצה בלילה הראשון ומ"ע לספר ביצ"מ אותו הלילה ומ"ע להשבית חמץ ושאור ביום י"ד וד' ל"ת שלא לאכול חמץ כל

שבעה

שבעה ושלא לאכול תערובות חמץ כל שבעה ושלא יראה חמץ כל שבעה ושלא ימצא חמץ כל שבעה ולדעת הרמב"ם יש לאו על אכילת חמץ בע"פ מחצות היום ולמעלה אבל לשארי פוסקים אינו אלא בעשה והוא עשה דתשביתו ואיסור החמץ ואיסור השאור אחד הוא דשאור הוא מה שבו מחמיצין והאוכל חמץ או שאור בשבעת ימי הפסח אם אכל כזית ובמזיד חייב כרת שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה ואם בשוגג חייב חטאת אחד האוכל ואחד הממחה את החמץ ושותה אבל על תערובת חמץ אינו בכרת אלא בלאו (ר"י ור"ש נחלקו בחמץ לפני זמנו ואחר זמנו דר"י ס"ל בלאו ור"ש פליג ובלאחר זמנו פסק רבא בפסחים ל'. כר"ש וס"ל לרוב הפוסקים דגם בלפני זמנו הלכה כר"ש והרמב"ם ס"ל דבלפני זמנו הלכה כר"י) :

ב החמץ בפסח אסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו שום היתר אכילה כלומר לא יהא בו שום היתר המביא לידי אכילה וסתם הנאות לידי אכילה הן באות שלוקח בדמים דבר מאכל (רש"י כ"א :) וזה אנו צריכים למאן דס"ל דלא תאכל הוא רק איסור אכילה אבל כבר פסק הרמב"ם בפ"ח ממאכ"א דין ט"ו כמאן דס"ל דכל מקום שנאמר בתורה לא תאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב להיתר כדרך שפרט בנבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה ובחמץ אין פרט להיתר הנאה וממילא שאסור בהנאה (ומה שהרמב"ם ריש חמץ ומצה כתב טעמו דחזקיה לא יהא בו היתר אכילה שהטעם מהשינוי דכתיב לא יאכל כציר"י וקמ"ץ כמבואר בגמ' שם ולר' אבוה דקיי"ל כוותיה א"צ לזה אך דנקיט הדרשא הפשוטה ולא רצה להאריך וכן דרכו ככ"מ) :

ג וז"ל הרמב"ם בפ"א דין ח' אסור לאכול חמץ בי"ד מחצות היום ולמעלה שהוא מתחלת שעה שביעית ביום וכל האוכל בזמן זה לוקה מן התורה שנאמר לא תאכל עליו חמץ כלומר על קרבן הפסח מפי השמועה למדו לא תאכל חמץ משעה שראוי לשחיטת הפסח שהוא בין הערבים והוא חצי היום עכ"ל ואע"ג דהפסח היה קרב אחר תמיד של בין הערבים שהוא קרב אחר חצות וא"כ נמשך זמן הפסח להלן מחצות דאין זה ענין להכשר הפסח דוודאי גם הפסח כששחטו מיד אחר חצות כשר שהרי גם בפסח נאמר בין הערבים אלא שמקדימין התמיד מטעם המבואר בפסחים (נ"ט .) מפני שבפסח נאמר ג"כ בערב לכך מאחרין אותו אחר התמיד ועוד דתמיד תדיר (תוס' שם) אבל אם בדיעבד הקריבוהו קודם התמיד כשר כמ"ש הרמב"ם בפ"א מקרבן פסח וא"כ התורה כשאמרה שלא לאכול חמץ מזמן שחיטת הפסח הוי מחצות שזהו עיקר הזמן והראב"ד ושארי הפוסקים חלקו עליו וס"ל דליכא לאו מן התורה על אחר חצות אלא עשה דתשביתו כמ"ש :

ד וממילא דלהרמב"ם גם אחר חצות אסור בהנאה דכיון שיש פסוק דלא תאכל ממילא דנכלל בזה גם איסור הנאה כמ"ש בעצמו ספ"ח ממאכ"א שהבאנו בסעיף ב' (כ"מ ריש פ"א) ולהחולקים עליו אין אסור בהנאה עד הלילה וכזה תפסו רוב הפוסקים ומיהו מדרבנן אסור בהנאה כמו שיתבאר לקמן סי' תמ"ג ולענין ביטול גם להרמב"ם קיל בע"פ אחר חצות מבכל ימי הפסח דאלו כל ימי הפסח האיסור במשהו אבל בע"פ בטל בששים כיון שעדיין אין בו איסור כרת כמו שיתבאר בסי' תמ"ז בס"ד :

ה וכתב הרמב"ם בפ"א דין ז' האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא ה"ז אסור מן התורה שנאמר לא יאכל ואעפ"כ אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית והאוכל פחות מכזית במזיד מכין אותו מכת מרדות עכ"ל ופי' המגיד משנה משום דחצי שיעור אסור מן התורה אבל א"כ תמוה דלמה לו לבאר זה בחמץ הלא זהו ככל המאכלות אסורות ועוד דמקרא שהביא הוה ההיפך שהרי אכילה בכזית (כ"מ) ויש מי שרוצה לומר דמשום דחמץ אין איסורו רק בימי הפסח הייתי אומר דאינו בכלל כל האיסורים שחצי שיעור אסור מן התורה הוצרך הרמב"ם לפרט בחמץ קרא בפ"ע (מל"מ בשם רלנ"ח) אבל אינו מובן דהא בר"פ בתרא דיומא הובא בש"ס הך דחצי שיעור לענין יוה"כ ויוה"כ גם כן אין איסורו רק ביומו ועוד דמקרא הוי ההיפך ויש מי שאומר דסתם אכילה הוה בכל שהוא ושיעור כזית הוא מצד הלכה למשה מסיני (שם בשם הרא"ש) וזה יותר תמוה דבכל הש"ס הוה סתם אכילה בכזית והאמת ששיעורים הוה הלכה למשה מסיני אבל מ"מ דההלכה גילתה דכוונת התורה בלשון אכילה הוא בכזית ולכן רגיל הש"ס לומר סתם אכילה בכזית :

ו ולענ"ד נראה כוונת הרמב"ם דבחמץ יש פסוק מיוחד לחצי שיעור דהנה לחזקיה בגמ' (כ"א:) דאיסור הנאה למדנו מלא יאכל דכתיב בציר"י וקמ"ץ ור' אבוה ס"ל דכל לשון אכילה כולל גם הנאה והרמב"ם פוסק כר' אבוה כמ"ש בסעיף ב' וא"כ קשה לר' אבוה למה הוצרך קרא לשנות לשון לא יאכל בחמץ ולזה אומר דאתי לרבות חצי שיעור וכוונת הרמב"ם שאומר שנאמר לא יאכל היינו על שינוי הלשון דמשמע ריבוי ואי קשיא דמה לנו בחמץ הא בכל האיסורים כן הוא דוודאי יש נ"מ גדולה דהנה טעם האיסור דחצי שיעור אמרינן ביומא משום דחזי לאיצטרופי ולפ"ז כשאוכל בסוף יום השביעי ממש חצי זית תו לא חזי לאיצטרופי דהא יהיה אז מותר לאכול חמץ אבל כשיש פסוק על זה גם בכה"ג אסור מן התורה ומ"מ אין בזה כרת או חטאת כיון שזהו רק מריבויא דקרא ולא מפשטיה הוי בכל חצי שיעור של שארי איסורים :

ז כתב הראב"ד בפ"ג דין ח' כהשגות וז"ל אולי תפס זה המחבר שהוא עובר משש שעות ולמעלה בלא יראה ולא ימצא דאינו כן דשבעת ימים כתיב עכ"ל הרי דלהראב"ד אין עוברים בב"י ובל ימצא עד הלילה והמגיד משנה כתב דגם הרמב"ם סובר כן אבל כבר האריך אחד מהגדולים (נוב"י סי' ך') דאינו כן ובוודאי הרמב"ם סובר כפי שתפס הראב"ד בדברין ולשיטתו של הרמב"ם בוודאי כן הוא דכיון דס"ל דיש לאו על אכילה אחר חצות וממילא נכלל אחר חצות גם לענין בל יראה בשבעת הימים כמו לאכילה דהשבתה הוי דומיא דאכילה אם כי במהות העונ"ין אין שוין מ"מ סוף סוף יש לאו על אחר חצות כמו לכל שבעת ימי הפסח ולהראב"ד דאין לאו באכילה פשיטא דאין כאן בל יראה וכיון שרוב הפוסקים ס"ל באכילה כהראב"ד ממילא דגם לענין בל יראה קיי"ל דאין איסור בל יראה עד הלילה:

ח כתב הרמב"ם בפ"א דין ג' אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אא"כ קנה חמץ בפסח או חמצו כדי שיעשה בו מעשה אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ובא הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו אע"פ שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה מפני שלא עשה בו מעשה ומכין אותו מכת מרדות עכ"ל דכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו והכי תניא בתוספתא דמכות (פ"ד) המשייר בחמץ והמקיים כלאים אינו לוקה לפי שאין בזה מעשה:

ט והקשו עליו דאפילו קנה חמץ בפסח או חימצו שעשה מעשה למה לוקה הא להדיא אמרינן בפסחים (נ"ה .) דבל יראה הוי לאו הניתק לעשה ופירש"י דכל ימי המועד בעמוד והשבת קאי וכ"כ התוס' (כ"ט :) וטרחו הגדולים הרבה בקושיא זו ולא מצאו תירוץ ברור (עמל"מ שם בשם כמה גדולים) ולענ"ד ל"ק כלל דהנה ידוע הפלוגתא במכות (ט"ז .) אי בעינן קיימו ולא קיימו או ביטלו ולא ביטלו והרמב"ם בפי"ח מסנהדרין פסק כמאן דס"ל קיימו ולא קיימו ובארנו בח"מ סי' צ"ז סעיף ה' דלהרמב"ם כשאין בידו לקיים העשה אף שלא ביטלה בידים ה"ז לוקה ע"ש וא"כ ממילא כשיגיע שביעי של פסח ברגע האחרונה של סוף היום שאין עוד שהות לבערו הרי אז לא מקרי ניתק לעשה ולוקה שהרי ביטול לא מהני ביו"ט וכל מין ביעור כמו שריפה או מפרר וזורה לרוח צריך מעט זמן וברגע האחרונה א"א לו ולכך לוקה (ומלאתי להסג"א סי' פ' שכתב כעין זה ודהה דא"כ ה"ל לפרש ע"ש ואין זה דיקוי):

י ונ"ל דגם אם נהנה מחמץ בפסח אינו לוקה כיון שלא אכל דאע"ג דגם הנאה כלול בלשון אכילה מ"מ אין בו מלקות כמ"ש הרמב"ם בפ"ח ממאכ"א דין ט"ז וז"ל כל מאכל שהוא אסור בהנאה אם נהנה ולא אכל וכו' אינו לוקה וכו' עכ"ל וטעמו של דבר ביאר בס' המצות לאוין קפ"ז וגם שם אינו מובן והרמב"ן שם (בשרש ב') כתב דלוקין על הנאה וכן משמע מתוס' חולין (ק"כ: ד"ה אלא) ומסמ"ג לאוין רנ"ט וכ"כ בשלטי גבורים בשם ריא"ז (פסחים פ"ב) וכבר טרחו הגדולים בטעמו של הרמב"ם (פר"ח לקמן סי' תמ"ב ומל"מ פ"ה מיסוה"ת) ואנחנו בארנו בס"ד טעמו של הרמב"ם ביו"ד סי' פ"ה סעיף ל"ז מפני שהנאה הוא חלק מחלקי המצוה דבכל אכילה יש הנאה ועיקר קרא הוא לאכילה והרמב"ם לשיטתו בס' המצות שורש י"ב דאין לוקין רק על עיקר המצוה ולא על חלק ממנה דבשם כתב שאין לחשוב חלק למצוה בפ"ע וממילא דאין לוקין עליה ע"ש ושארי דינים הנוגעים לאכילת איסור ביאר הרמב"ם בפי"ד ממאכ"א ואנחנו בארנום בס"ד ביו"ד שם ופשוט הוא דאיסור בל יראה אינו בפחות מכזית וכן אין שום חילוק בין חמץ לשאור ודיני תערובות חמץ וחמץ נוקשה אם יש בהם איסור בל יראה אם לאו וכן שארי דינים שלהם יתבאר בס"ד בסי' תמ"ב ובסי' תמ"ז:

יא כתב הרמב"ם ריש פ"ב מ"ע מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנא' אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר ראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים ושחיטת הפסח הוא יום י"ד אחר חצות עכ"ל וקבלו חז"ל דאך חלוק כלומר שמחלק היום דעד חצות מותר בחמץ מן התורה ולאחר חצות אסור וממילא דכיון דההשבתה צריך להיות קודם זמן איסורו צריך להיות ההשבתה קודם חצות ומדרבנן יש עוד הרחקה כאשר יתבאר בס"ד:

יב ומה היא ההשבתה האמורה בתורה ואמרו חז"ל (ד' :) דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ופירש"י מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו ש"מ דהשבתה בלב הוה השבתה עכ"ל ואונקלס תרגם תבטלון ובספרי תניא לא יראה לך שאור בטל בלבך ורבותינו בעלי התוס' כתבו שם דמאחר שביטלו הוי הפקר ויצא מרשותו ומותר מדקאמרינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה והא דאמרינן בנדרים הפקר בפני ג' מדאורייתא א"צ עכ"ל וכ"כ בסמ"ג לאוין ע"ח ע"ש אבל דעת הרמב"ם בפ"ב מנדרים דגם מן התורה אין מועיל בינו לבין עצמו רק בפני אחד צריך להפקיר ומדרבנן צריך בפני ג' כמו שבארנו בזה בח"מ סי' רע"ג סעיף ז' ע"ש וא"כ לא מהני ביטול זה מטעם הפקר כשמבטל החמץ בינו לבינו ועוד דהפקר בלב לא מהני דדברים שבלב אינם דברים (ר"ן ריש פסחים) ועוד הרי יש מי שסובר בנדרים (מ"ג :) דהפקר הוי כמתנה ועד דאתי לרשות זוכה עומדת ברשות המפקיר וא"כ עדיין החמץ עומד ברשותו (שם):

יג אמנם כוונת רבותינו כן הוא דוודאי בשארי דברים ביטול אינו כהפקר מהטעמים שבארנו אבל חמץ

שאני

שאני דהא חמץ בפסח אינו ברשותו של אדם דאפקעתא המלכא הוא שאסרו בהנאה ובע"כ הוציאו מרשותו של האדם אלא דלענין איסור בל יראה העמיד התורה את החמץ ברשותו וכמו שאמרו בגמ' (ו' :) שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו בור ברה"ר וחמץ משש שעות ולמעלה ע"ש ולכן בגילוי דעתא בעלמא סגי דכיון שמגלה דעתו שאינו רוצה שתהיה ברשותו ומבטלו שתהא כעפרא דארעא ממילא יצא מרשותו לגמרי (סס) וזהו שרגיל בלשון חכמים מבטלו בלבו ודיו כלומר שהרי אינה ברשותו שהתורה אסרה עליו ולכן גם בביטול בלב יצא מרשותו ונעשה כהפקר :

יד וגם אין לומר שלא התירה התורה רק ביטול ולא בדיקה שאינו מהסברא כלל והרי בכל איסורי הנאה כמו באשרה ועבודת כוכבים ציותה התורה רק בדיקה כדכתיב אבד תאבדון וגו' אלא ודאי דלהקל בחמץ באת תורה שדי בביטול אבל פשיטא שגם בדיקה הוא בכלל תשביתו שמי שאינו רוצה בביטול או שאינו יכול לכוין לבו לביטול יבדוק כל המקומות שמכניסין בהם חמץ ויבערם מן העולם או בשריפה או בשארי דברים כמו שיתבאר בס"ד ואחר שבדק כל המקומות אפילו אם אח"כ נמצא חמץ אינו עובר מן התורה שהרי סמכה תורה על החזקות (ר"ן סס) ועשה כל מה שצריך ואינו אלא כאנוס ונמצא שמן התורה יכול לעשות אחד משני הדברים או הבדיקה או הביטול ויוצא ידי חיבתו :

טו אבל חכמים הצריכו שני הדברים בדיקה וביטול שלא רצו לסמוך על הביטול בלבד שמפני שביטול זה תלוי במחשבתו של אדם ואין דיעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאו מלבן לגמרי (סס) ולכן הצריכו בדיקה ועל זה שנינו אור לארבעה עשר בודקין את החמץ כלומר שלא לסמוך על הביטול ומ"מ גם להבדיקה הצריכו את הביטול כדאמרינן בגמ' (ו' :) הבודק צריך שיבטל מטעם דשמא ימצא אח"כ חמץ ונהי דמן התורה אינו עובר למפרע כמו שבארנו מ"מ הא צריך תיכף ומיד לבערה וחיישינן שמא תהא גלוסקא יפה ויחוס עליה איזה זמן מועט מלבערה ויעבור בבל יראה :

טז כפי שבארנו זהו דרך רוב רבותינו דמן התורה מועיל או ביטול או בדיקה בין בחמץ הידוע לאדם ובין בחמץ שאינו ידוע לאדם ומדרבנן צריך שני הדברים בין בחמץ ידוע ובין בשאינו ידוע אמנם בדברי הרמב"ם ריש פ"ק יש מקום עיון שכתב ומה היא השבתה זו האמורה בתורה שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו עכ"ל ולכאורה כוונתו דמן התורה הוי רק ביטול אבל אין זה סברא כמ"ש אמנם כוונתו כן הוא דמן התורה סגי בביטול ומדברי סופרים להצריך בדיקה ולא ביאר כאן כוונתו באריכות וראיה שהרי מלשונו משמע דמדברי סופרים סגי בבדיקה שהרי לא כתב ומדברי סופרים צריך גם לחפש וכו' ובאמת אינו כן דלהדיא אמרו הבודק צריך שיבטל וכ"כ הרמב"ם עצמו בפ"ג דין ז' וז"ל וכשגומר לבדוק וכו' צריך לבטל וכו' עכ"ל אלא שלא חשש להאריך ודעתו כדעת כל הפוסקים :

יז ודע שיש נוסחא ברמב"ם הביאה הכסף משנה בלשון זה ומהו ההשבתה האמורה בתורה שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו ושאינו ידוע מבטלו בלבו וכו' דמשמע דרק לחמץ שאינו ידוע מהני ביטול אבל לחמץ ידוע גם מן התורה לא מהני רק בדיקה וכבר דחה הכ"מ גירסא זו דלהדיא מוכח בגמ' דעל כל מין חמץ מהני ביטול שהרי לשון הגמ' בכמה מקומות מדאורייתא בביטול בעלמא סגי דלהדיא משמע דעל כל מין חמץ קאי ועוד יש ראיות ברורות וברור הוא דנוסחא מוטעת היא או אם היתה נוסחא זו חזר הרמב"ם ותקנה וראיה ברורה שהמגיד משנה לא הזכירה ומי היה בקי בדברי הרמב"ם יותר ממנו ולכן אע"פ שגם בכלבו נמצא סברא זו בשם גאון מ"מ אין לנו לחדש דבר שרוב רבותינו לא ס"ל כן ומהש"ס לא משמע כן כמ"ש (וכ"כ הפר"ח) ויש מן הגדולים שרצו לקיים דברים אלו ע"י דוחקים רבים ולא ידעתי מי המריצם לזה ואי איכא לאפלוגי בין חמץ ידוע לאינו ידוע לאו מדאורייתא איכא לאפלוגי אלא מדרבנן כמו שנבאר בס"ד :

יח דהנה בסעיף ט"ז כתבנו דלכן הצריכו חכמים בדיקה משום שלא רצו לסמוך אביטול התלוי בלב שמא לא יבטלנו כראוי וזהו מדברי הר"ן ז"ל ריש פסחים ולפ"ז אף אם אין לו חמץ ידוע לא מהני ביטול אם ימצא אח"כ חמץ וכן מבואר מלשון הרמב"ם שכתב דמדברי סופרים מחוייבים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים אבל רבותינו בעלי התוס' כתבו ריש פסחים דלכן הצריכו חכמים בדיקה שמא יבא לאכול מהחמץ ע"ש וא"כ לא שייך אלא כשהחמץ לפנינו במקום ידוע אבל במקום שאינו ידוע לא שייך שמא יבא לאכול וא"כ לפ"ז אדם שאין לו חמץ ידוע תסגי ליה בביטול ואולי דעל זה אמר הגאון שהובא בכלבו דבחמץ ידוע לא מהני ביטול כלומר מדרבנן ואין ספר הכלבו בידי לעיין בו אמנם גם לדעת התוס' מקומות שמכניסין בהן חמץ והולכין שם פשיטא שיש חשש שמא יש שם חמץ ויבא לאוכלו :

יט וכן ראיתי מחלוקת אם עוברים בבל יראה על חמץ שאינו ידוע ויש ראיות לכאן ולכאן ולענ"ד נראה דאין כאן מחלוקת ושני מדרגות יש בחמץ שאינו ידוע האחת במקומות שדרכן להכנים בהם חמץ אלא שאינו ידוע שיש בהם עתה חמץ ובזה וודאי עוברים בבל יראה כשימצא בהם חמץ והשנית מקומות שאין מכניסין

בהם חמץ ואירע שנמצא שם חמץ ובכה"ג פשיטא שאין עוברין עליו בבל יראה שבוודאי מן התורה אינו מחוייב כלל לבדוק בשם ובמשנה דאור לארבעה עשר תנן דכל מקום שאין מכניסין בו חמץ א"צ בדיקה ופשיטא שאינו עובר על בל יראה אם תמצא שם חמץ :

כ ויש מביאים מפירש"י (ו' .) אהך דהמפריש והיוצא בשיירא ודעתו לחזור חייב לבדוק אפילו יצא בתחלת השנה ופירש"י דכי הדר בימי הפסח עבר עליה וההיא שעתא לאו ברשותיה היא דלבטלה וכו' וכשרואיהו עובר עליה עכ"ל דמשמע דכל זמן שאינו רואה אינו עובר וחלילה לומר כן דוודאי אם יודע שיש חמץ בביתו עובר גם אם לא ראה והכא מיירי שפירש מביתו ולא בדק ואינו יודע אם יש שם חמץ אם אין שם חמץ ולכן לא שייך שיעבור וכשראהו וודאי עובר עליו למפרע וכוונת רש"י ז"ל דכשיתוודע יעבור ואורחא דמילתא קאמר לכשיראה את החמץ וכן יש שמביאים ראיה מתוס' ר"פ כל שעה לענין שאמרו בגמ' דלכן צריך למיתני דכל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה ולחיה דאי אשמעינן חיה משום דמצנע לה וכתבו התוס' דאין עובר משום בל ימטין דנפקא לן מלא ימצא ואין זה מצוי כיון שאין ידוע היכן הוא עכ"ל וגם רש"י כתב דאי מצנעא אינו עובר בב"י ע"ש ודקדקו מזה דס"ל דכשאינו רואה אינו עובר ותמיהני על ראיה זו דהא כאן מיירי שבדק כראוי אלא דקמ"ל דלא חיישינן שתצניע כדרכה (וכ"כ הפ"י) ואם היה בהכרח שתצניע בוודאי היה עובר אך כבר כתבו התוס' בעצמם שם שיש חילוק בין חיה לחולדה וחיה לא מצנעא כולי האי ע"ש והוא כמקום שאין מכניסין בו חמץ שאינו עובר אפילו נמצא שם חמץ וכמ"ש בסעיף הקודם :

כא ועל שינוי הלשונות שבתורה דבפרשת החדש הזה כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם ובפרשת קדש לי כל בכור כתיב ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך והשינוים הם שאצל לא ימצא כתיב רק שאור ולא כתיב לך וכתיב בבתיכם ובלא יראה כתיב חמץ ושאור וכתיב לך וכתיב בכל גבולך והנה לדינא חמץ ושאור הכל אחד שהרי מצינו שני פסוקים המתחילים בשאור ומסיימים בחמץ דכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כי כל אוכל חמץ וגו' וכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת וגו' הרי שדין אחד להם ואצטריכו תרוייהו דמחמץ לא ידענו שאור שאינו ראוי לאכילה ולכן על אכילה כתיב חמץ ולא שאור ומשאור לא ידענו חמץ מפני שחימוצו קשה וראוי לחמץ בו גם עיסות אחרות משא"כ בחמץ וכך דרשו במכילתא והביאו רש"י בחומש שם על פסוק דלא ימצא בבתיכם ע"ש :

כב וטעם השינוים נלע"ד דהנה בגמ' (ה' :) ילפינן בתים מגבולין וגבולין מבתים ע"ש וקרא דשאור לא ימצא בבתיכם דרשינן שם לחמצו של אינו יהודי שהפקידו ביד ישראל והישראל קיבל עליו אחריות שעובר בב"י ובל ימצא ע"ש ולכן לא כתיב לך דאפילו אינו שלך הוי כשלך ולכן כתיב בבתיכם דדרך הפקדון להפקיד בבית במקום השמור ולכן כתיב לא ימצא ולא כתיב ולא יראה משום דדרך הפקדון להצניעו במקום שאינו נראה לעין ולכן כתיב שאור משום דלחם חמץ שנצרך לאכילה אין דרך להפקידו ביד אחרים משא"כ שאור ושלא לטעות דאיסור בל יראה ובל ימצא אינו אלא בבתים ולא בגבולין לכן כתיב ולא יראה לך וגו' בכל גבולך כלומר אם הוא שלך אסור לא לבד בבתיכם אלא בכל מקום גבולך באיזה מקום שהוא ושלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אפילו בבתיכם אם לא קבלת אחריות דלמדנו זה מזה ושלא תאמר דדוקא בראייה תליא מילתא להכי כתיב לא ימצא דאפילו אין אתה רואה אלא הוא מצוי בגבולך אתה עובר ובדין אין חילוק בין חמץ לשאור ובין בתים לגבולים והכל אחד ודיני פקדון יתבאר בסי' ת"מ בס"ד (וכזה ביארה התורה כל הדינים של איסור חמץ ולכן במשפטים וכי תשא ובאמור שהזכירה המועדים לא הזכירה ענין חמץ כלל ורק במשנה תורה שהיא חזרת הדינים כתבה בקיצור בסוף ראה לא תאכל עליו חמץ ולא יראה לך שאור והזכירה שניהם ואיסור אכילה ואיסור בל יראה וזה שבגמ' ובמכילתא הקדימו לא יראה קודם לא ימצא אף שלא ימצא כתיב קודם אך זהו דרך לא זו אף זו לא יראה אפילו לא ימצא וכזה בארנו בס"ד כל דיני בל יראה ודו"ק) :

כג והנה בסעיף י"ח בארנו שני טעמים על מה שהצריכו בדיקה האחד שמא לא יבטל כראוי והשנית שמא יבא לאכלו ואין לשאול לטעם זה דא"כ למה לא חששו לזה בשארי איסורים דלא דמי דחמץ כיון דלא בדילי מיניה כולי שתא יש לחוש יותר ועוד דכיון דהתורה החמירה בחמץ לעבור עליו בבל יראה לכן חששו חכמים בזה יותר (תוס' ריש פסחים) ויש נ"מ בין הטעמים דלטעם דלא בדילי צריך לבדוק גם חמץ שאין עוברין עליו בבל יראה כמו נוקשה והערובות למאן דס"ל כן כמו שיתבאר בסי' תמ"ב אבל לטעם משום שעוברין בבל יראה וכן לטעם הקודם שמא לא יבטלו כראוי א"צ לבדוק רק לחמץ שעוברים עליו בב"י אך בגמ' (י' :) מוכח להדיא שיש לחוש לאכילה ע"ש ולכן העיקר לדינא שכל מין חמץ צריך בדיקה אך י"ל שלא חששו רק לחמץ שחייבים עליו כרת ולא לחמץ שאין בו רק לאו בעלמא והא דאמרינן ביבמות (פ"ג .) דלא שנא איסור לאו ול"ש איסור כרת כבר פירש"י (שם קי"ט .) דזהו לענין הספק אבל לענין הרחקה דרבנן שפיר י"ל דלכרת עבדו הרחקה ולא ללאו ע"ש ברש"י שפי' להדיא כן :

כד אימתי היא שעת הבדיקה שנו חכמים במשנה אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר ופירשו בגמ׳ הטעם דאע״ג דהאיסור מתחיל מחצות היום וא״כ היה די לבדוק בשחרית כזריזין המקדימין למצות דכתיב וישכם אברהם בבקר ולא בלילה שלפניו אך הטעם הוא מפני שאור הנר יפה לבדיקה ואע״ג דלפ״ז הלא יכול לבדוק בלילה אימתי שירצה ולמה הצריכו בתחלת הלילה משום שאז בני אדם מצויים בבתיהם שבאים מעסקם לביתם להתפלל ערבית ולאכול והוי זמן מסוים לבדיקה (עט״ז סק״א) :

כה ודקדק הראב״ד ז״ל מלשון אור שהבדיקה צריך להיות בעוד שיש אור קצת והיינו בתחלת הלילה אבל לא בין השמשות (ח״י סק״א וא״ר סק״ה) וי״א דזמן בדיקה הוא קודם צאת הכוכבים (ב״ח ומג״א סק״ה) והעיקר כדיעה ראשונה (מקור חיים סק״א וכ״כ הט״ז וכ״כ הראב״ד עצמו בס׳ ת״ד) ולכן בתחלת ליל י״ד בניסן בודקין את החמץ לאור הנר בחורין ובסדקין ובכל המקומות שדרך להכנים שם חמץ :

כו ויזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה בסוף יום י״ג והיינו חצי שעה קודם הלילה (מג״א סק״ג) וכן אסור לאכול סעודה עד שיבדוק אבל טעימת פירות או כביצה פת מותר (שם) וזהו פת שמברכין עליו מזונות אבל ליטול ידיו ולאכול פת שמברך עליו המוציא אפילו כזית אסור ואפילו אותו שמברכין עליו מזונות אינו מותר רק כביצה דחשוב אכילת עראי גבי סוכה אבל יותר מכביצה אסור וזהו רק בפת אבל פירות ושארי מאכלים יכול לאכול יותר וכ״ש שתייה דכולהו עראי מקרי לגבי סוכה וכן אסור ליכנס למרחץ ולכל הדברים שאסור קודם מנחה כמ״ש בסי׳ רל״ב :

כז ואפילו ללמוד אסור משהגיע זמן הבדיקה ולא קודם הזמן ובזה לא דמי לאכילה שהרי גם לענין תפלת ערבית הדין כן כמבואר בברכות (ד׳ :) ואפילו אם יש לו עת קבוע ללמוד לא ילמוד עד שיבדוק ויש מי שאומר דאפילו ללמוד אסור חצי שעה מקודם ולא דמי לתפלת ערבית (ט״ז סק״ג) ואינו עיקר דאיך אפשר לאסור ת״ת קודם הגעת הזמן (ח״י סק״ה ומ״ח סק״ו) וזה שכתב הרמב״ם ריש פ״ב דאין קובעין מדרש בסוף יום י״ג וכן החכם לא יתחיל לקרות בעת זו שמא ימשך וימנע מבדיקת חמץ בתחלת זמנה עכ״ל אין הכוונה דסתם לימוד אסור קודם זמנה דא״כ הו״ל לומר בקיצור שאסור ללמוד בסוף יום י״ג אלא דה״פ לימוד שמכינין א״ע לזמן רב אסור וזהו קביעת מדרש שלומדין ברבים ומפלפלין זה עם זה דזהו לזמן ארוך וכן החכם המלמד לתלמידים אסור דזהו לזמן רב אבל ללמוד ביחידות אין איסור רק בהגיע הזמן (והגר״ז בסעיף ה׳ כתב כהט״ז ונראה שמפני שתפסו כן בדברי הרמב״ם אבל לפמ״ש אדרבא ראיה להיפך ואין להתבטל מת״ת רק בהגיע הזמן ודו״ק) :

כח יש מי שכתב דאותן האנשים האומרים דבר הלכה בבהכ״נ אחר התפלה מותרין לומר השיעור דדווקא מי שלומד בביתו אסור שאינו מוכרח לקום ממקומו אבל זה בוודאי ילך לביתו ודווקא דבר הלכה בלא פלפול אבל בפלפול אסור לעסוק אפילו אינו בביתו דבזה וודאי יש לחוש דילמא אתי לאמשוכי (מג״א סק״ה) ולענ״ד נראה שזהו נגד דברי הרמב״ם שהבאנו שהרי זהו קביעת מדרש שאוסר הרמב״ם וצריך לומר דהרמב״ם כוונתו בביתו ולא בבהמ״ד ולא משמע כן דלשון קביעת מדרש הוא בבהמ״ד (והרמב״ם נ״ל שדקדק מלשון הש״ס ד׳. הא׳ צורבא מרבנן לא ליפתח וכו׳ ולמה לא אמר סתם דאסור ללמוד אלא זהו קביעת מדרש או הגדת החכם לפני תלמידים דבזה יש השם המסכה) :

כט וכתב רבינו הב״י דאם התחיל ללמוד מבעוד יום א״צ להפסיק ורבינו הרמ״א כתב די״א שצריך להפסיק וכן נ״ל עיקר עכ״ל ואע״ג דבהתחיל בהיתר גם בדברי הרשות אינו פוסק כמ״ש בסי׳ רל״ה מ״מ בלימוד התורה שאין לה קץ וסוף ולא שייך בה גמר ובע״כ יצטרך להפסיק ולכן יפסיק עתה (ח״י) ולפ״ז נלע״ד דלא פליגי כלל דוודאי מדינא א״צ להפסיק ק״ו מדברי הרשות במנחה האמנם להיפך בדברי הרשות יש גמר ובד״ת אין גמר ובע״כ שיפסיק ולכן אם צריך לגמור עד הפרק או לגמור הענין נלע״ד דהכל מודים שא״צ להפסיק :

ל ואם התחיל ללמוד משהגיע זמנה וודאי שצריך להפסיק דהא התחיל באיסור ואם התחיל בדבר הרשות מבעוד יום בהיתר י״א שצריך להפסיק (מג״א סק״ו) ואע״ג דבמנחה אינו פוסק זהו מפני שהוא תדיר לא חיישינן שישכח משא״כ בדיקת חמץ פעם אחת בשנה חיישינן שישכח (ב״ח) ואע״ג דגם בלולב קיי״ל דאם התחילו אין מפסיקין כמ״ש בסי׳ תרנ״ב לא דמי דלולב הוי עכ״פ ז׳ ימים בשנה ועוד דלולב זמנה כל היום ובדיקת חמץ עיקר זמנה הוא בתחלת הלילה (מ״ח) ועוד דלולב הוי טלטול כרגע ויצא ואין חשש דבוודאי יעשה כן משא״כ בדיקת חמץ ומ״מ יש מי שאומר שא״צ להפסיק כמו במנחה (ח״י) ונ״ל שיאמר לאשתו או לאחר להזכירו לבדוק חמץ ויכול לגמור מה שהתחיל דגם בלא זה יש מי שאומר שאם מעמיד מי שיזכרנו לבדוק מותר בכל דבר (א״ר סק״ח ומק״ח סק״ח) ולכן בבה״ג פשיטא שיש לסמוך על זה :

לא ומי שלא התפלל ערבית עם הציבור י״א דיבדוק ואח״כ יתפלל אם לא שרגיל להתפלל בעשרה בבהכ״נ יתפלל תחלה מפני שטורח לקבצם אח״כ ומי שמתפלל לעולם ערבית בביתו יבדוק ואח״כ יתפלל (מג״א סק״ה) אבל י״א דלעולם תפלת ערבית קודמת (ח״י) וכן עיקר לדינא (מק״ח סק״ו) דלעולם לא היתה התקנה לבדוק קודם תפלת ערבית :

תלב דיני ברכת הבדיקה. ובו ה' סעיפים:

א וקודם שיתחיל לבדוק יברך כמו שמברכין על כל המצות ובכאן יש מ"ע דאורייתא דאך ביום הראשון תשביתו וגו' ומ"ע דרבנן שתקנו לבדוק אור לארבעה עשר והמצות נמשכה מן הבדיקה עד למחר אחר הביעור והברכה הוא ברוך וכו' אשר קב"מ וצונו על ביעור חמץ ואם בירך לבער חמץ יצא אלא דלכתחלה תקנו על ביעור (גמ' ז':) ותקנו לשון ביעור שכולל שניהם הבדיקה והביעור וגם כולל הביטול שמבטל מיד אחר הבדיקה את החמץ שלא ראה כמו שיתבאר (ועט"ז סק"ה) ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו דכל זמן שלא סיים מקרי עובר לעשייתו ואם סיים ולא בירך יברך למחר בשעת השריפה והביטול שלמחר שמבטל גם החמץ שרואה כמו שיתבאר שהרי זהו עיקר גמר מצותה ונכון ליטול ידיו קודם הבדיקה אך אם בודק תיכף אחר מעריב א"צ ליטול ידיו שהרי נטלן קודם תפלת ערבית והביטול שאחר הבדיקה יתבאר בסי' תל"ד:

ב ואסור לדבר בין הברכה לתחלת הבדיקה כמו בכל הברכות של מצות או של נהנין ואם שח בדברים שמענין הבדיקה א"צ לחזור ולברך דהוי כמו הבא מלח להמוציא שא"צ לחזור ולברך אבל אם שח שלא מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך אמנם משהתחיל לבדוק אין איסור מדינא כשדיבר באמצע הבדיקה דזהו כמו שמפסיק באמצע הסעודה בדיבור דלית לן בה כיון שהתחיל לעשות הדבר שבירך עליה ומ"מ נכון ליזהר גם בזה שלא להפסיק בדיבור עד אחר גמר הבדיקה ולא מפני ההפסק אלא כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסין בהם חמץ:

ג ויש מי שרוצה לומר דמדינא אסור להפסיק אף אחר שהתחיל לבדוק ולא דמי לסעודה דהתם יכול לפסוק ולא לאכול עוד אבל בבדיקה הרי הוא מוכרח לבדוק כולו וא"כ לענין הנשאר הוי הפסק (ט"ז סק"ה) ולא נראה כן דאטו על כל מקצת בדיקה צריך לברך והרי יכול לצאת בברכתו אפילו על כמה בתים וא"כ כשם שבסעודה קאי ברכת המוציא גם על מה שאוכל לאחר ההפסק כמו כן בבדיקה:

ד ובברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעה"ב רוצה יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויענו אמן ויתפזרו איש איש במקומו לבדוק על סמך הברכה שבירך הבעה"ב דעשרה שעושין מצוה אחת ברכה אחת לכולם ואם הבעה"ב מצווה לאחר לבדוק יברך אותו אחר אע"ג שאין המצוה מוטלת עליו מ"מ שלוחו כמותו כמו במילה שהחיוב הוא על אבי הבן והמוהל מברך (מג"א סק"ו) ומצוה בו יותר מבשלוחו ומ"מ כשעושה שליח יעשה שליח בר חיובא ובר דעת ולא קטנים וההליכה מבית לבית לא הוי הפסק (ח"י) ונוהגים להניח פתיתי חמץ קשה כדי שימצאם הבודק כדי שלא תהא ברכתו לבטלה ואם לא נתן לא עיכב דדעת כל אדם לבער אם נמצא ונוהגים להניח עשרה פתיתין קשין בחלונות ואין מברכין שהחיינו על בדיקת חמץ שאינה מצוה שיש בה שמחה ועוד כיון שהוא שייך לעצם הפסח הרי יברך שהחיינו על כוס של קידוש (וע' בטור וב"י):

ה ודע שיש שואלים לפי מנהגינו שהנשים מנקים החדרים והתיבות וכל המקומות שנשתמש בהם חמץ כמה ימים קודם הפסח ואור לארבעה עשר כבר לא נמצא שום חמץ זולת מה שמניחים לאכול בלילה ולמחר בבוקר והם משומרים א"כ מהו ענין הבדיקה שאנו מברכים והרי כבר נבדקו כל המקומות אמנם אין זו שאלה חדא דכבר בארנו דהברכה כוללת גם הביטול והביעור שלמחר ועוד דהא עדיין עד מחר קודם חצות יש עוד חמץ שנצרך לבער מה שתשאר מאכילת הלילה והבוקר וא"כ ממילא הוה כמו שעומדין באמצע הבדיקה וכבר בארנו דכשעומד באמצע הבדיקה יכול לברך כמ"ש בסעיף א' וע' בסי' הבא סעיף י"ג:

תלג איך היא הבדיקה והמקומות שחייבין בבדיקה. ובו י"ד סעיפים:

א הבדיקה צריך להיות דווקא לאור הנר ולא לאור הלבנה ואע"פ שבאור לי"ד זיו הלבנה מבהיק מ"מ צריך דווקא אור הנר מפני שאור הנר יפה לבדיקה וכן אמר הנביא (צפניה א') בעת ההוא אחפש את ירושלים בנרות ולא לבד שעדיפא מאור הלבנה אלא אפילו מאור החמה כגון שלא בדק בלילה וצריך לבדוק ביום לא יבדוק החדרים לאור החמה אלא ידליק נר ויבדוק לאורו מפני שהנר יכול להכנים לחורים ולסדקים ורק אכסדרה שאורה רב שהרוח הרביעית פרוץ לגמרי (עתוס' עירובין כ"ה.) יכולין לבדוק לאור החמה והרמב"ם והש"ע כתבו אם בדקו לאור החמה דיו דמשמע בדיעבד ובגמ' (ח.) מפורש דאפילו לכתחלה וכ"כ הטור ויש מי שאומר דכוונתם משום דלכתחלה יש לבדוק בלילה (מג"א סק"ג) ואין זה מספיק דהא אנן קיימינן כשלא בדק בלילה ולכן נ"ל משום דבירושלמי ריש פסחים איבעי ליה דאולי אף במקומות שאורן רב צריך נר דווקא ע"ש ולכן אף דלדינא קיי"ל כש"ס דילן מ"מ חשש הרמב"ם להירושלמי וכתב לשון דיעבד וכן כנגד ארובה שבגג שבשם החמה זורחת הרבה הוה כאכסדרה ולדעת הטור גם נגד

חלון שבכותל הדין כן ויש חולקין בזה (שם סק"ד בשם רי"ו) ודרך זכוכית אסור (שם):

ב אין בודקין לאור האבוקה אלא לאור הנר מפני שאבוקה מתיירא להכנים לחורין ולסדקין וגם אורו לאחריו ואפילו בדיעבד לא מהני כמו לאור הלבנה (שם סק"ה) ויש מי שאומר דבדיעבד יצא (ט"ז סק"ג) ואין כן דעת האחרונים (א"ר ומק"ח) ומהו אבוקה כשקלען שני נרות ביחד או דבקן ביחד ודווקא נר יחידי והנר צריך להיות של שעוה ולא של חלב ולא של שומן שמתיירא פן יטיף על כלים ובגדים ובדיעבד יצא ולכן אם אין לו של שעוה יקח של חלב וכן לא בשמן ובזה יש מי שאומר דלא יצא מפני שמתיירא להכניסו לחורין וסדקין פן ישפוך השמן (מג"א שם) וחומרא יתירא הוא (וכ"מ בה"י וכ"כ המגן האלף) וכ"ש הנפט שמדליקין עתה בזכוכית דיצא בדיעבד אבל בעצים וודאי לא יצא דהוה כאבוקה:

ג ומחויב לבדוק כל המקומות שהכניסו בהם חמץ וכן המקומות שיש לחוש שמא בא שם עם פתו כשהיה לו איזה תשמיש שם ולכן כל חדרי הבית והעליות צריכים בדיקה וכן המרתפים שיש שם יין ושכר ושמן ושארי משקין ומיני אוכלים שלפעמים נכנס בהם עם פתו וכן בית העצים ובית התבן ובית הגחלים וכיוצא בהן אבל אוצרות יין ושמן שאין מסתפק מהן או כשמסתפק נוטל בפעם אחד מה שצריך ואינו נוטל מעט מעט א"צ בדיקה וכן אוצר של תבן שאין נכנסין בו תדיר א"צ בדיקה וכן כל כיוצא בזה וכן אצלינו תחת המטות ותחת הכסאות הגדולות וכן תחת התיבות והמגדלים כשיש הפסק בינם להקרקע צריכים בדיקה דהרבה פעמים מתגלגל שם חמץ וכן התיבות הקטנות שבתוך המגדלים ושבתוך התיבות הגדולות צריכים בדיקה דלפעמים מצניעים בהם גלוסקאות ובדומה:

ד חורי הבית וזיזין הבולטין מהכתלים שאינם גבוהים הרבה שיד האדם שלטת שם בעמדו על הקרקע ולא נמוכים הרבה סמוך לארץ צריכים בדיקה אבל הגבוהים שאין יד האדם מגעת שם והנמוכים פחות מג' טפחים סמוך לארץ א"צ בדיקה שאין מדרך להשתמש שם אך אם מצויים שם תנוקות צריכים הנמוכים בדיקה שהם משחקים בארץ ומטמינים שם חמץ (מג"א סק"ח) וכן גג היציע והמגדל שגגיהם משופעים או אצלינו שכל גגות שלנו משופעים א"צ בדיקה מפני שאין משתמשין בהם שאינם ראוים לשום תשמיש ואפילו אם היה גג כזה בתוך הבית כגון מגדל שגגו משופע א"צ בדיקה אבל כשגגו שוה צריך בדיקה אע"פ שגבוהים הרבה מפני שבבית כמה פעמים עומדים על הכסא ומשתמשים שם וכן נ"ל אצלינו על הגג השוה שתחת הגג המשופע שקורין בוידי"ם ועולין בו בסולם אם משתמשין בו לפרקים בכל השנה תשמישים הרבה צריך בדיקה ואם לאו א"צ בדיקה:

ה רפת של בקר א"צ בדיקה שאם היה שם חמץ הבהמות יאכלוהו וכן לול של תרנגולים א"צ שם בדיקה שאם היה שם חמץ התרנגולים יאכלוהו וכן קרקע הבית שהתרנגולים מצויים שם א"צ בדיקה (שם סק"ט) ומ"מ תחת המטות צריך בדיקה דשמא גררו שם חתיכה גדולה שאין יכולין לאכלה ולכן די בכיבוד וא"צ בדיקה (שם) אבל כשאין תרנגולים צריך בדיקה שמא נגרר לחור ולסדק והתרנגולים מחטטין משם וכשאין תרנגולין נשארו שם ופשיטא שצריכין לבדוק תחת הכסאות והספסלים (שם):

ו וכתב רבינו הב"י בסעיף ו' וכן אמצעה של חצר א"צ בדיקה שאם היה שם חמץ העורבים ושארי עופות המצויים שם יאכלוהו והני מילי מספק חמץ אבל וודאי חמץ לא עכ"ל וכתב על זה רבינו הרמ"א וז"ל אבל לקמן סי' תמ"ה סעיף ג' מבואר דמותר להשליך חמץ במקום שהעופות מצויים וכ"ש שא"צ לבער משם אפילו חמץ וודאי עד לאחר זמן איסורו עכ"ל ויש שתירצו דכאן מיירי לחצירו ושם מיירי לרחוב ולחצר של הפקר (ב"ח וט"ז סק"ה) ויש שתירצו דוודאי קודם זמן הבדיקה סמכינן גם על וודאי חמץ שיאכלוהו אבל אם רואין בשעת הבדיקה חמץ וודאי מחוייב לבדוק ואין סומכין על מה שיאכלוהו דאין ספק מוציא מידי ודאי (ח"י וזהו גם כוונת המג"א סק"י והלבוש כמ"ש הא"ר) ויש מי שמחלק בין ליל י"ד דאז אין סומכין על מה שיאכלוהו לקודם י"ד (מק"ח סק"ז) ולענ"ד נראה עיקר כתירוץ הראשון שהרי מה שאמרו בגמ' (ט'.) דאין ספק מוציא מידי וודאי זהו ברשותו במקומות שחייב לבדוק ובכה"ג אפילו כמה ימים מקודם אם רק הוחזק חמץ ודאי חייב לבדוק ולבער אבל לקמן סי' תמ"ה כתב להדיא רבינו הב"י וז"ל קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם ואם מצאו לאחר זמן איסורו אע"פ שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו עכ"ל הרי להדיא מיירי שמשליכנו למקום המופקר ואין ענין זל"ז כלל וכן עיקר לדינא (ומה שהקשה המג"א דא"כ מאי פריך מרבא דילמא כאן מיירי בוודאי חמץ וכוונתו לד' ח'. ול"ק כלל דכל בדיקה הוא לראות אם יש חמץ ולכן צריך אור הנר וא"כ בע"כ מיירי בספק חמץ וכל מה שהשיג שם על הב"ח המעיין יראה שהדין עם הב"ח והגר"ז סעיף כ"ח כתב כפי דברי המג"א ולענ"ד העיקר כהב"ח והט"ז ודו"ק):

ז וכן ברפת ולול שנתבאר אינו אלא בספק חמץ אבל כשהיה וודאי חמץ אפילו הרבה ימים מקודם כל שזהו ברשותו אין סומכין על אכילת הבהמות והתרנגולים וחייב לבדוק ולבער וצדדי החצר אפילו בספק חמץ צריך בדיקה ורק אמצעה של חצר ששם העורבים מצויים א"צ בדיקה בספק אבל לא צדדי החצר ואצלינו לא נהגנו כלל לבדוק בחצר מפני שאין אנו רגילין לאכול בחצר ועוד אצלינו הכלבים והחזירים מחטטין

בחורין ואוכלין ועוד דאנו רגילין לכבד החצר ועוד דער הפסח ברוב השנים עדיין אצלינו זמן החורף ואין מצוי כלל שימצא חמץ בחצרות שאין אוכלין בחצר מפני הקור :

ח חור שבין יהודי לחבירו זה בודק עד מקום שידו מגעת וזה בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו ודיו אבל ביטול צריך דשמא נתגלגל שם מעט חמץ ושבינו לבין אינו יהודי א״צ בדיקה כלל דשמא יאמר הא״י שהוא עושה לו כשפים ויבא לידי סכנה ולכן די בביטול ואע״ג דשלוחי מצוה אין נזוקין היכא דשכיח הזיקא שאני (ח׳ :) ואין סומכין על הנס ומ״מ בוודאי חמץ צריך להוציאו ביום (ט״ז סק״ו) וכמדומה שהאידנא חייב לבדוק דבימינו לא יאמרו הא״י שעושה כשפים ויודעים שעוסק בדתו :

ט כותל שנשתמש בו חמץ בחורין ונפל ונעשה גל אפילו אינו גבוה ג׳ טפחים והכלב יכול לחפש שם מ״מ א״צ בדיקה תחתיו כיון שיש בזה סכנת עקרב וזהו במדינות החמים שלהם ואצלינו ליכא סכנה זו וחייב לבדוק ובמקום שנחשים מצוים ולא עקרבים ג״כ חייב לבדוק (מג״א סקי״ג) מפני שאין בנחש סכנה כמו בעקרב והא דחיישינן לסכנה אע״ג דשלוחי מצוה אינן נזוקין ולא דמי להדין הקודם דשכיח הזיקא דזהו באדם ולא בעקרב דעקרב לא מיקרי שכיח הזיקא אמנם בכאן חיישינן שמא מכבר אבדה לו מחט במקום הזה ואחר שישלים בדיקתו שאינו עוסק עוד במצוה יחפש אחרי המחט ואז ישכנו העקרב ויבא לידי סכנה ואין זה רק לענין ספק חמץ אבל כשיש וודאי חמץ אם אין עליו גובה ג׳ טפחים מחוייב להוציאו ע״י מרא וחצינא באופן שלא יבא לידי סכנה ואם יש עליו גובה ג׳ טפחים מבטלו בלבו ודיו דהוי כמבוער ויש מי שאומר דגם בספק חייב לבער אלא שאין החיוב לאור הנר ובדיקה בדקדוק (כ״ח) אלא יבדוק לאור היום כל מה שיכול ובוודאי צריך בדיקה בלילה ולאור הנר והכל ע״י מרא וחצינא (כ״מ במג״א ססקי״כ) וכן מבואר מלשון רש״י (ח׳. ד״ה דנפל) שכתב אין מחייבין אותו לבדוק גל אבנים אלא למראית עין ולא להכנים ידו ביניהן עכ״ל דמבואר דלא מיפטר בלא בדיקה כלל :

י ואם עובר על בל יראה כשנפל הגל על החמץ ולא ביטלו אם אין עליו ג׳ טפחים פשיטא שעובר אמנם ביש עליו ג״ט י״א שאינו עובר דהוי כמבוער וי״א דכיון שיכול ליטלו ע״י מרא וחצינא אינו כמבוער ועובר בבל יראה ולפ״ז אם לא ביטלו עד אחר זמן איסורו דאז אינו יכול לבטל חייב לפקח הגל לבערו ופשוט הוא שאם נפל עליו גל גדול שאין בידו לפקחו שאינו עובר דלא קרינא ביה שלך (מג״א סקי״ז) ולכן י״א דבכה״ג אם נמצא לאחר הפסח מותר לאכול וצ״ע (עמג״א סס וה״י סק״ב וט״ז סק״ח) :

יא מרתף של יין שמסתפקין ממנו לצורך סעודה ונסדרו בו שורות של חביות זו אצל זו עד שנתמלא כולו וחוזרין ומסדרין שורות אחרות על התחתונות עד הקורה א״צ לבדוק אלא שורה העליונה ואחרת למטה ממנה דהיינו שורה על פני הרוחב של המרתף ולא על כל שטח המרתף אלא עליונה הרואה את הקורה ואת הפתח ואחרת למטה ממנה והיינו כשפותח הפתח השורה העליונה ושתחתיה דבאלו השתים רגילים להשתמש יין לסעודה ויש בהם חשש חמץ ולא יותר :

יב בתי כנסיות ובתי מדרשות וודאי התנוקות מכניסין בהם חמץ כל השנה ומקרי מקומות שמכניסין בהם חמץ וחייב השמש לבדוק כדין אור לארבעה עשר ובברכה ויבדוק כל המחבואים ובכל התיבות והשטענדער״ס ואם לא בדק בלילה יכול לבדוק ביום לאור החמה כי יש בהם ריבוי חלונות והוה כאכסדרה שאורה רב (ח״י סקכ״ב) ונלע״ד דלהתוס׳ שכתבו ריש פסחים לחד תירוצא דלכן הצריכו בדיקה כדי שלא יעבור בבל יראה א״צ ברכה לבדיקת בהכ״נ ובהמ״ד שהרי אין להם בעלים מיוחדים מי שיעבור בבל יראה והוי לעניין זה כבית של הפקר ואין לומר דהגיזבר או השמש יעבור בב״י דהא יכול לומר איסורא לא ניחא לי דליקני כדאמרינן בגמ׳ (כ״מ ל״ו :) והחמץ הנמצא הוא הפקר גמור ולכל הדיעות פשיטא שלא על כיוצא בזה היתה תקנת חכמים בבדיקה ולכן נ״ל שהשמש לא יברך אלא בודק בלא ברכה וגם כל חמירא א״צ לומר דהחמץ הזה א״צ ביטול ולא מהני ליה ביטול כיון שאינו שלו (כנלע״ד) :

יג כתבו הטור והש״ע סעיף י״א המכבד חדרו בי״ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכנים שם עוד חמץ אעפ״כ צריך לבדוק בליל י״ד עכ״ל וזהו כמ״ש בסוף סי׳ הקודם דאע״פ שכבר בדקו כמו שהמנהג אצלינו מ״מ חייבין בעיקר בדיקה שתקנו אור לארבעה עשר וכתבו דצריך בלילה לבדוק היטב ולא רק לצאת ידי חובת בדיקה משום דע״י כיבוד לא נתבערו מה שבגומות וצריך עתה לבדוק באור הנר בגומות ובחורין וסדקין (מג״א סק״ך) וזה לא שייך אצלינו שבודקין יפה יפה קודם הפסח ויש מי שאומר דווקא כשבדק ביום י״ג אבל כשבדק ליל י״ג א״צ לבדוק עוד בליל י״ד (ח״י סקכ״ג) ותמיהני דכיון דלא עשה כתקון חכמים וודאי אינו מועיל ומחוייב לבדוק בליל י״ד אם לא שבדק בליל י״ג בברכה דאז וודאי אינו יכול לברך עוד ולא עשה מצוה מן המובחר (ואולי כן הוא כוונת הח״י) :

יד וכתב רבינו הרמ״א דכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה עכ״ל משום דאין נבדקין יפה בלא כיבוד ומטעם זה נהגו ליקח לבדיקת חמץ נוצות כדי לכבד (מג״א סקכ״א) ואצלינו שרוחצין וגוררין עדיף יותר מכיבוד והכיסים או בתי יד של בגדים שנותנים בהם לפעמים חמץ צריכים בדיקה בלילה ולמחרת ולנערם יפה יפה :

ואחר

תלד דינים הנוהגים אחר הבדיקה. ובו י"ב סעיפים:

א ואחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשייר לאכול בלילה ולמחר בשחרית להצניע כדי שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו וכגון אם יחסר לחמו שיניח עשר וימצא תשע אבל כשיצניע לא תבא לידי קלקול ולאו דווקא בדיקה אחרת יצטרך דגם ביטול אחר יצטרך כשיחסר שהרי כשביטל אחר הבדיקה לא היתה כוונתו על החמץ שהניח לאכול (ח"י) וא"כ ממילא כשיהיה מוכרח לעשות עליו בדיקה מוכרח לביטול ג"כ ורק לא יעשה ברכה פעם אחרת (שם):

ב ולאו דווקא אחר הבדיקה יצניע אלא בשעת הבדיקה וקודם התחלת הבדיקה יצניע החמץ משום דאולי באמצע הבדיקה יחסר ממה ששייר ויצטרך עוד פעם לבדוק מה שבדק כבר (מג"א וח"י ועט"ז) ולכן המנהג שקודם הבדיקה נותנין החמץ שמשיירים לתוך כלי אחת ומעמידין אותה במקום מיוחד להצניע (ומ"ש המג"א בסק"א דהעולם אין מצניעין אלא החמץ שמוצאין בשעת בדיקה ושאר החמץ מוליכין אנה ואנה ולאו שפיר עבדי עכ"ל לא ידענו ממנהג זה):

ג ודווקא כשיודעים שחסר מהחמץ ששייר צריך בדיקה אחרת אבל בסתמא אין חוששין שמא גיררה חולדה חמץ ממקום למקום ואולי אחר שבדקנו חדר זה נגררה ממקום אחר לחדר זה דאם באנו לחשוש הרי אין לדבר סוף ועוד דאפילו אם יש חשש שהחולדה גיררה י"ל נ"כ שגיררה ואכלתו משא"כ אם ודאי גיררה א"א להתיר מטעם שמא אכלתו דאין ספק מוציא מידי ודאי (ע' בגמ' ט'.):

ד וכתב הטור ואם כפה עליו כלי ולא מצאו א"צ בדיקה אחרת כיון שאי אפשר לחולדה ולעכבר ליטלו אנו תולין וודאי אדם נטלו אבל אם לא כפה עליו כלי ולא מצאו צריך בדיקה אחרת לכך טוב לתלותו באויר או ליתנו בתיבה מקום שאין עכבר יכול לבא שם עכ"ל ביאור דבריו דהנה אמרנו שיצניע החמץ ויש לדעת אופן ההצנעה דמה נעשה אם נצניע ותחסר ומבאר שיש בזה ג' מדרגות האחת ההצנעה היותר טובה לתלות באויר או ליתנו בתיבה מקום שאין עכבר יכול לבא שם דבזה א"א להיות קלקול כלל והשנית לכפות עליו כלי ואע"ג דבזה עדיין אין הדבר בטוח דשמא יבא אדם ויטול הכלי ואח"כ תבא חולדה או עכבר ותגרר החמץ מ"מ לא ניחוש לזה ואפילו אם יחסר חמץ נתלה שאדם נטל ואכלה והשלישית כשיניח במקום אחד ובלא כיסוי וודאי כשיחסר צריך בדיקה אחרת ולכן לא כתב הטור תקנתא דכיסוי לכתחלה משום דאין זה שמירה יפה רק בדיעבד כמ"ש אבל רבינו הב"י בסעיף א' כתב לכך יכפה עליו כלי או יתלנו באויר וכו' דס"ל דכיסוי כלי הוי שמירה יפה גם לכתחלה ולא חיישינן לגילוי משום דאין דרכו של אדם לגלות אלא לכסות כמבואר במס' פרה פי"א ע"ש ואע"ג דבסי' תמ"ו במוצא חמץ ביו"ט לא סגי בכפיית כלי כמו שיתבאר שם זהו מחשש שמא יבא לאכול (מג"א סק"ד) ול"נ מפני חשש גילוי ודווקא כלי רחבה שא"א לחולדה ועכבר לגלותו אבל כיסוי מטפחת וכיוצא בו אינו מועיל דדרכם לגלות כדאיתא בחולין (י'. שם):

ה ואחר שגמר הבדיקה בלילה מיד יבטל החמץ והטעם דהשתא אפילו אם ישאר בבית חמץ שלא מצא לא יעבור בבל יראה כיון שביטלו ויבטל החמץ שלא ראה דא"א לבטל גם החמץ שרואה ומניחו לאכול בלילה ולמחר דאיך יבטלנו והיא מצניעו לאכול ורק את החמץ שאינו רואה מבטל כדי שלא יעבור בב"י אם המצא תמצא אח"כ חמץ באיזה מקום ואומר כל חמירא דאיתא ברשותי דלא חזיתיה ודלא בערתיה ליבטל וליהוי כעפרא דארעא ונתקן בלשון ארמית מפני שכן היה לשונם וגם הוא קרוב ללה"ק ויכול לבטל בכל לשון שירצה ואדרבא אם הוא ע"ה או אשה המבטלת טוב יותר לומר בלשון שמבינים וצריכים לפרש חמץ ושאור ולשון חמירא כולל שניהם ובנוסחתינו בסידורים הוא כל חמירא וחמיעא וכן בסופו וליהוי הפקר כעפרא דארעא ואין נ"מ בזה אך העיקר שיבינו מה שאומרים דאם אינם מבינים אין זה ביטול ואינו כלום (מג"א סק"ו):

ו וטוב לחזור ולבטלו למחר פעם אחרת בשעה ששית בשעת שריפת החמץ והטעם דהא הביטול של לילה אינו כולל החמץ שהניח לאכול כמו שבארנו וא"כ יש חשש שמא ישאר מאותו חמץ ויעבור עליו בב"י שהרי לא היה כלול בהביטול ובהביטול השני יכול לבטל גם החמץ שרואה דבשלמא בלילה שהניח לאכול לא היה אפשר לבטלו כמ"ש אבל למחר בשעה ששית שאסור באכילה ובהנאה יכול לבטל הכל ואומרים כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתיה ודלא בערתיה ליבטל וכו' והביטול הוא קודם שעה ששית דשעה ששית אסור בהנאה מדרבנן ואין בידו לבטלו ויעשה הביטול אחר שריפת החמץ דאם יעשנה קודם הרי יתבטל החמץ שרוצה לשרפו ולא יקיים מצות שריפה בחמץ שלו אמנם אם עשה הביטול קודם השריפה מה שעשה עשה ואין לומר דכיון דמבטל ביום א"כ למה צריך ביטול של לילה בעת הבדיקה דאינו כן דמה נעשה אם ישכח מלבטל ביום ויעבור בב"י אם ימצא חמץ אבל בלילה לא ישכח דיש לו זמן מסויים בשעת בדיקת החמץ ואע"ג דגם ביום יש זמן מסויים בעת שריפת החמץ דאינו כן דשמא ישכח מלשרוף עד אחר זמן איסורו ואז אין בידו לבטל (מג"א סק"ז):

ז ודע דזה שכתבנו בטעם הביטול שאחר הבדיקה הוא כדי שלא יעבור בבל יראה אם ישאר איזה חמץ כן כתב הטור וז"ל ואחר הבדיקה יבטלנו וכו' דהשתא אפילו אם נשאר בבית חמץ שלא מצא אינו עובר עליו וכו' עכ"ל אבל אינו מובן דאיך יעבור בבל יראה אחר שבדק כל מה שבכחו והרי לא ניתנה תורה למלאכי השרת ואנוס גמור הוא ויש מי שכתב בזה"ל דאם לא ביטלו עובר עליו אע"פ שלא ידע מידי דהוה אמי שאכל חלב בשוגג (מג"א סק"ה) ותמיהני דזהו וודאי שעובר אע"פ שאינו יודע מהחמץ אבל זהו כשלא בדק אבל כשעשה מה שצותה עליו תורה ובדק אין זה שוגג אלא אנוס ובגמ' (ו' :) שאמרה הבודק צריך שיבטל לא אמרה מטעם שמא יש חמץ שאינו יודע ויעבור עליו אלא שמא ימצא גלוסקא יפה ויחוס עליה מלבערה ואז יעבור בבל יראה ע"ש אבל אם לא ימצאנה לא יעבור (ואפילו לפי' התוספות שם דלא בטל מאליו זהו הכל כשימצא החמץ ודוחק לומר דגם כוונת הטור כן הוא שתשאר החמץ וימצאנו דא"כ עיקר דבריו חסירים וגם הב"ח תמה בזה וגם הם נגד דברי הרא"ש ע"ש ודו"ק :

ח ונ"ל בכוונת הטור כמ"ש הרמב"ם בפ"ג דין ז' וז"ל וכשגומר לבדוק וכו' צריך לבטל וכו' לפיכך אם לא בטל קודם שש ומשש שעות ולמעלה מצא חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו ושכחו בשעת הביעור ולא ביערו ה"ז עבר על בל יראה וכו' עכ"ל ודקדק לומר חמץ שהיה דעתו עליו ושכחו דבזה פשיטא שעובר עליו כיון שראהו והיה דעתו עליו והוה קרוב למזיד ויש מי שפירש בכוונת הרמב"ם דכל חמץ שלא ידע בו מתחלה אינו עובר עליו כלל ועשה מחלוקת בין הרמב"ם והטור (מג"א שם) ואינו כן דבוודאי במקום שמכניסין בו חמץ ונמצא שם חמץ עובר בב"י אע"פ שלא ידע ממנו כלל אך זהו כשלא בדק ולא עשה מה שצוותה עליו תורה אבל כשבדק ואת זה החמץ לא מצא ולא ידע ממנו כלל וודאי אינו עובר דאנוס גמור הוא וזהו גם כוונת הטור שכתב אם נשאר בבית חמץ שלא מצא וכו' והיינו החמץ שראה בשעה שהתחיל לבדוק והיה דעתו עליו (והרמב"ם מפרש בגמ' שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עלויה כלומר שמא ימצא אותו החמץ שהיה דעתו עליו מקודם ודלא כפירש"י ותוס' ודו"ק) :

ט פסקו הטור והש"ע שיכול לעשות שליח לבטל חמצו וכן פסקו כמה מהפוסקים וכשם שעושה שליח לבדיקה כמו כן לביטול ואע"ג דהוי דיבור בעלמא אין זה מילי דלא מימסרא לשליח דזהו כשעושה שליח למסור הדברים לשליח אחר אבל להשליח עצמו יכול לעשות אפילו לדברים (ע' גיטין כ"ט .) ולפ"ז לומר לראובן שיעשה בשמו שליח לשמעון לבטל אין ביכולת דזהו מילי דלא מימסרא לשליח :

י ודווקא כשעושיהו מפורש שיבטל אבל אם עושיהו שליח לבדיקה אינו יכול לבטל (מג"א סק"ט) מיהו נ"ל דהאידנא כשמבקשים אחד שיבדוק חמץ הכוונה גם לביטול דכל ענין הבדיקה והביטול אנו קוראין בשם בדיקת חמץ כידוע ויש מי שאומר שצריך שיעמוד אצל השליח (שם בשם מהרי"ל) ואינו מובן דהטעם מי שמחמיר בזה הוא משום דס"ל דמצוה המוטלת על גוף האדם אינו יכול לעשות שליח (כמ"ש המהר"ש והמג"א בסי' תרע"ו) וא"כ מה מועיל מה שעומד אצלו וגם אין המנהג כן :

יא וכשהשליח מבטל צריך שיאמר חמצו של פלוני יהא בטל ויכול לבטל החמץ במקום שהוא ואם אינו רגיל בכך תוכל אשתו לבטל החמץ ואף שהוא בלא דעתו מ"מ בוודאי ניחא ליה וזכות הוא לו שלא יעבור בבל יראה והמנהג עתה פשוט כשאין הבעה"ב בביתו מבקשת האשה איזה איש לעשות בדיקת חמץ והכוונה על הבדיקה והביטול כדת דאנן סהדי דניחא ליה להבעלים ואין לפקפק בזה רק צריך שיאמר כל חמירא דאיתא ברשות הדין (ומ"ש בעט"ז בזה הם דברים תמוהים) :

יב ויש מהקדמונים שאסרו לגמרי ביטול ע"י שליח מטעם דכיון דביטול הוא מטעם הפקר וכשם שאחר אינו יכול להפקיר את של זה כמו כן אינו יכול לבטל (ר"ן פ"ק בשם י"א) אבל אין זה דמיון דהא חמץ בלא"ה לא הוה ברשותו של אדם ורק לענין בל יראה העמידה התורה ברשותו ולכן בגילוי דעתא סגי (כ"י) וכמ"ש סברא זו לענין עצם הביטול בסי' תל"א סעיף י"ג ע"ש וכן עיקר לדינא ואפוטרופוס של יתומים צריך לבדוק ולבטל החמץ של היתומים (ח"י) :

תלה דין מי שלא בדק בליל י"ד מה יעשה . ובו ג' סעיפים :

א אם לא בדק בליל י"ד יבדוק ביום מתי שיזכור ואם יזכור קודם שעה ששית יבדוק ויבטל ובשעה ששית יבדוק וישרוף ולא יבטל שהרי אינו ברשותו עוד שאסור בהנאה וצריך לבדוק לאור הנר כמו בלילה ואם לא בדק ביום י"ד יבדוק כל ימי הפסח ואפילו ביו"ט עצמו ואפילו ביטל קודם הפסח ואינו עובר בב"י מ"מ גזרינן דילמא אתי למיכל מיניה אך ביו"ט שאסור לשורפו יכפה עליו כלי עד הלילה ובלילה ישרפנו (מג"א וט"ז) ולמה לא גזרינן שיבא לאכול בעת הבדיקה משום דלהא ליכא למיחש כיון שעוסק בהעברתו יזכור ולא יאכל ואפילו ביו"ט האחרון צריך לבדוק (שם) ויש מי שאומר דביו"ט לא יבדוק (כ"ח) ואינו עיקר :

ב ואם לא בדק בתוך המועד מחוייב לבדוק גם אחר הפסח כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה וגם בדיקה זו צריך להיות כתקון חכמים לאור הנר (ס"ו) ואם ביטל קודם הפסח שאינו עובר

עובר בב"י וי"א שא"צ לבדוק לדעת בעל העיטור דכשביטל מותר בהנאה (ח"י) אבל הא אנן לא קיי"ל כהעיטור :

ג כשבודק בע"פ ובפסח עצמו צריך לברך ואפילו ביטל אבל לאחר הפסח דהבדיקה הוי רק כדי שלא יכשל באיסור חמץ שעבר עליו הפסח לא שייך לברך ואיך יברך על ביעור חמץ והוא אוכל חמץ ואפילו לא ביטל ועבר בבל יראה מ"מ אין שייך ברכה על זה ואם בדק וביטל כדת ונמצא אצלו חמץ בפסח או שנתחמצה אצלו עיסה בפסח י"א שצריך לברך בשעת הביעור (ח"י ומק"ח) ויש מסתפקים בזה (עט"ז ומג"א) ונלע"ד דספק ברכות להקל והברכה שבירך באור לי"ד קאי על כל מה שיבדוק (וכ"כ הגאון כרו"פ בס' שה"א) ומי שלא בדק חמץ ומת בשעה ששית לא יברכו היורשים ובודקין בלא ברכה שהרי הם אינם עוברים שאינם רוצים לירש איסור והוא מת ואון על מי שמוטל הבדיקה (ח"י ומק"ח) ופשוט הוא דעל משהו חמץ אין לברך רק על כזית (ח"י) (וכתב המק"ח שיכול לעשות שליח אף על החמץ שיקנה אח"כ מטעם סילוק שמסלק עצמו מהחמץ דתנן בגילוי דעתא סגי) :

תלו דין המפרש בים והיוצא בשיירא. ובו ט"ו סעיפים :

א כתב הרמב"ם ספ"ב המפרש בים והיוצא בשייר תוך שלשים יום זקוק לבדוק קודם שלשים יום א"צ לבדוק ואם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק ואח"כ יצא שמא יחזור ע"פ בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער ואם אין דעתו לחזור א"צ לבדוק עכ"ל וטעמא דשלשים יום משום דמאז כיון שדורשין בהלכות פסח קודם הפסח ל' יום כמ"ש בסי' תכ"ט חל עליו חובת הבדיקה כדאיתא בגמ' (ו' .) ואין לשאול דא"כ כל מי שנוסע מביתו אחר פורים יהא חייב בבדיקה דאינו כן דחשש זה אינו אלא במפליג לדרך רחוקה כמו בימים ומדברות אבל בסתם דרך אין לחוש (מג"א סק"א) אבל בים ומדבר אפילו כשחושב לבא כמה ימים קודם הפסח חייב לבדוק משום דבדרך רחוקה יכול להתמשך ומיהו הכל לפי הענין ואפילו בדרך קרובה אם חושב לבא יום או יומים קודם הפסח צריך לבדוק דבזמן מועט יכול להתמשך (שם) ופשוט הוא דכל זה הוא כשאינו מניח בביתו אשה ובנים דכשמניח הרי הם יבדוקו (ב"י) וכן פסקו בטור וש"ע :

ב והנה בזה שהחמיר דאפילו דעתו לחזור קודם הפסח חייב לבדוק שמא יבא בע"פ בה"ש רש"י והטור לא פסקו כן וז"ל הטור המפרש מיבשה לים או יצא בשיירא ואינו מניח בביתו מי שיבדוק ואין דעתו לחזור בתוך הפסח אם הוא קודם ל' יום לפני הפסח א"צ לבער וכשיגיע הפסח יבטלנו בלבו ואם הוא בתוך ל' יום צריך לבער שכבר חל עליו חובת ביעור כיון שדורשין בהלכות הפסח ואם דעתו לחזור בתוך הפסח אפילו מר"ה צריך לבער ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח עכ"ל הרי שלא הצריך על קודם ל' יום בדעתו לחזור אלא כשדעתו לחזור בתוך ימי הפסח שאז אינו יכול לבטל ויעבור בב"י אבל אם יחזור קודם הפסח א"צ כלום דבבואו יבדוק ואי קשיא והרי אפילו אם אין דעתו לחזור למה א"צ לבער קודם ל' יום והרי יעבור בבל יראה אך באמת לזה כתב הטור וכשיגיע הפסח יבטלנו בלבו כלומר במקום שהוא ואע"ג דרבנן גזרו בדיקה זהו במקום שהוא שם שיש לחוש לאכילה ולא כשהחמץ במקום אחר ואפילו לפי הטעם שכתבנו בסי' תל"א סעיף ט"ו שלא רצו חכמים לסמוך על הביטול מפני שהוא תלוי במחשבתו של אדם ושמא לא יבטל כראוי ע"ש זהו בתמידיות אבל במקרה כשהוא בריחוק מקום בהכרח לסמוך על הביטול ודבר פשוט הוא שאם לא ביטל יעבור בב"י אף כשלא ראה החמץ אם רק יש חמץ במקומות שצריכין בדיקה (מג"א סקי"א) וכבר כתבנו זה בסי' תל"ד סעיף ח' ע"ש (והמג"א שם סק"ה עשה בזה מחלוקת ובארנו שם דאינו כן וכמ"ש המג"א עצמו בכאן בפשיטות וצ"ע על דבריו שבשם ודו"ק) :

ג והנה מדברי הטור מבואר להדיא דבדעתו לחזור קודם הפסח אפילו בתוך ל' יום אינו זקוק לבער ובהכרח כן הוא דכיון דלשיטה זו לא חיישינן שמא יבא בע"פ בה"ש א"כ מה לי תוך ל' ומה לי לאחר ל' וכ"כ אחד ממפרשי הש"ע (ט"ז סק"ה) אבל מדברי רבינו הב"י שכתב בסעיף ב' וי"א דקודם ל' שא"צ לבדוק היינו כשאין דעתו לחזור בתוך הפסח ואע"פ שדעתו לחזור קודם הפסח או אחריו א"צ לבדוק כיון שהוא קודם ל' וכו' עכ"ל וזהו דעת רש"י והטור ודקדק לומר קודם ל' אבל בתוך ל' חייב לבדוק אף בדעתו לחזור קודם הפסח כיון דחל עליו חובת בדיקה וכן הסכימו גדולי אחרונים (ח"י סק"י ומק"ח סק"ט דלא כט"ז וכן משמע בירושלמי כמו שנבאר בס"ד) :

ד ודע דשיטות הרמב"ם והטור הוא לפי הש"ס שלנו דדעתו לחזור חמיר טפי אלא שנחלקו בפירושו דהרמב"ם סובר דאפילו דעתו לחזור קודם הפסח והטור מפרש דדווקא בתוך הפסח כמ"ש אבל בירושלמי מבואר בלשון זה (פ"א ה"א) היוצא לפרש קודם ל' יום א"צ לבדוק בתוך ל' צריך לבדוק הדא דתימא בשיש בדעתו לחזור אבל אין בדעתו לחזור אפילו קודם לל' יום צריך לבדוק ובספק אבל בוודאי אפילו מר"ה א"ר בא ואפילו יש בדעתו לחזור צריך לבדוק שמא ימלך ולא יחזור עכ"ל הירושלמי :

ה והנה לשיטת רש"י והטור יש לכוין הדברים בבש"ס שלנו וה"פ הדא דתימר בשיש בדעתו לחזור קודם

הפסח

הפסח אבל אין בדעתו לחזור קודם הפסח אלא בתוך הפסח אפילו קודם ל׳ צריך לבדוק ולפי׳ הרמב״ם חולק הירושלמי על ש״ס שלנו (ר״ן שם) ולענ״ד נראה דהרמב״ם יפרש הש״ס שלנו בחמץ וודאי דהירושלמי בעצמו אומר דתמיד חייב לבדוק אמנם בשאין דעתו לחזור כלל יודה הירושלמי שיבטלנו במקומו ודיו ויש ראיה מלשון הש״ס דמיירי בחמץ וודאי מדאומר זקוק לבער ולא אמר זקוק לבדוק כלשון הירושלמי דבדיקה היא על הספק וביעור הוא על הוודאי ואף שהרמב״ם עצמו כתב לשון לבדוק לא חשש לזה הפרט לשנות לשונו מבכל הפרקים אבל בספק יוכל להיות דמודה הרמב״ם לרש״י והטור ויפסוק הרמב״ם כר׳ בא דבוודאי אפילו דעתו לחזור קודם הפסח חייב לבער ולפ״ז לא יחלוקו רבותינו לדינא אלא בפירושא דגמ׳ דרש״י והטור מפרשי בספק והרמב״ם יפרש בוודאי אמנם אם כה ואם כה לדידן לדינא בוודאי יש להחמיר בכל ענין ובספק יש להורות כרש״י והטור כיון דהירושלמי מסייעי להו (ומפרשי הירושלמי נדחקו מאד לפרש להרמב״ם וכפמ״ס א״ס בפשיטות ודו״ק) :

ו ודע דבמקום שהזקקנוהו לבדוק צריך לבדוק בלילה שלפני יציאתו לאור הנר (מג״א סק״א) ובשעת הבדיקה יבטל גם כן (שם) וי״א דהביטול יניח על ע״פ (ט״ז וח״י סק״ג) ולענ״ד העיקר כדיעה ראשונה (וכ״כ המק״ח סק״כ) דכל מקום שתקנו חכמים בדיקה צריך ביטול כמו שאמרו הבודק צריך שיבטל (ומ״ש מרמ״א זה קאי על קודם ל׳ ע״ש) אבל ברכה לא יברך דלא נתקנה הברכה אלא על זמן בדיקת חמץ וכן במקום שאמרנו שצריך לבדוק ושכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח ולא יברך על הביטול דכיון דעיקר הביטול בלב אין מברכין על דברים שבלב (מג״א סקי״ג) :

ז וכתב רבינו הרמ״א על דינים אלו וז״ל גם אשתו תבדוק ותבטל בביתו דילמא ישכח לבטל במקום שהוא עכ״ל ודבריו תמוהין שהדי כבר נתבאר דדינים אלו אינם אלא כשלא הניח בביתו מי שיבדוק ויבטל אבל כשהניח א״צ כלום (שם סקי״ד) וצ״ל דזה שנתבאר הוא כשהניח איש בביתו אבל על אשה אין לסמוך (ב״ח) ולזה אומר דמ״מ גם היא תבדוק ותבטל ויש מי שאומר דזה שנתבאר דכשהניח בביתו א״צ לבדוק זהו כשצוה שיבדוקו בלעדו והכא מיירי שלא צוה ולכן אין לו לסמוך על בדיקת ביתו (מג״א שם) ולזה אומר דמ״מ גם הוא תבדוק ותבטל ויש מי שפירש כגון שיש לו חדר מיוחד ולאשתו וביתו חדרים מיוחדים (ח״י סקי״ד) ולי נראה דס״ל דרק בדיקה לא הצריכוהו כשמניח בביתו מפני שהם יבדוקו בליל י״ד אבל הביטול לעולם מוטל עליו גם כשהוא בדרך מרחוק שהרי בכל מקום יכול לבטל וביטול דידיה עדיפא טובא מדידהו שאין החמץ שלהם ולכן היוצא לדרך הם יבדוקו בליל י״ד והוא יבטל בכל מקום שיהיה והם א״צ לבטל ולזה אומר דמ״מ אשתו תבדוק ותבטל בביתו דשמא ישכח לבטל במקום שהוא כלומר שהיא בעת הבדיקה תבטל ג״כ :

ח וכן העושה ביתו אוצר כלומר שכל השנה השתמש שם חמץ ועתה רוצה לעשותו אוצר לעצים או לדבר אחר (מג״א סק״ד) תוך שלשים יום זקוק לבדוק ואח״כ כונס אוצרו לתוכו ואם לא בדק קודם צריך לפנות האוצר ולבדוק (שם סק״ה) ואפילו אין דעתו לפנותו קודם הפסח דהוי כנפלה עליו מפולת מ״מ כיון שהוא בתוך ל׳ חל עליו חובת הבדיקה ואם הוא קודם ל׳ יום אם דעתו לפנותו קודם הפסח צריך לבדוק ואח״כ עושיהו אוצר משום דחיישינן שמא יפנהו עד שלא ישאר עליו ג״ט ואח״כ יטרוד ולא יבדוק (שם סק״ו) ואם אין דעתו לפנותו קודם הפסח א״צ לבדוק דהוי כנפלה עליו מפולת וזהו לדעת הרמב״ם אבל לדעת הטור אם דעתו לפנותו קודם הפסח ג״כ א״צ לבדוק דיבדוק אז כמו דס״ל ביוצא לדרך ודעתו לחזור קודם הפסח (ב״י) וזה שאמרו בגמ׳ (שם) דבדעתו לפנותו חייב לבדוק זהו בדעתו לפנותו בתוך הפסח :

ט וזהו בסתם בדיקה אבל אם יש שם חמץ ידוע בכל ענין מחוייב לבערו (מג״א סק״ז) ולא דמי לחמץ שנפלה עליו מפולת דהוה כמבוער דזהו בנפלה ולא במניח עליו בידים כהך דאוצר דזהו כמטמין לכתחלה וכבר כתבנו דכל ענין יוצא לדרך לא מיירי בחמץ ידוע ורק לדעת הרמב״ם חדשנו דמיירי בחמץ ידוע כמ״ש בסעיף ה׳ (ותמיהני על המג״א דכאן כתב דלא מיירי בחמץ ידוע ובסק״א ביוצא לדרך כתב דמיירי בחמץ ידוע והרי בגמ׳ מדמה יוצא לדרך לעושה ביתו אוצר ע״ש וצ״ע) :

י וכתב רבינו הרמ״א דאוצר חטים שיש חטים מחומצים בקרקעית הבור אם נעשה האוצר שלשים יום קודם הפסח אינו זקוק לבער אלא מבטלו בלבו ודיו מיהו לאחר פסח כשמפנה האוצר אסור ליהנות מאותם חטים ואם אין שם חמץ ידוע אלא ספק מותר למכור האוצר כך ביחד עכ״ל ויש שחולק עליו דבחמץ ידוע הרי נתבאר דבכל ענין חייב לבדוק (ט״ז סק״ד) ועוד דבדין זה שיש חשש חימוץ בזה האוצר עצמו אין חילוק בין תוך ל׳ לקודם ל׳ דדוקא כשבהאוצר עצמו לא שייך בו חימוץ אלא דהחשש חימוץ הוא ממה שהיה מקודם תחת האוצר בזה שייך לחלק משום דהוה כחמץ שנפלה עליו מפולת דהוי כמבוער ולכן קודם ל׳ יום אינו זקוק לבער אבל אם בהאוצר גופה יש חשש חימוץ מה לי תוך ל׳ ומה לי קודם ל׳ (שם) :

יא והנה אין הוכחה מרבינו הרמ״א דכוונתו שיש באוצר הזה חשש חימוץ דא״כ בוודאי אין חילוק בין תוך ל׳ לקודם ל׳ אלא מיירי במכנים חטים טובים שאין בהם חשש חימוץ והמחומצים היה מקודם וזה שהתיר אפילו בחמץ ידוע אע״ג דבחמץ ידוע וודאי אסור זהו לכתחלה אבל בדיעבד אין חשש דהוה כמפולת

כמפולת (מג"א סק"ח) ויש מי שאומר דגם לכתחלה מותר אפילו בחמץ ידוע מטעמא דמפולת ומטעמא דקודם ל' לא איכפת לנו ובהגיע הזמן יבטל (ח"י סק"ה) וקולא יתירא היא ומירושלמי מבואר להדיא דבחמץ ידוע צריך לבער גם קודם ל' יום כמ"ש בסעיף ה':

יב מי שמניח חטים טובים בבור נקייה ואין שם חשש חימוץ ואח"כ מצד הליחות נתחמצו קצת חטים א"צ לבער אפילו נעשה תוך ל' דכיון דבשעה שהניח לא היה שם חמץ אח"כ כשנתחמץ הוה כנפלה עליו מפולת דהוה כמבוער וכ"ש כשיש ספק אם נתחמצו ואין לך אדם שיפנה בורו (מג"א סק"ח בשם תשו' הרשב"א):

יג כתבו רבותינו בעלי הש"ע בסעיף ג' ישראל היוצא מבית אינו יהודי תוך שלשים יום ונכנס לבית אחר בעיר זו או הולך לעיר אחרת אינו צריך לבער בית הא"י שהרי יקיים מצות ביעור באותו בית אחר אבל אם הוא מפרש או יוצא בשיירא ולא יכנס בפסח בבית יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור כיון שהוא תוך ל' יום וצריך לבער בית הא"י שיוצא ממנו כדי לקיים מצות ביעור אע"פ שהאינו יהודי יכנס לבית בפסח וי"א שאינו צריך כשיכנס בו האינו יהודי עכ"ל ולכאורה דיעה ראשונה תמוה דאטו בדיקה הוי חובת הגוף והא דתוך ל' חל עליו חובת הבדיקה זהו כשיש לו מה לבדוק אבל בכה"ג שהא"י נכנס בהבית והחמץ שנשאר שם תשאר אצל הא"י על מה צריך הישראל בדיקה ועוד דא"כ גם היוצא מבית ישראל תוך ל' נצריכנו בדיקה אם הוי חובת הגוף ובאמת יש שדחה דיעה ראשונה מטעם זה (ט"ז סק"ז):

יד ויראה לי דהכוונה כן הוא דוודאי אם הא"י נכנס בהבית קודם הפסח א"צ בדיקה אבל כשיכנס בו בפסח ועד הפסח נמצא שם חמצו של ישראל אע"ג דזהו כהפקר כיון שהניחה שם מ"מ חל עליו חובת הבדיקה על בית זו שהרי כל חמץ אינו ברשות הארם בפסח ועכ"ז צותה תורה לבדוק ואם לאו יעבור בב"י ואם כן הכא נמי נהי דלא יעבור בב"י מכל מקום לא קיים מצות בדיקה על חמצו שגם בהגיע שעה ראשונה של פסח נקרא חמצו ובשלמא אם היה נכנס בה ישראל היה השני מקיים מצות בדיקה על חמץ זה או אם היה הא"י נכנס קודם הפסח היה חל על החמץ הזה שם של הא"י אבל כשנכנס בפסח צריך הוא לבדוק אבל כשיש לו מקום אחר לבדוק תו לא חיישינן לזה מפני שנתבטל שמו של הישראל מהחמץ הזה כשיש לו בית אחר וחמץ אחר ודבר פשוט הוא שאם לא יכנס שום אדם בהבית שחייב לבער אם הוא תוך ל' יום (מג"א סקי"ז):

טו נכון הוא שכל ל' יום קודם הפסח כשיעשה דבר ישגיח שלא ישאר שם חמץ דבוק שיהיה קשה להסירו או חמץ טמון בגומא ולכן מי שמעיין בספר בעת האכילה נכון שמפורים ואילך יעיין שלא ישאר בו משהו חמץ כדי שלא ימצאנו בפסח וכן כל כיוצא בזה (עמג"א שם וכ"ח):

תלז המשכיר בית לחבירו על מי חל חובת הבדיקה. ובו ז' סעיפים:

א המשכיר בית לחבירו לצורך י"ד ומשם ואילך כלומר שהשכיר לו קודם י"ד וכבר קנה השוכר באחד מדרכי ההקנאה ששכירות קרקע נקנה בהם בכסף או שטר או חזקה או קנין סודר וכבר יצא המשכיר מן הבית אך המפתחות של הבית בידו עדיין והשוכר לא נכנס להוך הבית עד אחר תחלת ליל י"ד שאז קבל המפתחות ולכן החיוב על המשכיר לבדוק כיון שהחמץ שלו אע"פ שביטלו ולא יעבור בב"י וגם הוא לא יהיה כלל בהבית כל ימי הפסח וגם כבר קנאה השוכר מ"מ מדהיו המפתחות אצלו בתחלת ליל י"ד וגם החמץ שלו חלה עליו חובת הבדיקה ולא נפקע ממנו בהכנסו השוכר אח"כ אפילו באותה לילה והביטול ג"כ חל עליו (הגר"ז) וגם השוכר צריך שיבטל שהרי ממילא מבטל חמצו ג"כ אבל אם מסר המפתח מבעוד יום להשוכר על השוכר לבדוק ויבטל ג"כ ואף שאין החמץ שלו מ"מ המשכיר כשיצא בוודאי הפקירו וממילא דהוה כחמץ של השוכר ויכול לבטלו וזהו כשקנה הבית אבל אם עדיין לא קנה לא מהני מה שהמפתח בידו וחל החיוב על המשכיר דזהו כמו שהפקיד מפתחו ביד אחר דהחיוב על המפקיד ולא על הנפקד (וכתב המג"א סק"ג דבמסר המפתח שעל השוכר לבדוק ומבטל ג"כ ומ"מ גם המשכיר צריך לבטל וכתב שכן משמע בתוס' ואין שום הוכחה מתוס' כמ"ש הח"י והמק"ח סק"ג הקשה למזה משמע דהחמץ נעשה של השוכר והא בגמ' ד'. אומר דאמירא דידיה הוא של המשכיר ע"ש שהאריך ול"ק כלל דזה שאומר בגמ' או דילמא על השוכר לבדוק דאיסורא ברשותיה קאי ה"פ וקנה החמץ מטעם זה כיון שהמשכיר הפקירו והוא נתרצה בהבית נתרצה בכל מה שיש בה וזהו כוונת רש"י ע"ש ואף שאין עצם החמץ שלו ואולי אינו רוצה לזכות בו מ"מ מקרי מצוי בידך ועובר בב"י וכ"כ הפ"י ע"ש ואין זה ענין למאי דאמרינן בעלמא שכירות לא קניא דזהו לענין שתיעשה הבית כשלו אבל לזמנו הוה ביתו וקרינא ביה לא ימצא בבתיכם ועפ"י שם ודו"ק):

ב וזהו במשכיר אבל המוכר בית לחבירו ויצא מהבית בי"ג וסגרו והלוקח קנאה בקנין גמור אף שנשאר המפתח ביד המוכר בתחלת ליל י"ד מ"מ אין חיוב הבדיקה על המוכר כיון שנסתלק לגמרי מביתו והלוקח שגוף הבית שלו חייב לבדוק כשישיג המפתח (ח"י סק"ב) מיהו אם המוכר השהה אצלו המפתח כל הלילה

הלילה פשיטא שעליו לבדוק כיון שאין ביכולת הלוקח ליכנס לבית:

ג כתבו הטור והש"ע סעיף ב' השוכר בית מחבירו בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק אם הוא בעיר שואלו אם בדקו ואם אינו בעיר חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו עכ"ל והכוונה ששכר בי"ד בבוקר דאלו שכרו בלילה אף באמצע הלילה אע"ג דחובת הבדיקה על המשכיר כמו שנתבאר וכ"ש כשבתחלת הלילה היתה ברשותו לגמרי מ"מ לא היינו אומרים דחזקתו בדוק כשאינו בכאן דאולי לא היה מהזריזים וסבר לבדוק בלילה וכשהשכירה ומסר המפתח סמך על השוכר ולכן בלא שאלה מחוייב השוכר לבדוק ולכן פירש"י שהשכיר בי"ד שחרית וכן הוא באור זרוע (סי' רמ"ה) אבל יש שכתבו דאפילו השכירו בלילה דכיון דתחלת הלילה היתה ביד המשכיר בוודאי ברק ולכן כשאין המשכיר לשאול ממנו מוקמינן בחזקה שבדקו וכ"כ הטור ברמזים ע"ש (ח"י והגר"ז) אבל מרש"י וא"ז מוכח להדיא כמ"ש (ודברי הט"ז בסק"ב אינם מובנים ועפמ"ג):

ד ולמה כשהוא בעיר צריכין לשואלו ולא מוקמינן אחזקה דכיון דכל השנה מוחזקת בחמץ וע"פ החזקה שמסתמא בדק אתה בא להוציאו מחזקת חמץ לכן כל היכי דאיכא לברורי מבררינן וה"ה אם אשתו ובני ביתו בעיר יכולין לשאול אצלם ורק כשאין ממי לשאול מוקמינן אחזקת בדוק כן פסקו הרמב"ם והטור והש"ע ויש שפסקו לחומרא (ח"ו והגמ"י) ואין כן דעת רוב הפוסקים (דאע"ג דבגמ' שם דחו בפשיטות דרנב"י מ"מ הלכה כן וזהו בדרבנן והולכין להקל):

ה המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק כגון שהשכיר לו בי"ד שחרית או אמר לו מפורש שהוא בדוק ואח"כ נמצא שאינו בדוק אין זה מקח טעות ואע"ג דכל תנאי שבממון קיים מ"מ הכא אנן סהדי דלא היתה כוונתו לעיכוב כיון דדבר מצוה היא ואפילו יש על זה הוצאות מעט ניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה בדבר מועט ולכן יבדוק בעצמו או ישכור מי שיבדוק והמקח קיים וי"א דמנכה לו שכר הבדיקה אם צריך להוציא מעות על זה כשהתנה מפורש שיהיה בדוק דוודאי ניחא ליה דליעבד מצוה אבל לא להוציא הוצאות במה שדיבר מפורש ולא דמי למזוזה ביו"ד סי' רצ"ב שא"צ להחזיר לו דמי המזוזה משום דהמזוזה עצמה היא שוה כסף משא"כ כאן המעות אבודים (מג"א סק"ו) ואין נ"מ מתי ששכר אם בי"ג אם בי"ד (ובגמ' שם אומר רק בחזקת בדוק ויכול להיות דזהו בסתמא אבל כשדיבר מפורש הוה מקח טעות אמנם הר"ן כתב שם דאפילו התנה מפורש לא הוה מקח טעות וכ"כ המ"מ בפ"ג):

ו הכל נאמנים על בדיקת חמץ אפילו נשים ועבדים וקטנים דכיון דבדיקת חמץ הוא מדרבנן דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי הימנוהו רבנן ואע"ג דיש להנשים נאמנות גם בדאורייתא כשחיטה וניקור ומעשר וחלה מ"מ בדיקת חמץ דהוי טירחא גדולה אי לא הוה מדרבנן לא היו נאמנות ובירושלמי אומר נשים עצלניות הן (עתוס' ד' : ד"ה הימנוהו ואולי מיירי הירושלמי כשלא ביטל ובירושלמי לא חשיב קטנים וגירסא שלפנינו בירושלמי משובש ע"ש בפ"ק הל' א'):

ז ואפילו הוחזק בית זה שאינו בדוק כגון שידענו שהבעלים לא בדקוהו מכל מקום נאמנים אלו לומר אנו בדקנוהו והכל מטעם שנתבאר והקטן צריך להיות שיהא בו דעת לבדוק ופשוט הוא דכל זה הוא כשביטל החמץ דאל"כ אין נאמנים ומ"מ אף כשביטל אין כדאי לסמוך לכתחלה על בדיקת נשים (מג"א סק"ח) והאידנא נשי דידן בודקות יותר בטוב ומחטטין אחר משהו חמץ ורוחצין ומנקין כל המקומות ומדקדקות יותר מאנשים:

תלח עכבר שנכנס למקום בדוק וככר בפיו. ובו ט' סעיפים:

א כתב הרמב"ם בפ"ב דין ז' אין חוששין שמא גררה חולדה חמץ למקום שאין מכניסין בו חמץ שאם נחוש מבית לבית נחוש מעיר לעיר ואין לדבר סוף בדק ליל י"ד וכו' עכ"ל דאם נחוש לגרירת חולדה א"כ היכי משכחת לה מקום שאין מכניסין בו חמץ דא"צ בדיקה וניחוש שחולדה גיררה בשם אך מזה אין ראיה כל כך די"ל דמשכחת לה במקום שאין חולדה יכולה ליילך שם אבל מטעם אין לדבר סוף אין לחוש אפילו במקום שחולדות מצויים (תוס' ט' . ד"ה אין ע"ש):

ב וזהו כשלא ראינו דשקלה חולדה חתיכת חמץ אבל אם ראינו דשקלה צריך בדיקה מחדש ולמה לא תלינן שאכלתו מפני שאין ספק אבילה מוציא מידי וודאי חמץ (גמ' שם) ואף על פי שהוא ספק הרגיל דמסתמא אכלה מ"מ אין מוציא מידי וודאי חמץ (תוס' שם ד"ה ואם) ויש להסתפק אם זהו דווקא כשלא ביטל דהוי ספיקא דאורייתא אבל בספיקא דרבנן כשביטל לא ניחוש כולי האי או דילמא אפילו בספיקא דרבנן אמרינן אין ספק מוציא מידי וודאי (והח"י סק"א כתב דגם בדרבנן אמרינן כן ע"ש ולי צ"ע דהא הגמ' שם אמשנה דאין חוששין קאי ובזמן המשנה לא אמרו עדיין דהבודק צריך שיבטל והך דחבר שמת והך דנפל דמייתי על זה הוויין דאורייתא וצ"ע):

ג ולא עוד אלא אפילו ראינו עכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו ונכנס אחריו ומצא פירורין אפילו כדי כל הככר צריך לחזור ולבדוק הבית אחר הככר שהכנים לפי שאין דרכו של עכבר לפרר והני פירורין מעלמא

מעלמא אתי ולא מאותו ככר וכ"ש אם הפירורין פחותין מכדי הככר וצריך לבדוק אותו חדר שהעכבר נכנס בו ולא יותר ושארי חדרים הוה ספק ויתבאר בסי' הבא (מג"א סק"א) דזהו ספק על ספק לא על ואין חילוק בין ככר גדול לקטן וכן כלב או תרנגול ג"כ אין דרכן לפרר ולכן אם נטלו ומצאו אפילו בשלימות אם המה פרורים אין זה מככר זה אלא אחר הוא וצריך בדיקה ואפילו ביטל החמץ (ח"י סק"א):

ד אבל אם תנוק נכנס לבית בדוק ואין בו דעת שנוכל לסמוך על אמירתו שאכלה ומצאו אחריו פרורים א"צ לחזור ולבדוק שחזקתו שאכלו ואלו הפרורין ממנו הוא מפני שדרכו של תנוק לפרר א"כ אלו הפרורין הם שנפלו ממנו בשעת אכילה ואין חילוק בין יש בהפירורין כדי כל הככר בין אין בו דאם יש בו אמרינן שלא אכל כלום ופירדו ואם אין בו אמרינן מקצתו אכל ומקצתו פירר ורק אם לא נמצא פירורין כלל אין תולין שאכלו כולו וצריך לבדוק וי"א דדווקא כשיש בהפירורין כדי כל הככר אבל אם אין בו אין תולין לומר שאכל המותר דספק אכילה אינו מוציא מידי וודאי חמץ ונ"ל דבכל זה אין חילוק בין ביטל ללא ביטל דכשתולין תולין אפילו בלא ביטל משום דהוי כוודאי וכשאין תולין אין תולין אפילו בביטל אם נאמר דאין ספק מוציא מידי וודאי אפילו בדרבנן (וכמ"ש סוף סעיף ב' בשם הח"י):

ה נכנס עכבר לבית וככר בפיו ואח"כ ראינו עכבר שיצא משם וככר בפיו אומרים הוא הראשון שנכנס הוא האחרון שיצא וא"צ לבדוק ואם הראשון שחור והשני לבן או שמכיר שאין זה העכבר שנכנס צריך לבדוק ואין תולין שזה העכבר הפילו מפיו וזה נטלו דאין ספק מוציא מידי וודאי ולא עוד אלא אפילו נכנס עכבר וככר בפיו ואח"כ יצאה חולדה וככר בפיה דמן הסתם העכבר מפחד מפני החולדה והשליכתו ונטלתו החולדה ומ"מ לא תלינן מדלא נראה גם העכבר בפי החולדה ולכן אם יצאה משם החולדה ועכבר וככר בפיה א"צ לבדוק דוודאי שזה הוא הככר שהיה בפי העכבר כן פסק הרמב"ם בפ"ב דין י"ג ע"ש:

ו ויש להבין הא כל אלו הן בעיות בגמ' (י':) ובשלמא הקודמות אומר הש"ס ואם תמצא לומר ושיטת הגאונים הוא דכל אם תמצא לומר הוה כפשיטותא אבל הדין האחרון דעכבר וככר בפי חולדה הא נשאר בגמ' בתיקו ע"ש ואיך פסק לקולא וכתב המגיד משנה דכל תיקו דרבנן לקולא ע"ש כלומר דמיירי כשביטל החמץ והרמב"ם לא הוצרך לבאר זה שהרי כותב הדין לנו לפי ההלכה דהבודק צריך שיבטל וכ"כ הטור דכל אלו בעיות הן ואם ביטל אזלינן לקולא וכשלא ביטל אזלינן לחומרא ע"ש משום דהטור לא ס"ל דהבעיות הראשונות נפשטו אבל להרמב"ם בדינים הראשונים גם בלא ביטל הולכין להקל כיון שהבעיות נפשטו (ומהרמב"ם משמע להדיא דכולן שוין לדינא וצ"ע):

ז וכתב הרמב"ם (שם) נחש שנכנס לחור ופת בפיו אין חייב להביא חבר להוציאו עכ"ל והטעם דכיון דצריך להוציא הוצאות לשכור חבר לא אטרחוהו רבנן (גמ' שם) ואע"ג דבבדיקת חמץ אמרינן ניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה זהו בוודאי חמץ אבל בכאן הוי ספק דשמא יוציאנה הנחש לחוץ או יאכלנה (תוס' שם) וגם זו בעיא דלא איפשטא וצ"ל ג"כ דמיירי בביטל והוה דרבנן וספיקא לקולא:

ח עוד כתב כזית חמץ בשמי קורה מחייבין אותו להביא סולם להורידו שפעמים יפול משמי קורה היה חמץ בבור אין מחייבין אותו להעלותו אלא מבטלו בלבו ודיו עכ"ל וכ"כ בש"ע סעיף ב' והנה לפי גירסתינו בגמ' שם לפי כללא דהגאונים דאם תמצא לומר הוי פשיטות גם בבור חייב להעלותו שהרי אומר שם אם תמצא לומר זימנין דירד שם ואתי למיכליה ע"ש אלא דהרמב"ם היה לו גירסא אחרת (מ"מ) ותמיהני על רבינו הב"י שהיה לו להביא דלגירסתינו אינו כן ונ"ל דבזה סמך על הטור דהטור כתב דגם בשמי קורה הוה ספק ובביטל א"צ להורידו וכ"ש בבור ולכן רבינו הב"י אע"ג דבשמי קורה החמיר כהרמב"ם מ"מ בבור דלהטור אפילו לפי גירסתינו א"צ להעלותו הניח הדבר כמו שהוא:

ט ודע דזה שהוצרך הרמב"ם לפרש כאן מבטלו בלבו ודיו והרי בכל הדינים שנתבארו צריך ביטול דוקא כמ"ש בשם המגיד משנה בסעיף ו' אלא משום דשם מיירי שאירע לאחר הבדיקה שנכנס עכבר וכו' וככר ביטל לאחר הבדיקה אבל כאן מיירי בשעת הבדיקה לזה אומר מבטלו בלבו כלומר שיסמוך על הביטול שיעשה אח"כ ויכוין גם לזה הככר והראב"ד בהשגות כתב דגם כאן מיירי לאחר הבדיקה והביטול ואח"כ מצאו ע"ש אבל בשעת בדיקה בכל ענין מחויב להעלותו דזהו כמצניע בבור וטעמו נראה משום דכיון דדין זה איתמר בהדי דיני דעכבר מסתמא בחדא גווני מיירי (המ"מ תמה על הראב"ד ולדברינו א"ש ודו"ק) ואם נפל לבאר מים הוי החמץ כמבוער (מק"ח):

תלט דין מי שבדק ולא מצא הככרות שהניח. ובו י"ב סעיפים:

א אם היה מונחים לפנינו תשע צבורים של מצה ואחד של חמץ ובא עכבר לפנינו וראינו שנטל ככר מאחד מן הצבורים ונכנס לבית אחד שכבר בדקוהו ולא ידענו אם נטל חמץ וצריך לחזור ולבדוק את הבית או נטל מצה וא"צ לבדוק אע"ג דרובא מצה לא אזלינן בתר רובא וחייב לבדוק דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי כיון

שראינו שהעכבר נטל ממקום הקביעות אבל אם פירש הככר ממקום קביעתו ומשם נטלו העכבר א"צ לבדוק דאזלינן בתר רובא וזהו כדין תשע חנויות שביו"ד סי' ק"י ע"ש וקבוע הוא גזירת התורה כמבואר שם :

ב לדעת רבותינו בעלי התוס' (ט'. ד"ה היינו) אין זה אלא כשלא ביטל דהוי דאורייתא אבל כשביטל דהוי דרבנן וכיון דהוי כמחצה על מחצה ספיקא דרבנן לקולא וכן הוא דעת הראב"ד בפ"ב דין ט' וכ"כ הטור ע"ש ולפ"ז יראה לי דאפילו תשע צבורין של חמץ ואחד של מצה כשראינו שנטל ממקום הקביעות ונכנס לבית בדוק א"צ בדיקה כשביטל דקבוע אמרינן בין לקולא בין לחומרא כמבואר ביו"ד שם :

ג ורבותינו בעלי התוס' בעצמם כתבו דאפילו בלא ביטול אין כאן דין קבוע כלל לענין להצריך בדיקה כשנכנס העכבר לחדר הבדוק ולא דמי לתשע חנויות דליכא שם חזקת היתר אבל בחדר הבדוק הא איכא חזקת היתר והיינו חזקת בדיקה ולכך פירשו דדין זה אינו לענין בדיקה אלא לענין אם מותר לאכול זה הככר ע"ש ולהראב"ד והטור וכן להרמב"ם ושארי פוסקים שפירשו דין זה לענין בדיקה נ"ל לומר משום דבקבוע לא אזלינן בתר חזקה כמו דלא אזלינן בתר קרוב כמו שבארנו ביו"ד שם מהובחות גמורות שהתורה גזרה שלא לילך בקבוע בתר קרוב ע"ש וה"נ לא נלך בתר חזקה וגזירת התורה היא דכל קבוע הוה כמחצה על מחצה בין קרוב בין רחוק בין יש שם חזקה או אין שם חזקה :

ד והרמב"ם בפ"ב פסק דין זה אפילו כשביטל דכן הוא מסתימת דבריו וכל הפרק שם מיירי כשביטל וכתב המגיד משנה בשם הרא"ה הטעם דכיון דחכמים תקנו בדיקת חמץ על הספק החמירו בספק זה יותר מכל הספיקות של דבריהם ע"ש ואע"ג דבכל הספקות שבגמ' בעכבר ובנחש ובכל הדינים שנתבארו בסי' הקודם הקיל הרמב"ם בספק כמ"ש שם זהו כשיש ספק בהדין ודאי אזלינן לקולא דהבדיקה נשארה על מקומה אבל בספק עצם הענין מקרי דהבדיקה עדיין לא נעשית כתקונה דכיון דהבדיקה הוא על ספק הענין אם יש שם חמץ אם לאו ועדיין יש שם ספק זה בגוף הענין מחמירינן בזה משא"כ בספיקא דדינא (לח"מ ומל"מ שם) :

ה וכתב הטור דאם הככר קטן אפילו בלא ביטול יש להקל ואמרינן שאכלתו מטעם ס"ס שמא נטל מצה ואת"ל חמץ שמא אכלו ואע"ג דבעכבר נכנס ועכבר יוצא בסי' הקודם לא הקלנו בככר קטן מטעם ס"ס זה והיינו שמא אכלו ואת"ל לא אכלו שמא הוציאו זה העכבר השני זהו מפני ששני הספיקות שם אחד הוא כלומר שיש ספק אם נשאר החמץ בהבית אם לאו ומה לי אם לא נשאר מפני שאכלו או מפני שהוציאו סוף סוף חד ספק הוא דכן מבואר בכללי ס"ס ביו"ד סי' ק"י אבל הכא הספק האחד הוא שמא אינו חמץ כלל אלא מצה ואת"ל חמץ שמא אכלתו והוי ס"ס גמור (מג"א סק"ג) :

ו ודע דבכללי ס"ס ביו"ד שם מצרכינן ששני הספיקות יבואו כאחד אבל אם באים זה אחר זה לא הוה ס"ס ע"ש וא"כ הכא הא באים זה אחר זה דכשנכנס העכבר לבית יש ספק במה נכנס אם בחמץ אם במצה ועדיין אין כאן ספק שמא אכלתו שהרי הוא שלם לפנינו ואח"כ נפל הספק השני שמא אכלתו ואין זה ס"ס דאינו כן דהכא הדבר נוגע לכל ימי הפסח ובהגיע ימי הפסח כבר חלו שני הספקות (עמג"א שם) ועוד דכל זמן שהככר בפי העכבר הרי אין כאן ספק ואימתי נולד הספק להצריך בדיקה אחר שלא ראינוהו בפי העכבר והרי אז חלו כבר שני הספקות (שם) ולבד זה ספק אכילה הוי ספק הקרוב לוודאי ומצרפינן ליה לס"ס בכל גווני (מק"ח סק"ג) דכן כתבו התוס' שם (ט'.) לענין טומאה דאמרינן ס"ס והקשו הא ספק טומאה ברה"י לא מהני ס"ס ותרצו דאכילה עדיף משארי ספקות דהוא ספק הרגיל וקרוב לוודאי ע"ש (ואין זה ראיה גמורה דהתם מיירי בבשר והש"ס מחלק שם בין בשר ללחם ואולי לרבא א"ל לחלק ע"ש היטב ודו"ק) :

ז וכל זה הוא לדעת הטור אבל להרמב"ם שהחמיר בבדיקה אפילו בדרבנן י"ל שהחמיר אפילו בספיקות הרבה ואפילו בככר קטן צריך לחזור ולבדוק וכן משמע מדברי רבינו הב"י דלהרמב"ם אין חילוק בין ככר גדול לקטן (וכ"כ הגר"ז) דטעמא דהרמב"ם הוא דצריך שתהא בדיקה ברורה דכך היתה תקנת חכמים (והט"ז סק"א הקשה על הטור דא"כ גם בככר גדול יש ס"ס שמא קראו לעכברים אחרים שיאכלו כמ"ש התוס' בהמפקיד (מ'.) בשם ירושלמי ע"ש ואין זה דמיון דאם אמרו זה לענין להוציא ממון ובכרי של תבואה במצויים הרבה עכברים נאמר כן לענין ככר אחד ועכבר אחד ולענין איסור ודו"ק) :

ח והנה כפי הדינים שנתבארו אם היה כאן קופה אחת תערובת חמץ ומצה ואתא עכבר ושקיל הולכין אחר הרוב דאם הרוב חמץ צריך לבדוק ואם הרוב מצה א"צ לבדוק דכל שאין ההיתר ניכר בפ"ע והאיסור בפ"ע לא הוה קבוע ואע"ג דביו"ד בסי' ק"י נתבאר דאם התערובת היו מחתיכות גדולות הראוי להתכבד דנין בו דין קבוע דרבנן מ"מ בכאן לא שייך זה דלענין תערובות איסור יש טעמים אחרים כמבואר שם :

ט שני צבורים אחד של חמץ ואחד של מצה ושני בתים לפנינו אחד בדוק ואחד שאינו בדוק ובאו שני בתים עכברים זה נטל חמץ וזה נטל מצה ואין ידוע לאיזה בית נכנס זה שנטל החמץ וכן שני בתים בדוקים וצבור אחד של חמץ ובא עכבר ונטל ואין ידוע לאיזה בית נכנס או שידע שנכנס לאחד מהם ונכנס אחריו ובדק ולא מצא כלום או שבדק קצת מהבית ומצא ככר אינו צריך לחזור ולבדוק כן פסק הרמב"ם בפ"ב והטעם דכיון דמיירינן לאחר ביטול הוה ספיקא דרבנן ולקולא ואע"ג

ואע"ג דגבי קבוע החמיר הרמב"ם בספיקא דרבנן כמו שנתבאר מ"מ בדבר שיש לתלות שלא היה כאן איסור כלל מקילינן אף בבדיקת חמץ דתלייה זו שאני אומר מצינו בתרומה ובכתמים ולפיכך גם בכאן תלינן שזה של חמץ נכנס לשאינו בדוק ובשני בתים בדוקים כל אחד תולה בחבירו ואע"ג דבתרומה ובכתמים לא תלינן בכה"ג כששניהם שוים במדרגה אחת ובאמת הטור מחלק כאן בין באו לשאול בבת אחת דאז שניהם צריכים בדיקה ובזה אחר זה א"צ כהך דשני שבילין הידוע בש"ס ע"ש והרמב"ם לא מפליג בכך ודעתו נראה דכיון דבכל בית יש ספק אם נכנס כלל העכבר לכאן וספק ביאה אינו מוציא מידי ודאי בדיקה וכל ספק ביאה בבדיקת חמץ בבית הבדוק ולאחר ביטול תולין לקולא משא"כ בקבוע הוי ודאי ביאה לכך מחמירינן גם בספיקא (ואע"ג דבגמ' י'. מדמה לה לשני שבילין ופרש הרמב"ם דמיירי כשלא ביטל ומ"מ צ"ע מי הכריחו לזה וכבר טרחו בדבריו המ"מ והכ"מ והמל"מ והביא המל"מ ראיה מכתובות כ"ז דבדרבנן אין דנין כשני שבילין אך מ"מ שמקיל בספק ביאה צ"ל דווקא בשני בתים דבבית אחד מחמיר כמו שיתבאר בסעיף י"ב ודברי הטור הם כסוגית הש"ס ועט"ז סק"ג ומק"ה וכפי מ"ש א"ש ודו"ק) :

י כתב הטור הניח ט' ככרות ומצא י' צריך לבדוק אחר כל הט' וכן אם הניח י' ומצא ט' צריך לבדוק אחר כל הי' שאנו אומרים מה שהניח נטלו ואלו אחרים הם ואפילו אם ביטל והא דאמרינן בהניח י' ומצא ט' שצריך לבדוק אחר כל העשרה דווקא כשקשורין ביחד אבל אם אינן קשורין ביחד א"צ לבדוק אלא אחר האחד עכ"ל ומשמע דבהניח ט' ומצא י' אפילו אינם קשורים ביחד צריך לבדוק אחר כל הט' אבל המפרשים כתבו דכוונתו על שניהם (ב"ח ומהרל"ה אבל המג"א סק"ו כתב כדברינו) :

יא והרמב"ם בפ"ב דין ז' כתב בדק ליל י"ד והניח עשר חלות ומצא תשע ה"ז חושש וצריך לבדוק פעם שנייה שהרי וודאי גררה חולדה או עכבר עכ"ל ולקמן בדין י"ב כתב בהניח ט' ומצא י' צריך לבדוק וכללו בדין דהניח בזוית זו ומצא בזוית אחרת ונראה להדיא מדחלקן בשני מקומות משום דלא דמי להדדי דבהניח עשר ומצא תשע א"צ לבדוק אלא אחר אחד החסר אבל ביתרון שהניח תשע ומצא עשר אמרינן דלגמרי אחריני נינהו כמו בהניח בזוית זו ומצא בזוית אחרת וצריך לבדוק אחר כולם ולא הזכיר קשורין כלל ורבינו הב"י בסעיף ג' שהביא דעת הרמב"ם ובהניח י' ומצא ט' ג"כ כתב דצריך לבדוק אחר כל הי' ע"ש ולא ידעתי דא"כ לא ה"ל להרמב"ם למפלגינהו בשתי מקומות ועוד שהרי בביצה (י' :) מוקי בקשורים דאז צריך לבדוק אחר כולם אבל באין קשורים א"צ והוא לא הזכיר כלל קשורים אלא ודאי דרק אחד צריך לבדוק ולכן כפי מ"ש בסעיף י' דבהניח ט' ומצא י' גם הטור מודה דצריך לבדוק אחר כולם לא פליגי הרמב"ם והטור וכן נראה עיקר ואין חילוק בדינים אלו בין ביטל ללא ביטל :

יב וכתב הרמב"ם הניח החמץ בזוית זו ומצא בזוית אחר או שהניח ט' חלות ומצא עשר או שבא עכבר ונטל החמץ וספק נכנס לבית זה או לא נכנס בכל אלו צריך לבדוק עכ"ל וכן משמע בגמ' דספק על ספק לא על צריך בדיקה ע"ש אבל א"כ למה הקיל בשני בתים בדוקים ונכנס העכבר בהחמץ לאחד מהם כמ"ש בסעיף ט' וצ"ל שמחלק בין בית אחד לשני בתים אבל אין מובן מה בין זל"ז ולכן נ"ל דגם שם מה שכתב הרמב"ם וכן ב' בתים בדוקין וצבור של חמץ ובא עכבר ונטל ואין ידוע לאיזה בית נכנס או שידוע שנכנס לאחד מהם ונכנס אחריו ולא מצא כלום או שבדק ומצא ככר וכו' הך ונכנס אחריו קאי גם אחלוקה ראשונה דב' בתים בדוקים אבל בלא"ה צריך בדיקה כמו בכאן בספק על ספק לא על ואם כי המפרשים לא פירשו כן מ"מ נ"ל שכן עיקר (ומתורץ כל מה שהקשו) :

תמ דין חמצו של א"י שהופקד ביד ישראל. ובו ד' סעיפים:

א כתב הרמב"ם ריש פ"ד כתוב בתורה לא יראה לך חמץ יכול אם טמן אותו או הפקיד אותו ביד א"י לא יהיה עובר ת"ל שאור לא ימצא בבתיכם אפילו הפקידו או הטמינו יכול לא יהיה עובר אא"כ נמצא החמץ בביתו אבל אם היה רחוק מביתו בשדה או בעיר אחרת לא יהיה עובר ת"ל בכל גבולך בכל רשותך יכול יהא חייב לבער מרשותו חמץ של א"י או של הקדש ת"ל לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה הא למדת שחמץ של ישראל אם הניחו ברשותו אפילו טמון ואפילו בעיר אחרת ואפילו מופקד ביד א"י עובר עליו בב"י ובבל ימצא חמץ של הקדש או של א"י שהיה אצל ישראל אפילו היה עמו בבית ה"ז מותר מפני שאינו שלו ואפילו יד ישראל שולטת עליו אין כופין אותו להוציא החמץ מרשותו בפסח אבל צריך לעשות מחיצה גבוה י"ט בפני חמצו של א"י שמא יבא להסתפק ממנו אבל של הקדש א"צ מפני שהכל פורשין מן ההקדש כדי שלא יבואו לידי מעילה עכ"ל הרמב"ם ז"ל :

ב ויש להבין אכתי מנלן דחמץ של ישראל המופקד ביד א"י ה"ז עובר בב"י הא אין כאן לא ביתך ולא גבולך ויש מי שכתב מטעם ק"ו דכיון דחמץ של א"י המופקד ביד ישראל שקיבל עליו אחריות עובר בב"י כמו שיתבאר כ"ש חמץ שלו שביד א"י (מ"ת) ואינו מובן דהתם כיון שקיבל עליו אחריות הוי כשלו וברשותו

משא"כ חמצו ביד א"י הוה שלו ואינו ברשותו ועוד הא הרמב"ם אומר הא למדת וכו' דמבואר כוונתו שלמדנו זה מקרא ולא מק"ו ויש מי שכתב דהמקום שהא"י מניח בו חמצו הוי כביתו של ישראל (כ"מ) וגם זה תימא דא"כ למה לן קרא שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים הרי המקום שמונח בו החמץ הוי כביתו של א"י וכי צריך קרא שלא לעבור על חמצו של א"י בביתו של א"י ועוד דמילתא דפשיטא היא שאין המקום נחשב של המפקיד אם לא הקנה לו המקום מפורש או ייחד לו מקום פלוני כמ"ש בסעיף י"ד ע"ש :

ג ועוד מהו זה שכתב יכול לא יהיה עובר אא"כ יהיה החמץ בביתו אבל אם היה רחוק מביתו בשדה או בעיר אחרת לא יהיה עובר ת"ל בכל גבולך בכל רשותך עכ"ל והרי עיר אחרת אינו גבולך ועוד דגם שדה אינו גבולך דאין לומר דמיירי בשדה שלו דא"כ ה"ל לומר בשדהו :

ד ובאמת הרמב"ן ז"ל כתב בחומש שאינו עובר בב"י אלא בחמץ שלו וברשותו (הביאו המ"מ שם) אבל חמץ שלו שאינו ברשותו אינו עובר בב"י וכ"כ הר"ן בפ"ק וז"ל שהרי אפילו חמצו של ישראל כל שהוא ברשות האינו יהודי אינו עובר עליו והכי איתא במכילתא מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות א"י וכו' ומיהו ה"מ מדאורייתא אבל מדרבנן חמצו של ישראל שהוא ברשות הא"י צריך ביעור וכו' עכ"ל הרי דעתם מפורש דכל שאין החמץ ברשותו ממש אינו עובר מן התורה בבל יראה ורק מדרבנן חייב לבער (ואין זה ענין לדברי הגאונים שהביאו הרא"ש והטור דכשקבל הנפקד אחריות אין המפקיד עובר כמו שיתבאר דזהו מטעם אחריות אבל בלא"ה מודים להרמב"ם וע' שג"א סי' פ"ג שהשיג על הב"י ועל האחרונים ששמו שני הדיעות לדבר אחד ואינו כן ע"ש) :

ה ויראה לי בכוונת הרמב"ם שדבריו ברורים וה"פ בתורה כתיב ד' שמות בענין זה לא יראה ולא ימצא ביתך וגבולך והנה ההפרש בין לא יראה ובין לא ימצא מובן דאי לא יראה הייתי אומר דבראייה תליא מילתא אבל הטמינו אינו עובר לכן כתיב לא ימצא אבל בין ביתך ובין גבולך אי ס"ד דגבולך היינו רשותו ממש כלומר שהרשות שלו מה לי רשות ביתו ומה לי רשות שדהו או קרפיפו הרי הכל אחד הוא דביתו שלו ושדהו וקרפיפו ואין שום חילוק בהם לכל דיני מכירה ומתנה והקנאה אלא ודאי דהאי בכל גבולך אין הכוונה שיהא הגבול שלו והרשות שלו אלא אחמץ קאי שהחמץ לא יהיה בכל גבולך כלומר כל מקום שהחמץ שלך והיינו שהחמץ שייך לך ויונח במקום שיונח וזה שכתב הרמב"ם בכל גבולך בכל רשותך זהו ביאור על החמץ שיהיה תחת ידו כלומר שיהיה החמץ שלו שיכול לעשות בו כל מה שירצה וזהו שכתב יכול לא יהיה עובר אא"כ יהיה החמץ בביתו וכו' כלומר שלא יעבור אא"כ החמץ מונח ברשותו או בביתו או בשדהו או בקרפיפו תלמוד לומר בכל גבולך בכל רשותך כלומר דלא בעינן שהרשות יהיה שלך אלא שהחמץ יהיה ברשותך כלומר שתשלוט על החמץ שיהא ברשותך לעשות בו כל מה שתרצה וזהו ברור בכוונתו בס"ד :

ו דבאמת שם גבול אינו על השייך להאדם ביחוד וכל התנ"ך מלא מזה כמו גבול ישראל וכן השם גבולך שלום וכן מקצה גבול מצרים וכן גבול ארץ אדום שהכוונה על כל המדינה כולה וה"נ פשטא דקרא לא יראה בכל גבולך כלומר בכל המדינה וראיה ברורה לזה ממכילתא פרשה בא (פ' י') וז"ל בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך וכו' הרי מפורש דמשמעו של גבולך אינו ברשותך וזהו כמ"ש דבכל גבולך הוי כמו בכל מדינתך וה"פ דמכילתא מה בתיכם וכו' יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות א"י כלומר מה בתיכם החמץ ברשותכם שביכולתיכם לעשות בו כל חפציכם אף גבולך ברשותך שתהא ביכולתך לעשות בו כל חפצך והיינו אף אם מונח ביד אחרים אך שאינו מגיע עליו מעות יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות א"י כלומר שהחמץ ברשותו שמגיע לו מעות (וגם הרא"ש בפ"א סי' ד' כתב דהמכילתא מיירי בהלואה ע"ש ובגמ' ה': ה"פ אין לי אלא שבבתים בבורות וכו' מנין ת"ל בכל גבולך כלומר דהייתי אומר רק בבתים שרואה את החמץ תדיר ולא בבורות ת"ל בכל גבולך וכיון דאפילו בכל הגבול נאסר שרחוק ממנו ואין זה רשותו ק"ו בבורות ועדיין אני אומר בבתים וכו' בגבולין שלך אי אתה רואה וכו' כלומר דהייתי אומר דבבתים גם של אחרים אסור ת"ל שאור שאור לגז"ש וכו' ודו"ק) :

ז והנה כל הפוסקים עומדים בשיטת הרמב"ם שחמץ של ישראל המופקד ביד א"י עובר בב"י ובבי"מ מן התורה עד שהרא"ש כתב שא"צ ראיה לזה ע"ש לבד הרמב"ן והר"ן ז"ל סברי דמן התורה אינו עובר דהם מפרשים בכל גבולך היינו ברשות השייך לו ורק מדרבנן צריך לבערו וכל זה בלא קבלת אחריות אבל בקבלת אחריות יש דינים אחרים כמו שנבאר בס"ד ובטור וש"ע לא הובא כלל דעת הרמב"ן והר"ן ע"ש והטעם דהלכה כרוב הפוסקים ועוד שהרי גם לדבריהם מדרבנן חייב לבער ואינהו לא נחתי לחלק בין דאורייתא לדרבנן אלא בין האסור והמותר וכמ"ש בריש הל' שבת :

ח דרשו חז"ל מלשון לא ימצא דאפילו חמצו של א"י המופקד ביד ישראל והישראל קבל עליו אחריות ה"ז עובר בב"י ובי"מ דלשון לא ימצא משמע שמצוי בידך וזהו מצוי בידך דבלא אחריות אין עליו להשגיח ומונח אצלו ואינו חושש לו אבל כשקבל אחריות הרי בהכרח להשגיח על החמץ שלא יאבד ולא יתקלקל כדי שלא יצטרך לשלם ומקרי מצוי בידך והוי לענין איסור

כל

כל יראה כשלו ואין חילוק בין כשהחמץ בביתו או במקום אחר ברשותו ואפילו אינו רואיהו ואפילו חזר והפקידו ביד א"י אחר שאינו בעליו דזהו כמפקיד חמצו ביד א"י דעובר עליו (מג"א סק"א) אבל אם חזר והפקידו ביד א"י הראשון שהפקיד אצלו אינו עובר אע"ג דעדיין נשאר אחריות דגניבה ואבידה על הישראל מ"מ מותר דה"ל כמקבל אחריות על חמצו של א"י בביתו של א"י דמותר (שם) ויש חולקין בזה דכיון דהיה החמץ ת"י הישראל באחריות והוה כשלו כשחזר והפקידו אפילו אצל הראשון הוה כהפקיד חמץ שלו בידו ועובר בב"י (ח"י סק"ו) והעיקר כדיעה ראשונה (מק"ח סק"ד):

ט ואם הפקיד זה החמץ של הא"י שקבל עליו אחריות ביד א"י אחר והא"י האחר קבל עליו כל האחריות י"א דהישראל אינו עובר (מג"א שם) וי"א דעובר (ח"י סק"ה) והעיקר כדיעה ראשונה (מק"ח שם) דמאי דהוה ליה שקליה ויש מי שאומר דחמץ של א"י שהפקיד אצלו וקבל עליו אחריות לא מהני ליה ביטול (מג"א סי' ע"ו) וכן מסתבר דבשלמא חמץ שלו יש לו רשות להפקיר ולבטל כיון שבזמן הפסח תיאסר לגמרי בגילוי דעתא סגי כמ"ש בסי' תל"א אבל זה החמץ שאינו שלו ובהגיע הפסח לא יאסר על הבעלים ורק התורה גזרה עליו שיעבור בב"י א"כ באיזה כח יכול להפקירו או לבטלו ובע"כ יחזירנו לבעליו ואם אין הבעלים בביתו ימכרנו או יבערנו וישלם להא"י ואם א"י הפקיד חמצו בבית א"י אחר והישראל קיבל עליו אחריות מותר כיון שאין החמץ בביתו (מק"ח שם) דזהו קבלת אחריות על חמצו של א"י בביתו דמותר ומה לי הוא ומה לי אחר:

י ואם עבר על ב"י בחמץ הזה מ"מ יכול להחזיר החמץ להא"י אחר הפסח ולא הוה כמשתכר באיסורי הנאה שהרי קיי"ל דהגוזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך אפילו בישראל כמ"ש בח"מ סי' שס"ג כ"ש שיכול להחזירו להא"י (מג"א שם) ואפשר דגם בפסח יכול להניחו ליטול את החמץ (שם) אלא שיש חשש שמא ימכור הא"י לישראל אחר הפסח ויכשל הישראל באיסור חמץ שעבר עליו הפסח (שם) ומ"מ אין לו לחשוש בזה כיון שמחזיר לו את שלו אין לו לשלם בעד חשש זה (ח"י סק"ד):

יא ובאיזה אחריות עובר בבל יראה כתב הטור בשם ר"י דדווקא כשהוא שומר שכר שחייב בגניבה ואבידה ובשם בה"ג כתב דאפילו אם הוא שומר חנם ואינו חייב אלא בפשיעה מקרי אחריות ע"ש ומהרמב"ם מבואר כדיעה ראשונה שהרי כתב אם קבל עליו הישראל אחריות שאם אבד או נגנב וכו' ע"ש ודעת הרא"ש כדעת בה"ג וכפי מ"ש התוס' בב"מ (פ"כ:) בשם רש"י ז"ל אינו עובר אא"כ קבל עליו אחריות אונסין ע"ש ופלא דבבה"ג שלפנינו איתא ג"כ גניבה ואבידה וז"ל כפ' כל שעה וודאי גוי דאפקיד גבי ישראל חמץ אי קביל עליה ישראל נטירותא דכיון דאי פשע ביה ומיגנב או דמתבד מחייב לשלומי מחייב לבעורי וכו' עכ"ל ואם כוונתו לפשיעה למה לו לסיים גניבה ואבידה אלא וודאי דה"ק דאחריותו על גניבה ואבידה וגם זהו מהעדר שמירה לכן אמר דאי פשע ביה והרא"ש נראה שהיה מפרש דחיובו על הפשיעה וע"י הפשיעה נגנב או נאבד וא"כ לא ה"ל לומר נגנב אלא נאבד דאבידה קרובה לפשיעה וצ"ע ולענין הלכה משמע מרבינו הב"י כדיעה ראשונה דדעת בה"ג והרא"ש כתב בשם י"א ורוב דיעות הם כר"י רש"י ותוס' והרמב"ם וסמ"ג ולמעשה יש להחמיר כבה"ג והרא"ש באיסור דאורייתא:

יב כתב הרמב"ם אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל אם יודע הישראל שאם יאבד או יגנב מחייבו לשלמו וכופיהו ואונסו לשלם אע"פ שלא קיבל אחריות ה"ז חייב לבערו שהרי נחשב כאלו הוא שלו מפני שמחייבו האנס באחריותו עכ"ל והראב"ד חולק עליו דאיך יעבור בב"י בדבר שאונסין אותו וכמה מהראשונים חולקים עליו דהא דאיתא בגמ' (ה':) בכה"ג זהו כשהיה חוק המלכות בזה דדינא דמלכותא דינא ולא באנס (מ"מ) ולענ"ד נראה דכוונת הרמב"ם הוא דקבלת החמץ ברצונו תלוי ואם ירצה לא יקבל החמץ ועל זה לא יאנסו האנס אלא שאם קיבל יאנסו לשלם כשתגנב או תאבד ולפ"ז שפיר עובר בב"י וכן מבואר מלשונו שהפקדון היתה מרצונו ולכן כשהכניס עצמו מרצונו לזה ממילא הוה כקבלת אחריות ולפי מה שבארנו אפשר דלא פליגי הפוסקים כלל (ומתורץ קושית הס"ז סק"א ע"ש וכעין זה מצאתי בס' מגן האלף ע"ש):

יג ויש מי שאומר דלפי דעת הרמב"ם דגם ע"י אונס עובר בב"י א"כ במכירת חמץ שלנו שזוקפין המעות במלוה ומקבלין כהא"י הקונה רק דבר מועט וברור הוא שאם יאבד החמץ לא ישלם הקונה א"כ הוי כאחריותו של החמץ הוא על הישראל ועוברין בב"י (מק"ח סק"ה) ולכן צריך דווקא למכור החדר שהחמץ מונח בו דאז הוי כקבלת אחריות בביתו של הא"י (שם) אך אצלינו שנהגנו להעמיד ישראל ערב קבלן בעד הקונה (כתיקון הגר"ז) אין חשש בזה דאם הוא לא יפרע נתבע מהע"ק אך אצלינו נוהגים ג"כ למכור החדר כמו שיתבאר בסי' תמ"ח מפני הקנייה כמ"ש שם (ועמנה"א שדחה דברי המק"ח):

יד כתב הטור הפקידו אצלו וקבל עליו אחריות חייב לבערו ואם ייחד לו מקום שאמר לו הנה הבית לפניך הניחו במקום שתרצה אין זקוק לבערו ופירוש רש"י כשלא קבל עליו אחריות ור"ת פי' אפילו קבל עליו אחריות דכיון דייחד לו מקום אינו מצוי בביתו ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל עכ"ל ביאור הדברים דזה שחייבו התורה להישראל שיעבור בב"י בפקדון של א"י ע"פ קבלת אחריות זהו

גזירת התורה רק בחמץ שהרי דבר זה אינה אלא גורם לממון שכשיתאבד יצטרך לשלם ממון ובכל הדינים קיי"ל גורם לממון לאו כממון דמי כמ"ש בח"מ סי' שפ"ו אלא דבחמץ שכתבה תורה לשון לא ימצא דמה שמצוי בידך אתה עובר ולכן ע"פ האחריות הוי מצוי בידך כמו שהסברנו בסעיף ח' ולכן אם קבל אחריות על חמצו של א"י בביתו של א"י אינו עובר מפני שאין זה מצוי בידך ולכן גם כשייחד לו בית ה"ל כביתו של א"י ואין זה מצוי בידך ומרמב"ם נראה להדיא דסובר כרש"י מיהו זהו כשאומר לו רק הרי הבית לפניך אבל אם ייחד לו קרן זוית פשיטא אפילו לרש"י והרמב"ם אינו עובר בב"י בקבלת אחריות דזהו ממש כביתו של א"י (ב"י) :

טו כתב הר"ן בפ"א דהא דבאחריות עובר בב"י לאו דווקא בקבל אחריות בפירוש אלא אפילו סתמא הפקידו אצלו חייב לבערו דקבלת פקדון בסתם הוה כקבלת אחריות מפורש כדאמרינן בב"ק (מ"ח.) כנוס שורך ברשותי חייב בשמירתו ותמיהני שהר"ן ז"ל כתב זה גם בשם רש"י ז"ל דבסתם הוי כקבלת אחריות ע"ש ולפנינו ברש"י (ו'.) מפורש להיפך שכתב הפקידו אצלו וקבל עליו אחריות ע"ש הרי מבואר דצריך לקבל מפורש אחריות וכן מלשון הרמב"ם מבואר דצריך קבלת אחריות בפירוש וכ"כ הלבוש :

טז והטעם י"ל דאע"ג דבוודאי כן הוא דגם בסתמא קיבל עליו נטירותא כמ"ש בח"מ סי' רצ"א מ"מ זהו בישראל אבל בא"י נתבאר שם בסי' ש"א דאין בו דין שומרים וממילא דצריך קבלת אחריות בפירוש אך לדעת הרמב"ם שם דעל הפשיעה בכולם חייבים ולדעת הבה"ג והרא"ש בכאן דגם באחריות פשיעה עוברים בב"י כמ"ש יכול להיות גם כאן בסתם (ח"י סק"א) ולדעת הר"ן צריך לדבר מפורש שאינו מקבל אחריות (ולדינא נתבאר בח"מ שם שרוב הפוסקים חולקים על הרמב"ם ע"ש) :

יז אבל בלא אחריות אינו חייב לבערו אפילו אם הא"י כבוש ת"י ושרוי עמו בחצר ורק צריך לעשות בפניו מחיצה גבוה י"ט כדי שלא ישכח ויאכלנו והגם דבשארי איסורים לא מצרכינן למחיצה חמץ שאני שאוכלים אותו כל השנה ויש לחוש שישכח ויאכלנו אבל משארי איסורים אנו מובדלים תמיד וא"י שהניח חמץ בבית הישראל ביו"ט שא"א לעשות מחיצה יכפה עליו את הכלי ואף שאפשר בסדין אין זה מחיצה של היכר ובחוה"מ צריך מחיצה אמנם אם הפקידו לזמן מועט כמו לחצי יום א"צ מחיצה ודי בכפיית כלי (מג"א סק"ה וכ"מ מרש"י ו'. ד"ה עושה ע"ש) :

יח אינו יהודי שנכנס לבית ישראל בפסח וחמצו בידו אינו זקוק להוציאו דאע"פ שרואה החמץ שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ולחשש אכילה אין לחוש שהרי הא"י עומד עליו ולא יניח לאכול מלחמו אבל אסור להעלותו עמו על השלחן אפילו בהפסק מפה ואע"ג דאחד אוכל בשר ואחד גבינה מותרים בהפסק מפה כמ"ש ביו"ד סי' פ"ח חמץ שאני דאיסורו במשהו ולא ימלט שלא יתגלגל משהו מזה לזה ולכן אם אין הישראל אוכל מותר להניחו להא"י לאכול שם (מג"א סק"ז) וכן כשאוכל על שלחן בפ"ע אין חשש :

יט כתב הרא"ש ריש פסחים יש מן הגאונים שאמרו ישראל שהפקיד חמצו אצל הא"י או אצל ישראל חבירו וקבל הנפקד עליו אחריות הנפקד חייב בביעורו ולא המפקיד אע"פ שהוא שלו כיון שאינו ברשותו והביאו ראיה ממכילתא וכו' והר' יונה אומר דלעולם הוא ברשות המפקיד וחייב לבערו מן התורה וכו' ונ"ל דדבר פשוט הוא דאע"פ שהנפקד קיבל עליו אחריות מ"מ עיקר הממון של הבעלים הם וכו' עכ"ל וכ"כ הטור ודעת הגאונים אינו כדעת הרמב"ן והר"ן שהבאנו בסעיף ד' דכל שאין החמץ ברשותו אינו עובר בב"י דא"כ לא צריכי לאחריות ועוד דמדרבנן מיהא עובר כמ"ש שם אלא מטעם הוא דהאחריות של הנפקד מוציאו מידי איסור ב"י ומה שהקשה הרא"ש הא עיקרו של הבעלים י"ל דזה לא מקרי מצוי בידך כיון שאין החמץ אצלו וגם בטוח הוא בהמעות מקרי שאין החמץ מצוי בידו וזה שכתבו כיון שאינו ברשותו משום דאלו היה ברשותו לא היה מועיל האחריות ולדינא קיי"ל כהר"י והרא"ש וישראל שהפקיד אצל ישראל והנפקד קבל אחריות שניהם עוברים בב"י וכן פסק רבינו הב"י בסעיף ד' (והפר"ח והס"א תפסו כדעת הגאונים כהרמב"ן והר"ן ולענ"ד לא נראה כן ועמק"ח ולדינא אין נ"מ והנלע"ד בארנו כס"ד) :

כ ודע דמי ששכח למכור חמצו עד חצות אין לזה שום תקנה ומחוייב לבערו תיכף ואם יבא גוי המכירו ויטלם לעצמו אחר שהוציא החמץ לרחוב בדרך הפקר ורצונו של הגוי להחזיר לו אחר הפסח יכול ליטלו שהרי הגוי זכה מן ההפקר והוה חמצו של גוי שעבר עליו הפסח דמותר אף באכילה אבל אם מכרו או נתנו לעכו"ם אינו מועיל כלל והוא עובר על בל יראה דאין מכירתו ומתנתו כלום ועדיין עובר על בל יראה דלענין בל יראה אוקמה התורה ברשותו ומחוייב לבערו אחר הפסח (חת"ם סי' קי"ג ומקור חיים סי' ת"מ בביאורים באמצע סק"ה והגרע"א בגליון ריש סי' ת"מ על המג"א סק"א ע"ש ודברי הנוב"י בתניינא סי' ס"ג תמוהים מאוד וחלילה לעשות כן ע"ש ודו"ק) :

תמא דין מי שהלוה על חמץ. ובו י"א סעיפים:

א א"י שהלוה לישראל על חמצו ונתן את החמץ ת"י הא"י וא"ל מעכשיו יהא שלך אם לא אפרע לך לזמן פלוני והגיע הזמן ולא פרעו מותר אפילו לא הגיע הזמן עד אחר הפסח דמשהגיע הזמן ולא פרעו נקנה לו למפרע והוה ליה חמצו של א"י אבל אם לא א"ל מעכשיו אסור אף שהמשכון ת"י הא"י משום דא"י מישראל לא קני משכון והוה כשל ישראל וכן אם אמר מעכשיו והוא ת"י הישראל ג"כ אסור כיון דהאחריות על הישראל אסור אפילו בחמץ של א"י כמ"ש בסי' הקודם כ"ש בכה"ג וכן אם הגיע הזמן ופרעו אסור אפילו במעכשיו והיה ת"י הא"י דכיון שפרעו אגלאי מילתא שהחמץ היה של הישראל אבל כשיש כל הנ' דברים מותר:

ב והרמב"ם ז"ל בפ"ד דין ה' כתב ישראל שהרהין חמצו אצל הא"י אם א"ל אם לא אביא לך מעות מכאן ועד יום פלוני קנה חמץ זה מעכשיו ה"ז ברשות הא"י ואותו החמץ מותר לאחר הפסח והוא שיהיה אותו זמן שקבע לו קודם הפסח ואם לא אמר לו קנה מעכשיו נמצא אותו החמץ כאלו הוא פקדון אצל הא"י ואסור בהנאה לאחר הפסח עכ"ל והראב"ד והטור ורוב הפוסקים חלקו עליו דאי בהגיע הזמן קודם הפסח למה לנו מעכשיו הא אפילו בלא מעכשיו כבר הוחלט החמץ להא"י ואין לומר דהוה אסמכתא ולא קנה דכל דאי הוה אסמכתא דהא הרמב"ם פסק בפי"א מה' מכירה דבמשכון ליכא דין אסמכתא אלא טעמו של הרמב"ם הוא משום דקיי"ל א"י מישראל לא קני משכון (הה"מ) ולכן עדיין הוה כשל הישראל אבל כשא"ל מעכשיו הוה כמכירה ומעכשיו בלא הגעת הזמן קודם הפסח כיון דעד הזמן עדיין אינו מותר ה"ל לומר בגמ' כשהגיע הזמן מותר ומדקאמר אחר הפסח מותר משמע דמיד מותר ובע"כ שהגיע הזמן קודם הפסח ואין לומר דקביעת הזמן היה תוך הפסח או תיכף בכלות הפסח דאין דרך הישראל להגביל בחמץ זמן בזה (שם) והלכה כרוב הפוסקים דבהגיע הזמן קודם הפסח מותר אפילו בלא מעכשיו ובש"ע לא הובא כלל דעתו ע"ש:

ג ואין לשאול לדעת רוב הפוסקים דאפילו בהגיע הזמן אחר הפסח ובלא מעכשיו הא כיון דלא פדאו הישראל והוחלט המשכון להא"י הרי אגלאי מילתא למפרע שהחמץ היה בפסח של הא"י דאינו כן דהא קיי"ל בעל חוב מכאן ולהבא הוא גובה כלומר כשגובה בעד חובו שדה שנשתעבדה לו אין השדה שייך לו למפרע משעת ההלואה אלא משעת הגעת הזמן וכיון שכן ממילא היה החמץ בפסח של הישראל ולא של הא"י ודע דלפעמים אפילו היה החמץ ת"י הישראל מותר כגון שהקנה להא"י את החמץ בקנין או אגב קרקע ואינו באחריות הישראל מותר אף שהונח ביד הישראל (מג"א סק"א):

ד וכיון דעיקר ההיתר הוא מצד מעכשיו לכן אפילו בלא ענין הלואה על המשכון כגון שאמר להא"י אם לא אעשה לך דבר פלוני עד ניסן יהא החמץ שלך מעכשיו והחמץ הוא ת"י הא"י והגיע הזמן ולא עשה הוה החמץ של א"י ומותר לאחר הפסח ואי משום אסמכתא כבר נתבאר בח"מ סי' ר"ז דבמעכשיו ליכא אסמכתא אמנם למאן דס"ל שם דרק במשכון מהני מעכשיו ולא בשארי דברים הדר הוה אסמכתא אך הראב"ד סובר דבא"י ליכא אסמכתא וגם כיון דבדיניהם הוי של הא"י אזלינן בתרייהו כדי שלא יעבור הישראל בב"י כמו שיתבאר בסי' תמ"ח (עמג"א סק"כ):

ה ויש בזה שאלה דאיך אנו מתירין ע"י מעכשיו אפילו הגיע הזמן אחר הפסח והא יכול לפדותו קודם פסח ונאמר הואיל ואי בעי היה פודה החמץ ויעבור בב"י כמו דאמרינן כה"ג בעיסה שלשה ביו"ט והפריש חלה ונתחמצה החלה דעובר בב"י מטעם הואיל ואי בעי מיתשל עלה לעקור ממנה שם חלה ותהיה שלו ולכן אע"ג דהחלה אינו שלו ואינו עובר בב"י מ"מ כיון שיכול לעשותה שלו הוא עובר וה"נ הא יכול לפדותה ויהיה שלו ויעבור בב"י ויתבאר זה בסי' תנ"ז אך לא דמי דבשם לא יחסר לו ממון עי"ז אבל הכא הא צריך לשלם ממון להא"י אם יפדה ממנו החמץ וזה אינו רוצה ולכן לא אמרינן הואיל ויכול לפדותו בדבר שיש בזה דררא דממונא (שם סק"ג בשם הר"ן ז"ל) ועוד דבכאן מחוסר מעשה שישלם להא"י ויקח החמץ לביתו שהרי לא ירצה להניחו ת"י הא"י כאשר ישלם לו ודבר המחוסר מעשה לא אמרינן הואיל (ולדעת רש"י מ"ח. לא אמרינן כלל הואיל כזה ע"ש):

ו וכל זה בדיעבד אבל לכתחלה וודאי אסור ללוות על החמץ מא"י ולקבוע הזמן אחר הפסח ולומר לו אם לא אפרע לך לזמן פלוני יהא שלך מעכשיו דאכתי בפסח תלוי ועומד החמץ כברשותו אמנם אם קבע הזמן קודם הפסח ונתהוה סיבה ונמשך עד אחר הפסח אינו מחוייב להתאמץ לפדותו קודם הפסח אבל כשקבע זמן לכתחלה על לאחר הפסח וודאי מחוייב להתאמץ לכתחלה לפדותו ולבערו (כ"מ בט"ז סק"ב) ואין לשאול הא סתם משכון אין המלוה מקבל עליו אחריות אונסין כמ"ש בח"מ ר"ס ע"ב וא"כ לענין אונסין אכתי החמץ עומד ברשות הישראל וא"כ יעבור בב"י מפני אחריות דאין זו שאלה נהי דהוי אחריות מ"מ הא החמץ הוא ביד הא"י ונחשב כשלו וכבר נתבאר בסי' הקודם דקבלת אחריות בביתו של א"י על חמצו של א"י דמותר (מג"א סק"ג):

ז אם לוה מהא"י על חמצו ולא אמר מעכשיו מחוייב לראות לפדותו קודם הפסח ולבערו כדי שלא יעבור בב"י ואם לא עשה כן החמץ אסור בהנאה ששום אדם אסור לקנותו אחר הפסח מהא"י והוא עבר בב"י והיזק אין לו שהרי הא"י מקבלו בחובו אך אולי מחוייב לפדותו ולהטילו בנהר או לשורפו ולשלם להא"י במעות דאל"כ הרי הוא פורע חובו מאיסורי הנאה (שם) ואולי כיון דממילא הוא והוא אינו עושה מעשה בזה א"א לחייבו בזה ובירושלמי (פ"ב ה"ב) מבואר דאפילו במקום שעובר בב"י מ"מ לא כפינן ליה שיפסיד עי"ז ע"ש (הובא בח"י סי' ת"מ סק"ד ע"ש):

ח ישראל שהלוה לא"י על חמצו ומשכן את החמץ ביד הישראל וא"ל אם לא אפרע לך לזמן פלוני יהא החמץ הזה קנוי לך מעכשיו אפילו לא היה החמץ באחריות הישראל כלל ואפילו לא הגיע הזמן עד אחר הפסח מ"מ אם הגיע הזמן ולא פרעו הרי חמץ זה אסור בהנאה שהרי אגלאי מילתא דחמץ זה הוא של הישראל למפרע ואפילו היה מונח בבית הא"י כל ימי הפסח כגון שחזר הישראל והפקידו אצלו דה"ל כחמצו של ישראל שהפקידו אצל א"י דאסור בהנאה אבל אם לא א"ל מעכשיו ואין אחריות החמץ עליו מותר דקי"ל ישראל מא"י וא"י מישראל לא קנה משכון (מג"א סק"ו) ואפילו נראה מדעת הא"י שדעתו להשקיע אצלו את החמץ מ"מ אינו עובר עליו כל זמן שלא מכרו לו בפירוש אבל ישראל הממשכן חמץ ביד ישראל חבירו הנפקד עובר בב"י דישראל מישראל קונה משכון (שם) וגם המפקיד עובר בב"י:

ט ודע דיש מי שאומר בהך דמעכשיו שנתבאר דהחמץ אסור בהנאה מ"מ בפסח אינו מחוייב לבערו דעדיין הוא ברשות הא"י דשמא יפדנו כיון שהזמן הוא אחר הפסח (שם סק"ד) ויש חולקין בזה וס"ל דחייב לבער (ט"ז סק"ג וח"י סק"ו) משום דאח"כ כשנשאר אצלו עבר למפרע בבל יראה ומ"מ אם עבר ולא ביערו ובא הא"י תוך הפסח לפדותו מותר לקבל ממנו המעות ולהניחו ליטול החמץ ולא שיתן לו בידים את החמץ דזה אסור אלא יקח מעצמו ואין זה משתכר באיסורי הנאה דכיון שפודיהו נמצא שלא היה של הישראל מעולם (מג"א שם וח"י):

י ואם לא משכנו ביד הישראל קודם הפסח והיה מונח החמץ בבית הא"י אלא ששיעבדו דאם לא יפרע עד זמן פלוני החמץ שלו והזמן הוא אחר הפסח ולא פרעו מותר להישראל ליטול החמץ אף על פי שא"ל מעכשיו דכיון דלא משך את החמץ אצלו ונמצא שקנינו אינו אלא בכסף ההלואה וקיי"ל דישראל מא"י וא"י מישראל אין קניינם אלא במשיכה כמ"ש בח"מ סי' קצ"ד (הגר"ז):

יא אך לשיטת רש"י המובא ביו"ד סי' ש"ך דקניינו הוא רק בכסף ה"ז עובר בב"י האמנם רוב הפוסקים לא ס"ל כן כמבואר שם ולכן לפי מה שיתבאר בסי' תמ"ח שע"פ הדחק אנו סומכין במכירת חמץ על שיטת רש"י דקונה בכסף ע"ש ולכן נ"ל דאם אצל זה האיש עצמו שמכר חמצו לא"י בכסף שיעבד לו א"י חמצו שאם לא יפרע לו אחר הפסח יהיה החמץ שלו דאסור ליטלו דאיך נפסוק אצלו תרתי דסתרי דבכאן יקנה בכסף ובכאן לא יקנה בכסף ודבר פשוט הוא דאם הגיע הזמן קודם הפסח ולא פרעו אפילו היה מונח החמץ בבית א"י הרי החמץ של הישראל ועובר בב"י ואסור בהנאה:

תמב דיני תערובת חמץ וחמץ נוקשה. ובו ל"ג סעיפים:

א בדבר שיש תערובת חמץ הוה פלוגתא דתנאי בפסחים (מ"ג.) דתניא על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלא כלום כלומר שאין כאן לאו רק איסור בעלמא ואמרינן שם בסוגיא דכשיש כזית מן החמץ בכדי אכילת פרס מן התערובות הכל מודים שחייב ויחיד ורבים הלכה כרבים וכ"כ הרמב"ם בפי' המשנה שם דאין הלכה כר"א וכ"כ הרע"ב ע"ש:

ב וכן פסק הרי"ף שם וז"ל אע"ג דאמור רבנן עירובו בלא כלום מילקא הוא דלא לקי אבל איסורא איכא וכי אמרי רבנן נמי דלא לקי ה"מ היכא דליכא כזית בכא"פ כגון כותח הבבלי וכיוצא בו אבל היכא דאיכא כזית בכא"פ אפילו לרבנן לקי עכ"ל וכ"כ הרמב"ם בפ"א דין ו' וז"ל אין חייבין כרת אלא על אכילת עצמו של חמץ אבל עירוב חמץ כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכיוצא בהן אם אכלן בפסח לוקה ואין בו כרת שנאמר כל מחמצת לא תאכלו בד"א כשאכל כזית חמץ בתוך התערובות בכדי אכילת ג' ביצים הוא שלוקה מן התורה אבל אם אין בתערובות כזית בכדי אכילת שלש ביצים אע"פ שאסור לו לאכול אם אכל אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות עכ"ל הרי שדבריו כדברי הרי"ף וכרבנן ואע"פ שכתב כזית בכא"פ על כותח הבבלי ובכותח אין בו כזית בכא"פ ועל דבר זה השיגו הראב"ד וז"ל הרב פסק באלו כרבנן משום שאין בהם כזית בכא"פ עכ"ל אמנם הרמב"ם לא נחית לזה בפרטי המאכלים והוא כללא כייל דכשיש כזית בכא"פ חייב מלקות ואם לא הוי איסור בעלמא (וכ"כ המ"מ ע"ש):

ג וזה שהביא קרא דכל מחמצת לא תאכלו אע"ג דבגמ' ר"א מייתי מהך קרא לכשאין בו כזית בכא"פ ולא

ולא לרבנן דהא על כזית בכדי אכילת פרס אין צריך קרא דבכל האיסורים הדין כן וכבר הקשו עליו הרמב"ן בס' המצות (לאוין קל"ח) והמגיד משנה דכיון שיש כזית בכא"פ פשיטא שגם כרת יש דזהו חמץ גמור והרי בכל האיסורים כן הוא כשיש כזית בכא"פ חייב כמו שהדבר האסור הוא בלא תערובת כלל ע"ש :

ד אבל האמת דשיטת הרמב"ם הוא גם בכל איסורי כרת דעל תערובת האיסור אף שיש בו כזית בכא"פ אין בו רק מלקות ולא כרת ודבר זה ביאר ברפט"ו ממאכ"א וז"ל כיצד הוא ממשו כגון שהיה מן החלב כזית בכל ג' ביצים מן התערובת אם אכל מן הגריסין האלו כג' ביצים הואיל ויש בהם כזית מן החלב לוקה שהרי טעם האיסור וממשו קיים עכ"ל והרי חלב יש בו כרת ועכ"ז אינו אלא לוקה וכבר בארנו דבריו ביו"ד ריש סי' צ"ח ע"ש (וכזה גם הכ"מ השיג על המ"מ ע"ש) ומקורו מהך דעכו"ם (ס"ז.) כל שטעמו וממשו אסור ולוקין עליו ע"ש ונראה להרמב"ם מדאינו אומר גם וחייבין כרת באיסורי כרת ש"מ דעל תערובת ליכא לעולם כרת אפילו בכזית בכא"פ אך יש לנו לבאר מנין לו זה :

ה ונלע"ד דכל האיסורים ילפינן מחמץ דהנה ר"א יליף מכל מחמצת לא תאכלו דעל תערובת עוברין בלאו אף בדליכא כזית בכא"פ ואומר שם כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי וכו' יכול יהא ענוש כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי ר"א ולזה ס"ל להרמב"ם דגם רבנן ילפי מפסוק זה על תערובת דכזית בכא"פ ואין הלימוד על חיוב הלאו דלזה לא איצטריך דלא גריעא חמץ מכל האיסורים אלא לפטור מכרת מקרא דכל אוכל חמץ ונכרתה דדווקא על חמץ גמור בלא תערובת כמו לר"א בפחות מכא"פ וביאור הענין לענ"ד כן הוא דהנה בפ' החדש הזה לכם כתיב ג' אזהרות בחמץ מקודם כתיב כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו' ואח"כ כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה ודרשינן לה בגמ' שם על נתחמץ מחמת דבר אחר דלא בעינן שיהא החימוץ מעצמו ואח"כ כתיב כל מחמצת לא תאכלו להורות שיש מין חמץ שאין בו אלא לאו ולא כרת דליכא למימר דהך קרא אתא לאזהרה כמו בכל העונשין דלא ענש הכתוב אא"כ הזהיר דלזה כתיב קרא אחרינא בפרשה קדש ולא יאכל חמץ אלא וודאי דהך דכל מחמצת לא תאכלו אתי לאורויי שיש מין חמץ שאינו אלא בלאו ואיזו הוא תערובת חמץ לר"א בשאין כזית בכא"פ ולרבנן כשיש כזית בכא"פ ומחמץ למדנו לכל האיסורים (והטור תפס דהרמב"ם פוסק כר"א וכן הרמ"ך וכן הכ"מ האריך הרבה ומסיק דפוסק כר"א וכן הפר"ח והמק"ח האריכו ונאחזו בסבך דברי הרמב"ם וכן בכמה תשו' ולענ"ד נראה ברור כמ"ש וכזה גם המ"מ תפס שפסק כרבנן ולהדיא כתב כן בפי' המשניות ודו"ק) :

ו ואע"ג דבגמ' (מ"ג.) מבואר דרבנן לא דרשי כלל דרשא דכל מחמצת ורק ר"א דריש לה ע"ש ומזה יצא להפוסקים דהרמב"ם פוסק כר"א נלע"ד דוודאי כן הוא דר"א דריש מיתור ומלשון כל כמבואר בגמ' אבל לרבנן מלישנא דמחמצת דמשמע לא חמץ גמור והיינו ע"י תערובת וראיה ברורה לזה שהרמב"ם בפט"ו ממאכ"א שפסק דדבר שיל"מ אפילו באלף לא בטיל וכתב שם דגם חמץ הוה במשהו מטעם שיותר לאחר הפסח ע"ש וכתב עוד דדין דשיל"מ אינו אלא במינו ולא על שלא במינו וכתב בזה"ל ואל תתמה על חמץ בפסח שהתורה אמרה כל מחמצת לא תאכלו לפיכך החמירו בו עכ"ל כלומר דאפילו באינו מינו לא בטיל ואינו מובן דלדידיה דהלאו הוא בכזית בכא"פ הא אין חומרא בחמץ מן התורה יותר מבשארי איסורין וגם אין לומר דכוונתו על מה שהחמירה התורה בנתחמץ מחמת דבר אחר סוף סוף חמץ גמור הוא ועוד דנתחמץ מחמת דבר אחר לאו מהאי קרא ילפינן לה אלא מן כי כל אוכל מחמצת ונכרתה כמבואר בגמ' אלא וודאי דה"פ דלשון כל מחמצת משמע איזה חמץ שהוא כגון תערובת חמץ דאף דליכא כרת מ"מ לאו איכא וגם נכלל נתחמץ מחמת דבר אחר אלא דעל זה בא מקרא השני דכי כל אוכל מחמצת ונכרתה שגם כרת חייב בזה ומסתברא לאוקמה רק בזה ולא בתערובת שאין סברא לחייב כרת על תערובת אף בכזית בכא"פ וכן מוכח להדיא בירושלמי ריש פ"ג שאומר שם תיפתר בחמץ ומצה שנתערבו ופריך במה אנן קיימין אם בשרובו חמץ חייב כרת וכו' ע"ש הרי רק ברובו חמץ חייב כרת משום דהמיעוט בטל להרוב ולא בכזית בכא"פ (והא דתנן בחלה פ"ג העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בו טעם וכו' ע"ש זהו מפני דאורז גריר להיות כמוהו כדאיתא בירושלמי שם ונתבאר ביו"ד שם) :

ז ונמצא דלהרמב"ם לשון מחמצת כולל כל שאינו חמץ גמור ומדפירשה התורה בחמץ כן אע"ג דגם בשאר איסורים כן הוא מ"מ החמירו חז"ל בתערובת חמץ לענין ביטול מפני שהתורה הזכירה תערובת בחמץ אבל ר"א דריש מכל ורבנן לא דרשי כל כדאיתא בגמ' ותמיהני על הרמב"ן ועל המ"מ שהשיגו עליו על מה שאמר שאין כרת בתערובת כזית בכא"פ והרי גם בהרי"ף מפורש כן שהרי אומר מפורש דעל כזית בכא"פ לקי כמ"ש בסעיף ב' ומדלא כתב דחייב כרת ש"מ דס"ל כהרמב"ם ובלא זה ידוע שהרמב"ם עומד תמיד בשיטת הרי"ף :

ח אבל הרמב"ן והמ"מ ורוב הפוסקים כתבו דבתערובת חמץ בכזית בכא"פ חייב כרת וכן בכל האיסורים של חייבי כריתות משום דכזית בכא"פ הוי הלכה למשה מסיני לענין אכילת האיסור שלא ישהה יותר מכדי אכילת פרס וה"נ בתערובת והרי"ף והרמב"ם ס"ל דזהו באיסור עצמו לענין המשכת הזמן ולא בתערובת

ובשאין כזית בכא"פ יש מן הפוסקים שפסקו כר"א משום דסתמא דאלו עוברין אתיא כר"א ויש לאו בזה ויש שפסקו כחכמים ואין לאו בזה כדברי הרי"ף והרמב"ם ויש בזה דין חצי שיעור שאסור מן התורה אלא שאין לוקין עליו :

ט וכל זה הוא בתערובת שאין החמץ נותן טעם בהתערובת כמו יבש ביבש אבל כשנותן טעם תלוי בהמחלוקת שביו"ד סי' צ"ח אי טעם כעיקר דאורייתא או דרבנן ושם נתבאר דרש"י והרמב"ם ס"ל טעם כעיקר דרבנן ורבינו תם ס"ל טעם כעיקר דאורייתא וכן הוא דעת הרא"ש והטור ע"ש ולפיכך כתב כאן הטור וז"ל ודווקא שאין בתערובת טעם חמץ וכו' אבל אם יש בו טעם חמץ מחייבין עליו דטעם כעיקר דאורייתא עכ"ל וגם בכזית בכא"פ סובר כהרמב"ן והמ"מ שכתב ומיירי נמי שאין בהם כזית בכא"פ אבל אם יש בהם כזית בכא"פ חייבין עליהם עכ"ל :

י ויש נ"מ גדולה בדיעות אלו לענין ביטול דהנה חמץ בפסח אוסר במשהו וכתב הרא"ש בפ"ב (סי' ה') דבע"פ אחר חצות בטל בס' מפני שאין בו כרת ע"ש וא"כ כל מין חמץ שאין בו כרת בטל בס' ולפ"ז להרי"ף והרמב"ם בתערובת חמץ אף שיש כזית בכא"פ ואף שיש טעם כעיקר בטל בששים כיון שאין בזה כרת ומטעם זה התיר מהרי"ל חמץ נוקשה בס' מפני שאין בזה כרת (מג"א סי' תמ"ז סק"ה) אמנם הרא"ש שלהי עכו"ם כתב טעם חומרת חמץ שאינו בטל בששים הוי משום דלא בדילי מיניה כולי שתא ע"ש ולפ"ז כל מין חמץ במשהו וכן להרמב"ם בפט"ו ממאכ"א שכתב טעם חומרת החמץ דבמשהו משום דהוי דבר שיש לו מתירין ג"כ אסור בכל מין חמץ אמנם לדעתו יש קולא אחרת כשהתערובת הוא בתבשיל שעד שיעברו ימי הפסח יתקלקל ואין דנין בזה דין דשיל"מ כמבואר ביו"ד סי' ק"ב ולקמן סי' תס"ז יתבאר דאנו מחמרינן בתערובות ע"ש ויתבאר בס"ד בסי' תמ"ז ובסי' תס"ז :

יא ואיסור דחמץ נוקשה לא הזכיר הרמב"ם כלל אמנם יש לדייק מדבריו שיש לאו בחמץ נוקשה דהנה בגמ' (מ"ג .) איתא דשיאור הוה חמץ נוקשה ובמשנה (מ"ח:) תנן איזהו שיאור לחכמים כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו והרמב"ם בפ"ה דין י"ג כתב וכן אם הכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו ה"ז אסור לאכלו ואין חייבין עליו כרת עכ"ל וכיון שכתב שאין בו כרת משמע להדיא דלאו איכא דאי לאו הכי לשמעינן רבותא טפי ומנין למדנו לאו זה י"ל מלשון מחמצת שפירושו שאינו חמץ גמור לדעת הרמב"ם כמ"ש אמנם הטור בסי' זה כתב ורי"ף פסק כחכמים שאין לאו לא בתערובת חמץ (שאין כזית בכא"פ) ולא בחמץ נוקשה אלא איסור דרבנן וכו' עכ"ל והרי הרמב"ם פוסק נ"כ כחכמים כפי מה שנתבאר וגם קשה לומר שהרמב"ם יחלוק על הרי"ף כידוע ברוב ההלכות וכ"כ הר"ן שהרי"ף פוסק כן ומביא הוכחה שהרי תערובת חמיר מנוקשה כדמוכח בגמ' וכיון שבתערובת פטור כ"ש בנוקשה ע"ש וממילא דגם להרמב"ם יש הוכחה זו ואע"ג דבגמ' שם יש מי שאומר דנוקשה חמיר מתערובת מ"מ תפסו הפוסקים כאידך מאן דאמר דתערובת חמיר מנוקשה וא"כ צ"ל דגם כוונת הרמב"ם כן הוא דגם לאו נמי ליכא ומה שהזכיר כרת משום דמיירי שם מקודם דאם שהה כדי הילוך מיל הוה חמץ גמור כלומר וחייב כרת לזה אומר דבכה"ג אין בו כרת אבל ה"ה דאפילו לאו ליכא וכן הסכימו הרא"ש והטור דליכא לאו בנוקשה :

יב ולענין בל יראה בתערובת כתב הרמב"ם בפ"ד דין ח' תערובת חמץ עוברין עליה משום בל יראה ובל ימצא וכו' עכ"ל ופי' המגיד משנה דמסתמא כוונתו כשיש בו כזית בכא"פ וסמך על מ"ש בפ"א והביא שרבינו משה הכהן פי' דבריו דכוונתו גם באין בו כזית בכא"פ והסכימו לזה רבינו הב"י בספרו כסף משנה וכל הפוסקים וכתבו מילתא בטעמא דבשלמא באכילה כשאין כזית בכא"פ אינו אוכל כפי שיעור אכילה שניתנה למשה מסיני אבל לענין בל יראה כיון שיש שם כזית חמץ הרי הוא עובר בב"י וכן הוא דעת רש"י רפ"ג שיש בתערובת בל יראה אבל ר"ת כתב שם בתוס' דליכא בל יראה דהא אי לאו קרא דכל מחמצת לא הוה ידענו גם איסור אכילה וא"כ מנ"ל בל יראה ע"ש וי"ל לרש"י והרמב"ם דבשלמא באכילה צריך קרא משום דאוכלו בתערובות אבל לענין בל יראה כיון שיש בזה כזית חמץ למה לא יעבור בבל יראה וכיוצא בזה מצינו לענין טומאה בשני חציי זתים נבלה שתחבן בקיסם דבמגע טהור לפי שאין הנגיעה בבת אחת ובמשא או בהיסט טמא לפי שמסיטן כאחת (חולין קכ"ד .) וה"נ כשהכזית חמץ מפוזר בין התערובת באכילה פטור לפי שאינו אוכלו כאחת אבל בב"י חייב דמשהה אצלו כזית חמץ דומיא דמשא בטומאה שהרי ה"נ רואה כל הכזית כאחת כמו שנושא כל הכזית כאחת :

יג ולענין בל יראה בחמץ נוקשה ברמב"ם לא הזכיר כלל שיש ב"י בנוקשה וכמעט מפורש בדבריו שאינו בבל יראה שהרי לענין שיאור שהבאנו בסעיף י"א כתב ה"ז אסור לאכלו ואין חייבין עליו כרת ואי ס"ד שיש בו איסור בל יראה ה"ל לומר וחייב לבערו ואע"ג דלפירש"י משמע דגם בחמץ נוקשה יש בל יראה דבמתניתין דאלו עוברין יש שם חמץ נוקשה ואכולם פירש"י שעוברין בב"י מ"מ להרמב"ם נראה להדיא שאינו כן אך באמת לדינא אין ראיה כלל מרש"י שהרי הוא פי' זה לר"א אבל אי קיי"ל כחכמים אין בהם איסור בל יראה כלל וכמ"ש הטור דלרבנן מותר להשהותן בפסח ע"ש (והלו הס כללי הדינים) :

יד כתב רבינו הב"י בסעיף א' תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכו קמח ועורות אפילו נתנן שעה אחת לפני הביעור ה"ז מותר לקיימו ואם לא נתן העורות ונתן הקמח קודם ג' ימים לשעת הביעור מותר לקיימו שהרי נבאש והפסיד ותוך ג' ימים חייב לבער וכן הקילור והאספלנית והרטייה והתריאק"ה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ עכ"ל וכל זה הוא מלשון הרמב"ם ריש פ"ד :

טו והנה מורייס ליתא במשנה דאלו עוברין וגם בשום מקום לא נזכר שיש במורייס חמץ ושכר המדי איתא בגמ' דרמו ביה מי שערי ופירש"י לפי שלהם היה שכר תמרים ובמדי עושין שכר ממי שעורין כעין שלנו לכן קרי לה שכר המדי עכ"ל ותמיהני דא"כ אין זה תערובת חמץ אלא חמץ גמור כמ"ש רבינו הב"י בסעיף ה' וצ"ל דרש"י אומר כעין שלנו ולא ממש כשלנו ויש בזה גם מינים אחרים וכבר בארנו דדעת רוב הפוסקים דאפילו בדליכא כזית בכא"פ חייב לבער וזהו דווקא במין בשאינו מינו אבל מין במינו כגון קמח חמץ בקמח פסח כיון דמן התורה בטל ברוב כמ"ש ביו"ד סי' צ"ח נהי דמדרבנן לח בלח צריך ששים וקמח הוי כלח ד"ח מ"מ מותר לשהותו (מג"א סק"א) :

טז והנה הטור כתב דכל דבר שאין אסור באכילה מן התורה מותר לכתחלה לערבו ולשהותו ע"ש אבל התוס' ריש פסחים כתבו דלא פלוג רבנן דאפילו נוקשה דאינו אסור רק מדרבנן אסור לשהותו וכן נראה דיעות רבותינו בעלי הש"ע בסי' תמ"ז שפסקו דחמץ נוקשה אסור להשהותו ואין עוברים בבל יראה וממילא דגם באכילה אין אסור מן התורה ועכ"ז אסור להשהותו אלא דאם השהה אינו אסור בהנאה ע"ש (שם) וכ"ש דבנותן טעם אסור להשהותו ואם השהה מותר בהנאה (ח"י ומק"ח) אך דבר שאסור מחמת פליטת כלי של חמץ מותר להשהותו (שם) וכבוש אסור (שם) :

יז ומהו חמץ נוקשה היינו שמתחלתו אינו חמץ גמור כגון אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים או עיסה שהכסיפו פניה שלא נעשה חמץ או המין שהוא רע באכילה מתחלתו אבל אם מתחלה היה חמץ גמור וטוב לאכילה לא נתבטל ממנו שם חמץ גמור עד שיפסל מאכילת כלב (מג"א שם) וזהו שכתב רבינו הב"י בסעיף ב' הפת עצמה שעיפשה ונפסלה באכילת כלב ומלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער עכ"ל אבל באכילה אסור ואם נתעפש הפת לאחר זמן איסורו חייב לבער (שם סק"ג) דכיון שהיה ראוי לאכילה בהגעת הזמן ה"ז עובר בב"י ונ"ל דזהו למאן דס"ל דעוברים

בב"י אחר שש אבל הסוברים דאין עוברים בב"י עד הלילה אפשר דאינו חייב לבער וצ"ע :

יח בגדים שכיבסו אותם בחלב חטה או בגדים ששורין אותן בסובין עם מים מותר ללובשן דאין עליהם שם חמץ כלל וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ כדרך שהכורכי ספרים עושין מותר לקיימן בפסח ובוודאי זה הבליל חמץ אם לא דבקו בו ניירות אסור לשהותו דשם חמץ עליו אבל אחר שדבקו בו הניירות מותר וזה ששנינו במשנתינו קולן של סופרים זהו קודם שדבקו הניירות (מ"א וט"ז סק"ג) ולכן מותר לדבק ניירות בחלון תוך שלשים לפסח ויש מחמירים בתוך ל' אם נראה הדבק מבחוץ דאז צורת החמץ עומדת אבל קודם ל' כבר נתקשה ויש מי שמחמיר להציע הבגדים שכיבסו בחלב חטה על השלחן וכן לכבס בהם צעיפי נשים (מג"א סק"ה) ואין שום טעם וריח בזה שהרי עינינו רואות שאין בהם שום פירור שניחוש שמא יפול פירור לתוך המאכל ואולי בימיהם היו נשארים פירורים אבל עכשיו פשיטא שמותר בלי שום פקפוק (ח"י סקי"א) :

יט דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריאק"ה שעושין לרפואות וכיוצא בו אע"פ שמותר לקיימו מ"מ אסור לאכלו עד אחר הפסח ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא מ"מ אסור באכילה ובהנאה (מק"ח) ולקמן סי' תמ"ז יתבאר דיש חולקים ומתירין בכל שהוא חמץ אף באכילה כשכבר נתבטל קודם הפסח וכן נראה ובשם יתבאר בס"ד (הט"ז סק"ג מחמיר והח"י סקי"ד חולק עליו ע"ש) :

כ שכר של שעורים חמץ גמור הוא וחייבים עליו כרת ולא מצד טעם כעיקר שהרי י"א טעם כעיקר לאו דאורייתא וגם לא מטעם דיש בהחמץ כזית בכא"פ דלרוב הפוסקים חייב כרת אלא אפילו לדעת הרי"ף והרמב"ם שבארנו דליכא כרת בכזית בכא"פ כמ"ש בסעיף ב' מ"מ הכא כולו חמץ משום דתמצית השעורים נכנס לתוך המים והרי זה כהמחה את החמץ וגמעו שחייבין כרת על זה (חולין ק"כ.) וכן יי"ש שעושים מדגן הוי חמץ גמור וחייבין עליו כרת וכן הסכימו כל הגאונים ומי שרוצה לומר דזיעה בעלמא הוא הוא טעות גדול שהרי גוף התבואה נמחה לתוכו ולא נשאר רק הפסולת ואפילו יי"ש שעושים מתפוחי אדמה וגם חלק מדגן יש בזה מהדגן כזית בכא"פ וחייבין כרת לרוב הפוסקים ועוד דעיקר המעמיד הוא המאל"ץ של שעורים שהוא חמץ גמור :

כא כתב רבינו הב"י בסעיף ה' וכן אם העמיד גבינות בחלא משכר שעורים או חטים חייב לבערם עכ"ל דדבר המעמיד לא נתבטל אפילו באלף וה"ה אם שפכו לתוכו חמץ או שכר או יי"ש כדי שיהא חריף אף שכבר נעשה הגבינה והועמד בקיבה מ"מ זהו לטעמא עבידא ולא בטיל (א"ר סקי"א) ואע"ג

דדבר

דדבר המעמיד ומילתא דעביד לטעמא אינו אלא דרבנן מ"מ הוי כמו הדבר בעין ואפילו בדיעבד אסור (ח"י סקט"ז) ואפילו השהה אותה עד לאחר הפסח אסור (שם) ויש מי שמקיל בהפ"מ בהשלכת דמי איסור לים המלח (א"ר שם) וכן אם חימץ עיסה לאחר הפסח בשמרים שעבר עליהם פסח אסורה כל העיסה מטעם דבר המעמיד (שם בשם תשו' מהר"ס לובלין ע"ש) ויש מן הגדולים שכתב דדבר המעמיד בטל ומותר להשהותו (יש"ש חולין פ"ח סי' ו') וזהו נגד כל דברי הראשונים (מג"א סק"ט) ולהדיא כתב הרשב"א בתשו' (סי' תת"ן) דחומץ שנתחמץ בשמרי שכר אסור להשהותו:

כב ואפילו המעמיד היה רביעי או חמישי אסור כגון מי דבש שקורין מע"ד שהעמידוהו בשמרי שכר ובשמרי מי דבש זה העמידו מי דבש שני ובשמרי השני העמיד מי דבש שלישי ומשלישי לרביעי ומרביעי לחמישי הרי הוא חייב לבער אפילו מי דבש האחרון ואם עבר עד לאחר הפסח אסורים בהנאה דדבר המעמיד הוה כחמץ בעין (שם בשם רמב"ן ע"ש) וכבר כתבנו דבהפ"מ יש להתיר ע"י הולכת הנאה לים המלח או למכור לאינו יהודי חוץ מדמי איסור שבו בדבר שאין לחוש שמא יחזור וימכרנה לישראל (הגר"ז סעיף י') ויש מי שמתיר במי דבש הרביעי (שם) מפני שבג' פעמים כלה כח המעמיד שלו ויש לסמוך על זה בהפ"מ כיון שאיסור מעמיד הוה דרבנן:

כג וזה וזה גורם מותר אפילו במעמיד כגון שהעמיד בשמרי דבש היתר עם שמרי שכר יש להתיר כמ"ש ביו"ד ס"ס פ"ז (מג"א וח"י שם) ויש מי שתמה על זה דאטו גרע מההעמדה השנייה או השלישית דוודאי שם עדיפא מזה וזה גורם שהרי העיקר הוא ההיתר (מק"ה סק"ו) ולענ"ד נראה דאין זה דמיון דנהי דבשני או שלישי יש בהמעמיד כח פחות מזה וזה גורם מ"מ עיקרו ושרשו של ההיתר הוי ג"כ מהאיסור וזהו כחו שלא בטל לעולם משא"כ בזה וזה גורם דעיקרו ושרשו מההיתר כמו מהאיסור ולהדיא מבואר במשנה דערלה (פ"ב מי"ד) דאפילו באיסורי הנאה כמו כלאי הכרם זה וזה גורם מותר ע"ש דמותר אפילו באכילה:

כד גבינה שהעמידה בקיבה שהיתה בכלי חמץ אסור לאוכלה ומותר להשהותה (מג"א שם בשם רדב"ז) ודווקא שהיתה הקיבה מעל"ע בהכלי חמץ (שם) ואע"ג דלאחר מעל"ע הא נעשה פגום צ"ל דזהו כדבר חריף (א"ר שם) ודוחק לומר כן (שם) והמבשלים מי דבש ביורה של שכר אם בתוך מעל"ע אסורים לגמרי ולאחר מעל"ע מותרים בשהייה דהוה נטל"פ (ט"ז סק"ד) ובספק אם הוא תוך מעל"ע או אחר מעל"ע יש להקל דסתם כלים אינן בני יומן (שם) ויש שותין ביו"ט האחרון של פסח ממי דבש של כל השנה ואינו עיקר ואין להקל בזה ושומר נפשו ירחק מזה (שם):

כה וכתבו שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שיש בהם איזה דיבוק חמץ והגם שכבר נתבטל מ"מ יש להם על מה שיסמוכו דשמא יפול פירור בתוך הפסח ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יניח על הסדק מעט טיט כדי שיפסיד צורתו ועכשיו מנקין הרבה ורוחצין ושפין ומחטטין אחר משהו חמץ לבערו ובצק שנשאר בסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ועובר על זה בב"י ופחות מכזית אם זה הוא כדי לחזק בו סדקי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו ואם לאו חייב לבער וכזית אפילו במקום העשוי לחזק חייב לבער וזהו שיטת הרי"ף בפ"ג והרמב"ם בפ"ב:

כו ושיטת רש"י (מ"ה .) דבשולי עריבה אפילו בכזית א"צ לבער ובשפה העליונה אפילו בפחות מכזית חייב לבער ובדפנותיה כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכזית במקום אחד א"צ לבער ולר"י בעל התוס' במקום לישה דהיינו כל העריבה חוץ משפתה העליונה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער אפילו היא עשוי לחזק וכן פחות מכזית כשאין עשוי לחזק חייב לבער אבל פחות מכזית במקום העשוי לחזק א"צ לבער ושלא במקום לישה לעולם א"צ לבער עד שיהא כזית במקום שאינו עשוי לחזק אבל פחות מכזית אפילו אינו עשוי לחזק או עשוי לחזק אפילו כזית אינו חייב לבער והא דלא חיישינן בכל פחות מכזית במקום שא"צ לבער שמא יאכלנו משום דבעיסה ליכא כלל חשש זה שאינו ראוי לאכילה ולשמא יאפה ויאכל לא מצינו חשש זה וגם נראה שאינו ראוי לאפייה מפני ישנותו וקשיותו וחמץ מיהא הוה (וכזה מיושב קושית הט"ז סק"ה ע"ש):

כז יש מי שאומר דבכל מקום שחייבנוהו לבער בפחות מכזית זהו כשבקיבוצם יחד יהיה כזית אבל בלא"ה בכל ענין אינו חייב לבער (מג"א סק"י בשם סמ"ק) ויש חולקים בזה (שם) ויותר נראה כדיעה ראשונה וראיה מהדין שיתבאר בסעיף הבא וגם החצי זית צריך שיהא נקי אבל מטונף קצת א"צ לבער (שם) ובכזית אין חילוק אא"כ מטונף הרבה שאינו ראוי לאכילת כלב וכל זה לדינא אבל המנהג לבער ולחטט אפילו למשהו בעלמא כמ"ש:

כח במקום שצריך כזית דווקא אם היו בו שני חצאי זתים בשני מקומות וחוט של בצק ביניהם רואין דאם כשינטל החוט ניטלין עמו חייב לבער ואם לאו א"צ לבער בד"א בעריבה אבל בבית אע"פ שאם ינטל החוט אין ניטלין עמו חייב לבער מפני שפעמים מקבץ אותם יחד כשמכבדין את הבית ואם היה חצי זית בבית וחצי זית בעלייה או חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה או חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו בכל אלו הוה בעיא בגמ' (מ"ה :) ולא איפשטא ולכן כשביטל את החמץ הוה הבדיקה ספיקא דרבנן לקולא

ולקולא ואם לא ביטל הוה ספיקא דאורייתא ולחומרא ולכן אם הוא קודם שש מבטלו בלבו ודיו ואם הוא בשש וכ"ש אח"כ ולא ביטל חייב לבער (ומזה מבואר דאין חצי שיעור כאיסור כ"י):

כט לפירש"י שם הוה הבעיא כשחצי זית מונחים כאן וכאן וכן מבואר מדברי הרא"ש והטור אבל מדברי הרמב"ם בפ"ב שכתב הואיל ואלו החצאי זתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער אלא מבטלו בלבו ודיו עכ"ל וכ"כ רבינו הב"י בסעיף ח' ש"מ דמפרשי הבעיא דווקא כשהחצאי זתים דבוקים הא בלא"ה וודאי חיישינן שיגיעו זה לזה ובבית אחד אפילו בדבוקים חיישינן דשמא כשינקה את הבית יסירם מהדיבוק ויקרבם זל"ז:

ל חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב או ששרפו באש קודם זמנו ונחרך עד שאינו ראוי לכלב או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח אבל באכילה אסור דכיון דאחשביה לאכילה הוי אכילה ופשוט הוא דאין החיוב מדאורייתא דאטו אם אחשביה ישתנה שמו אלא דמדרבנן אסור כיון דהוי חמץ מעיקרו (ט"ז סק"ה) ולמה בעינן בחמץ שיפסל מאכילת כלב ואינו די במה שאינו ראוי לאכילת אדם כבכל האיסורין משום דחמץ שאני שהרי שאור ג"כ אינו ראוי לאכילת אדם ועכ"ז חייב כרת מפני שראוי לחמץ בו עיסה אחרת וה"נ בחמץ אף כשאינו ראוי לאכילה ראוי הוא לחמץ בו עיסה משא"כ כשנפסל מאכילת כלב אינו ראוי לכלום:

לא כתב הרא"ש ר"פ כל שעה המוריים שעושין האידנא שקורין אלמעד"י שנותנין בו לחם קלוי י"א שמותר אחר הפסח דחמץ ע"י תערובות שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ועוד שהרי חרכו קודם זמנו ומותר בהנאה לאחר זמנו ואנן לא קיי"ל הכי דלא שרי ר"ש אלא כשעירב שלא בכוונה אבל לעירובי ולשהויי לא ומשום שחרכו נמי לא אימר לא חרכו יפה יפה דלא אסיק אדעתיה פסח בשעת עשייתו ועוד וכו' אבל מוריים דאורחא למיכל הכי אסור עכ"ל כלומר דחרכו אינו מותר אלא כשאינו ראוי כלל לאכילה אבל מוריים שאוכלין אותו אין היתר בדבר וזהו גם דעת הרמב"ם שחשיב מוריים באיסורי בל יראה כמ"ש בסעיף י"ד ומלשון הרא"ש אף שאוכרו לאחר הפסח מ"מ אין נראה מדבריו שיעבור עליו בב"י וביותר מלשון הטור שכתב דאלמעד"י אסור לאוכלו אחר הפסח ע"ש משמע להדיא דרק לאוכלו אסור ותימא על הטור דמלשון הרא"ש מבואר דגם בהנאה אסור (מג"א סקי"ד) אך באמת הטור הולך לשיטתו בס"ס תמ"ז דמותר לערב לכתחלה ולשהותו ע"ש מיהו באכילה אסור (עק"ג סס):

לב דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו בחוה"מ פסח ודווקא שנעשה קודם הפסח אבל לעשות הדיו בפסח אסור ולא חיישינן שמא בשעת הכתיבה יתן הקולמס לתוך פיו ואף שנפסל מאכילת כלב מ"מ הא אסור לאוכלה כמו שנתבאר משום דאין דרך ליתן עם צד הדיו לפיו ועוד דהא דאסור באכילה משום דאחשביה כמ"ש ובכאן לא אחשביה:

לג וזה שנתבאר בדיני בצק שבסידקי עריבה זהו בעריבה שרק משהין בה לחם אבל עריבה שלשין בה לחם לא די שצריך להסיר כל חמץ שבו אלא אפילו רחיצה בחמין ושינקור כל החמץ שבו אינו מועיל כי א"א לנקרן שלא ישאר בהכלי כזית והכלי מצרפן דכיון שעשויה ללישה כל מה שבכלי כחתיכה אחת היא ולא מיבעיא להשתמש בה בפסח דאסור אלא שקרוב לעבור עליה בב"י וצריך ליתנה במתנה לא"י או למוכרה עד אחר הפסח כפי שיתבאר בסי' תמ"ח או שיטוח אותה בטיט ואם כי חומרא גדולה היא מ"מ יש לעשות כן אך זהו בעריבה העשויה מנסרים ויש בה סדקים אבל עריבה קטנה כשלנו שעשויה מחתיכה אחת ואין בה סדק וודאי שביכולת לרחצה ולנקר החמץ שבה ויכול להשהותה אבל להשתמש בה אסור דזהו בית שאור שבגמ' (ל' :) שאסור להשתמש בה וכן הדין לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציא החמץ מהן יתנה לא"י במתנה וכן טוב לעשות כן בכלים שמניחים בהם קמח כל השנה כשיש נסרים בהכלי וודאי יש בין הסדקים קמח שנתחמץ וכן בכלים שמניחין בהן פת כל השנה ויש שם סדקים והיא של נצרים דקשה לחטטן ומפה שהיתה מונחת על שק קמח לא מהני ניעור ויש לכבסה בחמין אם רוצה להשתמש בה בפסח וצריך כיבוס בחמין ואפר וחביטה (מג"א סקי"ט) אבל סתם מפות שעל השלחן כל השנה די ברחיצה ויתבאר בס"ר בסי' תנ"א:

תמג דין חמץ בע"פ לאחר שש שעות. ובו ח' סעיפים:

א כבר נתבאר בסי' תל"א דלהרמב"ם האוכל חמץ בע"פ לאחר חצות עובר בלאו והסכימו לו הרא"ש והטור וכן הוא דעת הגאונים (מ"מ פ"א) ואע"פ שהראב"ד והמאור והעיטור לא פסקו כן מ"מ כן הלכה וכן פשט איסורו בכל תפוצות ישראל שאחר חצות אסור חמץ בהנאה מן התורה (כ"י) ובבל יראה ג"כ דעת הראב"ד שאינו עובר עד הלילה ולהרמב"ם עובר בב"י מחצות כמ"ש שם וכן פירש"י להדיא בב"ק (כ"ט :) ע"ש:

ב ומפני שחמץ מסור לכל אדם אנשים ונשים גדולים וקטנים עשו חז"ל הרחקה לאוסרו גם כשני שעות מקודם חצות כמו שיתבאר וחילקו בין איסור אכילה לאיסור

לאיסור הנאה דבהנאה לא אסרו רק שעה קודם חצות ובאכילה אסרו שני שעות קודם וטעמא דמילתא משום דבין שעה ששית לבין שעה שביעית הטעות מצוי הרבה לפיכך אסרוהו בהנאה אבל בין חמישית לשביעית א"א לטעות רק ביום המעונן דכשהחמה זורחת הכל יודעים ורואים שבחמש חמה במזרח ובשבע היא במערב לפיכך די לאסור באכילה ולא בהנאה (כ"ח) וזה מתבאר מסוגיא דגמ' (י"ב :) ע"ש ואפילו חמצו של אינו יהודי אסור ליהנות ממנו ואפילו חמץ ע"י תערובת ואפילו חמץ נוקשה דין אחד לזה (ח"י סק"ג) :

ג ולכן אסור לאכול חמץ מתחלת שעה חמישית וכל שעה זו מותר בהנאה ורשאי למוכרו לא"י אפילו חמץ הרבה ביחד שוודאי לא יאכלנו קודם הפסח שאינו מחוייב שחמצו יתבער מן העולם אחרי שמוכרו לא"י ואין לחוש שמא ימכור לישראל דאין ישראל קונה חמץ בשעה חמישית ואפילו מין חמץ ששם בעליו עליו כמו כותח שאומרים זהו כותח של פלוני מותר ג"כ למכור ולא חיישינן שיחשדוהו שמכר בפסח וזהו לדעת רש"י והרמב"ם אבל לדעת התוס' ריש פ' כל שעה אסור למכור זה ל' יום קודם לפסח ע"ש מיהו שום פוסק לא הביא דעתם כלל (והכ"ח חסס לזה והח"י חולק עליו) :

ד ויכול בשעה חמישית להאכיל החמץ לבהמה חיה ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו ואע"ג דחיה דרכה להצניע מ"מ לא חיישינן שתצניע כיון שעומד עליה והבהמה אע"ג שאין דרכה להצניע מ"מ מחוייב לעמוד עליה (כ"מ בגמ' שס) ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה וכתב הטור דאם קידש בו אשה אינה מקודשת כיון שאסרוהו בהנאה לכל ישראל ע"ש וזהו בחמץ גמור אבל בחמץ נוקשה שהוא מדרבנן לרש"י הוה כחמץ דאורייתא ולר"ת כיון דאיכא תרתי דרבנן שעות דרבנן וחמץ דרבנן חוששין לקדושין ובאהע"ז סי' נ"ח נתבאר בזה ע"ש :

ה וכתב רבינו הרמ"א דבשנת העיבור שהיום ארוך אלו הארבע שעות לפי ענין היום ומותר לאכול חמץ עד שליש היום וי"א עד ב' שעות קודם חצות עכ"ל כלומר דהי"א סוברין דאין הולכין אחר שליש היום אלא שכך גזרו שלעולם שני שעות קודם חצות היום אסור לאכול חמץ אבל הגדולים דחו זה וכן עיקר לדינא דחשבינן שליש היום ויש שחושבים מעמוד השחר עד צאת הכוכבים את שליש היום ויש חושבין מנץ החמה עד השקיעה וכן הלכה כפי הכרעת גדולי האחרונים (הגר"א והגר"ז) וכן אנו חושבין לענין זמן ק"ש ותפלה כמ"ש לעיל סי' נ"ח וכן אנו מורים הלכה למעשה (כמו שהאריך בזה הגר"א לקמן סי' תנ"ט והגר"ז בסידורו לענין זמן ק"ש ע"ש) והשעות הם שעות זמניות כגון אם היום ארוך ט"ו שעות הוי שעה ורביע שעה וכן החשבון תמיד :

ו ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד שעה חמישית ואם לא בא בעליו ימכרנו לא"י ואם הוא דבר שלא ימצא בריוח קונים בשעה ה' מותר למוכרו קודם לכן ואפילו אם מוכרח לזלזל במקח ימכור כיון דאל"כ תאסור לגמרי מיהו אם ביכולתו למכור לא"י שיודע שיחזיר לו אחר הפסח כדרך מכירות חמץ שלנו וכפי שיתבאר בסי' תמ"ח מחוייב לעשות כן ולא למכרו לחלוטין (מג"א סק"ד) ואפילו מוכרו במקח השוה דניחא ליה לאדם בשלו (מחה"ש) :

ז ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו אפילו אם אינו חייב באחריותו של החמץ ואע"ג דהוא אינו עובר עליו מ"מ יבערנו כדי שהמפקיד לא יעבור בב"י ואע"ג דאפשר שהמפקיד מכרו לא"י במקום שהוא שם מ"מ אין ספק מוציא מידי וודאי (מג"א סק"ה) ואע"ג דהמפקיד מסתמא ביטל חמץ ואינו עובר בב"י מ"מ כיון דלפי תקנת חכמים לא מהני בלא ביעור מחוייב לבערו ואין הנפקד צריך לשלם לו דעל הבעלים לדאוג בעד חמצו (ח"י סק"ח ולבהעו"ז) ויש מי שמחייב לנפקד לשלם (מג"א שס) ואינו עיקר ואפילו היה זה משכון בידו ולא מכרו ונאסר החמץ יכול לומר לו הרי שלך לפניך והלוה צריך לשלם לו חובו דכיון דהוא בעל החמץ עליו לדאוג בעד זה (ט"ז סק"ד וח"י שס ועמג"א שס שנסתפק בזה) וכ"ש בסתם פקדון שכשהחמץ בעין יכול לומר לו הרי שלך לפניך אפילו למי שסובר שהנפקד חייב לשלם כשביערו (מג"א שס) וכל זה בדיעבד אבל לכתחלה מחוייב הנפקד לראות למכרו קודם זמן איסורו כמו שנתבאר :

ח כתב רבינו הב"י בסעיף ג' אם קנו שום דבר בחמץ אחר שש שעות מותר מפני שחמץ אינו תופס דמיו עכ"ל ואינו מובן דהן אמת דמן התורה כל איסורי הנאה אין תופסין דמיהן באיסור לבד מעבודת כוכבים אבל מדרבנן הא אסור להבעלים עצמן שמכרן או החליפן וכמו שכתבו רש"י ותוס' ריש חולין ע"ש וי"ל דדעתו דחמץ קיל טפי מפני שלאחר הפסח איסורו רק מדרבנן משום קנסא אפשר שלא החמירו בתפיסת דמים אבל בטור איתא רק כשהשפחה קנתה בלא דעת הישראל דבזה הורה ר"ת להיתר ע"ש אבל כשהישראל קנה או החליף אסורין לו לחלוטין דאל"כ מצינו דמים לחמץ בפסח וכן עיקר לדינא וחליפי חליפין מותרין ואין חילוק בין החליף על מעות או על כסות וכלים ויש מי שמחלק בזה (ח"י) ואינו עיקר (כמ"ש הגר"ז בקו"א) ויש מי שאומר דאם מקודם משך הא"י את החמץ ואח"כ נתן המעות דמותר אפילו לישראל המוכר לו (מג"א סק"ו) דהכי קיי"ל אפילו ביי"נ ביו"ד סי' קל"ב מטעם דכיון שמשך קנה ושוב אין המעות דמי חליפי החמץ ואע"ג דביי"נ אסור לדידיה כמ"ש שם מיהו בחמץ יש להקל דיי"נ החליפין אסור מן התורה ועכ"ז

באופן זה מותר לכל וכ"ש בחמץ דלדידיה הוי רק איסור דרבנן דמותר בכה"ג (במק"ח סק"ז טרח בדברי המג"א ולא ידעתי על מה שהרי כוונתו ברורה כמ"ש ועח"י א"ש בדגן שנתחמץ בעת גידולו ועבר עליו הפסח דמותר דגידולין הוי כחליפין ע"ש ועפר"ח שהכריע לקולא לגמרי בתפיסת הדמים דמותרים אפילו למחליף עצמו או להמוכרס ע"ש וקשה לומר כן אך בהפסד גדול כתב הגר"ז בסעיף י"ב שיכולין לסמוך על זה ע"ש ובפרט שכן נראה דעת הב"י ודו"ק) :

תמד דין ערב פסח שחל להיות בשבת. ובו י"ז סעיפים:

א שנו חכמים במשנה (מ"ט.) י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת דברי ר"מ וחכמים אומרים בזמנן ר' אלעזר בר' צדוק אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנן דתרומה אין לה אוכלים הרבה אבל חולין ימצא הרבה אוכלין (רש"י) ומוטב לבער בזמנן בי"ד והביעור לא יהיה ע"י שריפה שאסור בשבת אלא בזורה לרוח או מטיל לים ולפ"ז הוה לן לפסוק כחכמים דיחיד ורבים הלכה כרבים :

ב אבל לא כן פסק הרמב"ם בפ"ג דין ג' וז"ל חל י"ד להיות בשבת בודקין את החמץ בלילי ע"ש שהוא ליל י"ג ומניח מן החמץ כדי לאכול ממנו עד ד' שעות ביום השבת ומניחו במקום מוצנע והשאר מבערו מלפני השבת ואם נשאר מן החמץ אחר ד' שעות מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט הראשון ומבערו עכ"ל וכן פסקו הטור והש"ע וכן המנהג הפשוט ואף שהוא כנגד המשנה סמכו על הא דאיתא בפ"ק (י"ג.) דתניא י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת וכו' דברי ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר משום ר' יהושע וכו' אמרו לא זזו משם עד שקבעו הלכה כן ע"ש ואע"ג שאין למידין הלכה ממשנה ובריייתא (נדה ז': וע"ש ברש"י וכרשב"ס ב"ב ק"ל:) וכן איתא בירושלמי (פסח פ"ב) מ"מ בכאן שהש"ס הביא הברייתא ואמרו שלא זזו משם עד שקבעו הלכה כן ש"מ דהלכה ברורה היא (אך להרי"ף שיטה אחרת בזה ופוסק כראב"צ דחולין בזמנן וזהו כחכמים וכתב משום דקאי ר"א ברתותא כוותיה ע"ש ונתקשו בדבריו הר"ן והב"י והט"ז סק"א והמפרשים ואנחנו בס"ד בארנו בפתיחה על ההגדה דדבריו פשוטים שפוסק כהחכמים ומה שכתב כראב"צ משום דבתרומה לית הלכתא כחכמים אלא כראב"צ משום דקאי כר"א ברתותא דנפסקה הלכה כמותו ואע"ג דאין הרי"ף פוסק הלכה בתרומה מ"מ היפך הדין א"א לו לכתוב ולכן התחכם לפסוק כראב"צ וזהו גם כוונת הר"ן ז"ל ומיושב כל מה שהקשו עליו ודו"ק) :

ג ולהטור יש לי עוד טעם שהיה מוכרח לדחות משנה זו מהלכה דהנה לר"י שאומר אין ביעור חמץ אלא בשריפה ממילא א"א בשבת אך הרמב"ם פוסק כחכמים שא"צ שריפה ורש"י פוסק כר"י כמ"ש הטור לקמן בסי' תמ"ה אך הרא"ש כתב דאפילו לרש"י אינו אלא בע"פ אבל קודם לזה א"צ שריפה והטור חולק עליו לקמן וכתב דלרש"י אפילו מקודם צריך שריפה דווקא ע"ש ולפ"ז בהכרח לשיטתו לברוק ולבער בע"ש ע"י שריפה וזהו שכתב הטור בסי' זה וז"ל וכן הורה רש"י לבער הכל מלפני השבת עכ"ל ולמה תלה זה בהוראות רש"י אלא כוונתו דזהו ראיה לשיטתו בסי' תמ"ה דאפילו קודם זמנו צריך דווקא שריפה לשיטת רש"י ז"ל (אך המפרשים פירשו דאלקמיה קאי הטור ע"ש) :

ד ולפיכך ע"פ שחל בשבת בודקין את החמץ ביום ה' לעת ערב בברכה ואומר כל חמירא ומשייר לאכילת לילה ולאכילת ע"ש וגם לשתי סעודות של שבת דסעודה שלישית ליכא מפני שסעודה שלישית צריכה להיות אחר חצות היום ואז אסור לאכול חמץ וכן מצה אסור לאכול בע"פ ורק מצה עשירה הנלוש במי פירות יכול לאכול בע"פ ויוצא בה ידי סעודה שלישית דאין איסור מצה בע"פ אלא במצה שיוצאין בה ידי חובת מצה בלילה ראשונה ובמצה עשירה אין יוצאין דבעינן לחם עוני ויזהר לאכלה קודם שעה עשירית דמשם ואילך אסור לאכול כדי שיאכל הכזית מצה לתיאבון בלילה כמו שיתבאר בסי' תפ"א :

ה וכתב רבינו הרמ"א ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סי' תס"ב יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים עכ"ל ונראה שאין הכוונה דגם בע"פ אין לאכול מצה עשירה לפי המנהג דאין שום טעם בזה אלא הכוונה כיון שאין מנהגינו לאכול בפסח מצה עשירה ממילא דאין מכינין אצלינו מצה עשירה ולהכין רק על סעודה שלישית אין דרך בני אדם להטריח על מאכל קטן כזה והנה גם אצלינו יכולין לעשות סעודה שלישית במצה מבושלת והרבה נוהגין אצלינו כן והקדים מיני פירות לבשר ודגים אע"ג דבשר ודגים עדיפא מפירות לענין סעודה שלישית כמ"ש לעיל סי' רצ"א מ"מ בע"פ פירות עדיפי כדי שלא ישבע ויאכל מצה לתיאבון ואולי מפני זה לא הזכיר גם מצה מבושלת מפני שהיא משביע הרבה כידוע בחוש וי"א להפסיק סעודת שחרית לשנים די"א דיוצא בזה (מג"א) :

ו ובזוהר כתב שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית (סס סק"ב) ויש להבין אטו רשב"י לא היה יכול לקיים סעודה שלישית באיזה מהדברים שנתבארו ונלע"ד ברור דכל זה הוא מילתא יתירתא שהרי בשבת זו בע"כ לא נצטוינו כלל על ג' סעודות כיון שאי אפשר מידי דהוה ליוה"כ שחל בשבת וה"ה שבת ע"פ לעניין סעודה שלישית דאפילו אם נאמר דאיסור אכילת מצה בע"פ הוא מדרבנן מ"מ הא מצינו במצות עשה גמורות

גמורות שנדחו בשב ואל תעשה מפני גזירות דרבנן כמו שופר ולולב בשבת וכ"ש שנדחה מצוה דסעודה שלישית וכיון שכן בטלה לה בשבת זו מצוה דסעודה שלישית וכיון דסעודה גמורה אי אפשר ממילא דאין שייך למלאותה בפירות או בבשר ודגים שאין צורך כלל בזה ועוד דוודאי גם מן התורה מצוה לאכול הכזית מצה לתיאבון וזהו טעמו של רשב"י שעסק בתורה מפני שאין מצוה כלל בשבת זו לאכול סעודה שלישית:

ז אע"פ שיכול לשרוף את החמץ בכל יום ע"ש מ"מ טוב לעשות כשאר השנים ולשרפו קודם חצות כדי שלא יבואו לטעות בכל השנים לשרוף אחר חצות ואמנם לא יבטל אז את החמץ פעם שנית דאיך יאמר דחזיתיה ודלא חזיתיה הרי צריך לאכול עוד וכמו שאין אומרים זה בלילה בעת הבדיקה כמ"ש בסי' תל"ד ולכן ביטול זה יאמר בשבת אחר סעודת שחרית ואע"פ שלא ישאר עוד חמץ בבית מ"מ צריך לבטל כדרך שהוא מבטל בשאר שנים בשעת שריפת החמץ:

ח אין מבשלין בשבת זה דייסא וכיוצא בזה שהוא חמץ גמור ומתדבק להכלים ויצטרך להדיחם בחמין בשבת ולשפשפם יפה יפה והוי טירחא יתירה בשבת ואסור כיון שאינו צורך שבת ולכן גם פת הצנומה בקערה שקורין סוחארע"ם ושורין אותם בחמין אין עושין בשבת זה וכבר המנהג לבלי לבשל בשבת זה שום עיסה רק בערב מבשלין אורז או קטניות או תפוחי אדמה ובשחרית ג"כ כן והעיגול עושין מקמח מצה וטומנין בקדרות חדשים הראוים לפסח ומערין לקערות של חמץ אמנם אם עבר ובישל והמאכל דבוק בקדירה וא"א לקנחו בהכרח להדיחו מעט כדי להעביר החמץ ומקרי צורך שבת כיון שאסור להניחו כך ביום זה:

ט ואחר שאכלו בשבת זה סעודת שחרית ינער המפה שאכלו עליה ויכול לנערה מדינא בבית מפני שהפירורין נדבקין ברגלים ונדרסים ואין בהם שיעור ובטילין ומ"מ אין לעשות כן ומנערין המפה בחצר במקום שאינו נקי ואין הולכין שם והקערות אף שאין בהם חמץ מ"מ מכוער שישארו כן ולכן יכול לקנחם באצבעותיו שאין זה טירחה ויטמנם מן העין עם שארי כלי חמץ ואם נשאר פת יכול ליתנו לאינו יהודי ואם הוא במקום שאין שם רה"ר וכ"ש במקום שיש עירוב מותר לומר לו שלא יאכלנו בכאן וילך עם החמץ אבל במקום שיש רה"ר אסור לומר לו שיצא עם הפת כמ"ש בסי' שכ"ה ואפילו בלא אמירה אסור ליתן לו הרבה חמץ שאי אפשר לו לאוכלן בכאן וכיצד יעשה יתן לו מעט מעט דרך הערמה כאלו אינו חושש אם יאכלנו בכאן וכשמוציאו מעצמו אדעתא דנפשיה קעביד וכשאין אינו יהודי ליתן לו החמץ מבטלו בלבו וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט הראשון ויבערנו:

י ודע דבשבת זה אם שכח ליטול חלה מע"ש אע"ג דקיי"ל חלת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש מ"מ האידנא אי אפשר דאיך יניח חמץ ולכן כתבו הגדולים דאם שכח ליטול חלה אסור לאכול הפת (מג"א בסי' תק"ו) וי"א כיון שאין תקנה לזה יכול לשייר מקצת חלה במחשבה לחלה ובלא ברכה ולקרא לכהן קטן שלא ראה קרי ולאוכלה (ס"ת בשם פמ"א ויעב"ץ ע"ש) ובהכרח לסמוך על זה כיון שאין תקנה אחרת וכתבו שלא להאריך בשבת זה בתפלה כדי שלא לאחר זמן האכילה (ח"י סק"ט בשם ס"ח):

יא ולכשיבנה המקדש כיצד יהיה ביעור חמץ של תרומה בשבת שחל בע"פ והנה בתרומה גם הרי"ף מודה שמבער בע"ש ואינו משייר רק כדי שתי סעודות אבל כיצד מבער כתב הרמב"ם בפ"ג דין ד' וז"ל היו לו ככרות רבות של תרומה וצריך לשורפם ע"ש לא יערב הטהורה עם הטמאה וישרוף אלא שורף טהורה לעצמה וטמאה לעצמה ותלויה לעצמה וכו' עכ"ל ומשמע מזה דס"ל דדוקא בע"פ שחל בשבת ושורפן בי"ג קודם זמן איסורן הוא דשורף כל אחד לעצמו אבל בכל ע"פ יכול לשרוף טהורה וטמאה כאחת ובגמ' (י"ד.) אינו כן וצ"ע (כ"מ) ויותר מזה קשה דא"כ למה לא ביאר להדיא דבכל ע"פ שורפין ביחד ולכן נלע"ד דהענין כן הוא דאע"ג דריהטא דסוגיא משמע דגם בכל ע"פ שורפין זו לעצמה וזו לעצמה מ"מ אינו לדברי הכל וראיה שהרי ר' יוחנן אומר שם (ט"ו:) דבשעה שביעית כיון שנאסר מדאורייתא דברי הכל שורפין ביחד דאיסור הוי כטומאה וגם הטהורות הוויין כטמאות ועוד אמרינן שם דפיגול ונותר וטמא ס"ל לבית הלל דנשרפין כאחת אע"ג דפיגול ונותר אינן אלא טומאה דרבנן מותר לשרפן עם טומאה דאורייתא ולפ"ז אף כששורפן בשש הוי איסור דרבנן והוה כדאורייתא ורשאי לשורפן ביחד ולפיכך הרמב"ם ז"ל לא היה יכול לכתוב זה מפורש דבכל ע"פ נשרפין ביחד מפני שאין דרכו להביא דין שאינו מפורש בגמ' להדיא אבל מ"מ כן דעתו נוטה ולכן לא כתב דין זה רק בע"פ שחל בשבת ושורפן בי"ג (וכפתיחה להגדה הארכנו בזה דזה תלוי במחלוקת ר"ח ור"י ור' יוסי במשנה שם ודו"ק):

יב שנינו במשנה (מ"ט.) ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו להציל מן הגיים ומן הנהר ומן הלסטים ומן הדליקה ומן המפולת יבטל בלבו ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד וחילק התנא לג' חלקים דלדבר מצוה אם יש שהות יחזור ולדבר הצלה מסכנת נפשות אף בי"ש שהות לא יחזור ולדבר הרשות אף ברליכא שהות יחזור:

והנה

יג והנה לפ"ז בדבר מצוה אם הוא שעה ששית דא"א לבטל בע"כ יחזור אע"פ דליכא שהות כדי שלא יעבור בבל יראה (מג"א סקי"ג) ורק כשיכול לבטל אע"ג דמדרבנן חייב לבער מ"מ בדבר מצוה אוקמה אדאורייתא (שם) וכן בהולך להציל וא"א לבטל וברי לו שיכול להציל גם אח"כ יחזור ויבער אבל אם יש ספק דוחה ספק פקוח נפש כל המצות (שם) וכ"ש דמת מצוה דוחה הכל (שם) ואין לשאול למה אמרנו בהולך לדבר מצוה שאם אינו יכול לבטל יחזור מיד הא למאן דס"ל דעד הלילה אינו עובר בב"י ואין כאן רק עשה דתשביתו מאי אולמא דהאי עשה מהאי עשה די"ל דעשה דתשביתו חמיר טפי דבכל רגע עובר על זה (שם) ואע"ג דגם מילה עובר בכל יום מ"מ בהמשך יום זה אין נ"מ מתי ימול ואין בזה רק משום זריזין מקדימין למצות וא"כ יכול למול אח"כ עד הלילה (והמחה"ש נדחק בזה בסקי"א והדבר ברור כמ"ש):

יד והנה התנא חשיב סעודת אירוסין ולעיל בסי' רמ"ט נתבאר שאסור לעשות סעודת אירוסין בע"ש ע"ש והוא סירושלמי ולכן יש מי שאומר דזהו כשלא היה האירוסין בו ביום אבל כשהי' האירוסין מותר הסעודה (מג"א שם ועמ"ש כאן סק"ט) אך כבר בארנו שם סעיף ח' דבאמת אם אין הכרח אסור אבל כשיש הכרח כגון חתן ההולך לבית חמיו שא"א להניח על אחר השבת מותר ובכאן הא מיירי בכה"ג כמו שדקדקה המשנה ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו כלומר שהולך לבית חמיו וישוב לביתו ודווקא החתן אבל אחר צריך לחזור (עמג"א סק"י שכתב דמרמב"ם לא משמע כן ואיני רואה שום משמעות דפשיטא דאהתן קאי וראיתי שגם הח"י והמק"ח כתבו כהמג"א ולדידי לע"ג בזה):

טו וזה שנתבאר דלדבר הרשות יחזור מיד כתב הטור דאפילו הולך ללמוד תורה אצל רבו מקרי דבר הרשות לגבי ביעור חמץ וכן הוא בירושלמי על משנה זו מהו שביתת הרשות ההולך אצל רבו או אצל מי שגדול ממנו בחכמה כאן שנה רבי המעשה גדול מן התלמוד עכ"ל הירושלמי ומסיים שם דמצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים התלמוד גדול ממעשה ושא"א לעשות ע"י אחרים המעשה גדול מהתלמוד ע"ש ולפ"ז אם הניח במקומו מי שיבער החמץ הולך ולומד ואין שום חידוש בדין זה שהרי גם בגמ' דילן אסרו ללמוד בהגיע זמן בדיקת החמץ וכמ"ש בסי' תל"א והכי קיי"ל ביו"ד סי' רמ"ו (וצ"ע על המג"א בסקי"ג שהקשה הא התירו לעבור דרך בית הפרס ללמוד תורה ע"ש ותמוה מה ענין זל"ז התם התירו הכמים איסורם מפני לימוד תורה תמידי ואיזה ענין הוא ללימוד לפי שעה בהגיע זמן המצוה ומצאתי שגם המגה"א תמה עליו):

טז במקום שחייבנוהו לחזור כמה חמץ יהיה לו שיהא מחוייב לחזור עד כביצה שהוא שיעור חשוב אבל פחות מכאן מבטלו בלבו ודיו דבפחות מכביצה לא הטריחוהו חכמים ופחות מכזית אפילו לאחר זמן איסורו שאינו יכול לבטל א"צ לחזור שאינו עובר עליו בב"י (עמג"א סקי"ד):

יז איתא בגמ' (ז'.) דאם היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר ומתיירא שמא תחמיץ מבטלה בלבו קודם שתחמיץ אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל אלא קודם שעה ששית ולא אח"כ ולכן מחוייב לילך ולבערה וכן פסקו כל הפוסקים ונלע"ד דקודם שתחמיץ היה צריך הפקר גמור לפי מה שכתבנו בסי' תל"א דטעמא דביטול מועיל בחמץ מפני שהחמץ אינו ברשותו ע"ש וא"כ כשעדיין לא החמיץ איך יועיל ביטול ובאמת בגמ' לא קאמר ביטול בלב רק רש"י פי' כן וכן הוא לשון הטור והש"ע סעיף ח' וכן הוא לשון הרמב"ם בפ"ג דין י' וצ"ע ואולי כיון שהיא עומדת להחמיץ כחמץ דמי ומהני גילוי דעתא שלא יקנה אותו:

תמה באיזה דבר מבערין את החמץ. ובו י"א סעיפים:

א תנן ר"פ כל שעה ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים ופסקו רש"י ותוס' כר' יהודה והרמב"ם והגאונים פסקו כחכמים וכל ישראל נהגו לשרוף החמץ וטעם רש"י ותוס' משום דבשלהי תמורה חשיב התנא חמץ בפסח בתוך הנשרפים כר' יהודה והוה ליה מחלוקת ואח"כ סתם דהלכה כסתם (ולהרמב"ס ל"ק דבתרי מסכתות אין סדר למשנה ועתוי"ט שם והתוס' כ"ז: ד"ה אין הביאו עוד ראיה דהלכה כר"י שהרי ר"י יליף מנותר במה מצינו בד' כ"ח. ורבנן דחו ליה לפי שיטתו אבל לשיטתם הוה לימוד והרא"ש שם דחה זה ע"ש):

ב והנה לפי הגירסא שלנו דחכמים אומרים אף מפרר וכו' אין מה לדקדק אבל גירסת הרי"ף והרא"ש והטור וחכמים אומרים מפרר וכו' משמע דווקא מפרר ולפ"ז יש לדקדק דלדבריהם שפסקו כחכמים איך מותר לנו לשרוף החמץ והא שלהי תמורה תנן כל הנקברין לא ישרופו משום דהנשרפין אפרן מותר והנקברים אפרן אסור וגם הרמב"ם שפסק כחכמים ופסק שמותר לשרוף החמץ שכתב בפ"ג דין י"א כיצד ביעור חמץ שורפו או פוררו וכו' ואיך מותר לשורפו והרי אפרו אסור ולכן יש מי שכתב דבאמת כוונתו שיזהר מלהשתמש באפרו (מג"א סק"א):

ג אמנם באמת א"צ לזה ובחמץ לא שייך זה דהנה התוס' בתמורה שם דקדקו למה באמת נקברים

אפרן אסור ונשרפין אפרן מותר וכתבו דנשרפין כיון שצותה התורה לשורפן נתקיימה מצותה והלך האיסור אבל הנקברים נמשך האיסור לעולם ע"ש והשתא בחמץ גם בקבורה נתקיימה המצוה דתשביתו וא"כ שוב אפרן מותר (וכ"כ המק"ה) ועוד דהא ר' יהודה ס"ל שלהי תמורה דאם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברים רשאי ואע"ג דחכמים פליגי עליה מ"מ לעניין חמץ מודים לו (וזהו כוונת הרמב"ם פ"ב ס"ג ע"ש) ועוד דבחמץ היתר תשמיש הגחלים והאפר ואיסורם תלוי בזמן ביעורן כמו שיתבאר ואין חמץ כלול כלל בעניין זה בתוך כל האיסורים:

ד האמנם אפילו לרש"י ותוס' שפסקו כר"י דדווקא בשריפה הא תניא (י"ב:) אימתי שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר ופירש"י שלא בשעת ביעורו הוא שעה ששית ושעת ביעורו הוא מכאן ואילך וקורא שעת ביעורו משעה שנאסר החמץ מן התורה ולפי' זה שפיר מחוייבים לשרוף החמץ שהרי אנו שורפין בשעה ששית אבל רבינו תם פי' להיפך דשעת ביעורו הוא שעה ששית ושלא בשעת ביעורו הוא מכאן ואילך וקורא שעת ביעורו בשעה שהעולם מבערין החמץ ולפי' זה אפילו לר"י א"צ שריפה דווקא כשאנו מבערין בשעה ששית ואפילו לפירש"י לפמ"ש הרא"ש שם דלרש"י דווקא בשעה ששית הוי בשריפה אבל בשעה חמישית או קודם לכן א"צ שריפה א"כ אפילו לפירש"י אם נבער קודם שעה ששית וכן מנהג העולם שלא להמתין ממש עד שעה ששית א"צ שריפה האמנם הטור דחה זה דרש"י ז"ל כתב מפורש (כ"ז: ד"ה שאם) דהמפרש ויוצא בשיירא תוך ל' יום צריך לשרוף דווקא ע"ש ולכן המנהג שלנו הוא כרש"י ותוס' וכפירושו דרש"י ז"ל ואף גם אין זה נגד דעת הרמב"ם והגאונים שהרי הם מודים דגם בשריפה מותר אלא דלדידהו נוכל לצאת גם שלא בשריפה אלא במפרר וזורה לרוח או מטיל לים ולפ"ז המנהג שלנו הוי כדעת כל הפוסקים:

ה וזה לשון רבינו הרמ"א בסעיף א' והמנהג לשורפו וטוב לשרוף ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום עכ"ל כלומר כיון דר' יהודה לומד דין שריפת חמץ מנותר מה נותר בשריפה אף חמץ בשריפה כדאיתא בגמרא (כ"ז:) לכן גם לעניין זה נלמד מנותר דדווקא ביום דכל הקדשים שריפתן ביום וכתב עוד אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה הרשות בידו עכ"ל דאין זה לעיכובא דדווקא קדשים שכל עבודתם אינם אלא ביום אבל לא בחמץ ואע"ג דגם בחמץ ראוי לקיים המצוה סמוך לזמן תשביתו מ"מ גם כששורף בלילה ובא זמן דתשביתו ואין לו חמץ הרי קיים מצות השבתה ומ"מ המהרי"ל הקפיד דווקא לשורפו ביום וכן אנו עושים ויש שכתבו לשרוף החמץ בהערבות של סוכות ואין ביכולתינו לשמרם עד ביעור חמץ:

ו וכתב הרמב"ם בפ"ג כיצד ביעור חמץ שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה ה"ז מפררו ואח"כ זורקו לים עכ"ל וכ"כ רבינו הב"י בסעיף א' אבל הטור כתב בשם הגאונים דכל מין חמץ צריך פירור כשמטילו לים ע"ש וכן נראה להדיא מהש"ס (כ"ח. לרבה דהלכתא כוותיה לגבי רב יוסף והקשה הכ"מ איך פסק הרמב"ם כר"י והט"ז נדחק ע"ש ולענ"ד נראה דאין זה ככל מחלוקותם של רבה ור"י בש"ס שזה אומר כך וזה אומר כך וכאן א"ל ר"י לרבה אדרבא איפכא מסתברא וכו' ורבה לא השיב לו ש"מ דאודיי אודי ליה אמנם המ"ת פי' דחטים בעי פירור וכמ"ש המג"א סק"ב שיהתכנו להלקים ולהם לא בעי פירור והב"י פי' להיפך ומילא דלשניהם צריך פירור מיהו אם השליכו לבית הכסא א"צ פירור כ"כ המג"א שם):

ז יש מי שכתב שאסור לעשות מלאכה משיגיע זמן שריפת החמץ דהיינו מתחלת שעה ששית עד שישרוף החמץ (מג"א סק"ב) וזהו דווקא בעסק שאינו שייך לפסח אבל השייך לפסח מותר דכיון שעוסק בענייני פסח לא ישכח מלשרוף החמץ (כעין שאמרו בגמרא י"א הוא עצמו וכו' ע"ש):

ח אם נתן החמץ לא"י קודם שעה ששית א"צ לבער שהרי אין לו חמץ וביכולתו ליתן גם לעבדו ושפחתו הכנענים וזהו במעט חמץ שתהא ביכולתם לאכלו מיד אבל חמץ מרובה שיהיה להם גם בפסח אסור דכיון שצריך ליתן להם מזונות נראה כפורע חובו באיסורי הנאה (באה"ט סק"ג בשם תשו' הכ"ח) ואם הם מושכרים אצלו לשנה או יותר אם צריך ליתן להם מזונות אסור ליתן להם הרבה חמץ ואם אין מזונותיהם עליו אלא שנותן להם מעות והם לוקחים מזונות לעצמן מותר ליתן להם אפילו הרבה אם לא ינכה להם מהדמים ועוד יתבאר בזה בסי' ת"נ בס"ד:

ט וכתב רבינו הב"י בסעיף ב' ואם שרפו קודם שעה ששית ה"ז מותר ליהנות בפחמין שלו תוך הפסח אבל אם שרפו משעה ששית ולמעלה הואיל והוא אסור בהנאה ה"ז לא יסיק בו תנור וכיריים ולא יבשל ואם בישל או אפה אותה הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה וכן הפחמין שלו אסורין בהנאה הואיל ששרפו אחר שנאסר בהנאה עכ"ל ושלהבת של חמץ ג"כ אסור בהנאה דכמו ששנינו בביצה (ל"ט.) דשלהבת של הקדש לא נהנין מפני שאין בדילין ממנו ע"ש כ"ש חמץ דלא בדילי מיניה כולי שתא (ח"י סק"ו ודלא כב"ה):

י י"א דבפת אין האיסור רק כשאבוקה כנגדו דאז כיון שיש שבח עצים בפת הוי כמו שהחמץ לבדו אפה את הפת אבל כשאין אבוקה כנגדו נהי נמי דהחמץ גרם להפת שתאפה מ"מ הא גם התנור גורם שתאפה והו"ל זה וזה גורם ומותר ורק בבישל תבשיל אסור

שהתבשיל

שהתבשיל א"צ להתנור (כ"מ) ויש מי שחולק בזה דדווקא לדבר שיש ביטול כמו ערלה שבטילה במאתים בזה מותר זה וזה גורם ולא בחמץ שאין לו ביטול דאיסורו במשהו ועכ"פ משהו מיהא איכא (מג"א סק"ה) וכבר הארכנו בזה ביו"ד סי' קמ"ב מן סעיף י' עד סעיף י"ח ע"ש וכן נתבאר שם לעניין הולכת הנאה לים המלח ולעניין למכור לא"י חוץ מדמי איסור שבו ע"ש :

יא עוד כתב בסעיף ג' קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שעורבין מצויים שם ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים אע"פ שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו עכ"ל ואין הכוונה שהשליכו ברחוב במקום הפקר דא"כ אף אם מצאו אחר זמן איסורו מה בכך הא כבר הפקירו קודם זמן איסורו ואין לך הפקר גדול מזה אלא הכוונה שהשליכו באמצע חצירו דבשם מצויים עורבים כהך דאמרינן (ח'.) חצר א"צ בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם וכמ"ש בסי' תל"ג ולכן כשמצאו מחוייב לבערו כיון שמונח ברשותו וזה שאומר אע"פ שהמקום הפקר פירושו שהשליכו בחצירו במקום המופקר לעורבים (מג"א סק"ז) ואין לשאול דאיך מותר לעשות כן הא בסי' תל"ח נתבאר דכשגרר עכבר לפנינו מחוייב לבדוק אחריו דספק אכילה אינו מוציא מידי וודאי חמץ ע"ש ואיך מתירין להשליך חמץ לרשותו על סמך אכילת העורבים דלא דמי דדווקא עכבר משום דדרכו לגרר לחורין וסדקים הוא דצריך בדיקה משא"כ בעורבין (ח"י סק"י ומתורץ קושית הט"ז) וזהו הכל קודם זמן איסורו ולא אח"כ ואסור להשליך אפילו לכלבים שאינם שלו כדאמרינן בירושלמי ריש פ' כל שעה וז"ל לא יאכל חמץ אפילו לכלבים מה אנן קיימין אם לכלבו הרי איסור הנייה אלא אפילו לכלב אחרים זאת אומרת שאסור להאכילן לבהמת הפקר עכ"ל (וכתב הרמ"א דאם לא מלא המן כשבדק ישרוף הכלי שלקה לבדיקה כדי שלא לשכח חובת ביעור עכ"ל וכבר נתבאר בסי' תל"ב דלכן נוהגין להניח פתיתי חמץ בעת הבדיקה כדי שלא תהא ברכתו לבטלה ע"ש וממילא שיהיה לו מה לבער) :

תמו דין המוצא חמץ בפסח מה יעשה . ובו י"ב סעיפים :

א איתא בגמרא (ו'.) המוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו את הכלי ופירש"י דהא לא חזי לטלטולי ולאפוקי ומיהו בבל יראה לא עבר דהא בטליה בלבו מאתמול אלא משום שלא ישכח ויאכלנו צריך כפיית כלי עכ"ל מבואר מדבריו דאלו לא בטלו להחמץ מאתמול ועובר בב"י לא סגי בכפיית כלי וזהו דעת הטור בשם אחיו רבינו יחיאל שכתב שיכול לשורפו ביו"ט כיון שיש קצת מצוה בשריפתו אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך הלכך אם לא ביטלו יוציאנו וישרפנו כדי שלא יעבור עליו במזיד שעד עתה לא עבר עליו אלא בשוגג וכ"כ בספר המצות עכ"ל :

ב וז"ל הסמ"ג בעשין (ל"ט) כופה עליו כלי פי' בבטלו מיירי דאי לא בטלו היה יכול לשורפו ביו"ט וכו' מתוך שהותרה וכו' הותרה נמי שלא לצורך רק שיהיה צורך יו"ט קצת עכ"ל וכ"כ הר"ן ז"ל ע"ש ואע"ג שהחמץ הוי מוקצה גמור שאינו ראוי לכלום שהוא אסור בהנאה מ"מ מפני איסור בל יראה לא חיישינן למוקצה דרבנן :

ג אבל הטור כתב המוצא חמץ בביתו וכו' ואם הוא יו"ט י"א שיכפה עליו כלי עד הלילה שיוציאנו (וישרפנו) אבל ביו"ט אינו יכול לטלטלו כדי להוציאו ולא מיבעיא אם ביטלו וכו' אלא אפילו לא ביטלו שיש בו איסור דאורייתא אפילו הכי לא יוציאנו כיון שאינו יכול לבערו כדינו דהיינו בשריפה לר' יהודה וכן הדין בחמץ שנשאר בביתו בי"ד שחל להיות בשבת אחר ה' שעות אבל אתי וכו' עכ"ל וס"ל דלא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך אלא בדבר שיש בו צורך קצת לעצם היו"ט אבל מה שנוגע לאיסור מקרי שלא לצורך כלל :

ד ומבואר מדברי הטור דמשום דאינו יכול לשרפו ביו"ט א"א לבערו וזהו לשיטתו שפוסק כר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שריפה כמ"ש בסי' תמ"ה אבל לרבנן דמפררו וזורה לרוח או מטיל לים היה צריך לבערו ביו"ט ואע"ג דלרש"י אחר שש השבתתו בכל דבר ס"ל להטור כפיר"ת דאדרבא אחר שש צריך שריפה דווקא כמבואר שם אבל מדברי הרמב"ם בפ"ג דין ח' לא משמע כן שכתב לפיכך אם לא ביטל קודם שש ומשש שעות ולמעלה מצא חמץ ה"ז עבר על בל יראה וכו' וחייב לבערו בכל עת שימצאנו ואם מצאו ביו"ט כופה עליו כלי עד הערב ומבערו עכ"ל והא הרמב"ם פוסק שם כרבנן דא"צ שריפה דווקא וכמ"ש בסי' תמ"ה ועכ"ז אוסרו לבערו ביו"ט ואיהו מיירי בלא ביטול כמבואר מדבריו שהתחיל אם לא ביטל וכן כתב המגיד משנה ע"ש וצריך טעם למה לא יבערנו ביו"ט :

ה וראיתי שכתבו הטעם משום מוקצה שאסור לטלטלו (ט"ז סק"ג ומג"א סק"ג) ואע"פ דמוקצה הוא דרבנן כיון דזהו שב ואל תעשה אסרוהו ואינו עובר על ב"י כיון דאנוס הוא בתקנתא דרבנן (מג"א שם) או משום דלא הוה בעידנא כלומר דבשעה שיטלטל את המוקצה עדיין אינו ביעור (שם) ומאד תמוה דהן אמת דמצינו בכמה דברים שחכמים העמידו את דבריהם זהו מחשש שלא יבואו לידי איסור תורה כמו שופר ולולב בשבת

שמא ימלטלנו ד' אמות ברה"ר אבל משום איסור מוקצה בלבד שיניחנו לעבור על ב"י דבר תימא לומר כן וגם משום בעידנא לא מצינו זה רק בעשה דוחה ל"ת ולא באיסור מוקצה ויותר נראה לומר דמשום דגם במפרר וזורה לרוח יש קרוב לאיסור דאורייתא דמפרר כיון שא"צ לאכילה אפשר דחייב משום טוחן וזורה הוה ג"כ אב מלאכה ומטיל לים ג"כ בעי פירור בחמץ קשה כמ"ש בסי' תמ"ה ובמוצא חמץ מסתמא נתייבש וצריך פירור ודע דעיסה שנתחמצה ביו"ט אף אם ביטל קודם שש לא מהני לה שלא היתה בכלל הביטול ועובר על בל יראה ופשוט הוא (וגם לא דמי לשופר שהוא בביטול עשה ולא בב"י שעובר כל רגע) :

ו עוד כתבו טעם דבכפיית כלי אינו עובר על ב"י ע"פ דברי התוס' (כ"ט :) דהמשהה חמץ ודעתו לבערו אינו עובר בב"י משום דלאו דבל יראה הוי ניתק לעשה (מג"א שם) וא"א לומר כן דהרמב"ם הא לא ס"ל דבל יראה הוי ניתק לעשה מדמחייב מלקות על קונה חמץ בפסח בפ"א וכמו שכתבו שם הגדולים (מל"מ פ"א בשם כמה גדולים ע"ש) אך לפי מה שכתבנו בסי' תל"א סעיף ט' י"ל דגם הרמב"ם ס"ל דהוי ניתק לעשה ע"ש (עמהה"ש) :

ז וע"י אינו יהודי יש מי שמתיר להוציאו מביתו אף כשביטל החמץ משום דכיון דמדרבנן צריך לבער אתי עשה דתשביתו דרבנן ודחי שבות דאמירה לא"י (שם בשם של"ה) אמנם בהוצאה מביתו עדיין לא קיים עשה דרבנן מן תשביתו (שם) אמנם להטילו לנהר ע"י א"י מותר דהוה שבות דשבות במקום מצוה (שם) אבל לזורות לרוח קרוב לאיסור דאורייתא (שם) ונ"ל דגם לזרקו לבית הכסא מותר ע"י א"י ומנהג העולם לבער חמץ הנמצא ביו"ט בעצמו ולהשליכו לנהר או למקומות המטונפין ואפילו חטה שנמצאת בתבשיל מוציאין התבשיל ומשליכין אותו למקום מטונף ובסי' תמ"ז יתבאר בזה בס"ד (עמג"א שם ס"ט בשם הב"ח והוא כתב דבמקום שאין מנהג שב וא"ת עדיף ע"ש) :

ח והמוצא חמץ בביתו בחוה"מ תיכף ומיד מחוייב להוציאו ולבערו ולא ישהנו אפילו רגע אחת אף שכבר ביטל ובוודאי להסוברים דאין ביעור חמץ אלא שריפה ולשיטת ר"ת בסי' תמ"ה דזהו לאחר זמן איסורו מחוייב לשורפו וי"א שצריך לברך על ביעור חמץ (שם סק"א) ויש שמסתפק בזה וכבר כתבנו בסי' תל"ה סעיף ג' דספק ברכות להקל והברכה שבירך בי"ד קאי על כל ימי הפסח ע"ש ובחוה"מ אפילו משהו חמץ מחוייב להוציא ולבער וכן ע"פ אחר חצות אבל ביו"ט בפחות מכזית פשיטא שכופה עליו כלי עד הערב וכן בשבת ע"פ אחר שעה חמישית וי"א שגם בשעה חמישית שאסור באכילה אסור בטלטול וכן משמע ברמב"ם פ"ג שכתב דבע"פ בשבת אחר ד' שעות כופה עליו כלי ע"ש וצ"ע מי גרע מנבילה שנתנבלה בשבת דמותר לטלטל מפני שראוי לכלבים וה"נ בשעה חמישית מותר בהנאה (שם סק"ג) וצ"ל דמיירי כגון שאין לו למי ליתן כעת (שם) כלומר דהרמב"ם לא מיירי שם ביחוד בשעה זו אלא שכתב שאחר ד' שעות כופה עליו כלי ע"ש וממילא דאם בשעה חמישית יש למי ליתן דגם כן מותר לטלטלו ולהוציאו :

ט ויש מי שאומר דיו"ט שני דינו כחוה"מ לענין זה דכיון דיו"ט שני דרבנן מתירינן ליה לטלטל המוקצה ולבערה ומ"מ אין להתיר לשורפה ודי להטילו לנהר (מג"א וט"ז סק"ד) ואע"ג דלשיטת ר"ת צריך שריפה נוכל לסמוך על שיטת רש"י דלאחר זמן איסורו השבתתו בכל דבר (שם) וכ"ש להרמב"ם והגאונים דא"צ לעולם שריפה דווקא כמ"ש ולפי מ"ש דגם בפירור וזורה יש חשש תורה ישליכנו לבית הכסא אמנם מלשון הטור מבואר להדיא דרק בחוה"מ יבער אבל ביו"ט אין חילוק בין ראשון לשני וכן משמע מלשון הש"ס ויש מגדולי האחרונים שפסקו כן להלכה (ח"י סק"ה וא"ר סק"ג) :

י איתא בירושלמי (פ"ב ה"ב) גגו של א"י שהיה סמוך לגגו של ישראל ונתגלגל החמץ מגגו של א"י לגגו של ישראל ה"ז דוחפו בקנה ואם היה שבת או יו"ט כופה עליו כלי כלומר דאפילו בחוה"מ לא יטלנו בידו אלא דוחפו בקנה משום דגזרינן דילמא אתי למיכל מיניה ולא דמי למוצא חמץ שלו בחוה"מ דנוטלו ומבערו משום דכיון שעוסק בביעור לא אתי למיכל משא"כ בחמץ שאינו שלו שאינו מבערו גזרינן ואע"ג דביוה"כ מותר ליטול מאכל בידו ולא גזרינן שמא יבא לאכול כמ"ש בסי' תרי"ב י"ל דאימת יוה"כ עליו ולא חיישינן שישכח שהיום הוא יוה"כ משא"כ בפסח ישכח שפסח היום ולפ"ז למדנו שאסור ליקח בידו בפסח חמץ של א"י או הרואה חמץ ברחוב לא יגע בו מטעם זה ובשבת ויו"ט כשנתגלגל לגגו כופה עליו כלי מפני שאסור בטלטול אפילו ע"י קנה משום מוקצה ואע"ג דזהו טלטול מן הצד אך כבר נתבאר בסי' שי"א דטלטול מן הצד לצורך דבר האסור אסיר ע"ש :

יא ויראה לי ברור דדין זה אינו אלא בגגין שלהם שלא היו משופעים והיו משתמשין על הגגות אבל בגגין שלנו לא איכפת לן ולא יגע בו כלל ורק בחצירו הסמוך לחצירו של א"י או ביתו הסמוך לביתו של א"י ונתגלגל חמץ מזה לזה יעשה כמו שנתבאר :

יב מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא מצה או חמץ כגון רקיקי חמץ שדומין למצה מותר אפילו באכילה דאזלינן בתר בתרא כלומר דסתם תיבות שמשתמשים בהם אוכלין נוטלין ראשון ראשון כדי שלא יתעפשו וכ"ש דמסתמא בדקה בי"ד והאי דבתרא היא ומצה היא ודבר זה הוה כוודאי ואפילו נמצא בגומא מותר דבוודאי ברק כהלכתו (מג"א סק"ו) ואם הפת הוא מעופש

הרבה שא"א שבתוך ימי הפסח יתעפש כל כך הרי הוא וודאי חמץ ואם עברו מימי הפסח שנוכל לתלות שנתעפש משנכנס הפסח עד עתה אם אצלו נוהגים לאפות בפסח פת חמה בכל יום תולין להקל אפילו הוא מעופש הרבה שאנו תולים לומר דבכל יום אפה פת חם ונתנו עליו לפיכך הרבה להתעפש ואין מן התימא שבאיסור כרת נסמוך על זה לפי שרבר זה הוי כוודאי שכל איש מישראל בודק חמצו קודם הפסח ופשוט הוא דלא מיירי שנמצא בביתו על הקרקע או באיזה מקום דזה וודאי אסור אלא מיירי שנמצא בתיבה שמשהין בה אוכלין ואצלינו לא שייך דין זה דאצלינו היטב ניכר בין חמץ למצה ולא שמענו מעולם שיפול ספק בחתיכת פת אם הוא חמץ או מצה :

תמז דיני תערובות חמץ בתוך הפסח . ובו מ"ה סעיפים:

א הלכה פסוקה היא דאע"ג דכל האיסורים בטילים בששים מ"מ חמץ בפסח איסורו במשהו בין שנתערב במינו ובין בשאינו מינו ויש בזה ג' טעמים הרמב"ם בפט"ו ממאכ"א ביאר הטעם משום דחמץ הוה ליה דבר שיל"מ דאפילו באלף לא בטיל דחמץ זה יהא מותר לאחר הפסח כשהוא בתערובתו ואע"ג דכל דבר שיל"מ הוא שהאיסור עצמו יהא מותר ובכאן החמץ כשהוא בעין אסרוהו משום קנסא מפני שעבר בב"י כמו שיתבאר ובאמת יש שהשיגו עליו מטעם זה (הר"ן כמ"ש הכ"מ בפ"א) מ"מ ס"ל להרמב"ם דגם זה מקרי דשיל"מ ואע"ג דכל דשיל"מ שאינו בטיל אינו אלא במינו ולא שלא במינו כמ"ש ביו"ד סי' ק"ב כתב הרמב"ם שם דבחמץ החמירו אף שלא במינו ע"ש :

ב והרא"ש בפ' כל שעה (סי' ה') כתב הטעם שהחמירו בחמץ דמפני שהתורה החמירה בחמץ יותר מבכל האיסורים שחייבה כרת החמירו בביטולו במשהו ע"ש ואין טעם זה מספיק שהרי גם חלב ודם הם בכרת ועכ"ז בטילין בששים וצ"ל דכוונתו גם לאיסור בל יראה שאין בכל האיסורים ובפ"ה דכוכבים (סי' כ"ט) כתב הטעם משום דלא בדילי מיניה כולי שתא ע"ש ותימא שהרא"ש יסתור עצמו לכך נראה דתרווייהו צריכי דעיקר הטעם משום דהוא איסור כרת ואע"ג דחלב ודם נמי איסורי כרת מיהו בדילי מינייהו ומחמץ לא בדילי (והשתא א"ש לטעמא דב"י שכתבנו וכן מפורש ברס"י כ"ט : ד"ה שלא במינו וז"ל רב גזר בחמץ בזמנו שלא במינו אטו מינו הואיל שהוא בכרת ואע"ג דבחלב ודם לא גזר התם בדילי מיניה אבל וכו' עכ"ל הרי להדיא כדברי הרא"ש בשני המקומות) :

ג ויראה לי שיש נ"מ לדינא בין טעם הרמב"ם לטעם הרא"ש דלהרמב"ם אפילו חמץ נוקשה שנתערב בפסח אינו בטל בס' שהרי יש לו מתירין וכן אם נתערב קודם הפסח חמץ במצה באופן שאין בו ששים וגם ליכא כזית בכא"פ ומן התערובת הזה נתערב בפסח ג"כ אינו בטל בס' מהך טעמא אבל להרא"ש דהטעם הוא משום כרת צריך להיות נוקשה בטל בס' וכן בזו התערובת כיון דליכא בהו כרת ורוב הפוסקים הזכירו רק טעם הרא"ש מפני שגם רש"י ס"ל כן כמ"ש ועוד יתבאר בזה בס"ד (עט"ז סק"א שלא הביא רק דברי הרא"ש דאלהי כוכבים ולפ"ז גם בחמץ נוקשה ותערובת כן כמובן ולא נזכר על דברי הרא"ש בפסחים שהוא עיקר הטעם כמבואר מרש"י ודו"ק) :

ד עוד יש נ"מ בין הטעמים דלטעם הרמב"ם משום דשיל"מ אם נתערב בתבשיל ויתקלקל עד לאחר הפסח מותר כמבואר ביו"ד סי' ק"ב דדבר שיש לו מתירין לא שייך כשיתקלקל המאכל עד שיותר ע"ש משא"כ לטעם הרא"ש בכל גווני אסור ונמצא דלכל אחד מן הטעמים נמצא צד קולא וחומרא ורוב הפוסקים קבלו טעם הרא"ש כמ"ש :

ה ודע כי דעת הראב"ד והרמב"ן והרשב"א ז"ל דזה שחמץ בפסח אסור במשהו אינו אלא באכילה ולא בהנאה (תשו' הרשב"א סי' נ"ג וסי' תשל"ו) ולא נתקבלו הדברים אצל הפוסקים כי דעת רש"י ותוס' והרי"ף והרמב"ם דגם בהנאה אסור במשהו כמ"ש הרא"ש והר"ן (בפ"ה דכוכבים) וכן הביאו שדעת השאילתות ור"ת דחמץ בפסח בששים ודחאו זה מהלכה וגם ר"ת עצמו לא סמך על דעתו להורות כן והנוסחא לפנינו בהשאילתות דבמשהו וכתב המרדכי בפ' כל שעה דבכל מקום שיש בלא זה צד להתיר אע"פ שאנו אוסרין במשהו מ"מ בכה"ג סומכין על דבריהם להתיר בס' (הביאו הרמ"א בד"מ אות א' ע"ש) :

ו עוד כתב המרדכי בספ"ג דכוכבים והר"ן שם (פ"ה) דכל איסורי הנאה שאסרין תערובתן בהנאה בכל שהוא מוליך דמי האיסור לאיבוד והשאר מותר בהנאה וכ"כ בשם רשב"ם (ב"י בשם הגהמ"י) אבל מסקנת המרדכי בפ' כל שעה דלא מהני וכ"כ בתרומת הדשן (סי' קס"ד) דחטה הנמצאת בתרנגולת שורפין הכל וז"ל רבינו הרמ"א בסעיף א' וצריך לשרוף הכל ולא סגי בפדיון דמי החמץ ולמכור השאר מיהו כלים שנתבשלו בהם מותרים לאחר הפסח וא"צ שבירה או הגעלה עכ"ל ומותר לכתחלה להשהותם עד אחר הפסח וכמ"ש בסי' תנ"א (מג"א סק"א והאריז"ל כתב הנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה) וכיון שאסור בהולכת דמי האיסור לאיבוד ממילא דאסור למכור לא"י חוץ מדמי חמץ שבו וטעמא דמסתבר הוא דכיון דעיקר טעם החומרא הוא להרחיקו מאיסור כרת מה שאינו בדול ממנו כל השנה אם תתן לו קולות אלו בטלה
לה

לה ההרחקה כמובן ואם נתערב כלי חמץ בכלים של פסח אינו בטל דהוי דשיל"מ (כ"ה) ומניחין כולם עד לאחר הפסח ואפשר דבאינו בן יומו למאן דס"ל נטלפ"ג יש להתיר כמו שיתבאר לכן בכלים נראה שיש לסמוך דחד בתרי בטל כיבש ביבש (הפר"ח האריך לחלוק שמותר למכור לא"י חוץ מדמי איסור שבו וזהו נגד כל הפוסקים האחרונים והח"י סק"ב ג"כ מסכים בהפסד גדול להשליך דמי חמץ לאיבוד והשאר מותר בהנאה ולא באכילה וחולק עליו הא"ר סק"ב והמק"ח סק"ב כתב דבחמץ נוקשה או במי פירות עם מים יש להקל ע"ש וכן יש להורות):

ז לא החמירו בחמץ יותר מבכל האיסורים רק בכמות הביטול שכל שבשאר איסורים בטל בששים בחמץ אוסר במשהו אבל באיכות האיסור לא החמירו כגון שבשאר תערובות לא היה צריך ששים אלא קליפה או נטילת מקום אף בחמץ כן הוא וכמו שבשארי איסורים חם בחם בלא רוטב כגון שנגע בשר נבילה חם בבשר כשירה דצריך קליפה או נטילת מקום כפי הדינים שנתבארו ביו"ד סי' ק"ה וזהו כשאין שם דבר המפעפען כגון בשר כחוש אבל בשר שמן אפילו אם ההיתר הוא שמן והאיסור הוא כחוש אזיל ומפעפע לאיסור שהאיסור נתפטם מן ההיתר ומפעפע בכולו וגם בחמץ כן הוא:

ח לפיכך רקיק מצה חם שנגע ברקיק חמץ חם דיו בקליפה ואם לא קלפוהו ובשלו כך נראה דאע"ג דבכל האיסורים מותר כמ"ש שם מ"מ בחמץ אסור דטעמא דבכל האיסורים מותר הוא משום דאין לך דבר שלא יהא בו ס' נגד הקליפה כמבואר שם וזה לא שייך בחמץ שאיסורו במשהו (וכ"כ הא"ז) ויש מי שכתב דבהנאה מותר (ח"י סק"ט) ולא ידעתי למה:

ט אבל כשיש בכאן שומן המפעפע כגון פשטיד"א של חמץ שיש בו שומן או אפילו המצה היא פשטיד"א או משוח בשמן או בשומן אסור לגמרי דאזיל המצה השמינה ומפטם ליה להחמץ ומפעפע בכולו ואע"ג דבשארי איסורים בעינן להטור שם ביו"ד סי' ק"ה שהאיסור עצמו יכול להתפטם אבל איסור כחוש הבלוע משומן שאין בו איסור מצד עצמו אינו מפעפע דאין הנאסר יכול לאסור אלא במקום שהאיסור עצמו יכול לילך וכאן החמץ א"א לו לפעפע מ"מ בחמץ דאיסורו במשהו גם בכה"ג אסור דעכ"פ במשהו מפעפע (כנ"ל לדעת המג"א סק"כ ועח"י סק"ח) ומ"מ זהו כשנגע המצה בהחמץ השמן אבל חתיכה שחציה מצה וחציה חמץ כמו מצה כפולה שחושבין הכפולות לחמץ והיא כולה משוחה בשמן ונגע מצה אחרת במצה זו במקום שלא נתכפלה מותרת ולא אמרינן דהשומן מפעפע ממקום הכפול למקום שאינו כפול והוה כנגעה בחמץ דהיינו מקום הכפל דאין איסור יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב ואע"ג דאמרנו דגם ההיתר מפעפע לאיסור וא"כ גם האיסור מפעפע להיתר גם בלא רוטב ונעשה ההיתר כאיסור ויאסור המצה השנייה מ"מ אינו כן דדווקא בנגיעת היתר להאיסור ממש לא בעינן רוטב אבל נגיעת היתר להיתר ואותו היתר נוגע לאיסור לא אסרינן בלא רוטב אמנם הכפולה כולה אסור כשהיא שמנה דהא זהו נגיעת היתר באיסור (כנלענ"ד וא"א למאן דאוסר תרי משהו בכה"ג כמי אסור ול"ע ומדברי המג"א שם נראה שכוונתו להתיר בכה"ג אך מדמסיים כמו במליחה נראה בכוונתו לאסור אותה חתיכה וכוונותיו סתומות ודו"ק):

י אין חמץ אסור במשהו אלא בפסח עצמו אבל לא בע"פ מחצות ואילך כיון שאין בו כרת בטל בששים וכ"ש אם נתערב קודם הפסח דבטל בששים כן הוא הסכמת כל הפוסקים ולכן חטה שנמצאת בתרנגולת מבושלת בע"פ מותרת דבטילה בס' וזהו כשזרקו החטה ממנה אבל אם הניחו את החטה בתוכה וחזרו וחממוה בפסח חוזרת ליתן טעם בתוכה ואז אוסר במשהו דלא שייך לומר שכבר נתבטלה דזהו אם היו מחממים אותה בלא החטה אבל בחימום עם החטה הרי בליעה חדשה היא וזהו אפילו למאן דלית ליה חוזר וניעור כמו שיתבאר אסורה דאין זה ניעור מהקודם כמ"ש:

יא וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ג' על דין זה וז"ל מיהו בחימום כלי שני אין לחוש ויש מחמירין בכלי שני בפסח וטוב להחמיר אם היד סולדת בו דבלא"ה לא מקרי כלי שני עכ"ל ונראה להדיא דדעתו נוטה לדינא שאין לאסור בכלי שני דכיון דלא מחמרינן בחמץ רק במקום שבאיסורים אחרים בטל בששים אוסר בחמץ במשהו אבל כלי שני שאינו אוסר בשארי איסורים ממילא דגם בחמץ אינו אוסר אלא שכתב דטוב להחמיר מפני שלדעת הרשב"א אוסר כלי שני גם בשארי איסורים כשהיד סולדת בו ועם דלא קיי"ל כן כמ"ש ביו"ד שם מ"מ בחמץ יש להחמיר ונ"ל דגם בעירוי דבשארי איסורים אינו אוסר אלא כדי קליפה גם בחמץ כן הוא אלא כיון שכתב דטוב להחמיר בכ"ש כ"ש בעירוי מיהו מעיקר דינא מותר ובהפ"מ וכבוד יו"ט אולי אפשר לסמוך על זה ויש להתיישב בזה:

יב אמנם יש לתמוה על רבינו הרמ"א דלקמן סי' תנ"א כתב בפשיטות לאסור בכלי שני ובסי' תס"ז אוסר אפילו בצונן ולא הביא כלל שני דיעות בזה אך י"ל שסמך על רבינו הב"י שם שהביא שני דיעות בצונן ע"ש אמנם כמה רחוק ההפלגה מן צונן לכלי שני וכל המפרשים טרחו בדבריו וכן בדברי הראשונים שיש סתירות בדבריהם בעניין זה (עמג"א סק"ט וח"י וא"ר סקט"ו) ויש מי שאוסר דבכאן הקיל מפני שמיירי בחוזר וניעור (א"ר שם) ולא נהירא דכשחממוה בעוד שהרוטה בתוכה בפסח לא מקרי חוזר וניעור כמ"ש והנה מן סי' תנ"א יש ליישב דשם לא מיירי באיסור משהו אלא לעניין כלי שנשתמש בה חמץ והיא כלי שני כמ"ש שם בסעיף א' וא"כ כל הכלי בלוע מחמץ ולא דמי לאיסור משהו אבל מסי' תס"ז

קשה דשם בסעיף י"ב מיירי ג"כ באיסור משהו ע"ש:

יג ונראה דדווקא בכאן בחטה בתרנגולת צלויה בלא רוטב דעתו נוטה שלא לאסור בכלי שני שהרי י"א דבצלי לעולם אינו אוסר רק כדי נטילה ויש שאסרו בכולו מטעם שבעת הצלייה השפוד מתהפך בכל צד אבל בלא"ה אינו אוסר בכולו כמ"ש רבינו הב"י בסעיף תס"ז סעיף ט"ו ע"ש ושם מיירי בכחושה דבשמינה אסורה כולה כמו שיתבאר שם מיהו עכ"פ בצלייה קילא טובא מבישול במים ובכאן אע"ג דמיירי בתרנגולת מבושלת מ"מ הא מיירי דכשחממוה בפסח היתה בלא מים ולפיכך הקיל בכלי שני אלא דטוב להחמיר משא"כ בסי' תס"ז מיירי במים ולכן אוסר שם סעיף י"ב מליגה בכלי שני ואפילו בצונן ונראה דבצונן אינו אוסר רק בשהה שם זמן הרבה כשתים ושלש שעות אבל לא בזמן מועט מיהו בכלי שני כשהיד סולדת בו אסורה מיד משא"כ בצליית כלי שני (וזהו כוונת המג"א סק"ט):

יד וכתב רבינו הב"י בסעיף ד' אם נתערב החמץ קודם הפסח ונתבטל בס' אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו ויש חולקים עכ"ל והיינו כחטה שבתרנגולת בע"פ ונטלוה ממנה וחיממו התרנגולת בפסח אין האיסור חוזר וניעור וכן כל מין חמץ שנתבטל קודם הפסח אם אין החמץ ניכר בפ"ע בפסח אלא נתערב לגמרי אפילו יבש ביבש כגון שנתערבו פרורי חמץ בהרבה פרורי מצה אינו חוזר וניעור כן פסקו הרא"ש והטור ועוד פוסקים והביאו ראיה מהא דתנן בכלאים (פ"ט) צמר גמלים וצמר רחילים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים נתבטל ומותר לחברו אחר כך עם פשתן דלא אמרינן דהאיסור חוזר וניעור ולענ"ד נראה דגם ראיה זו א"צ דבשלמא בשם שניתוסף דבר מה אחר הביטול שהוא אסור עם המעורב כמו בשם שאחר הביטול בצמר גמלים נתחבר עם פשתן שהוא עם הצמר רחילים אסורים יחד שפיר שייך להצריך סברת אין חוזר וניעור אבל הכא הרי לא ניתוסף דבר וכבר נתבטל אך י"ל דהגעת הזמן של פסח הוה כתוספת איסור כלומר שניתוסף איסור משהו על איסור ששים הקודם:

טו והיש חולקים הביאו ראיה מבכורות (כ"ב.) דמים שנתבטלו בציר אם באו אח"כ לקדירה של מים חוזר וניעור המים שנתבטלו לענין טומאה וה"ה לענין איסור כמ"ש התוס' שם וכן מפורש ביו"ד סי' צ"ט דאיסור שנתבטל שהיה ס' כנגדו וניתוסף אח"כ מן האיסור הראשון חוזר וניעור לא שנא מין במינו או מין בשאינו מינו ואין חילוק בין לח ליבש ובין נודע האיסור בנתיים או לא נודע ע"ש ולענ"ד איני יודע הדמיון דבשם ניתוסף איסור אבל הכא לא ניתוסף ואם תאמר דהגעת הזמן הוה כתוספת כמ"ש מ"מ סוף סוף הרי כבר נתבטל וזהו דומה ממש למ"ש ביו"ד שם כזית חלב שנפל למים ונתבטל בס' ואח"כ נפל מן המים לקדירה של בשר מותר אע"פ שאין בבשר ס' נגד החלב שכבר נתבטל בהמים ע"ש וה"נ אפילו אם נאמר דהגעת הזמן הוה כתוס' איסור הא התם הבשר וודאי הוא איסור ומ"מ כיון שכבר נתבטל בטל וה"נ כן הוא והרי אמרנו מפורש שלא החמרנו בחמץ נגד שארי איסורים רק בכמות הביטול ולא בשארי דברים (האוסרים הם במרדכי פ"ב) וע' בסעיף י"ז:

טז והאוסרים אמרו עוד טעם דקודם הפסח לא שייך ביטול כלל שהרי לא הגיע עדיין זמן האיסור ולא דמי לשארי איסורים שהאיסור היה מכבר ונתבטל משא"כ כאן לא היה איסור שנאמר שיתבטל (הם בשם ראבי"ה) ואיני מבין הדברים דהא בהגיע ע"פ שעה ששית הגיע זמן האיסור ונתבטל בס' כמ"ש אם לא דס"ל לדיעה זו דגם בע"פ אוסר במשהו ואנן הא לא קיי"ל כן ועוד אדרבא הא כשלא הגיע זמן האיסור עדיף טפי דמהאי טעמא קיי"ל ביו"ד שם דהחלב בטל במים ואין הבשר אוסרו מפני שנתבטל בעוד לא היה איסור ובמרדכי שם הביא שרבינו תם ור"י וספר התרומה פסקו שאינו חוזר וניעור וכ"כ רב פלטוי גאון ורק הראבי"ה חולק עליהם והוה יחיד נגד רבים ועוד דא"כ לאיזה ענין אמרו הפוסקים דקודם הפסח ובע"פ בטל בששים כיון שאתה אומר שבהגיע הפסח תיאסר וצריך אתה לומר לענין לאכלן קודם הלילה והיינו משעה ששית עד הלילה ואין זה אלא דברי תימא וע' בסעיף י"ז ועוד דלדיעה זו האיך מצאנו ידינו ורגלינו לבשל מן המצה בפסח הא וודאי יש כמה חטים מצומחים אלא שנתבטלו והשתא אם נבשל בפסח יהא חוזר וניעור אלא וודאי דהעיקר לדינא כדיעה ראשונה דאינו חוזר וניעור וכן מבואר מדברי רבינו הב"י שכתב הדיעה ראשונה בסתם והשנייה בשם יש חולקים (אלא שנוהגים ע"פ הכרעת הרמ"א כמו שיתבאר ובעיקר ראית הראבי"ה מנדרים ע"ו. אם מטבילין כלי טמא ליטהר וכו' דחה הגר"א בסקכ"א ותמה עליו דאדרבא לפי המסקנא הוי להיפך ע"ש וגם ראיתינו מיו"ד סי' צ"ט מחלב הוי תיובתיה ודו"ק):

יז וכתב רבינו הרמ"א דנוהגין כסברא הראשונה בכל תערובות שהוא לח בלח ומיהו בדבר יבש שנתערב או שיש לחוש לתערובת כגון פת שנפל ליין אע"פ שנטלו מ"מ אסור בפסח דחיישינן שמא נשארו לו פירורין ונותנין טעם בפסח עכ"ל מדבריו מוכח דאפילו מאן דס"ל חוזר וניעור אינו אלא בדבר של ממשות כמו התערובת שכר ביין אבל בבליעת טעם חמץ גם דיעה זו מודה שאינו חוזר וניעור ולפ"ז יסבורו דזה שאמרנו דנתבטל קודם הפסח היינו בבליעת טעם וכן לפ"ז מה שכתבנו בחמימות תרנגולת לאחר שנטלו החטה ממנה דלדיעה ראשונה מותר אינו כן דבטעם

בעלמא

בעלמא מודה גם דיעה זו דאינו חוזר וניעור (וכ"כ המג"א סק"ז) ויש מי שמתיר בפת שנפל ליין ע"י סינון (מג"א סקי"ג בשם ש"ך) ודווקא כשסיננו קודם הפסח אבל בפסח אין לסנן (שם) וכן כשהמשקה עבה לא מהני סינון (שם) ויש מי שאומר דלא מהני סינון דשמא יש דקין מאד שיוצאין דרך נקבי המסננת (ט"ז סק"ו) ואינו עיקר דלמה נחמיר בחששות רחוקות מה שמעיקר הדין מותר לגמרי אף לפי החששות דכבר נתבאר דהעיקר לדינא כדיעה ראשונה (וגם הח"י סקי"ז דחה דבריו ע"ש) (ומ"ש המג"א בסקי"ג בשם הרשב"א דאם לאחר שהוציא הפת לקח יין מחבית זו ועירבו ביין אחר דנאסר כולו ע"ש זהו וודאי חומרא יתירה לדידן דקיי"ל עיקר כדיעה ראשונה והרשב"א ס"ל דחוזר וניעור כמ"ש שם בשם הש"ך וגם הנוב"י סי' כ"ד העיד שבכל פולין ואשכנז מורים הלכה דאין חוזר וניעור וכן הגר"ז בתשו' כתב דהעיקר לדינא דאינו חוזר וניעור אפילו יבש ביבש ע"ש) :

יח ובעניין תרי משהו כלומר קדירה שנאסרה במשהו ונפל מהקדירה משהו לקדירה אחרת יש מי שמתיר (ט"ז ביו"ד סי' צ"ב ולקמן סי' תס"ז סקי"ז) ורבו החולקים על זה (מג"א בסי' תס"ז סקי"ג וח"י סי' תמ"ז סק"ה והמק"ח בסי' תס"ז סקי"ז) ואף גם המתיר לא התיר בדבר לח שנאסר במשהו שנשפך מזה לדבר לח אחר דבזה פשיטא שגם בהשני יש משהו אך בדבר גוש כמו חתיכת בשר הבלועה מחמץ ונאסרה במשהו ונפל משהו מחתיכה זו לקדירה אחרת דאין כח בדבר הנאסר במשהו לאסור אחרים במשהו והחולקים אוסרים גם בכה"ג וכתבו שכן נוהגין כל בעלי הוראה (והא"ר בסי' זה סק"א מסכים עם הט"ז דהחתיכה שנאסרה במשהו שנפלה לתבשיל אחר שיש רוב נגדו דמסלק החתיכה מהתבשיל והתבשיל כשר ע"ש) :

יט ובדין ריחא אם אוסר בחמץ כתב רבינו הרמ"א וז"ל ובדין ריחא מילתא לעניין תבשיל שיש בו חמץ עם שאר תבשילין יש מקילין במקום דהיה מותר בשאר איסורים ויש מחמירין דמשהו מיהא איכא ודווקא במקום ששייך בו ריחא אלא דבשאר איסורים לאו מילתא היא כמ"ש ביו"ד סי' ק"ח עכ"ל כלומר כגון בתנור קטן שאין מחזיק י"ב עשרונים והוא סתום והחמץ והמצה שניהם מגולים בתוך התנור דבזה אנו מתירים בדיעבד בשאר איסורים כמ"ש שם בזה יש מחמירין בחמץ אבל בתנור גדול אפילו כשהתבשילין מגולין או בקטן ואחד מן התבשילין מכוסה גם בחמץ אין חשש (ט"ז סק"ג) ובפת כתבו הפוסקים דלא שייך כלל ריחא ולכן אם בתנור אחד נאפה מצה וחמץ אפילו התנור קטן וסתום אינו אוסר (שם) ויראה לי דאם נאפו ברובד אחד אסור מטעם אחר שהרי הרובד בולע מהפת חמץ והמצה בולע מהרובד ונהי דבשאר איסורים לא חיישינן לזה מ"מ משהו מיהא איכא וכן זיעה העולה מחמץ למצה הוה משהו עכ"פ ואוסר ועי' ביו"ד ס"ס צ"ב שמבואר שם דבשאר איסורים אין חשש בזה :

כ ודע דרבינו הרמ"א ביו"ד סי' ק"ח הכריע דבמקום הפסד יש לסמוך על המקילים בריח בחמץ ע"ש כלומר אפילו בתנור קטן ומגולה ויש מי שאומר דווקא בפתוח קצת במקום שהעשן יוצא אבל בסתום לגמרי הא מבואר שם דגם בשארי איסורים אין להקל אלא במקום הפסד וא"כ בחמץ גם במקום הפסד אסור (מג"א סק"ד) אך זהו בצלי בעצם התנור בלא כלי אבל בבישול אפילו הקדירה מגולה מותר לבד בהצאלינ"ט של שבת שאנו רואים בחוש שיש בו ריח (שם) מפני ההטמנה ויש מקילין בכל זה (פר"ח וח"י סק"י) ומעשה שסתמו התנור בפסח בהדף שסותמין כל השנה לפני החמץ והתירו התבשילין (שם) וכיון דכל עיקר ספק בריחא אם הוה משהו עכ"פ אם לאו נלע"ד ראיה ברורה משבת (ס"כ :) דריחא לא הוה אפילו משהו והוא כמי שאינו (שאומר שם אבל אין בהם בושם חייבת על הכלי זאת אומרת המוציא אוכלין פחות מכשיעור וכו' דהא אין בה בושם כפחות מכשיעור דמי מפני הריח כדפירש"י ודחי רב אשי שאני הכא דליתא לממשא כלל דריח אין בו שום ממש ע"ש ברש"י הרי דאינו כלום אך בדבר חריף יש לאסור כשהמלח הוא דבר חריף כמ"ש הח"י שם והפר"ח מיקל גם בזה וקולא יתירא היא דדבר חריף וודאי בולע ואם האיסור דבר חריף מותר כמ"ש הח"י ע"ש ובחמץ יש דבר חריף כמו בארש"ט כמ"ש המג"א שם ודו"ק) :

כא ובענין נותן טעם לפגם ג"כ יש דיעות דרבינו הב"י בסעיף י' כתב דנותן טעם לפגם מותר גם בפסח ורבינו הרמ"א כתב דיש מחמירין וכן נוהגין באלו המדינות ובמקום שיש מנהג להחמיר אפילו נטל"פ ומשהו אסור עכ"ל ואם ניתוסף לזה גם ריחא מותר אמנם במקום שאין מנהג המיקל בנטל"פ לא הפסיד (מג"א סקמ"א) ואפילו בפחות מס' מותר (ח"י סקמ"ה) דכן עיקר לדינא ולפ"ז המבשל בפסח בכלי חמץ שאינו בן יומא מותר התבשיל כמו בשארי איסורים ומ"מ אין להורות כן רק לעני ולא לעשיר ובקדירה שעבר עליו י"ב חדש יש להתיר לכולם דכבר פג טעמו וריחו ובע"פ אחר חצות בכל המקומות מותר וכן אם החמץ נפסד לגמרי עד שהוא כעפרא פשיטא שאינו כלום גם בפסח עצמו (ח"י שם) וחמץ נוקשה י"א דבטל בס' (מג"א סק"ה) וע' בסי' תס"ב :

כב וכן בתערובת יבש ביבש יש פלוגתא דרבוותא הרי"ף ז"ל בשלהי כוכבים פסק דאוסר במשהו כמו בלח בלח דאע"ג דבשאר איסורים בטל ברוב כשאינה חתיכה הראויה להתכבד או דבר שבמנין זהו באיסורי נותני טעם ולא באיסור משהו ולכן אפילו באלף לא בטיל ודעת רש"י והרא"ש והטור דבטל ברוב כבשארי איסורין דדווקא לח בלח דבשארי איסורים אסור בנותן טעם אסור בחמץ במשהו אבל בענין ביטול ברוב אין חילוק ורש"י ז"ל הצריך להשליך אחד בנהר והרא"ש

חולק

חולק בזה כמ"ש הטור ואם הוא ככר שלם וודאי לא בטיל אפילו בשארי איסורים כמ"ש והסכמת הגדולים למעשה כדעת הרי"ף (ח"י סקמ"ד) ובע"פ עד הלילה לכ"ע בטל ברוב ויש לאוכלם עד הלילה (מג"א סק"מ) ואם נפל אחד מהם לנהר מותר בע"פ אפילו בככר שלם (מק"ח) כמ"ש ביו"ד סי' ק"י :

כג כבר נתבאר בסעיף י"ג דאנו אוסרים גם בכלי שני אם היד סולדת בו ובפרט בדבר לח כמים וכ"ש בעירוי מכלי ראשון אבל בעירוי מכלי שני אין להחמיר כלל וכ"ש שאין להחמיר בטעלי"ר שהיא כלי שלישי (מג"א סק"ט) אמנם כשהניחו עליה בשר רותח הבלוע מחמץ יש להחמיר כמ"ש ביו"ד סי' צ"ד דדבר גוש לעולם הוי ככ"ר מפני שמחזיק חום הרבה (שם) ואף שבשם יש מקילים מ"מ בחמץ וודאי אסור (ומ"ש המג"א מסי' שי"ח שיש דברים שמתבשלים בכ"ש לא ידעתי אם יש כזה בחמץ וכן מ"ש שם בבשר דאית ביה בקעים אסור אפילו בצונן כמ"ש ביו"ד ס"ס צ"א לא ידעתי ג"כ אם שייך זה לחמץ ודו"ק) :

כד כתב רבינו הב"י בסעיף ה' בשר יבש וגבינה ודגים שנמלחו קודם הפסח ולא נזהרו בהם מותר לאכלם בפסח מיהו דגים מלוחים השרויים במים בפסח בכלי חמץ יש להחמיר ליזהר מהם מפני שהם בולעים בפסח מפליטת הכלים וחמץ בפסח במשהו עכ"ל ביאור הדברים דמצד שנמלחו קודם הפסח ולא נזהרו לברור המלח מחמץ אולי יש בהם פירורי חמץ אין חשש כלל אפילו לחומרא בעלמא ולא מיבעיא להסוברים בסעיף י"ד דכשנתבטל קודם הפסח אינו חוזר וניעור ודיעה זו עיקרית לדינא כמ"ש שם אלא אפילו להסוברים דחוזר וניעור זהו כשידענו שהיה שם פירורי חמץ אבל אנן הא לא ידעינן מזה ואחזוקי איסורא לא מחזקינן (דין זה הביא הטור בשם רש"י ומטעם שנתבטל קודם הפסח וס"ל דאינו חוזר וניעור דעל זה קאי ע"ש אמנם אנחנו בארנו דאפילו למ"ד חוזר וניעור מותר דאל"כ כיון דהב"י בסעיף ד' הביא גם דיעה זו דחוזר וניעור ה"ל לבאר דלדיעה זו אסור אלא וודאי כמ"ש ודו"ק) (וזהו כוונת הט"ז סק"ו) :

כה וזה שכתב מיהו דגים מלוחים השרויים במים בפסח בכלי חמץ יש להחמיר וכו' דמשמע להדיא דמדינא מותר אלא שיש להחמיר והאמת כן הוא דאע"ג דהכלי היא של חמץ מ"מ הא אינו בן יומו דסתם כלים אינן בני יומן וכ"ש אם ידענו שאינו בן יומו ורבינו הב"י הא פסק בסעיף י' דנותן טעם לפגם מותר וכמ"ש בסעיף כ"א אלא שמ"מ יש להחמיר דאולי דגים מלוחים הוה כדבר חריף דאפילו אינו בן יומו אסור או אפשר כיון דהמים מבטלין כח הציר לאו כלום הוא ולכן השרוים בפסח עצמו יש להחמיר אבל השרויים קודם הפסח אין להחמיר כלל דלמאי ניחוש לה אי משום דבר חריף דציר הלא המים מבטלין כח הציר ואי משום דנכבש בו מעל"ע והוה כבוש וכבוש הוא כמבושל אכתי הא אינו בן יומו ועוד דקודם זמנו היתר הוא ולא שייך ביה כבוש כמבושל (מג"א סקט"ז) וכן השרויים בפסח שלא בכלי חמץ ג"כ אין להחמיר מטעם שמא יש שם פירורי חמץ כמ"ש בסעיף הקודם :

כו ורבינו הרמ"א כתב על זה ויש חולקין ומחמירין ובמדינות אלו המנהג להחמיר לכתחלה שלא לאכול גבינות ודגים ובשר יבש אבל אם הדיחו הבשר ג' פעמים קודם פסח נוהגין לאכלו ובכרכשות אין מועיל הדחה לפיכך אין להשרות הטבחות היבשות ובדיעבד אין להחמיר באלו אבל בשומן מהותך בכלי חמץ אסור מדינא אם לא היו נזהרים בשעת עשייתו מחמץ ושלא התיכו אותו בכלי חמץ שהן בני יומן וכן כל דבר שמבשלין בכלי חמץ כגון יין מבושל או מרקחת וכדומה אסור בפסח אבל ביו"ט האחרון יש להקל בו וה"ה אם נתערב משהו תוך המאכל מדברים אלו שאין להחמיר לאסור התערובות עכ"ל ודבריו צריכין ביאור :

כז וה"פ שחולק על שני הדינים של רבינו הב"י על הדין הראשון דדברים שנמלחו קודם הפסח ולא נזהרו בהם לברר המלח דמותר פסק רבינו הרמ"א דיש להחמיר מטעם דחיישינן להדיעה דס"ל דבדבר יבש חוזר וניעור ולכן שמא היו בהמלח פירורי חמץ וחוזר וניעור בפסח ולכן נהגו להחמיר שלא לאכול כל מה שנמלח קודם הפסח ולא נזהרו בהמלח לבוררן מפירורי חמץ אמנם כשהדיחו ג' פעמים קודם הפסח הרי נסתלק החשש וג' פעמים הוא להידור בעלמא כדי להדיח יפה יפה ומותר להדיח אפילו בכלי חמץ רצונן אינו מפליט מיהו לכתחלה נהגו להדיח בכלי שאינה של חמץ (ט"ז סק"ט) וי"א עוד דדווקא בשר שאין דרכו לאכול בלא הדחה וכן דגים יבישים אבל גבינה ודגים אפילו רוצה להדיח אסור דשמא יאכל בלא הדחה ולכן המנהג שלא לאכול שום מלוח (מג"א סקי"ח וב"ח) ולכן אין אוכלין לימענע"ם מלוחים שלא לשם פסח בברירת המלח (שם) ולהכרכשות אין מועיל הדחה שהרי ממולאים בחתיכות דקות מאד והדחה הוא רק בחוץ ומובן דזהו רק חומרות בעלמא ובדיעבד אין חשש בכל זה אך כשיש שומין בהכרכשות בזה וודאי אסור שהרי נחתכו בסכין חמץ ושום הוי דבר חריף ואסור לאוכלן בפסח ומותר להשהותן עד אחר הפסח (ח"י סקכ"ו) ווזה שנתבאר שידיחו קודם הפסח התיר מהרי"ל בדיעבד אם לא הודחו קודם הפסח להדיחן גם בפסח (שם סקכ"ד) :

כח וכן חולק על הדין השני בדגים מלוחים השרויים במים בכלי חמץ בפסח שכתב רבינו הב"י שיש להחמיר ומשמע דמעיקר דינא מותר ואם שרויים קודם הפסח אין להחמיר כלל ורבינו הרמ"א אינו סובר כן ופסק בשומן המהותך בכלי חמץ קודם הפסח אסור מדינא דלעניין פסח לא אמרינן סתם כלים אינן בני

יומן

יומן ועוד דנטל"פ ג"כ יש אוסרים ובכלי חמץ ליכא ששים נגד הכלי וכן כל דבר שמבשלין בכלי חמץ ואמנם אם ידוע לו בוודאי שלא היתה הכלי בת יומא יש להתיר בדיעבד דלענין נטלפ"ג בדיעבד אין להחמיר (מג"א סקכ"ג) והנה לפי דבריו גם בדגים מלוחים השרויים במים בכלי חמץ מעל"ע יש לאסור מטעם כבוש כמבושל ואפילו קודם הפסח כיון דלית ליה לענין פסח סתם כלים אינן בני יומן ועל ההיתר דקודם זמנו לא נחשב כבוש אין ראיה לסברא זו אך די"ל בכבוש טעם אחר להתיר שהרי אינו נעשה כבוש אלא לאחר מעל"ע ואז הוה הטעם פגום אך אפשר דלגבי פסח לא אמרינן סברא זו אך ביו"ט האחרון יש להקל אך במרקחת דבר חריף אין להקל (ט"ז סק"י) :

כט ודע דלכאורה בדבר שבשלו בכלי חמץ קודם הפסח יש היתר מטעם נ"ט בר נ"ט ובשלמא בתוך הפסח א"א להתיר מטעם זה דטעמא דנ"ט בר נ"ט הוא משום דנחלש הטעם אבל לענין משהו אין זה היתר דטעם משהו מיהא איכא אבל קודם הפסח למה תיאסר אמנם לגבי חמץ ליכא כלל היתר זה דביו"ד סי' צ"ה נתבאר דדוקא נ"ט בר נ"ט דהתירא מיקרי נ"ט בר נ"ט ולא דאיסורא ע"ש וגבי חמץ הוה כמו דאיסורא (מג"א סקכ"ד) כלומר דהכל שם חמץ עליו ורק ביו"ט האחרון לא חיישינן לזה וכן אם נפל מכלי זו לכלי אחרת יש לדון בזה דין נ"ט בר נ"ט אמנם גם בזה לא התיר רק בנפל משהו מקדירה זו ותימא למה לא נתיר אפילו ביותר ממשהו ויש מי שאומר דבאמת כן הוא וזה שכתב משהו זהו לעניין היתוך שומן שיש לחוש לפירורים דקים של חמץ הנשאר בתוכו אבל ביין מבושל וכיוצא בו אפילו נתערב הרבה מותר (שם סקכ"ו) אך א"כ איזה חילוק יש בין מעט להרבה (מק"ח סקי"ג) אבל באמת הוא כמ"ש דאין דנין כלל דין דנ"ט בר נ"ט בפסח עצמו ולכן אפילו בנפל לקדירה אחרת אין להתיר רק במשהו וזה שכתב משהו אפסח עצמו קאי ועמ"ש בסי' תנ"ב סעיף ט' לעניין נ"ט בר נ"ט :

ל מכל הדברים שנתבארו מבואר דאין שום חשש בהערינ"ג שלנו דלמאי ניחוש דהכלים הם חדשים כידוע ולחוש לפירורי חמץ כיון שבמקומם נותנים אותם הסוחרים למאות ולאלפים חביות ופשיטא דקפדי הסוחרים אמנקיותא והלא מעולם לא אירע למצא חתיכה חמץ בהחביות של דגים מלוחים ואם יארע הוי אחד מאלף וכשמולחים אותם מולחים אותם באוצר גדול לאלפים שאין החמץ מצוי שם כלל ושמעתי אומרים דאולי הפועלים עושים זה בעת אכילתם ונפל שם חמץ וטעות הוא שמבורר הוא שבעסק גדול כזה אין מניחים הפועלים לאכול בשעת מעשה וכשמגיע זמן האכילה הולכים הפועלים למקום האוכל וסוגרין את האוצר וכוודאי מחבית פתוחה העומדת בחנות אסור להשתמש דשם בנקל שיפול לתוכה חמץ אבל מחבית שלימה אין חשש ומ"מ נהגנו לעשות כדברי רבינו הרמ"א להדיחן ג' פעמים קודם הפסח ואם לא הספיק מה שהכינו קודם הפסח מדיחין גם בפסח כמ"ש בסעיף כ"ז והמחמירים שלא לאכול כלל הערינ"ג בפסח אין מקום כלל לחומרא זו כפי שנעשים עתה בימינו :

לא וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ה' יש מחמירין להסתפק מחומץ יין שמסתפקין כל השנה דחיישינן שמא נתנו בו מהנשאר מן הסעודה ולפעמים יש בו פירורי לחם ובמקומות אלו שאין חומץ יין מצוי לא ראיתי מחמירין בזה עכ"ל כלומר דלא מיירינן במסתפקין ממנו מעט מעט לכל סעודה דא"כ גם בלא חשש זה אסור דחיישינן שמא הלך באמצע הסעודה ליטול משם ונפלו לשם פירורי חמץ דהא אפי' בדיקת חמץ צריך שם מטעם זה כמ"ש בסי' תל"ג אלא דמיירינן כשמסתפקין משם על ימים רבים ואין שם חשש מנפילת חמץ ורק החשש הוא שמפני שטוב לחומץ לעניין חיזוקו ליתן בו משיורי מאכל כמו בקווא"ס ברוסי"א לכן חיישינן לזה וזהו במקומות שחומץ יין מצוי רגילין לעשות כן אבל במקומות שאינו מצוי לא הורגלו כלל בכך ליתן שם משיורי המאכל ולכן לא החמירו בזה (עמג"א סקכ"ז שכתב מטעם דקשה להשיג אחר ולדבריו א"ש בפשיטות) :

לב עוד כתב שיש מחמירין לכתחלה שלא למלאות מן יין וחומץ יין תוך ל' יום לפסח בכלי חמץ ואם מלאוהו תוך שלשים נוהגים שלא לשתותו בפסח והמיקל לא הפסיד כ"ש במקום שאין יין וחומץ מצוי עכ"ל ואם הכלי מורק ושוטף בוודאי מותר (מג"א סקכ"ט) ויש מי שאומר דחומץ חזק דבקל בלע ופלט בוודאי אסור ולא מהני ביה נ"ט בר נ"ט בדבר חריף (שם סקכ"ח) ואפילו אינו בן יומו לא מהני בדבר חריף (ח"י סקל"ד) ויש מי שאינו מחמיר רק בבן יומו (מג"א שם) דאע"ג דקיי"ל ביו"ד סי' צ"ו דחורפיה מחליה ליה לשבח גם באינו בן יומו מ"מ כיון שיש חולקים שם בזה אין להחמיר בחששא בעלמא (מהה"ם) וכל זה כששהה בכלי עד שיתנו על האש ויתחיל להרתיח דזהו שיעור כבישה בציר אבל פחות מזה אין חשש כלל (שם) :

לג עוד כתב חבית יין שדבקו נסריו בבצק אם הוא תוך שני חדשים קודם פסח עדיין רך הוא ונותן טעם בפסח ואסור לשתותו ואם נתנוהו קודם לכן כבר נתייבש ואינו נותן טעם בפסח ושרי מיהו אם יש כזית בצק במקום אחד חייב לבערו אע"פ שעשוי לחזק כמ"ש בסי' תמ"ב עכ"ל שיעור זה דשני חדשים אע"ג דבשם בדיבוק ניירות די בל' יום מ"מ לעניין נתינת טעם צריך שני חדשים דלא כיש מי שחולק ואומר דדי גם כאן בל' יום (ח"י סקל"ו ולא"מ כס"ו) ועיד דלא דמי

דמי כלל דשם אין דבר שילחלחו משא"כ בכאן היין מלחלחו ולא נתייבש מהר ובאמת גם כאן השיעור ל' יום והיינו ל' יום עד שיפסוק מלשאוב לחלוחית ול' לייבשות וזה שכתב דלשתיתו אסור אבל להשהותו מותר ואע"ג דשואב היין טעם חמץ מ"מ אינו נותן טעם אלא משהו והוא חמץ נוקשה ואין ראיה מכאן דחמץ נוקשה אוסר במשהו דשאני הכא דהוא עושה לכתחלה משא"כ חמץ נוקשה שנפל לתבשיל אינו אוסר אלא בנתינת טעם (מג"א סק"ל) וכשיש כזית במקום אחד וטחו בטיט א"צ לבער כמ"ש שם (שם סקל"א) וכל זה בדיעבד אבל לכתחלה פשיטא שאסור לדבק חבית בבצק אפילו זמן הרבה קודם הפסח וכן הוא המנהג הפשוט ואין לשנות:

לד מלח ששמו במדוכה של חמץ ולא נידוך בו המלח מותר למלוח בו בשר בפסח משום דאינו מפליט בצונן ביבש ואף שנתבאר ביו"ד ס"ס צ"ה דלכתחלה אין ליתן לתוך חלב מלח הנתון בקערה של בשר מ"מ במדוכה מותר גם לכתחלה וכ"ש במדוכות שלנו שאין רגילין להשתמש בהם חמץ כלל ומ"מ אם נדוך בהם המלח אסור להשתמש בזה המלח בפסח שמפני דוחקא דהדכה בלע קצת חמץ (שם סקל"ב) ואם נדוך קודם הפסח יש להתיר במדוכות שלנו שאין בהם אלא חשש משהו ונתבטל קודם הפסח (ח"י סקל"ה) ולכתחלה אסור גם קודם הפסח לדוך בו מלח על פסח וכן המנהג הפשוט ואין לשנות:

לה בוסר והיינו ענבים או שארי פירות שלא נתבשלו שיש בהן קיוהא שדכין קודם הפסח במדוכות מחומצות מותר לאכלן בפסח משום דאינו מפליט בצונן ביבש והמדוכות יהיו נקיות ואף דבוסר הוה כדבר חריף מ"מ לעניין להפליט ובמדוכה ששימוש חמץ הוא מעט וקודם הפסח אין בהם רק חשש משהו ונתבטל קודם הפסח וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ז' דאפילו אם נעשה תוך הפסח אינו אסור אם היה הכלי נקי עכ"ל ותימא דהא באמת משמע בפוסקים דבוסר הוה דבר חריף ונהי דעל קודם הפסח יש להקל אבל בפסח עצמו דאיכא חריפות ודוחקא דסכינא איך אפשר להתיר ואפילו בלא חריפות וודאי ע"י דוחקא דסכינא והוא לח קצת מפליט מעט וצע"ג (המג"א סקל"ג אוסר אף בקודם הפסח והח"י מתיר וכן המק"ה אבל בפסח עצמו הוי דבר תימא ומדברי הט"ז סקי"ג נראה שלא היה כתוב לפניו בש"ע דאפילו תוך הפסח אינו אסור ע"ש וכן עיקר לדינא ודו"ק):

לו ובוסר שחתכוהו בסכין של חמץ תוך הפסח אסור דסתם סכין אינו מקונח ויש לחוש לחמץ הדבוק עליו ומ"מ אם נתערב ממנו בתבשיל פסק רבינו הרמ"א שם דאין להחמיר ולאסור מספק דס"ל דבוסר אינו חריף ואע"ג דעכ"פ משהו מיהא איכא כיון דאינו מקונח ס"ל דזהו לענין שמנונית דנדבק בהסכין אבל חמץ אינו נדבק והוה כמקונח לענין זה דתערובות ומ"מ צ"ע למעשה דעכ"פ משהו איכא (מג"א סקל"ז) ועוד דחזינן דגם פת נדבק בסכין ועוד דרבים תופסין דבוסר הוי דבר חריף ואפילו בנחתך קודם הפסח ואפילו בסכין נקי צ"ע אמנם קודם הפסח בסכין נקי יש להקל כמ"ש בסעיף הקודם אך תוך הפסח אין להקל כלל לפי דעת גדולי אחרונים:

לז ובדברים שוודאי אינם חריפים שנחתכו בסכין של חמץ בפסח ואינו מקינח אפילו הוא בן יומו מותר לאכלו בפסח ע"י שידיחנו יפה יפה במקום החתך וגם יגרר מעט במקום החתך ואם היה מקינח מותר גם בלא הדחה דאע"ג דאיכא דוחקא דסכינא מ"מ אינו מפליט בדבר יבש ואם מה שחתך הוה לח קצת יש להצריך הדחה ואם הדבר חריף כמו צנון ובצל ותמכא וכיוצא בהם יש לאסור אפילו נחתך קודם הפסח ואפילו אינו בן יומו ואפילו מקונח דחריפות ודוחקא דסכינא וודאי מפליט (הגר"ז סעיף נ"ט) ומ"מ יש להקל בשעת הדחק בחתכו קודם הפסח כמ"ש בבוסר משום דעכ"פ לא הוי רק משהו וכבר נתבטל ובפסח עצמו לעולם אסור:

לח וכל זה הוא בסכין של בעה"ב בביתו כשחתך בו בפסח שהוא אקראי בעלמא אבל דבר שנחתך בסכין של חמץ בקביעות ביד אינו יהודי חנוני כגון חתיכות דגים שקורין לאקסי"ן או שארי מיני דגים שמוכרים בפסח וישראלים קונים מהם כגון שאינם מלוחים דמלוחים בלא"ה אסור לקנות מהם בפסח מפני המלח אלא אפילו אינם מלוחים אם החנוני חותכם בסכינו שחותך בו גם פת יש להחמיר שלא לאכול אפילו ע"י הדחה אבל כשחתכוהו קודם הפסח אין להחמיר ומותר לאכלו ע"י הדחה (הגר"ז) וכן אם יש לו סכין מיוחד לזה מותר אפילו בפסח:

לט כתב רבינו הב"י בסעיף ח' זתים שנזהרו לחתכם בסכין חדשה אפילו לא נזהרו לכבשם בקדירה חדשה אם אינה בת יומא מותרת לכולי עלמא עכ"ל כלומר דזתים וודאי דבר חריף הם ואם חתכן בסכין ישן אפילו אינו בן יומו אסורים אפילו נחתכו קודם הפסח ואע"ג דבכל הזתים יש ששים כנגד הסכין ונתבטל קודם פסח כמו בצלים שנחתכו בסכין של איסור ביו"ד סי' צ"ו לא דמי דהתם הבצלים נתבשלו ברוטב ונתבלבל הטעם בכולו ובכולו הא יש ס' נגד הסכין אבל כאן כל חתיכה קטנה עומדת בפ"ע וכל אחת בלעה מן הסכין מעט ובכל אחת ליכא ס' נגד הבלוע ולכן אין הצירוף מועיל (ט"ז סקי"ד ומג"א סקל"ח) ולכן לא דמי גם לבוסר שבמדוכה דהדיכה מערבת כולם יחד ואם באמת אחר החתיכה כבשן כולן במים קודם הפסח מותרים לפי שהמים מוליך הפליטות מזה לזה ונעשים כאחת והוה כבצלים וע' בסעיף הבא:

מ אמנם אם חתכן בסכין חדשה רק כבשן בקדירה של חמץ קודם הפסח ואין הקדירה בת יומא מותרת ואע"ג דבדבר חריף הוה אינה בת יומא כבת יומא מ"מ כיון שכבושים במים המים מבטלין החריפות (טור) והוה נטלפ"ג קודם הפסח ומותר אבל בפסח עצמו אסור ודע דזה שכתבנו בסעיף הקודם דאם אחר שחתכן בסכין חמץ כבשן במים קודם הפסח דמותרים יש חולקין על זה וס"ל דרק אם בשלן מותרים דהבישול מוליך הטעם בכולן ולא הכבישה (ט"ז שם) ויש מי שאוסר אפילו אם בשלן (מג"א שם) ורק המים מותרים בין בכבישה בין בבישול דבהמים וודאי נתבלבל הפליטות ובטלו בס' ויש להקל כסברא ראשונה (הגר"ז) דגם הכבישה היא חומרא יתירה דלמה לא יוליך הטעם מזה לזה כשהם כבושים במים אלא שכן מבואר מדברי הטור ע"ש ודיינו להחמיר בכבישה ולא בבישול :

מא כשם שחמץ קודם הפסח בטל בששים כמו כן אחר הפסח בטל בששים ובין החמץ שנתערב קודם פסח ונשתהה עד לאחר הפסח ובענין שלא עבר בבל יראה ע"פ הפרטים שנתבארו בסי' תמ"ב סעי' י"ב ואע"פ שמדרבנן היה חייב לבערו כמ"ש שם סעיף ט"ז מ"מ כיון דמן התורה לא עבר מותר לאחר הפסח והסכימו הגדולים שמותר לכתחלה לערב קודם הפסח ולהשהותו עד לאחר הפסח כיון שאינו עובר בב"י (מג"א סקמ"ב וט"ז סקי"ז וח"י סקמ"ז) ואין זה כמבטל איסור לכתחלה כיון שעדיין אין כאן איסור אבל בפסח עצמו או לאחר הפסח פשיטא שאסור לערב ומ"מ אם נתערב בפסח בששים ועבר ושהה אפילו במזיד אם רק לא עבר בב"י כגון פחות מכזית או נוקשה מותר לאחר הפסח (שם) וכן אם ביטל חמצו וגם לאחר הפסח כשנתערב בטל בששים אע"פ שעבר בב"י ודינו כתוך הפסח אבל אם עירב במזיד בפסח או לאחר הפסח אינו בטל כלל ודווקא כשנתערב בשוגג והשהה במזיד התרנו אבל לא בנתערב במזיד :

מב והרבה פוסקים סוברים דלאחר הפסח כשנתערב א"צ ששים ובטל ברוב והכי משמע להדיא בגמ' (ל'.) שאומר דר"ש קנסא קנים שיהא חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה וכי קנים ה"מ בעיניה אבל ע"י תערובות לא ע"ש והקנס הוא משום דעבר בב"י אלמא דכל שאינו בעיניה מותר וא"כ כשיש רוב נגד החמץ מותר אפילו באכילה ואפילו בלח בלח די ברוב דאלו יבש ביבש וודאי גם לדיעה ראשונה סגי בביטול ברוב דלא עדיף משארי איסורים ואע"פ שבפסח עצמו החמרנו גם ביבש ביבש מ"מ לאחר הפסח וודאי בטל ברוב ורבינו הרמ"א בסעיף י"א כתב דבפחות מששים סגי ליה בהשלכת הנאת האיסור לים המלח עכ"ל ומשמע מדבריו דזהו אפילו לדיעה ראשונה שמצרכת ששים שהרי על דיעה זו קאי (וכן הוא כהגר"ז סעיף ס"א) וכשיש ס' א"צ כלום ולדיעה אחרונה בביטול ברוב סגי וא"צ כלום ובהפ"מ או שעת הדחק יש לסמוך על דעת המקילין כי כן עיקר (הגר"ז) וכל זה אחר הפסח אבל קודם הפסח לכל הדיעות צריך ס' וכבר נתבאר שרשאי לבטל קודם הפסח בס' ולכן כשיש חטים מחומצים יכול להוסיף עליהם עד ששים וכן המנהג הפשוט (וכן הסכים המג"א בסקמ"ה) :

מג אבל עיסה שנתחמצה בשמרי שכר שעבר עליו הפסח אסור כל העיסה בהנאה אפילו יש ס' דדבר המעמיד אפילו באלף לא בטיל ואינו מועיל לזה לא השלכת דמי האיסור לים המלח ולא למוכרה לא"י לבד דמי האיסור משום דחזינן לעיסה כולה כאלו היא שמרים וכן אם העמיד גבינות בחומץ חמץ שעבר עליו הפסח או שהעמיד מי דבש שקורין מע"ד בשמרי שכר שעבר עליו הפסח ויש חולקין בזה וס"ל דמהני השלכת דמי האיסור לים המלח אף לדבר המעמיד וכן למכור לא"י חוץ מדמי איסור שבו ובמקום הפ"מ יש לסמוך על דבריהם (הגר"ז סעיף ס"ב וכ"כ הח"י בסי' תמ"ב) ואם נתחמצה גם בשמרי היתר זה וזה גורם מותר :

מד ודע דבכל זה אין חילוק בין ביטל חמצו בי"ד ובין לא ביטל דבמקום שאנו מתירים לו ע"י תערובות מותר אפילו בלא ביטול כדפירש הש"ס דהלכה כר"ש דחמץ שעבר עליו הפסח אינו בלאו אלא שאסור בהנאה מטעם קנס שקנסוהו הואיל ועבר בבל יראה ולא קנסו בתערובת כמ"ש ובמקום שאסרו אסרו אפילו כשביטל את החמץ ולא עבר בב"י הואיל ולא ביער את החמץ ואפילו היה שוגג או אנוס וטעם הדבר יתבאר בס"ד בסי' תמ"ח ע"פ הירושלמי :

מה חמץ נוקשה אפילו בעיניה שלא ע"י תערובת אינו אסור בהנאה אחר הפסח מפני שלא עבר על זה בב"י וגם באכילה מותר אלא שחמץ נוקשה אינו ראוי לאכילה (מג"א סקמ"ו) ואע"פ שאמרנו דאפי' כשביטל החמץ אינו מועיל והרי גם שם לא עבר בב"י אך אין זה דמיון דבשם יש בעיקר החמץ בל יראה ולכן קנסוה בכל גווני משא"כ נוקשה שאינו לעולם בבל יראה וכתב רבינו הרמ"א ס"ס זה דיש נמנעין מלשחוק בקארטי"ן בפסח על השלחן דחוששין שמא יפול מחמץ נוקשה שלהם לתוך המאכל עכ"ל וכתב רבינו הב"י בסעיף י"ב דהפיריאו"ש חמץ גמור הן ואסורים בהנאה אחר הפסח עכ"ל ולא ידענו מה זה :

תמח דין חמץ שעבר עליו הפסח ודיני מכירת חמץ . ובו כ"ח סעיפים :

א חמץ של אינו יהודי שעבר עליו הפסח מותר אפי' באכילה ויכול הישראל לקנות ממנו ולאכול במקום שאוכלים

שאוכלים מפיתם או שישראל זרק קיסם בעת אפייתו כמ"ש ביו"ד סי' קי"ב וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מדרבנן וקנסוהו מפני שעבר על בל יראה אך אפילו ביטל החמץ נ"כ אסור מטעם שיתבאר בסעיף ו' ואפילו ישראל עבריין ופרק עול מצות מעליו ואינו ניכר כלל שממעי ישראל יצא חמצו אסור בהנאה לכל ישראל ואם מכרו לו החמץ הוה כמוכר לישראל דאע"פ שחטא ישראל הוא אא"כ נולד מישראל שבא על הכותית דאז הולד כמותה ואינו ישראל כלל :

ב ישראל וא"י שיש להם חמץ בשותפות ועבר עליהם הפסח ולא חלקוהו קודם הפסח וחלקו אחר הפסח של הא"י מותר דבדרבנן קיי"ל דיש ברירה ואמרינן הוברר הדבר שזה חלקו למפרע ושל ישראל אסור ויש מי שרוצה לומר דגם חלקו של ישראל מותר מטעם דהא דבדרבנן יש ברירה הוא לקולא ולא שע"י זה יהיה חומרא שע"י זה יאסר חלקו של הישראל אלא אדרבא אמרינן דאין ברירה ואולי חלקו של הישראל הוא ביד הא"י ושל הא"י הוא ביד הישראל (סג"א סי' ג') ואני תמה על זה דאטו ע"י אין ברירה הוה היתר ברור דאכתי ספיקא הוא ושמא תאמר ספיקא דרבנן לקולא מ"מ ממ"נ מחצה מזה אסור בוודאי ואיך נתיר שניהם עי"ז ואע"ג דבדרבנן אמרינן גם תרתי דסתרי כמ"ש לעיל סי' שצ"ג בשנים שהניחו עירוב דלזה חשבינן יום ולזה לילה לא דמי כלל דהתם שני בני אדם ושני מעשים וכן שני שבילין שבש"ס כן הוא אבל הכא שני בני אדם ומעשה אחת ואנו דנין על כל החמץ הלזה שיש בו חציו של ישראל ואיך נאמר שאין בו של ישראל :

ג וכן חמץ של שני ישראלים שאחד מכר חמצו לא"י ואחד לא מכר ואחר הפסח חלקו ביניהם זה שמכר חלקו מותר מטעם ברירה וזה שלא מכר חמצו אסור (שם סי' נ"א) ואיתא בירושלמי (פ"ב ה"ב) גר (בזמן הקדמון) שמת ובזבזו נכסיו ונמצא בהם חמץ שעבר עליו הפסח מותר החמץ ע"ש וזהו כשמת קודם זמן האיסור שלא עבר בב"י אבל מת לאחר זמן איסורו אסור כיון שעבר בב"י אמנם הגוזל אותו והיתה חמץ בהגזילה אפילו מת קודם זמן איסורו אסור החמץ על הגזלן כיון שהיתה בידו ממילא כשמת והוא זכה בזה החמץ הרי עבר בב"י ולא עוד אלא אפילו מכר המת את כל חמצו קודם הפסח ועדיין לא נתייאש מהחמץ מ"מ אין חמץ זה בכלל המכירה כיון שהיה החמץ ת"י הגזלן וקיי"ל גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש (ב"ק ס"ט.) וה"ה דאינו יכול למכור :

ד אם א"י מביא לישראל דורון חמץ בפסח ואפילו באחרון של פסח יזהר שלא יקבל ממנו ואם קבלו אסור בהנאה וגם יזהר שלא יהא ניכר מתוך מעשיו שחפץ בו ואז אפילו הניח החמץ בבית הישראל אפילו ביום ראשון של פסח מותר שהרי לא קנה החמץ מעולם וכשיזכה בו אחר הפסח הוי חמץ של א"י שעבר עליו הפסח ומותר ואי קשיא דאם אין רצונו לא יניחנו להא"י שיניח אצלו החמץ די"ל דאינו רוצה להעלות עליו חמתו של הא"י שמביא לו מתנה ומבעט במתנתו ולפ"ז במביא לו חמץ שיקנה ממנו וודאי מחוייב לבלי להניחו שיניח החמץ בביתו שהרי יכול לומר איני צריך לזה ואין רצוני שתניח החמץ בביתי ואם היה אלם ומתיירא למחות בו דינו כמתנה ובין במתנה ובין במכירה בע"כ כמו אלם טוב שיאמר בפיו שאין רצוני שיקנה לי רשותי ואם לא אמר לא עיכב דוודאי לא ניחא ליה למקני איסורא (ב"מ נ"ו:) :

ה כתב הרמב"ם בפ"א דין ד' חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה לעולם ודבר זה קנס הוא מדברי סופרים מפני שעבר על ב"י ובל ימצא אסרוהו ואפילו הניחו בשגגה או באונס כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו בפסח כדי שיהנה בו אחר הפסח עכ"ל כלומר דאפילו הניחו בשגגה או באונס דלא עבר על ב"י דאונס רחמנא פטריה מ"מ גדר גדרו בזה גם מטעם אחר ועיקר הקנס הוא משום דעבר בבל יראה אך מפני זה גדרו גם אם לא עבר בב"י כדי שלא יניח וכו' ולפ"ז אפילו ביטל החמץ ולא עבר בב"י מ"מ כיון דחכמים תקנו ביעור ולכן בכל ענין שלא ביערו אסור בהנאה מטעם שלא יניח וכו' :

ו והן הן דברי הטור וש"ע סעיף ה' שכתבו חמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור אע"פ שבטלו עכ"ל ומקורו מירושלמי (שם) והטעם אומר כדי שלא יערים לומר שבטלו אע"פ שלא בטלו כמ"ש הטור ע"ש וזה נכלל גם בדברי הרמב"ם שכתב כדי שלא יניח וכו' כלומר שלא יעשה בזה איזה הערמה כדי ליהנות בו אחר הפסח והרמב"ם מקודם כתב הטעם שבגמ' (ל'.) דהקנס הוא משום שעבר בב"י ואח"כ הוסיף טעם הירושלמי ולא פליגי הש"ס והירושלמי וכמו שבארנו והוסיף אפילו שגג או נאנס דזהו רבותא יותר דמאי ה"ל למיעבד וכ"ש כשביטל ולא ביער (וק"ל על הירושלמי למה לו טעם הערמה לימא מפני שלא עשה כתקון חכמים לבערו ונלע"ד דבירושלמי איתא הפקיר חמצו בי"ג ע"ש וכן הנוסחא בס' א"ז הגדול סי' רמ"ו ולא כנוסחת הרא"ש בפ"ב סי' ד' הפקיר בי"ד ולפ"ז אין זה ענין לביטול בי"ד שלזה הצריכו בדיקה אלא הפקר גמור קודם י"ד והוה כהפקר באמצע השנה ושפיר צריך לטעם הערמה ובטור הביא לשון ביטול ואינו כן בירושלמי ודבר תמוה נמצא בא"ז שם וז"ל מותר להפקיר חמץ בשעה שביעית ע"מ לזכות בו אחר הפסח וכו' וכן הוא בהג"א שם ומבאר שם דהירושלמי אוסר כשלא כיון לזכות בו אחר הפסח אבל כשכיון לזכות מותר ע"ש ולע"ג דא"כ בטלה לה ביעור אך בסוף דוחה זה מפ"ק דחולין ע"ש ודו"ק) :

ז ודע דאע"פ דטעם האיסור הוא מפני הקנס שעבר בב"י מ"מ אסור לכל ישראל (ר"ן שם) ואע"ג דבכמה קנסות לא קנסו רק העובר לבדו מ"מ בחמץ שהוא הכרח בכל שנה ראו חכמים שאם לא יאסרו החמץ לכל ישראל אכתי יכול להיות איזה הערמות וראיה לזה דהאיסור לכל ישראל ממה שאמרו ריש חולין חמצן של עוברי עבירה לאחר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין ואם האיסור רק לו לבדו הלא בלא חילוף מותר (ומזה דחה הא"ז דינו שכתבנו דלמה מחליפין משום דלא שבקי התירא ואכלי איסורא ואם מותר להפקיר ע"מ לזכות אחר הפסח למה להו לעבור עבירה ע"ש) :

ח ויש להסתפק אם ביטל החמץ והיה שוגג או אנוס מלבער אם גם בזה קנסו אם לאו ונראה לענ"ד דמותר וראיה לזה מדברי הטור וש"ע דבסעיף ג' כתבו אפילו שוגג או אנוס אסור ובסעיף ה' כתבו דאסור אע"פ שבטלו ולא כתבו שני הדינים ביחד דאפילו שוגג או אנוס ואפילו בטלו ש"מ דבכה"ג מותר (וכן נראה להדיא מהח"י סק"ך) ויש מי שאוסר גם בכה"ג (מק"ה סקי"ד) וחומרא יתירה היא להחמיר כל כך באיסור דרבנן (ומה שהאריך בביאורים סק"ט בביאור הירושלמי ע"ש הנה לפמ"ש בסק"ו לפרש דווקא בי"ג מסתלקים רובי הקושיות וראיתי בסוף דבריו כשהפקיר ג' ימים מקודם לא שייך הערמה וזהו ע"פ סוגיא דספ"ד דנדרים ואין זה ענין להירושלמי ע"ש ודו"ק) :

ט ומצאתי כדברינו בתשב"ץ (ח"ב סי' קנ"ט) וז"ל ראובן אצר תבואה תחת הקרקע וערב פסח מצאה שרויה במים ולא היה לו שהות למוכרה וכו' ואם נתבקעה אסור לאוכלה ומותר למוכרה לא"י דאינו אסור אלא משום קנסא וזה אין לנו לקונסו דמה היה לו לעשות אנוס הוא וכבר ביטל וכו' עכ"ל ולכאורה חולק על הרמב"ם וכל הפוסקים וחלילה לומר כן אלא דזהו כדברינו דבשניהם ביחד בביטול ואנוס וודאי יש להתיר בהנאה :

י כבר נתבאר בסי' המ"ה ע"פ הירושלמי שאסור להאכיל חמץ אפילו לבהמת הפקר או של אחרים וכן לאחר פסח בחמץ שעבר עליו הפסח (ח"י סקכ"ד) וכתב רבינו הב"י בסעיף ז' אסור ליתן בהמתו לא"י להאכילה בימי הפסח אם הוא יודע שמאכיל אותה פסולת שעורים שהוא חמץ עכ"ל ויש מי שאומר דדווקא כשדיבר עמו בפירוש ליתן חמץ אסור אבל בסתמא מותר דעל דעתו הוא עושה (ח"י סקכ"ג בשם אגודה) ולענ"ד אין כאן מחלוקת דוודאי גם רבינו הב"י מודה דבסתמא מותר אך זהו כשאינו בוודאי שיאכילנה חמץ שיש לו ליתן מזונות שלא של חמץ דאז אף אם נותן לה חמץ לית לן בה אבל רבינו הב"י הא קאמר אם הוא יודע שמאכיל וכו' כלומר שאין ספק בזה שבוודאי יאכילנה חמץ א"כ מאי מועיל סתמא לזה והוה כבפירוש ואם יש להא"י שייכות בבהמה כגון שנתן לו לגדלה למחצית שכר אפילו יודע שמאכילה חמץ לית לן בה דלטובתו עושה כן (באה"ט סקי"ז בשם פמ"א סי' י') וה"ה אם הוא שותפו בבהמה זו וזהו כבמלאכת שבת אך נראה דעכ"פ צריך הישראל להוליך הנאתו לים המלח כדי שלא יהנה מחמץ דנהי דלא עביד איסורא מ"מ אפילו הנאה דממילא אסור בחמץ (וכ"כ בח"י סקכ"ד) ומתרומות פי"א (מ"ט) יש ראיה להדין שנתבאר ע"ש :

יא תנן בתרומות (שם) כהן ששכר פרה מישראל אע"פ שמזונותיה עליו לא יאכילנה כרשיני תרומה ע"ש הרי מבואר דאף שהיא אצל השוכר מ"מ נחשבת כאלו היא לגמרי של משכיר ולפ"ז א"י ששכר בהמה מישראל לכל ימי הפסח אע"פ שמזונותיה עליו אסור להישראל להניחו להאכילה חמץ כשיודע בוודאי שיאכילה חמץ וראיתי מי שמתיר משום דלטובת עצמו עושה כן שאם לא היה מאכילה חמץ היה צריך להאכילה בדבר יקר מזה (ש"ת סקי"ז בשם פמ"א) ולי נראה דאיסור גמור הוא דבשלמא בהדין הקודם שנתן לו למחצית שכר שיש להא"י חלק שפיר דהכי תנן בתרומות שם כהן ששם פרה מישראל מאכילה כרשיני תרומה ולא בשוכר (ובהמה האוכלת חמץ בהיתר כגון בהמתו של א"י או כמו שנתבאר מותר לשתות החלב בפסח וכבר בארנו בזה ביו"ד בס"ס ס' ע"ש וראיתי מחמירין בזה ואינו עיקר) :

יב כתב אחד מן הגדולים דאפילו לפי מנהגינו שמוכרים כל החמץ לא"י בע"פ עם הבהמות מ"מ אסור להאכיל חמץ להבהמות ע"י א"י והטעם דכיון דמכירה זו הוי הערמה דהכל יודעים שהא"י יחזור אחר הפסח וימכור להישראל ולכן לענין חמץ שעבר עליו הפסח דהאיסור מדרבנן שהרי כולם מבטלין החמץ מהני המכירה משא"כ לענין ליתן לבהמה חמץ דהוי איסורא דאורייתא לא מהני (תב"ש בכל"ש בפסחים) ורבים חלקו עליו דהרי מפורש בש"ס דהערמה מותר אף בדאורייתא כמו מערימין על הבכור (עפ"ת סקי"ז והמק"ח סקי"א והח"א השיגו עליו וכ"כ בשם הגרז"י) ועפ"ז נהגו רבים להאכיל לבהמתן חמץ בפסח ע"י א"י ע"י מכירה זו :

יג ולענ"ד ברור דאיסור גמור הוא ודברי אותו גדול מפורש בגמ' דאין כוונתו לומר דבדאורייתא לא מהני הערמה אלא דה"ק דהנה בשבת (קל"ט:) אמרינן מערים על המשמרת ביו"ט להתלות בה רמונים ותולה בה שמרים והוא דתלה בה רמונים ופריך מאי שנא וכו' מערים וכו' ומתרץ התם לא מוכחא מילתא וכו' ע"ש הרי יש הפרש בין הערמה דמוכח לאינו מוכח ועוד אומר שם חזי מר וכו' ונאים במברא ואמר למינם קמכוינא אמר להו הערמה קאמרת הערמה בדרבנן היא וכו' ע"ש ומזה מבואר שיש חילוק בין הערמה להערמה דהערמה דלא מוכחא מותר אפילו בדאורייתא אבל הערמה דמוכחא אינו מותר רק בדרבנן והנה המכירות חמץ שלנו הוה הערמה דמוכחא לכל אדם ולכן שפיר קאמר אותו גדול דבדאורייתא אסור וכבר אסרנו במקומינו ליתן לבהמות חמץ ע"י א"י וכבר זכרנו מזה בח"מ סי' רמ"א

סוף סעיף ט׳ ואפילו אם נאמר דזה לא מיקרי הערמה דמינכרי שהרי הישראל רצונו בוודאי שאם ישלם לו הא״י כפי המקח שקנה ממנו שיטלנה לעצמו וזהו לענין כשהבהמה עומדת אצל הא״י כמו הבהמות העומדות על בראה״ע או שהיא בחצירו של הא״י אבל כשהבהמה ברשות הישראל אין לך הערמה גלויה מזו ופשיטא שאין לזה היתר ואסור להאכילה חמץ בפסח :

יד כתב הרמב״ם בפ״ד דין ו׳ ישראל וא״י שהיו באין בספינה והיה חמץ ביד ישראל והגיע שעה חמישית ה״ז מוכרו לא״י או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו אחר הפסח ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה אומר ישראל לא״י עד שאתה לוקח במנה בא וקח במאתים עד שאתה לוקח מא״י בא וקח מישראל שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח וכו׳ עכ״ל וזהו מתוספתא וירושלמי פ״ב וכ״כ הטור והש״ע סעיף ד׳ והוסיפו לומר אבל לא ימכור ולא יתן לו על תנאי ואם עשה כן ה״ז עובר בבל יראה ובבל ימצא עכ״ל :

טו והנה זה שרשאי למכור וליתן במתנה קודם זמן איסורו אין בזה רבותא כלל וא״צ להשמיענו ולמה לא יהיה רשאי למכור וליתן אלא דהרבותא הוא דאע״פ שהא״י מבין דאין כוונתו בשביל שרוצה למכור אלא כדי להנצל מאיסור חמץ ומבין מדעת הישראל דכוונתו לקנות ממנו בחזרה אחר הפסח ומסתמא יתן לו ריוח וא״כ אינה אלא הערמה בעלמא ואסור קמ״ל דמ״מ מותר וזהו שהזהירו לענין מתנה שיתנו לו מתנה גמורה כלומר דבמכר שמקבל מעות ועושה קנין ממילא דמכירה היא אבל מתנה שאינו מקבל מעות ויכול להיות שבלבו לא נתכוין כלל למתנה גמורה ויעבור בב״י לזה הזהירו שיכוין למתנה גמורה :

טז ובדין השני השמיענו רבותא יותר דאלו בדין הראשון אינו מזכיר לו כלל שיכול להיות שיקנה ממנו בחזרה אחר הפסח אלא שמבינים בעצמם לפי הענין שכוונתו כן ובדין השני קמ״ל שאפילו יכול להגיד לו כן ולפתותו שיקנה יותר מכדי צרכו ושיקנה רק ממנו ורק שלא יגיד לו לחלוטין שבהכרח להיות כן דזה וודאי אסור ואע״ג דכשאומר לו קח במאתים קח מישראל שמא אצטרך ואקח וכו׳ הוה ג״כ כמפורש מ״מ אין זה מפורש ממש ולענין דינא הוה מכירה טובה ולפ״ז המכירות חמץ שלנו יש לה יסוד נכון מתוספתא וירושלמי וכל הפוסקים :

יז וז״ל רבינו הב״י בסעיף ג׳ חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס ואם מכרו או נתנו לכותי שמחוץ לביתו קודם הפסח אע״פ שהישראל מכירו ויודע שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט אבל מתנה ע״מ להחזיר לא מהני עכ״ל ועיקר כוונתו דאפילו אם גם הקונה מבין שמכירה זו הערמה היא ואינו עושה הישראל אלא כדי להנצל מאיסור חמץ מ״מ אם המכירה היא כדין תורה לית לן בה :

יח וזה שהצריך לכותי שמחוץ לביתו הכוונה על החמץ שהקונה יוציא החמץ חוץ לבית הישראל דאל״כ נהי שקנה ממנו מ״מ כיון שהחמץ מונח אצלו הו״ל ככותי שהפקיד חמץ אצל הישראל ואם הישראל קיבל עליו אחריות עובר בב״י ועתה כשהניח החמץ אצל הישראל נראה כמקבל את החמץ באחריותו (מג״א סק״ד) אבל מדינא אין קפידא רק יזהר שלא יקבל אחריות (שם) וגם ייחד לו מקום כמו קרן זוית וכיוצא בו דאז אינו זקוק לבער כמ״ש בסי׳ תמ״ה (ט״ז סק״ד) ובייחד לו קרן זוית הא נתבאר שם דאפילו באחריות אינו עובר ע״ש :

יט ואם החמץ הרבה מאד שא״א להוציאו חוץ לבית ימכור לו החדר שהחמץ מונח בו (מג״א שם) ובח״מ סי׳ קצ״ד נתבאר דכותי אינו קונה קרקע בכסף לדעת הרמב״ם אלא בשטר ואפילו לדעת רשב״ם והתוס׳ שקונה בכסף מ״מ באתרא דכתבי שטרא אינו קונה בכסף בלא שטר ולכן אם אין ביכולתו לכתוב שטר יכול להתנות עמו שיקנה רק בכסף לפי מה שנתבאר שם דטעמא דאינו קונה בכסף הוא משום דלא סמכה דעתיה בלא שטר ע״ש ולכן כשמדבר עמו שיסמוך על זה הלא סמכה דעתו ומהני לכל הדיעות (וזהו כוונת המג״א שם שכתב יתנה עמו בתחלת המקח שמקנה לו בכסף לחוד ע״ש) :

כ ולאו דווקא מכירת החדר דה״ה שישכיר לו החדר או המקום שהחמץ מונח בו דשכירות קרקע ג״כ נקנה בכסף כמבואר שם ובפרט אם המקום שהחמץ מונח בו אינו של הישראל אלא שהוא אצלו בשכירות הרי אינו יכול למוכרו אלא משכיר לו עם כל זכות ויפוי כח שיש לו וכן אם יש פועלים אינם יהודים בהעסק משכיר לו הפועלים שיהיו על חשבון הקונה כלומר שהם פועליו ולא פועלי הישראל ושכירות הפועלים והקבלנים א״צ לא קניין ולא שטר אלא באמירה בעלמא כמ״ש בח״מ ריש סי׳ של״א ואף דשם נתבאר זה בבעה״ב השוכר פועלים וכאן הישראל משכיר להא״י את הפועלים מ״מ הכל אחד דלהפועלים אין נ״מ דשכרם ישתלם מזה או מזה ולא אמרינן הרי אין שליחות לכותי ואיך יהיו הפועלים שלוחם של הקונה אמנם כבר בארנו בח״מ סי׳ קפ״ח דפועל נעשה כותי לישראל וישראל לכותי וכ״ש א״י זה לזה דאפילו בשליחות יש דיעה שנעשים שלוחים זל״ז כמ״ש שם וכן בארנו שם דשליחות בשכר הוי כפועל וכן אם יש סוסים ובהמות העוסקים בהעסק צריך למכור להא״י הסוסים והבהמות במקח כך וכך :

כא וכיצד הוא קונה החמץ והנה ידוע דעת רש״י ז״ל דקונה מטלטלין בכסף ולא במשיכה ודעת ר״ת ז״ל

ז"ל דדווקא במשיכה ולא בכסף וכן הסמיכו רוב הפוסקים והרמב"ם פ"א מזכייה פסק דקונה בין בכסף בין במשיכה ע"ש ובח"מ סי' קצ"ד סעיף י' בארנו שיש מהגדולים דס"ל דלכל הדיעות אם אי אפשר לעשות קניין משיכה קונה בכסף ע"ש והנה לפ"ז מקבל מהקונה פרוטה ומקנה לו החמץ אמנם אין לסמוך על זה בלבד והנה משיכה א"א בחמץ הרבה ויכול להקנות לו בקניין סודר והיינו שהא"י הקונה יתן לו הסודר ויחזיק בידו את הסודר וכבר בארנו שם דק"ס קונה בכותי ורבינו תם עשה כן למעשה (תוס' קדושין ג'.) והא דכתיב ברות אצל ק"ס וזאת התעודה בישראל הכוונה שכן נהגו לקנות בקניין זה ע"ש אמנם כיון שמשכיר לו המקום שהחמץ מונח בו כמו שנתבאר יכול להקנות לו החמץ בקניין מטלטלין אגב קרקע שבארנו שם בסעיף י"א דמהני בא"י ודלא כאחד מהגדולים שפקפק בזה ע"ש וגם קונה הא"י את החמץ כששכר המקום מדין חצר דקניין חצר יש לו כמ"ש שם סעיף י"ב אף שאחד מהגדולים פקפק בזה מ"מ מהני וזהו דעת גדולי הראשונים כמ"ש שם וטוב לעשות כל הקניינים קניין כסף וקניין סודר וקניין אגב וקניין חצר ואצלינו כותבים גם שטר מכירה ואע"ג דמטלטלי לא מקני בשטרא אמנם כבר בארנו שם בסי' ר"ט סעיף ט"ז דכיון דנהגו הסוחרים לכתוב קאנטראקטין על מכירת סחורה ובהשטר הזה מתחייב עצמו והוה חיוב על הגוף והאדם דינו כקרקע ועוד דכיון דהמנהג כן הוי סיטומתא וקנה כמ"ש בסי' ר"א ועוד טעמים נתבארו שם וכן הסוסים והבהמות הוה קניינם כקניין מטלטלין :

כב ודע דקניין כסף הוא הערבון שמקבל מהקונה על החמץ וכל הקנייה שקורין אויף גא"ב או זאדאטא"ק והמעות בעד כל החמץ ושארי הדברים זוקף עליו במלוה דקניין כסף א"צ שיתן כל הדמים אלא מקצת ושיתן הערבון בתורת התחלת פרעון כמו שבארנו בח"מ סי' ק"ץ ויש מהגדולים שאמר דמקצת מעות לא מהני ותיקן שהקונה יעמיד ערב קבלן בעד המעות וכבר בארנו שם סעיף ג' דאין שום חשש בזה וכל רבותינו הראשונים והאחרונים סוברים דמקצת כסף קונה ע"ש ומ"מ טוב גם לעשות ערב קבלן וכן אנו נוהגים וגם יש לעשות האנ"ט שלא"ק שהוא מנהג הסוחרים (ודע דמ"ש קניין חצר א"א במכירת החמץ הרבה שהרי בעינן שהחצר ישתמר לדעתו או שיהיה עומד בצדו כמ"ש בח"מ סי' ר' ע"ש) :

כג דבר פשוט הוא שהחמץ צריך להיות מונח במקום שהקונה יכול ליכנס לשם מעצמו (ט"ז סק"ד ומג"א סק"ד) דאם לא יכול ליכנס והמפתח יהיה ביד הישראל אינו אלא הערמה בעלמא ולכן כתבו שצריך מסירת המפתח (שם וכ"ח) וכך נהגו בדורות הקודמים האמנם עתה א"א זה בשום פנים כידוע וביותר בהיות שעיקרי החמץ שלנו הם יי"ש ושכר והם תחת השגחת הממשלה וא"א למוסרו ליד אחר אך באמת אין זה עיכוב כלל דדווקא כשעושה בכוונה כן להסתיר ממנו המפתח ועוד דבדיניהם יכול להחזיק בו אף בלא מסירת המפתח (ח"י וכה"ט סק"ח) ועוד כתבו הגדולים דהקפידא הוי רק על שעת המכירה אבל אח"כ אם סגר או הניח חותם מותר (ח"י סקי"ד ומק"ח סק"ח) רק שאינו נכון לעשות כן אבל אם עושה שלא בכוונת נגד הקונה וודאי אין קפידא דמסירת המפתח אינו קניין ונהגנו לצוות באופן זה לומר להאינו יהודי שמכר לו החמץ או להא"י שבביתו העוסק בהעסק והוא נחשב כפועלו של הקונה כמ"ש ראה שהמפתח מונח כאן וכאן ובכל עת שתרצה ליטול החמץ תטול מכאן את המפתח ותלך ותטול ותשיב המפתח למקום זה כדי שלא יאבד ובהמקום שמונח שם החמץ יהיו שם איזה כלים ואיזה חפיצים הצריכים לו בימי הפסח וכשילך הא"י ילך גם הוא או אחד מבני ביתו לשם ליטול איזה כלי או איזה חפץ וממילא שהא"י לא יגנוב אבל אסור לדבר עמו נדון החמץ :

כד וזה שכתב רבינו הב"י דמתנה ע"מ להחזיר לא מהני בחמץ אינו ידוע הטעם שהרי בכל מקום קיי"ל דמתנה ע"מ להחזיר הוי מתנה והלבוש כתב באמת דאין זה רק חומרא בעלמא ע"ש (וכ"כ הכ"י והמג"א סק"ה בשם תה"ד) ולפ"ז בדיעבד לית לן בה (א"ר סקי"א) ויש שכתבו דאסור מדינא מטעם דכל זמן שהתנאי תלוי הוי כפקדון וקודם קיום התנאי כבר עבר בב"י ולכן אע"ג דכשנתקיים התנאי איגלאי מילתא למפרע שהיה של הא"י מ"מ הרי כבר עבר (שם בשם רדב"ז) ואינו מובן כלל שהרי בכמה דינים אמרינן בחמץ אגלאי וכו' (שם) ויש שרצו לדחוק ולקיים הדברים (עמק"ה סק"ו) ואינו כן :

כה והנראה לפענ"ד דהנה מקור דין זה הוא בהגמ"י (פ"ו מה' שבת אות כ') ודייק זה מתוספתא שהבאנו בסעיף י"ד מישראל וא"י שהיו באים בספינה וכו' ובלבד שיתננו במתנה גמורה ודייק מזה דמתנה ע"מ להחזיר לא מהני ותמה בזה הרי בכל מקום מהני וכתב דשמא משום חומרא דפסח ע"ש ולכן אני אומר דהרמב"ם והטור שהביאו התוספתא כלשונה נראה דלא דייקי זה כלל דהכוונה מתנה גמורה בלא הערמה אך אם יש לדייק כן י"ל הטעם פשוט דבכל מתנה ע"מ להחזיר המקבל נוטל המתנה לידו ואח"כ מחזירה אבל כאן שהם בספינה ואינו מזיז החמץ ממקומה לכן אם נותנה במתנה גמורה הוה מתנה אבל ע"מ להחזיר אין כאן לא מתנה ולא תנאי ולא חזרה אלא פטומי מילי בעלמא שהרי אינו נוטלה ואינו מחזירה וכן נ"ל באמת להלכה כשנוטל החמץ לביתו וודאי מהני אבל כשאינו נוטלה לביתו כמו מכירות שלנו אינו מועיל מתנה ע"מ להחזיר מטעמא דכתיבנא אך למעשה אפילו

נוטלה לביתו כיון שהקדמונים אמרו דמשום חומרא דחמץ יש להחמיר אין לנו לזוז מדבריהם :

כו מעשה בראובן שמכר חמצו לא"י עם החדר כדת ושמעון היה לו חמץ ולא מכרו להא"י אלא העמיד החמץ שלו בהחדר הזה ודימה בדעתו שבזה יצא ידי חובתו ופסקו שחמצו אסור בהנאה ופשוט הוא שאפילו היה אומר לראובן העמדתי חמצי בחדרך אינו מועיל אא"כ עשאו שליח למכור או הקנה לו את החמץ במתנה אבל אמירה בעלמא לאו כלום הוא (עח"י סקט"ו) :

כז והנה מכירות חמץ שלנו הנהוג מכמה וכמה דורות שלפנינו כך הוא שכל בעלי החמץ חותמים א"ע על הרשאה וכותבים אנחנו ח"מ נותנים כח ורשות להרב פלוני למכור חמצינו כל מיני חמץ וחושבים בפרטיות כל המינים כמו לחם חטים ולחם שעורים וקמח חטים וכן כל מיני משקין בפרטיות וכן שארי מיני חמץ כמו חומץ ושמרים וכו' ומרשים אנו הח"מ את הרב הנ"ל למכור באיזה מקח שיישר בעיניו ואין אנו נאמנים לומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי וכן למכור ולהשכיר המקומות שהחמץ מונחים בהם וכן למכור הבהמות והסוסים שלנו במקח אשר יישר בעיניו וכן אנו נותנים רשות להשכיר את הריחים שלנו וכן החצר עם כל זכות ויפוי כח וכל הפועלים העוסקים בהעסקים שלנו יהיו על חשבון הקונה ואין לנו שום שייכות בהם וכן כל מיני חמץ שנקנה עוד עד י"ד לירח ניסן שנה זו עד שעה עשירית אנו נותנים לו כח ורשות למוכרם וחותמים א"ע :

כח ואין לשאול איך אפשר לעשות שליח על מה שאין לו עתה הא מבואר בנזיר (י"ב :) דכל שא"א לעשות בעצמו א"א ע"י שליח אך חמץ שאני דכיון דאינה ברשותו של אדם אלא שהתורה עשאה כאלו היא ברשותו לעבור עליה בב"י בגילוי דעתא סגי ויכול לעשות שליח הן למכור הן לבטל אף על החמץ שעדיין אינו ברשותו (מק"ה בס"ס תל"ד ע"ש) ואנחנו נהגנו להוסיף מפני זה שכותבים שמקבלים עליהם באו"ש שלא לבטל השליחות ושיתרצו לכל מה שיעשה וא"כ בע"כ מוכרחים ע"פ השבועה לקיים השליחות והוי כמו שעושים השליחות בע"פ בשעה עשירית דשליח יכול לעשות שלא בפניו והרב עושה שטר מכירה עם הא"י הקונה וחושב לו כל המינים שמוכר לו כל מין במקח כך וכך או כפי הנמכר בשוק פה עיר פלונית ואף שאין הקונה יודע המדידה אינו מעכב דקיי"ל משך ולא מדד קנה ומקבל מהקונה ערבון שקורין או"ף גא"ב או זאדאטא"ק ומהראוי לקבל כדי שיהיה פרוטה לכל אחד מהחתומים והמעות זוקף עליו במלוה עד אחר הפסח והקונה מעמיד ע"ק בעדו והרב מדבר עם הקונה ומסביר לו הענין ועושה עמו קנין כסף וקנין סודר וגם שטר והאנ"ט שלא"ק ומשכיר לו כל המקומות שהחמץ מונחים בהם ואגבן יקנה החמץ וכן בבהמות וסוסים מקנה לו המקומות שעומדין בהם ואגבן יקנו הבהמות והסוסים דלאלומי מילתא אנו עושים הרבה קניינים וכן משכיר לו העסקים בפרטיות זה בכך וכך וזה בכך וכך וכל אחד מה שיכול להוסיף יוסיף אך זהו תורף המכירה הנהוג בינינו ולאחר הפסח חוזר וקונה ממנו ונכון לקנות ממנו בחזרה תיכף אחר הבדלה באחרון של פסח כדי שלא יפתוחו הבע"ב את עסקיהם קודם הקנייה בחזרה וע' בסי' ת"ן סעיף ט"ו (ועושים עם הקונה רק לפי דינינו ועי' ב"מ ע"א : וב"ק קי"ג. ואין שום חשש בזה עח"ס סי' קי"א ודו"ק) :

תמט דין חמץ שנמצא ברשות ישראל והפועלים א"י או להיפך . ובו ד' סעיפים :

א כתב הטור חנות של ישראל והסחורה הנמכרת בה היא שלו והפועלים שמשתדלין בו אינם יהודים חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר אפילו באכילה שאנו תולין אותו בפועלים ואם החנות והסחורה של אינו יהודי והפועלים ישראל אסור שאנו תולין אותו בפועלים ישראל כך היא גירסת רבינו חננאל ורב האי גורס איפכא שהולך אחר בעל החנות וכך היא גירסת רש"י עכ"ל והוא בגמ' (ל' :) :

ב ולכאורה אינו מובן כלל דהא וודאי מיירי כשכולם אוכלין שם כל השנה דאל"כ פשיטא שהולכין אחר מי שאוכל ואם נאמר שכולן אין אוכלין שם א"כ לא שייך כלל לומר אחר מי לילך אלא וודאי שכולן אוכלין שם א"כ מאי חזית לילך אחר זה נלך אחר זה ובשלמא לגירסא ראשונה שהולכין אחר הפועלין י"ל הטעם דאזלינן בתר רובא דהכי משמע הלשון שבעל החנות הוא אחד והפועלים הם רבים אבל ללשון השני קשה ונראה דמשום הכי פירש"י שם דמיירי שהסחורה היא של חמץ שכן פירש פת ויין הנמכר בתוכה ע"ש ולפ"ז א"ש דאזלינן בתר הסחורה מהחנות שזהו יותר ממה שאוכלים הפועלים ולפ"ז אפשר לומר דהגירסאות לא פליגי לדינא אלא דלגירסת ר"ח לא מיירי בסחורת חמץ ולכן הולכין אחר הפועלים שהם הרוב (ועכ"י וב"ח וט"ז ולענ"ד כמ"ש) :

ג והרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא הביאו כלל דין זה והראב"ד בס' תמים דיעים (סי' רמ"ה) כתב דטעמא דהרי"ף דכיון שיש גירסאות שונות הולכין לחומרא ע"ש ואינו מובן דא"כ פשיטא שה"ל להביא ולפסוק לחומרא ויש מי שאומר להיפך דתרווייהו לקולא כיון שהוא ספק דרבנן (ח"י) וזה וודאי א"א לומר דאיך יחלוקו על הברייתא שהש"ס הביאה מסברא דנפשייהו: ולענ"ד

ד ולענ"ד נראה שדחו ברייתא זו מהלכה דלפי מה דקיי"ל בסי' תמ"ו דהולכין אחר האחרון א"כ ה"נ נלך אחר האינם יהודים בין שהוא בעל החנות ובין שהוא פועל שהרי הוא האחרון לאכילת חמץ שאכל כל ימי הפסח ואם מצא חמץ בדרך אחר הפסח אם יש לתלות שנעשה אחר הפסח מותר גם באכילה ואם לאו אסור באכילה ומותר בהנאה (כ"ח ומג"א) ויש מי שאומר שהולכין אחר רוב עוברי דרכים (ח"י) ואני תמה בזה דממ"נ אפילו הוא של ישראל הא וודאי השליכו או איבדו קודם הפסח והוי של הפקר ומותר ואם מטעם שמא הוא חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח והשליכו דאסור בהנאה מ"מ עדיין יש ס"ס ספק של א"י ספק של ישראל ואת"ל של ישראל שמא השליכו קודם הפסח (עמק"ה מעורר מקצת מזה) :

תנ דיני שותפות בחמץ והלואת חמץ . ובו ט"ו סעיפים :

א ישראל שלוה ככר מחבירו קודם הפסח צריך לפורעו אחר הפסח ויש בו משום גזל אם אינו פורעו ואין זה חליפי חמץ דקיי"ל דאע"ג שאינו תופס דמיו מ"מ לכתחלה אסור כמ"ש בס"ס תמ"ג דזה אינו חליפי חמץ דחליפין לא מקרי אלא כשהחמץ הוא בעין בעת שנותן לו החליפין משא"כ כשהחמץ כבר נאכל ולפ"ז אף בפסח עצמו יכול לקבל שארי דברים בעד הככר אלא שאחר הפסח יכול לקבל גם חמץ (ח"י סק"א) אמנם באמת בהלואה מותר לו לשלם ככר אחר הפסח אפילו כשהככר הראשון עדיין בעין דאין זה ענין כלל לחליפי חמץ דמלוה להוצאה ניתנה וככבר קני ליה הלוה קודם הפסח ונתחייב לו דמים (מק"ח סק"א) וכן יכול לשלם לו בפסח שאר דבר דחובו הוא נוטל והדין שבארנו דאין היתר רק כשאינו בעין זהו בחליפין ממש (ולא דמי לשביעית ברפ"ה דכוכבים דשביעית תופס דמיו משא"כ בחמץ ודו"ק) וכ"ש בקונה חמץ קודם הפסח שצריך לשלם לו :

ב ישראל שמקבל מא"י ככר חמץ בכל שבוע בעד ריבית שכן התנה עמו בשעת הלואה כיצד יעשה בשבוע של פסח יאמר לו קודם הפסח שבשבוע של פסח יתן לו קמח או מעות וכיון שהתנה עמו כך אע"פ שנותן לו אחר הפסח ככר חמץ הרי הוא חליפי הקמח והמעות ושרי ובדיעבד אפילו לא א"ל אלא הביא לו לאחר הפסח ככר בעד השבוע של פסח מותר שהרי לא זכה בו הישראל בפסח (כ"ח ומג"א סק"ב) ויש מי שאומר דצריך דווקא תנאי ובלא תנאי אסור (ט"ז סק"א) אבל אין להחמיר כל כך בענין זה דכל האיסור מחמץ שעבר על הפסח אינו אלא משום קנס (ח"י סק"ג) וכן הדין במי שקנה חוק המשרתים שנותנים להם חמץ דמותר ליקח לאחר הפסח מה שחסר להם בפסח (שם) דבזה לא שייך קנס כלל כמובן :

ג כתב רבינו הב"י בסעיף ג' ישראל וא"י שיש להם תנור בשותפות אומר להא"י קודם הפסח טול אתה של פסח ואני אטול אח"כ עכ"ל ואע"ג דלענין שבת לא מהני כה"ג אלא בהתנו מתחלה קודם עשיית השותפות כמ"ש לעיל סי' רמ"ה דהתם כיון שעל שניהם לעשות בכל יום א"כ הוה כשכר שבת דבשביל שהוא אופה ביום א' אופה הא"י ביום השבת אבל הכא אין איסור במלאכת האפייה והרי יכול לאפות בו מצה והוא אינו אומר לו בפסח תאפה חמץ ואני אאפה אחר הפסח חמץ דבכה"ג וודאי אסור אלא אומר לו סתם אתה תאפה שבוע זה ואני שבוע אחרת ולכן זהו בוודאי שאסור לומר לו כמה ככרות שתאפה בפסח אאפה אח"כ (וכ"כ המק"ח סק"ג) כן נ"ל בטעם ההיתר והגדולים טרחו בזה ולענ"ד נראה כמ"ש (וזהו כוונת המג"א סק"ג) :

ד ופשוט הדבר שעל השבת שבתוך הפסח אסור כמו לעיל סי' רמ"ה ויש מי שרוצה לאסור גם על ד' ימים של יו"ט כמו בשבת ואינו כן דהא יו"ט מותר אוכל נפש ונהי שאופה בעד שאסור לנו לאפות בשבילם ביו"ט מ"מ הא אינו אומר לו שיאפה בשבילם ויכול לאפות בשביל המותרים והדר הו"ל כהסברא שכתבנו לענין חמץ בסעיף הקודם (ולדינא גם הח"י בסק"ד מסכים לזה) ויש מי שאומר גם בדין חמץ שצריך הישראל לקבל ממנו חלקו בדמים קודם הפסח ואין זה מוכרח (עמג"א סס ודו"ק) :

ה עוד כתב בסעיף ד' ישראל שהיה לו תנור ואפו בו א"י חמץ בפסח אפילו מעות אסור לקבל בשכרו דהוה ליה משתכר באיסורי הנאה ואם קבל ככר המעות מותר ליהנות מהם עכ"ל כלומר לא מיבעיא אם הביאו לו ככרות אחר הפסח דאסור ליהנות מהם שהרי זכה בהם בפסח בשכר תנורו וה"ל חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אלא אפילו הביאו לו מעות ג"כ אסורים בהנאה משום משתכר באיסורי הנאה ולא דמי לתנור של שותפות דהדין הקודם דהתם אינו נהנה בשל פסח דשבוע של פסח הוא להא"י ואי משום שנוטל שבוע אחרת כנגדה כבר בארנו הטעם מפני שאינו אומר לו תאפה חמץ אבל הכא שהתנור שלו לגמרי ואפו בו חמץ איך יטול שכר חמץ וישתכר באיסורי הנאה אך אם קבל מעות מותר בדיעבד משום שאין חמץ תופס דמיו ואע"ג דלמחליף עצמו אסור כמ"ש בס"ס תמ"ג זהו במחליף חמץ ממש ולא בכה"ג (הט"ז סק"ג תמה דשני הדינים של סעיף ג' וסעיף ד' סותרים זא"ז ולפמ"ש אין כאן סתירה וכ"מ ממג"א סק"ד ע"ש וכ"כ בתוס' עכו"ם ס"ב . ד"ה מ"ט) :

ו כתב הטור דמותר להשכיר תנורו לא"י על מנת לאפות בו מצה ואפילו אם אפה בו חמץ אינו זקוק לו

לו ונוטל שכרו ואע"ג דביו"נ אינו כן דאם שכרו לעשות עמו מלאכה אחרת ועשה עמו ביו"נ שכרו אסור כמ"ש ביו"ד סי' קל"ג דהתם אם לא היה עושה המלאכה לא היה נוטל כלום לפיכך כשנוטל נוטל שכר יו"נ משא"כ בתנור ליום או לשבוע אפילו אם לא יאפה בה כלל מחויב לשלם שכרו א"כ מה איכפת לן מה שאפה חמץ כיון שהתנה עמו על מצה (מג"א סק"ה) ולכן אם באמת היה התנאי מפורש שכאשר יאפה ישלם ואם לא יאפה לא ישלם אסור ואין לשאול דאכתי מאי מהני תנאי הא אנן סהדי שוודאי יאפה בו חמץ כמו לעיל בסי' רמ"ו דלא מהני תנאי להשכיר סוסו על מנת שינוח בשבת משום דבוודאי לא ינוח וא"כ ה"נ כן הוא ויש מי שהקשה כן (ט"ז סק"ד) אמנם אין זה דמיון דהתם מצווה על שביתת בהמתו וכיון שידוע שלא תשבות אסור משא"כ הכא אינו מצווה על שביתת התנור מחמץ אלא שהוא לא יהנה מהחמץ וכיון שמשכיר לו תנורו לא בשביל חמץ אלא בסתם הרי אינו נוטל שכר חמץ (ח"י סק"ה) וכ"ש כשאומר בפירוש ע"מ שיאפה בו דבר שאינו חמץ :

ז וכשמשכיר בית לא"י בפסח או בע"פ אסור להשכירה מפורש שיכנים בו חמץ אלא משכירו סתם ואם אח"כ מכנים בו חמץ לא איכפת לן שהרי אינו נוטל שכר חמץ אלא שכר דירתו אבל קודם הפסח מותר להשכיר אע"פ שמשכיר מפורש להכנים בו חמץ שהרי אינו אומר מפורש להכנים בו בפסח ונוטל שכרו בעד מה שיכנים קודם הפסח (הגר"ז סעיף י"א) ויש מי שמחמיר גם בשלשים יום שקודם הפסח (פר"ח) מיהו זהו מילתא דפשיטא שאם צריך הישראל לשמור את החמץ אסור בפסח אפילו כשהחמץ הוא של הא"י דנהי דמותר לראותו כדאמרינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים מיהו לשומרו אסור אפילו לשמור בהנם משום דרוצה בקיומו וכל רוצה בקיומו אסור בכל איסורי הנאה כמו ביו"נ ביו"ד שם (ח"י סק"ט) (הפר"ח האריך דבחמץ אין איסור רוצה בקיומו ע"ש והוא נגד הטור והפוסקים) :

ח אסור לישראל לקנות חמץ בפסח בשביל א"י אפילו במעותיו של הא"י שיש בזה ג' איסורים שרוצה בקיומו של חמץ ואסור כמ"ש ועוד שמא יבא לאכול ועוד דאין שליחות לא"י ונמצא דלעצמו קונה (מג"א סק"י) וכן אסור לסייע בענייני חמץ כגון לטעון על העגלה חמצו של א"י שהרי הא"י מחזיק לו טובה וזהו כשכר ונמצא משתכר באיסורי הנאה (שם) ואפילו שלא בפניו דאין כאן החזקת טובה נראה דאסור דזהו כרוצה בקיומו אך במקום צער בעלי חיים כגון שבהמתו טעונה חמץ ורובצת תחת משאה דמצוה לפרוק מחוייב לפרוק כיון שיש בזה מ"ע דאורייתא לא חיישינן מה שיחזיק לו טובה דהוי כמו לא אפשר ולא קא מכוין דמותר (שם) כדאיתא בפסחים (כ"ה :) :

ט אסור להשכיר כלי לא"י לבשל בו חמץ בפסח דהוה משתכר באיסורי הנאה אבל להשכיר סתם מותר דאינה עשויה לחמץ בלבד ובתנור כה"ג אסר דסתם תנור הוא לאפיית חמץ לפיכך צריך להתנות שיאפה בה מצה כמ"ש בסעיף ו' אך הטור אסר כלי מטעם אחר והיינו מפני שהוא רוצה בקיומו ע"י דבר אחר שלא יבקע הכלי עכ"ל כלומר שהוא רוצה שיתקיים החמץ בתוכו דאל"כ יהבקע הכלי אצל האור ונמצא שנהנה מהחמץ ועוד כתב טעם דכיון שהכלי עצמה אסורה בהנאה מבליעת חמץ שבה אסור להשכירה לכתחלה ע"ש אבל מותר להשכיר לו חמור וסוס להביא עליו משא ואף שמביא עליו חמץ לית לן בה אבל במפורש להביא עליו חמץ אסור (כל זה הוא ע"פ דברי המג"א סקי"א ואמת להלכה) :

י מעשה בישראלים שמכרו חמצם לא"י בע"פ והחמץ היה מונח בחדר לא רחוק מהנהר ובפסח נשטפו המים והיו קרובים להחדר והיה נאבד כל החמץ התירו להם לילך אל הא"י הקונה החמץ ולומר לו ראה להציל סחורתך ואם אינו פה יאמרו לא"י אחר ראה שסחורתו של פלוני ילך לאיבוד ועי"ז יפנוהו למקום אחר (ס"ת סקי"ג בשם ס"י) אבל בעצמו אסור להציל חמץ בפסח :

יא כתב רבינו הרמ"א בסעיף ז' יש מתירים להחם חמין בכלי חמץ ולרחוץ בהם וכן שאר צרכי הנאה בכלי חמץ וכן הוא המנהג עכ"ל כגון לשום בו צונן דרך עראי ביבש או דבר לח במידי דלאו בר אבילה כגון רחיצה וכיוצא בו (ח"י סקי"ד) ופשוט הוא דזהו באינו בן יומו ודע דלפי טעם השני של הטור שבסעיף ט' שאוסר להשכיר הכלי מפני בלועת חמץ שבה כ"ש שאסור להשתמש בה ויש שאוסרים מטעם זה (עמג"א סקי"כ) מ"מ העיקר לדינא שמותר ואולי הטור כוונתו לבלוע הרבה מחמץ ובת יומא וצ"ע ועתה בזמנינו אין אנו משתמשים בשום כלי חמץ אפילו נשתמש בה חמץ בצונן כמו כדי מים אין אנו משתמשים בהם בפסח :

יב כשיש לו בביתו משרת א"י מותר לומר לו בפסח הילך דינר זה וקנה ואכול אע"פ שיודע שיקנה חמץ ויאכל שהרי הוא אין לו שום הנאה מזה וגם אינו אומר לו שיקנה חמץ אך בביתו לא יאכל מפני החשד שלא יאמרו שהוא נתן לו החמץ אבל לא יאמר לו צא ואכול ואני פורע כשיודע שוודאי יאכילוהו חמץ כן פסקו הטור והש"ע סעיף ו' ודבריהם תמוהים דהם בעצמם פסקו ביו"ד סי' קל"ב לענין יו"נ בכה"ג דמותר אא"כ הקדים לו דינר לחנוני דאז נקנה לו האיסור אבל בלא הקדים דינר מותר דבמה נקנה לו האיסור וכשמשלם הרי כבר אין האיסור בעולם ובעת שאוכלים או שותים האיסור אין האיסור של בעה"ב אלא של החנוני ובאמת המרדכי גם בכאן בחמץ אינו אוסר אא"כ הקדים דינר להחנוני או שנשא ונתן

ונתן החמץ בידיו ונתן להם וזהו דעת הי"א שהביא רבינו הב"י ע"ש וכך פסקו גדולי האחרונים (מג"א סק"ט ופר"ח) ודיעה ראשונה שהיא דעת הטור תמוה :

יג ויש מי שכתב דמשום חומרא דחמץ החמירו (ח"י סקי"א וא"ר) ואין בזה שום טעם ויש מי שאומר דהישראל הוי כערב בעדם בעד החמץ שאם יאבד משקבלום בידם עד שיתנו לפיהם יתחייב באחריות והוה כחמצו של א"י שקיבל עליו הישראל אחריות שעובר בב"י (מק"ח סק"ד) וגם זה אינו כלום דבמה קיבל עליו האחריות ולענ"ד דברי הטור צודקים ומוכרחים דהאיסור הוא משום שהוא רוצה בקיומו של חמץ דאל"כ הרי צריך להאכילם מאכל אחר משא"כ ביי"נ שם אינו רוצה בקיומו דאף אם לא ישתוהו לא יתן להם אחר דאין עיכוב בשתיית יין כבאכילת פת כמובן ולכן אינו רוצה בקיומו ומותר :

יד ומי שיש לו תנוק ובוכה לאכול חמץ וא"א לעצרו כתבו הגדולים דמותר לומר לא"י האכילהו או השקיהו חמץ ואני פורע (מג"א סס) וזהו לשיטתם שרחו דברי הטור אבל כפי מה שיישבנו דבריו אסור לומר כן אלא יאמר תן לו לאכול וממילא יתן לו חמץ או שיתן לו דינר ויאמר לו האכל לתנוק זה בדינר זה וכל זה בתנוק שאין בו סכנה אם לא יאכל חמץ אבל כשיש בו סכנה הכל מותר (סס) ומחוייב להאכילו בעצמו כדין כל ספק נפשות שדוחה כל האיסורין ולכן אצלינו שיש הרבה יונקי שדים שמיום הוולדן מרגילין אותן בשריית פת צנומה שקורין סוחאריקע"ס מסולת חטה ואם לא יתנו להם אף יום אחד יחלו וקרוב שימותו מחוייבים להכין בעדם צנומות אלו לפני הפסח ולהטמינן במקום מוצנע ולהיות לזה כלי וכף מיוחדת ובכל עת שצריך יערבו בהמים החמים או בחלב וליתן לתוך פיו ולהזהר בהפרורים ואם ביכולת ע"י א"י טוב יותר :

טו גדולי האחרונים האריכו בדבר הארענדע"ס ומחזיקי הריחים מהשרים שמקבלים מדה תבואה בעד טחינת כך וכך ויש שטוחנין חמץ גמור כמו מאלצי"ן ואיך מקבל הישראל המדות אפילו אחר הפסח ומשתכר בחמץ בפסח וגם הרי כיון שהחמץ שלו הרי עבר בב"י ופשוט הוא שימכור הארענד"א או הריחים קודם הפסח וכמו המכירה לשבתות (כ"ה) וכמו שאנו עושים כמ"ש בסי' תמ"ח ויש מי שהקשה איך חלה המכירה הא הוי דבר שלב"ל (ט"ז סק"ו) והא קודם הפסח עדיין לא בא החמץ ואיך ימכרנו אמנם אין זה קושיא דא"כ גם הישראל לא קנה מהשר (מק"ה סק"ח) ועוד הא סילוק מהני אפילו לדבר שלב"ל והרי הוא מסלק א"ע מהעסק (פמ"ג) אמנם האמת דכל קניינים אלו הם ממנהג הסוחרים ודינא דמלכותא כמו שאנו מוכרים סחורה שעדיין אינה תחת ידינו ע"פ קאנטראקט כמ"ש בח"מ סי' ר"ט סעיף ט"ז ע"ש וה"נ כן הוא ולכן גם הוא קונה מהשר וגם הא"י קונה ממנו ואין לפקפק בזה כלל וכלל וכן אנו נוהגים לעניין שבת ויו"ט :

תנא דיני הגעלת הכלים לפסח. ובו נ"ב סעיפים :

א קדרות של חרס או קערות ואלפסין של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה אפילו אותם שעושין בהם דייסא ומיני קמחים שהם כולן חמץ ומתדבקים סביבות הקדירה משפשפן היטב בעניין שלא יהא החמץ ניכר בהן ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהן בין במינו בין שלא במינו ולא דמי לחמץ שנתערב דאסור להשהותו כמ"ש בסי' תמ"ז דהתם החמץ נראה אלא שאינו ניכר משא"כ הכא החמץ בלוע בכלי ואינו ניכר ועוד דהבלוע נעשה טעם לפגם לאחר מעל"ע ואע"ג דבפסח עצמו אנו אוסרין נטלפ"ג כמ"ש בסי' תמ"ז מ"מ לאחר הפסח דהאיסור הוא רק משום קנס לא אסרו ואע"ג דבכל האיסורין אנו אוסרין הקדירה גם לאחר מעל"ע כמ"ש ביו"ד סי' קכ"ב ואין חילוק בין דאורייתא לדרבנן שהרי אפילו כלי הבלוע מבשר עוף וחלב דהוי דרבנן ג"כ אוסרים אותה מ"מ בחמץ אין אוסרים הקדירה והטעם י"ל דחמץ התירא בלע שבשעת הבליעה לא היה איסור משא"כ בשם איסורא בלע ועוד דהתם מקרית היא אבל חמץ הוה בכל שנה וא"א להפסיד כל הקדרות שבעולם (עתוס' ל'. ד"ה ולשהינהו וכר"ן סס והס כתבו לרב דפסק כר"י ואנן קיי"ל כר"ש) :

ב יש מי שכתב דאע"ג דבפסח עצמו כשבשלו בקדירה שאינה בת יומא אוסרין התבשיל כמ"ש בסי' תמ"ז מ"מ אם עבר על הקדירה י"ב חדש מזמן בישול החמץ כבר הופג טעמו לגמרי והתבשיל מותר (ח"י סי' ע"ה) וראיה מיי"נ דמהני ישון י"ב חדש כמ"ש ביו"ד סי' קל"ח אמנם בתשו' הרשב"א (סי' תקע"ה) כתב מפורש דאינו כן וז"ל קדירה שאינה בת יומא שבשלו בה וכו' שהכלי באיסורו עומד וזה פשוט דלא מהני ישון אלא בכלי יין וכו' עכ"ל ולכן אין לסמוך על זה (עס"ת סק"א) אך יש לצרפה לאיזה קולא אחרת אם יש בעניין זה :

ג ואלו כלי החמץ מצניען בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח וטוב לסוגרם בחדר ולהצניע המפתח ויש שמעמידין כלים אלו בגובה הכתלים שאין היד יכול להושיט שם ויש מהגדולים שצווח על זה והביא ראיה מללמוד לפני הנר בשבת דאסור אפילו גבוה שתי קומות (כ"ה) ואין מזה שום ראיה דהתם החששא שמא יטה ויבא לידי איסור דאורייתא משא"כ הכא באיסור קל דרבנן שהרי אינן בני יומן אין ראיה לאסור וכ"ש בכלים שתשמיש

בכלי

בכלי שני (מג"א סק"ב) לכן מדינא אין למחות והמחמיר תע"ב:

ד ואמרו חכמים (ל':) דכלי חרס לבד שאין הגעלה מועלת בהן דאפילו ליבון אינו מועיל ואפי' ימלאום גחלים שוודאי יפליט האיסור אינו מועיל והטעם דחיישינן שמא יחוס עליהם שלא יתפקעו וימעט בגחלים ולא יעשה היסק כראוי ולכן אינו מועיל להם שום היסק שיסיקם באש ולא לשום כלי חרס שנשתמש בהן חמין אפילו שלא ע"י האור אלא שעירה לתוכו רותחין דגם עירוי מבליע בכלי חרס הרבה כדאיתא בזבחים (צ"ה:) על קרא דוכל כלי חרס אשר תבושל בו ישבר אין לי אלא שבישל בו עירה לתוכו רותח מניין ת"ל בו ישבר ע"ש ויש אוסרים אפילו בכלי שני כלומר שעירה מהקדירה לכלי שני ואח"כ הניח כלי זה לתוכו וזהו לדעת הרמב"ם בפ"ה (לדעת המ"מ והכ"מ) אבל דעת הטור אינו כן וי"א דגם הרמב"ם אינו סובר כן וכוונתו אעירוי מכלי ראשון (מג"א סק"ג) אמנם הרשב"א סובר דגם בכל האיסורים אוסר כלי שני ולכן המנהג להחמיר בכלי שני בחמץ כבכלי ראשון (שם) אבל בכלי שלישי אין להחמיר בדיעבד:

ה וזה שנתבאר דלא מהני הסקה לכלי חרס כתב רבינו הב"י בסעיף א' וז"ל מיהו אם החזירו לכבשן שמצרפין בו כלי חרס חדשים מותר דכיון דמכניסן להיסק גדול כזה וודאי לא חיים עלייהו דילמא פקעי אבל לתנורים שלנו לא עכ"ל דאיכא למיחש דילמא חיים עלייהו ומוציאן מן התנור קודם שיתלבנו (ט"ז סק"ב בשם הרא"ש) ודווקא כלי חרס אבל כלי מתכות דלא פקעי מן האש יכול למלאותן גחלים מבפנים (טור) ולהשהות שם הגחלים עד שאם יגע אדם בצד החצון של הכלי יהיה היד סולדת בו מחמת שנתלבן הכלי מן הגחלים שאז בוודאי נשרף כל החמץ הבלוע בתוכו אע"פ שלא נתלבן כל כך עד שתהא נצוצות נתזין ממנו שהרי כלי מתכות הן נכשרין ע"י הגעלה וליבון קל הזה אינו גרוע מהגעלה ונכשר בכך (הגר"ז סעיף י'):

ו ודע שאצלינו עתה משתמשים בקדרות של מין מתכת וקורין להם פרייסים"ע טע"פ והם של מתכת ויש להם איזה מין טיח מבפנים ונוהגים לשורפן לפסח הקדירות של חמץ ויש שאין דעתם נוחה מזה מפני שידוע שיכולים להתפקע אבל באמת אין חשש בזה מכמה טעמים חדא דלא מצינו חששא זו בגמרא רק בכלי חרס ועוד דליבונם כך הוא שנותנים אותם אצל דופני התנור מבפנים ונותנים עצים הרבה לתוך התנור והקדרות ממלאים באפר ומסיקים התנור והקדרות עומדים מעל"ע ויותר עד שיצטננו וטבען אם יטלום מן התנור קודם שיצטננו ישתברו והליבון הוא כמו בכבשן וממילא דבכאן ליכא חששא דפקעי שהרי בארנו דחששא זו הוא שמא יטלן מן התנור קודם שיתלבנו והכא אדרבא נזהרים ליטלן אפילו אחר שנתלבנו עד שיצטננו לגמרי דאי לאו הכי פקעי ועוד דכיון דדי להם בהגעלה ממילא שאין לחשוש על הליבון כל כך דאיך שהוא הוא אינו גרוע מהגעלה:

ז ולהתנור פשיטא שמהני ליבון דלא כיש מי שמחמיר בזה ע"פ דברי התוס' שכתבו דתנור אפילו חזרת כבשונות לא מהני (כ"ה) ואינו כן דזהו לעניין טומאה וטהרה שאם היתה טמאה לא נטהרה בכך אבל לא לעניין איסור והיתר (מג"א סק"ד) שהרי בגמרא אמרו דלכן לא מהני לקדירה מילוי גחלים משום דהקדירה תמיד הסיקה מבחוץ ע"ש אבל התנור הא הסיקה מבפנים ולבד זה התנורים שלנו אינן דומין לתנורים שלהם שהוא תנור הכתוב בתורה שזהו קטנה ומטלטלת והיא כעין קדירה אבל התנורים שלנו הם כבניין ממש ופשיטא שמהני ליבון:

ח וכתב רבינו הב"י בסעיף ב' כוביא והוא כלי שעושים מלבנים ועפר ואופין ומטגנין בו וכן תנור קטן שקורין פידלי"א והסיקו מבחוץ אסור לאפות בו בפסח דאין חמץ שבו נפלט בכך ואם מלאו גחלים מבפנים שרי עכ"ל דבזה לא שייך דילמא פקעי כיון שהוא עשוי מלבנים ועפר (ט"ז סק"ד) וכוביא שעושין מלבנים השרופין בכבשן יש להם כל דין כלי חרס דמעשיו ממש ככלי חרס אלא שהוא עב ביותר ואם נשפך דבר רותח עליו אין לו תקנה אלא בליבון (מג"א סק"ד) ולא נודע לנו כלים אלו ולבינה שנתייבשה בחמה יש לה דין כלי אדמה (שם) וכתב בטור דדעת רב האי גאון דכלי גללים וכלי אבנים דינן ככלי חרס ולא מהני להם הגעלה רק ליבון אבל הרי"ף חלק עליו ופסק שהן ככלי עץ וכלי מתכות ומועיל להן הגעלה וכן עיקר (טור) והקאבלי"ן שלנו ממלאים אותם גחלים הרבה ונכשרו לפסח:

ט ודע דקדרות חדשות הנקחות מן הא"י וכן כל מיני כלים הנקחין מהם בין של חרס בין של מתכת בין של זכוכית כל שהוא מוכרן בשוק ונראין כחדשים אין לנו לחשוש שמא נשתמש בהם דהעומדים למכירה אין משתמשין בהם אבל הכלים שבביתו לא יקח אלא כלי חדש שבוודאי אצלו שלא נשתמש בו אבל כשיש ספק אין ללוקחו אא"כ מסיח לפי תומו ואומר שעדיין לא נשתמש בו ובכלי זכוכית יש להתיר אפילו בלא מסל"ת אם נראים צלולים וחדשים שלא נשתמש בהם (הגר"ז סעיף ה') וכלי זכוכית ששותין בהן חמין ממילא שאין שום איסור נכנס בו זולת חמין וצוקער וראיה שהרי אנחנו שותין בהם בהיותינו אצלם דידוע דכל כלי זכוכית המיוחדת לשתיית חמין אין משתמשין בה לדבר אחר ורק לפסח אין לקנותה וכן אין שותים אצלם חמין בפסח מפני שלפרקים שורין בהם פת צנומה אבל בכל השנה אין חשש דאם אולי אפילו במקרה נכנס שם דבר אחר הולכין אחר רוב תשמישו:

י סכינים של חמץ מעיקר הדין הרי הם ככל הכלים שתשמישן בחמין וצריך הגעלה בכלי ראשון ומ"מ ממדת חסידות יש לעשות איזה מעלה בסכינים מפני שתשמישן תדיר בחמץ ויש בו סדקים שאינם ניכרים וכן יש לפעמים שתוחבין בראשו חתיכות פת לאופו על האש או חותכין בו פשטיד"א שעל האש וצריך ליבון כמו שיש מצריכין בסכיני איסור ליבון מטעם כזה כמ"ש ביו"ד סי' קכ"א ולכן מי שיכול לעשות חדשים ה"ז משובח ומי שא"א לו ילבין הברזל באש והקתא ברותחין ואם גם זה קשה כגון שיתקלקל הברזל וכיוצא בזה יגעילנו כולו ברותחין דהולכין אחר רוב תשמישו ורוב תשמישו הוא ברותחין שחותך חמץ חם ואם הקתא הוא של עץ ומדובק במסמרים קטנים יש מי שאומר שאינו מועיל ההגעלה כי יש גומות בשם (כ"ח) ואינו אלא חומרא בעלמא ואנחנו נוהגים דכשהברזל מחובר בטוב אל הקתא ואין ביניהם סדקים מגעילין אותו וצריך להעביר החלודה מעליו (ראיתי בעטרת זקנים אות א' דאין להניח דבר על תנור בית החורף וכן בקאכלי"ן ואפילו יטיח בטיט כעובי אצבע יש אוסרים ויש מתירים עכ"ל ופשוט הוא דאם מניח גחלים בוערות בהקאכלין דמותר ועל תנור בית החורף שקורין ליזאנק"א שגדול הרבה משתמשים ע"י טיח טיט כדעת המתיר ואם מניחים דף חדשה עליה פשיטא שמותר להשתמש שם בפסח ועל התנור כשמשתמשים שם כל השנה אין להשתמש שם בפסח כי שם קשה לעשות הכשר ועי' בסעיף מ"ד) :

יא וכל כלי הצריך ליבון או הגעלה אסור להשתמש בו אפילו צונן בלא הכשר ואם השתמש בו דרך עראי מותר בדיעבד אם היה נקי או הדיחו מקודם וכל דבר הצריך ליבון ועשה הגעלה בלא ליבון ונשתמש בו רותח אסור אף דיעבד לפי שלא פלט כולו ע"י ההגעלה וכל זמן שמשתמש פולט מעט מעט (ח"י סק"י) והנדן של סכינים שהוא תיק שמכניסים בו הסכינים כל השנה אין הגעלה מועלת לה לפי שא"א לנקותו היטב מהחמץ בעין שנדבק בו ולכן בפסח לא יכניס לתוכו הסכינים ואם רוצה לפתוח את התפירות ולנרדו יפה יפה אפילו הגעלה א"צ (הגר"ז סעיף כ"ג) שהרי בו לא היה תשמיש חם מעולם :

יב הגעלה בכלי ראשון מקרי כלי שנתחממה אצל האש אע"פ שעתה סילקוה מעל האש מקרי כלי ראשון כל זמן שהיד סולדת בה וכל כלי קודם הגעלתה צריך להעביר כל חלודה שבה והסכין כשיש בו חלודה צריך לשופו יפה במשחות או באבן וסכין או שאר כלי שיש בו גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו ההגעלה וצריך ליבון במקום הגומות והיינו להניח שם גחלים בוערות ודווקא חלודות שיש בהם ממשות אבל שחרות בעלמא או אדמדומית כמו ביורות ומחבות שאפילו אחר הפרת החלודה נשאר הרושם לית לן בה דאל"כ לא תמצא כמעט שום כלי שתוכל להגעיל (ט"ז סק"ו) :

יג כלים שמשתמשים בהם ע"י האור בלא מים כגון שפודין ואסכלאות שצולין בהן על גבי האש וכיוצא בהם צריכים ליבון ולא תועיל להן הגעלה דמה שבולע ע"י מים כמו בישול פולט ע"י מים אבל מה שבולע ע"י האור לא יפלוט ע"י מים אלא ע"י האור ולכן האגנות שאופין בהם פת או פשטיד"א צריכין ליבון אבל המחבת שמטגנין בה פת עם שומן או שמן או חמאה הוי כבישול ודי בהגעלה דמה לי מים ומה לי שומן ואע"ג דשומן הרבה פחות ממים שבקדירה הלא אין שיעור לדבר וי"א שצריך ללבן המחבת מפני שלפעמים נתייבש השומן והעיסה נאפית על המחבת אמנם די בליבון קל ודי כשקש נשרף עליו מבחוץ והמנהג ללבנה לכתחלה מיהו אם הגעילוה סגי בדיעבד אם אין בה גומות ואין מטריחין אותו ללבנה אח"כ דכן העיקר לדינא דסגי בהגעלה ועי' בסעיף נ"ב :

יד הליבון הגמור הוא עד שיהו נצוצות ניתזין מהן ויש מקילין לומר דדי עד שקש נשרף עליו מבחוץ ובפרט גבי חמץ דהתירא בלע י"א דדי בליבון כזה ויש סוברין דחמץ מקרי איסורא בלע דשם חמץ מקרי איסור לגבי פסח אף קודם הפסח (עמג"א סקי"א וט"ז סק"ח) והמנהג כסברא הראשונה אך זהו בדבר שבוודאי צריך ליבון אבל דבר שרק מחמירין ללבנו כמחבת וכיוצא בזה או שיש בכלי סדקים או גומות או חלודות שהצרכנו ליבון די בליבון קל שבארנו והחצובה והיינו כלי שיש לה ג' רגלים שמעמידין הקדירה עליה צריכה ליבון דלפעמים נשפך מהקדירה עליה ואם יש כמין עיסה בקדירה ונשפך חתיכת עיסה הרי זהו כשפוד וצריך ליבון מיהו נראה דסגי בליבון קל שקש נשרף מבחוץ :

טו כל הכשר הוא כפי תשמישו אם תשמישו בכלי ראשון כמו כף שמגיסין בו בקדירה וכן כלי ששואבין בו מכלי ראשון (ח"י סקכ"ז) צריך להכשירן בכלי ראשון ודע דלכאורה נראה ברור דאותה שתשמישה ע"י האור כגון קדירה שמבשלין בה לא מהני הגעלה בכלי ראשון אלא דווקא על האש דכבר נתברר לעיל סי' שי"ח דכלי ראשון הוה מדריגה פחותה מהעומדת אצל האש ושכן מבואר בירושלמי וכן מתבאר מהרמב"ם ע"ש וא"כ כיון דבהגעלה הוי הכלל כתשמישן כך הכשירן א"כ כשתשמישן ע"י עמידתו אצל האור כמו כן צריך ההכשר וכן משמע מלשון הרמב"ם שכתב בפ"ה דין כ"ג כלי מתכות וכלי אבנים שנשתמש בהם חמץ ברותחין בכ"ר כגון קדירות ואלפסין נותן אותם לתוך כלי גדול של מים וממלא עליהן מים ומרתיחן בתוכו עד שיפלוטו ואח"כ שוטף אותן בצונן ומשתמש בהם במצה עכ"ל הרי שכתב על קדרות שמרתיחן בתוכו כלומר מרתיחן על האש :

אבל

טז אבל מדברי הטור וש"ע סעיף ה' לא משמע כן שכתבו אם תשמישן בכ"ר כגון כף שמגיסין בו בקדירה צריך להכשירן בכלי ראשון עכ"ל והרי הכף תשמישה כשהקדירה היא על האש וההכשר הוא בכ"ר והלבוש כתב מפורש כגון קדירה של מתכת או כף ע"ש ואם נאמר דס"ל דכלי ראשון מפליט אף מה שנבלע ע"י האור מנ"ל לומר כן ועכ"פ היה להם לבאר זה ולכן נ"ל דלפי מה שבארנו ביו"ד סי' ס"ח ולעיל סי' שי"ח לא נחתי הטור והש"ע לבאר ההפרש בין זל"ז וכולם כללו בלשון כלי ראשון ולכן גם כאן כוונתם כן ולדינא וודאי לא מהני בקדירה או כף שהגיסו בו הקדירה הגעלה בכ"ר אלא בעומדת על האש או כמו שמשימים אבנים מלובנים לתוך המים דהוה ג"כ כמו על האש כמו שיתבאר אך אפשר דגם זה אינו אלא ככלי ראשון שהרי יש מי שסובר דאפילו בכ"ר אינו (ב"ח הביאו המג"א סקי"ח):

יז ולפ"ז כלי שתשמישו על האש הכשרו ג"כ ע"י האש וכלי שתשמישו בכלי ראשון אחר שסולק מהאש הכשרו ג"כ כן וכלי שנשתמש בכלי שני כגון שתחבו כף בקערה שעירו לתוכה מהקדירה הכשרו בכלי שני וכלי שתשמישו בעירוי כמו קערה ששופכין לתוכה מהקדירה הכשרו ע"י עירוי מכלי ראשון אבל ע"י כלי שני לא מהני והיינו להכניסם בקערה אפילו היד סולדת בה (עט"ז סק"ט שגם הוא לא דקדק בין ע"י האור לכ"ר) וכבר נתבאר שכל כלי שיש בה בקעים או גומות או חלודה באופן שא"א לנקרן ולנקותן לא מהני במקום זה הגעלה אלא להניח גחלים על אותו מקום:

יח וכל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו הלכך קערות אע"פ שלפעמים משתמשים בהם בכ"ר על האש מ"מ כיון שרוב תשמישן בעירוי שמערה עליהם מכלי ראשון כך הוא הכשירם ויש מחמירין להגעיל גם הקערות בכ"ר וכן המנהג הפשוט ואין לשנות כי ההמון אינם מבחינין בין זל"ז וכ"ש כפות ומזלגים שהרבה פעמים תוחבין אותן בהקדירה והמנהג להחמיר גם בכל כלי שתייה כשראוין להגעלה להגעילן אע"פ שמשתמשין בהן בצונן משום שלפעמים משתמשים בהם בחמין וכן שורין בהם פתיתי לחם מעל"ע וכבוש הוה כמבושל ובדיעבד סגי להו בשטיפה בעלמא כמ"ש בסעי' מ"ט ע"ש:

יט וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ו' דקערות גדולות שלא יוכל להכנים תוך כלי ראשון יתן עליהם אבן מלובן ויערה עליהם רותחין מכלי ראשון והוי ככלי ראשון וכן כל כיוצא בזה ויעביר האבן על כל הכלי שאז מגעיל כולו עכ"ל ואף אולי באיזה מקום לא נגע האבן נגע שם מי הרתיחה ויש מי שאומר דלא הוי ככלי ראשון ולא מהני בדבר שמדינא צריך הגעלה (מג"א סקי"ה בשם ב"ח) וכן אם יש בהכלי אוגניים בליטות שא"א להעביר האבן שם אינו מועיל זה (שם) ועכשיו המנהג ללבן אבנים קטנים באש הרבה ונותנים אותם בהמים ואז הרתיחות גברו מאד ושופכים המים על המקומות ומעבירים גם האבן המלובן וזהו וודאי מועיל אף במקום שצריך הגעלה מדינא כי עדיף מכלי ראשון כאשר עינינו רואות:

כ אחד כלי עץ ואחד כלי אבן ואחד כלי מתכות ואחד כלי עצם דינם להכשירם בהגעלה ויש מי שאומר דכפות העשיות מקרן אין להם תקנה בהגעלה דכיון שמתקלקלים במים חמין חיישינן דילמא חיים עלייהו ולא יגעילם כראוי וכן קתות של סכינים העשויין מקצתן מקרנים וכן אם הקתא דבוקה בדבק חיים שמא פקעי ונ"ל דכל אלו הם חומרות ובדיעבד מהני ההגעלה וסלים שמולחים בהם הבשר יש מצריכין להם הגעלה ואע"ג דהבשר עצמו מותר כמ"ש בסי' תמ"ז זהו משום דאפילו אם היה קצת חמץ בהמלח נתבטל קודם הפסח אבל בהכלי לא שייך ביטול (שם סק"ך) ויש מי שחולק דא"צ הגעלה ונראין דבריו ומ"מ טוב להגעיל או לקנות חדשה ויש מי שאומר דלא מהני הגעלה כלל דשמא יש בהנקבים חמץ בעין (ט"ז סקט"ו) וכל זה לכתחלה אבל בדיעבד אם מלחו בפסח על סלים שמלחו בהם כל השנה מותר גם בלא שום הכשר דהמלח אינו מוחזק בחמץ ועוד דאין מליחה לכלים להפליט כמ"ש ביו"ד סי' ק"ה (מג"א שם) וכן אם שרו הבשר בכלי שרייה של כל השנה והדיחו אותם גם אחר המליחה באותה כלי מותר ואין שום חשש בדבר וכן אם מלחו על הדף שמולחין עליה כל השנה:

כא ובמחבת כבר כתבנו בסעיף י"ג דדי בהגעלה ורק יש מחמירין להצריך ליבון ושהמנהג ללבן לכתחלה ובדיעבד סגי בהגעלה ודע דכל הגעלה שאין ביכולת להגעיל כל הכלי בבת אחת מפני גודלה כמו מחבת וכיוצא בה יכול להגעילה מקודם חציה האחת ואח"כ להפכה ולגעול חציה השנית ואם היא ארוכה ביותר עד שהאמצע אינו נכנס בכלי של ההגעלה מלבנה באמצע ובצדדיה מגעילה והמגעיל קודם שעה חמישית יכול להגעיל כלי ראשון וכלי שני ביחד וכן כלים שבלעו הרבה חמץ עם כלים שבלעו מעט חמץ וכן יכול להגעיל את הכלי שני פעמים וכל זה אינו כשמגעיל אחר שעה חמישית וטעמו של דבר יתבאר בס"ד סי' תנ"ב ויש בזה כמה פרטים ע"ש:

כב כל הידות של כל הכלים צריכין הגעלה ולאו משום דגם היא בולעת מהחמץ דאין מוליך בליעתו בכולו כמ"ש ביו"ד סי' קכ"א ועוד דאם מוליך כבולעו כך פולטו אלא הטעם דבוודאי קיבל היד במשך השנה איזה טעם חמץ ועתה בפסח יגע בו מצה מיהו אם לא הגעילו הידות אין לאסור בדיעבד דחששא בעלמא הוא אמנם הכף בהכרח להגעילה כולה דכמה פעמים יורדת כולה לתוך הקדירה ואף בדיעבד מעכב וכן בסכין יש להחמיר בדיעבד

כיון דבגמ' (ל' :) הצריכו הכשר הקתא אין לנו להקל (ט"ז סקי"ז) מיהו זהו וודאי דדי להיות הכשירן ע"י עירוי שמערה על הידות שהרי בליעתן אינן אפילו כעירוי כמובן ויש מי שאומר דבדיעבד הוא דווקא כשכבר נשתמש בו אבל אם לא נשתמש אסור אף בדיעבד עד שיגעיל היד (מג"א סקכ"ד) ואינו מוכרח ויש להתיר בדיעבד גם קודם תשמיש (עה"י סק"מ) וכלי שנשתמש בכולה והכשירוה במקצתה ונשתמש אח"כ באותו מקצת מותר אבל אם נשתמש בהצד שלא הכשירוה אסור (מג"א שם) :

כג כלי שיש בו טלאי כמו כלי ברזל וכלי נחשת שכשיש נקב או סדק משימים שם טלאי וא"כ ההגעלה לא הפליטה הבלוע שתחת הטלאי אמנם אם הטלאי הוא מבדיל מהותך באש על המקום אין שום חשש בזה שהרי בעת הנחת הטלאי נשרף כל האיסור (ט"ז סקי"ח וח"י סקמ"א) אמנם טלאי שעושים ע"י מסמורת והיינו שנותנין על המקום חתיכה של מתכת וקובעין אותה במסמורים בזה יש פרטי דינים כמו שיתבאר ואצלינו רוב הטלאות הם ע"י היתוך בדיל וא"כ אין אצלינו כל דינים אלו ויש טועים בזה :

כד בטלאי שע"י מסמורת אם קדם הטלאי לבליעת האיסור והיינו שהניח הטלאי בעודה חדשה או שהגעילוה קודם הנחת הטלאי א"צ להסירו עתה דאם ממה שבלע בהיות הטלאי עליו כבולעו כך פולטו ומקודם לא בלע ואי משום שמא יש שם נקבים קטנים שנכנס לשם פרורי חמץ ינקרם ואם באמת א"א לנקר יניח שם מעט גחלים אמנם אם קדם בליעת האיסור להטלאי דאז הבלוע שתחת הטלאי לא יצא ע"י ההגעלה והוא נפלט מעט מעט ולכן או שיסיר הטלאי קודם ההגעלה או שישים גחלים על מקום הטלאי ויהיו נצוצות נתזין ממנו עד שבוודאי ישרף גוף האיסור אם יש בשם ואח"כ מגעילו לכל הכלי ויש מי שרוצה לומר דגם בקדם הטלאי לבליעה צריך תמיד ליבון קל על המקום הזה (מג"א סקכ"ז) וחומרא יתירה היא וא"צ לזה (ח"י סקמ"ב) וכן עיקר לדינא :

כה וכלים ישנים שחיפן בבדיל שקורין וואייסי"ן שהחיפוי הוא באור ע"י עופרת מהותך יש שהחמירו להצריך אח"כ גם הגעלה ויש שאמרו שדי בליבון זה וכן עיקר לדינא דאפילו אם הוא ליבון קל עדיף מהגעלה ואחד מגדולי קדמונים (הר"א מזרחי) הוכיח שבהכרח כן הוא דאל"כ מה יועיל ההגעלה הא החיפוי מפסיק בין הבלוע ובין ההגעלה והוי כקדם בליעה לטלאי ועוד כיון שהבדיל מפסיק הו"ל ככלי חדש (מג"א שם וכן מבואר מהט"ז סקי"ח שכתב כשמטיפין חתיכת בדיל נשרף כל הבלוע ע"ש וכן נראה לעינים שהחום גדול כאור ממש ובפרט שאינם בני יומן ואין בזה שום טעם להחמיר וכן אנו מורים למעשה) :

כו הרושמות שהאומנים עושים על הכלים ויש בהם אותיות חקוקות אין דינן כבקעים וסדקים וגומות להצריך שם ליבון כי נעשים מחדש קודם תשמישן וגם עשויים חלוקים ודקים וישרים וההגעלה עוברת בהן וינקרם היטב כראוי ואם אין ביכולת לנקרן בהכרח לשום שם מעט גחלים וכן יש לחטוט היטב סביב אזני הכלים דשם יש כעין גומות דקות וכן כשידות הכלים דבוקים במסמרים כמו המחתות צריך היטב לחטט סביב המסמורים דבשם יש כגומות דקות וכן כל כיוצא בזה :

כז כיסוי של ברזל שמכסים בו הקדירה צריך הגעלה כיון שמזיע בכל שעה מחום הקדירה ומההבל העולה מהמאכל ונבלע בתוכו דינו כהכלי עצמו וארבא בכיסוי מחמרינן יותר ביו"ד סי' צ"ג דמשוינן אינו בן יומו כבן יומו ואף שרבים חולקים שם על זה וגם המחמירים לא החמירו רק בכיסוי עמוק וקצר כמבואר שם מ"מ לענין פסח דחמיר איסוריה במשהו וגם יש אוסרים בנטלפ"ג כמ"ש בסי' תמ"ז בוודאי יש להחמיר ואם כיסו קדירה בפסח בכיסוי של חמץ יש לאסור כל התבשיל מפני שזיעת הכיסוי מתערב בהתבשיל ומ"מ הכל לפי הענין דאם הכיסוי עבר הרבה זמן שלא נשתמשו בו בחמץ והיה יבש לגמרי אין לאסור התבשיל וזהו בכיסוי קדירה די בהגעלה אבל כיסוי של ברזל שמשימין אותו על לחם חמץ צריך ליבון וכ"ש אותן קערות הברזל או שאר מתכות שהחמץ נאפה בהם דצריך ליבון ואם אפו בהם מצה קודם הליבון אפילו הגעילום וכן הכיסוי שלהם נאסר כל המצה אפילו אינם בני יומן לפי שהבליעה בהן מרובה :

כח מדוכה בין של עץ בין של אבן ומתכות שלפעמים נותנים שם חמץ לדוך יחד עם שומין ובצלים צריכה הגעלה אף שתשמישה בצונן אך הדיכה עם הדברים החריפים מבליע כמו בבישול וע"י הגעלה ניתרת ויש לחטט החורין והסדקין ואם מפני גדולתה א"א להכניסה ליורה משים בתוכה מים רותחים ומכניסים שם אבנים מלובנים באור ועולה הרתיחה בכל שפתה והוי ככלי ראשון ואולי יותר כמו שרואין הרתיחות המשונות :

כט וי"א דמדוכה הוי כבית שאור וצריך ליבון וזהו דעת רש"י כמ"ש הטור אך בליבון כל דהוא סגי דהיינו שישרוף עליו קש מבחוץ וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ט"ז דנוהגין ללבנה לכתחלה מיהו סגי לה בהגעלה אם אין בה גומות ואם המדוכה של עץ יש לקלפו בכלי אומנות דחיישינן לגומות ולהגעילו אח"כ עכ"ל וזהו בימיהם אבל בימינו לא שמענו שידיכו חמץ במדוכה ומדוכות שלנו אין דוכין בהם רק מלח ופלפלין וכדומה ואם אפילו אירע איזה פעמים שדכו שם לחם הוה אקראי בעלמא ולכל היותר די בהגעלה (מג"א סקל"א) ובשמים ומלח שנגדכו במדוכות שלנו קודם הפסח

בלא הגעלה וודאי אין לאסור דאין בהם שום חשש לפי מדוכות שלנו ואף אם אולי היה משהו חמץ נתבטל קודם הפסח אבל אם דכו בפסח במדוכת חמץ פשיטא שאסור לתתם לתוך התבשיל ומ"מ אם נתן להתבשיל אין לאסור בדיעבד דחששא בעלמא הוא ואין לאסור בדיעבד (שם וטע"ז סקי"ט) :

ל הדף שעורכין עליו הבצק כל השנה וכן עריבה שלשין בה צריכין הגעלה דאע"ג דתשמישן בצונן מ"מ מפני הלישה והעריכה התמידית והשאור נבלע הרבה ולכן אסור אפילו בדיעבד בלא הגעלה כשנשתמש בהם בחמין בפסח או לשו בהן מצה או ערכו מצה ולא מהני בהם אפילו קילוף בכלי אומנות לפי שהבליעה הלכה בכולה וכן כל דבר שצריך הגעלה לא מהני קילוף ופשוט הוא וזהו מדינא אבל המנהג שלא להשתמש כלל בפסח בהדף ועריבה של חמץ ואפילו ע"י הגעלה לפי שיש שם סדקים ובקעים וא"א להמלט ממשהו חמץ ועוד דרמיין לבית שאור דלחד דיעה לא מהני הגעלה כמו שיתבאר וחלילה להשתמש בהן אפילו ע"י הפסק מפה ומצניעין אותן בבלי חמץ ואין לשנות כי כן עיקר :

לא ומזה הטעם אנו נזהרין שלא להגעיל חבית שהיו מחזיקין בה קמח כל השנה או חבית שהעמידו שם בארס"ט או קווא"ס מסובין ופרורי לחם דלא ימלט שיטמן בסדק משהו חמץ אמנם אם קודם הפסח החזיקו שם מים איזה זמן מותר להגעילם דהמים שטפו כל הסדקים (ע"ז סק"כ) אבל חבית שהחזיקו בה מים כל השנה א"צ כלום כי אין בה שום חשש ואפילו אם לפרקים שאבו מתוכה בכלי שהיה בה חמץ מ"מ כששואבין אין בה חמץ ואפילו נפל לתוכה מעט חמץ כבר נתבטל קודם הפסח אך מנקים אותה לפסח ודיו אך בחביות שאצל אופה שכמה פעמים מדיח ידיו המלא בצק לתוכה וכמה פעמים נופל עליה מאבק הקמח אין להתיר בלא הגעלה או בעירוי ג' ימים שיתבאר :

לב וכתב רבינו הב"י בסעיף כ"א חבית של חרס שנתנו בה שכר שעורים מותרת בהגעלה או בעירוי ג' ימים עכ"ל ובטור ביאר הטעם דאע"ג דלכלי חרס לא מהני הגעלה זהו כשבלע בחמין ולא בצונן ע"ש אבל אינו מובן דכיון דהשהה מעל"ע הו"ל כבוש וכבוש כמבושל ואמנם כתבו דבצונן אפילו בכבוש אינו בולע כבחמין דלענין בליעת הכלי אינו כמבושל (טע"ז סקכ"ב) ואפילו של חרס אינו בולע רק מעט והביאו מירושלמי דס"פ כל שעה דהורה ר' אמי באלין גרבי דכותחא שממלאן ג' ימים ומערן כדין יי"נ דמהני להכלים עירוי והיינו למלאותו מים ג' ימים מעל"ע ובכל מעל"ע להחליף את המים כמ"ש ביו"ד סי' קל"ה ואפילו אין הג' ימים רצופים ואפילו בכלי חרס כמבואר שם וקים להו דגרבי הם של חרס :

לג וכיון דעירוי מהני כ"ש הגעלה דהגעלה עדיף מעירוי (טור) וכיצד מגעילין החבית ילבן אבנים וישימם בהם ויערה עליהם רותחים ויגלגל החבית שיגיע ההגעלה לכל מקום והרותחין יהיו מכלי ראשון וכתבו עוד דבדיעבד אם נתנו בהחבית יין או דבש בלא הגעלה רק שהדיחן היטב תחלה מותר לשתותן בפסח אם נתן קודם הפסח דטעם החמץ בטל בששים שהבליעה אינה הולכת בכל הכלי ע"י צונן אפילו בכלי חרס ואפילו כששהה שם הרבה ימים ועוד דנטל"פ הוא כיון שאינו בן יומו ועוד דשכר ביין הוה נטל"פ (מג"א סק"מ בשם המרדכי) :

לד כל זה הוא מדינא אבל כבר נהגנו שלא להגעיל חבית של שכר מפני שמצוי בהם גומות וא"א לנקר בין הנסרים שלא ישאר שם משהו חמץ (שם וכ"ח ורש"ל ולבוש) וכן לבלי להגעיל כל כלי עץ שמצוי בהם גומות וק"ו דבחבית של יי"ש מדינא אסור להגעיל דריחו חזק וחריף ואפילו עמד איזה זמן במים לא מהני ליי"ש אבל של שכר כשעמד איזה זמן במים מותר להגעילה וכמ"ש בסעיף ל"א ונ"ל דבחבית של יי"ש כשיש י"ב חדש שלא החזיקו בה יי"ש דמותר להגעילה ודע דעירוי לא מצינו רק בדברים שתשמישן בצונן כמ"ש ביו"ד שם וכתבו דכלים שתשמישן בצונן כמו קנקנים וכוסות מוטב לעשות בעירוי מלהגעילם עם כלים שתשמישן בחמין (מג"א סקל"ט) וזהו כשההגעלה בתוך מעל"ע לתשמישן אבל אח"כ לית לן בה וכן המנהג להגעיל ביחד מפני שאנו מגעילין זמן רב אחר תשמישן וגם אנו מגעילין קודם זמן איסור חמץ :

לה הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי אריגת הנפה ובעץ שבה וישפשפו אותה במים יפה יפה וה"ה לכל שאר כלי הלישה שהשפשוף בהם עיקר גדול ואם באו מים על הנפה אפילו על מקצתה אין לה תקנה להשתמש בה בפסח (שם סקל"ד) ולא ירקדו קמח פסח עליה ואפילו אין שם נפה חדשה ומוטב שלא ירקדו כלל (שם) ונהגו שלא להשתמש בנפה אפילו ע"י הגעלה ואין לשנות וכן בכל ביוצא בזה כגון הכלי שקורין רי"ב אייזי"ן דלפעמים מפררין עליו לחם או גוררין בו תמכא שקורין קריי"ן שחתכוהו בסכין של חמץ ונשאר בתוכו משהו חמץ ואם גררו בו בפסח אפילו בדיעבד יש לאסור אך אם גררו בערב פסח מותר דבטל בס' (שם סקל"ה) ויראה לי דברי"ב אייזי"ן שלנו שאין גוררין עליה רק תמכא וגוררין התמכא נקי מכל דבר וכשחותכין אותו חותכין בסכין נקי גם בפסח עצמו יש להתיר כשגררו תמכא של פסח על רי"ב אייזי"ן של חמץ :

לו ודע דבמה שכתבנו דמוטב שלא ירקד הקמח מלרקד על נפה של חמץ יש מי שחולק בזה ואומר דקמח פסח

פסח שלא רקדוהו אסורה גם בדיעבד מטעם שכמה פעמים מצאו חטים שבורים בתוך הקמח (ח"י סקג"א) ודברים תמוהים הם דמה בכך דלהדיא כתב הטור בסי' תס"ז דאין בזה שום חשש דאם העיסה לא נתחמצה כ"ש החטה והטור אינו חושש שם רק שמא בא החטה מהמים ע"ש אבל כשהוא מהקמח פשיטא דלאו כלום הוא (מק"ח סק"ט) אמנם אם עבר וניפה אפילו בפסח מותר בדיעבד אם לא שבא עליה מים וקודם הפסח אפילו בכה"ג מותר בדיעבד (שם) דכבר נתבטל :

לז וכן סלים שמשתמשים בהם חמץ דינו כנפה אבל שקים ישנים נוהגין בהן היתר ע"י כיבוס וצריך להתיר כל התפירות שבהן קודם הכיבוס ויש מי שאומר דאפילו מתיר התפירות לא מהני כיבוס דהחמץ נדבק בו וא"א שלא ישאר בתוכו משהו חמץ (כ"ה) ובתרומת הדשן (סי' קמ"ז) כתב מפורש להקל ורק צריך שיגרור היטב מקומות היבישים שבהשקים (מג"א סקל"ו) וכ"ש לדידן שאופים הכל קודם הפסח דאין בזה שום חשש ורק הכיבוס צריך להיות כיבוס גמור ולא הדחה בעלמא ובדיעבד אין לאסור גם בהדחה כיון דהאיסור צונן (שם) וכן המפות שעושים עליהם המצות אסור לעשות עליהם פעם אחרת מפני הבצק הנדבק בהם (שם) ואין המנהג אצלינו לערוך מצות על מפות ורק יש שעורכין מצה שמורה על הנייר וג"כ אין לעשות על כל נייר רק מצה אחת מפני שנדבק הרבה ויותר טוב לערוך על שלחן של עץ חלק שאינו נדבק ואם נדבק נגרר בקל וכ"ש אם עורכין על ברזל מה טוב ויש שעורכין על מין ברזל שקורין בלע"ך וזהו טוב וישר רק שיהא דבוק במסמרים אל השלחן דאל"כ מנדנד כה וכה ואינו טוב לעריכת המצה ויש שעושין כן ותבא עליהם ברכה :

לח וכתב רבינו הרמ"א בסעיף י"ח דלהכים של הריחיים לא מהני הגעלה ע"ש ונראה דכוונתו לכים של ברזל ומנוקב שקורין שעטק"א שדרך שם יורד הקמח והכים של משי נוהגין להסירו ולחתוך התפירות ומכבסין ומנקין אותו ותופרין אותו מחדש ושארי הדברים שיש שם התיבות וכיוצא בהם מנקין אותן היטב והטחינה ראשונה מניחים עד לאחר הפסח ועכשיו בריחיים של קיטור צריך זהירות יתירה מפני שיש בשם הרבה חמימות מהקיטור וצריך ליזהר שלא יעלה הזיעה שם ואין זה במקומינו ואיני בקי בהם ובשמותיהן וכתב אחד מן הגדולים (ק"נ פ"ב אות קכ"ה) שבפראג תקנו להסיר הכיסוי העליון מפני שע"י הכיסוי נתרבה זיעה ובא לידי חימוץ ע"ש :

לט כתב רבינו הב"י בסעיף י"ט הרחת שקורין פאל"ה או שויבי"ל או לאפעט"א שעליה נותנים הככרות להושיבם בתנור י"א שאין מועיל לה הגעלה וצריך לקנות חדשה עכ"ל לפי שזה מקרי תשמישו ע"י האור וצריך ליבון ושל עץ שא"א בליבון אינה ניתרת בהגעלה ורחת של מצה שהצניעה לשנה אחרת א"צ כלום רק יזהרו לנקרה היטב ולראות אם ניקרוה כראוי ויש נוהגין להגעילה לשנה האחרת ויש למנעם דע"י זה אין משגיחין בניקורה כראוי ועוד דהרואה יאמר שמגעיל רחת של חמץ ויעשה גם הוא כן (ט"ז סקכ"א) וכן בכל כלי פסח שמצניעים לפסח הבא א"צ כלום :

מ ויש מי שאומר שלשנה הבאה צריכה הגעלה שמא נדבק בה קצת חמץ (מג"א סקל"ו) ויותר נראה דיעה ראשונה שא"צ (ח"י סקנ"ד) ורחת חמץ לא מהני אפילו קליפה עם הגעלה (מג"א שם) ומעשה שהכניסו מצה ברחת של חמץ והתירו ע"י קליפה אפילו כשהוציאוה חמה (שם ממהר"מ מר"ב) דהא אפילו חמץ ממש שנגע במצה חם בחם די בנטילת מקום וכ"ש בבלוע וכשאינו בן יומו ומובן ממילא שבמצות שלנו שהם דקים א"א לקולפם ונ"ל דאם אפו בו מצה אחת או שני מצות לא יאכלו אותם בפסח אבל אם אפו בה מצות הרבה מותרים כל המצות כיון שהיא יבישה ואינו בת יומא וקודם הפסח אין שום טעם לאוסרם והאוסר מאבד ממונם של ישראל בחנם ובפרט אצלינו שרק רודין מהתנור ברחת אבל להושיב בתנור נותנין על מקלות והרדייה הוא כרגע מותר בלי שום פקפוק ופשיטא דבמצה כפולה ונפוחה שזהו חומרא בעלמא אם רדו אותה ברחת שלא נאסרה הרחת (שמג"א שם דאם רדו בו מצה המוצה ממש אסור לרדות בו עוד ואם רדו אסורים ואם נתערבו בהקודמים נתבטלו ע"ש דהד בתרי בטל ביבש ואפילו להאוסרים בסי' תמ"ז מודים בזה שהאיסור בלוע ומעט וכוונת האפ"ר כהא"ר שנתערבו בהקודמות ולהגס תמה עליו המג"א ע"ש ובח"י ודו"ק) :

מא השולחנות והתיבות שמצניעין בהן חמץ והספסלים שמעמידין עליהם הקדרות וכן שלחן של הקוכני"א שמעמידין קדרות חמין מדינא א"צ הגעלה שהרי הקדירה מפסקת בין החמץ והמקום שעומד עליו הקדירה ואינו בולע כלל (ח"י סקנ"ה) אלא שחששו שמא נשפך על המקום מרק של חמץ ולכן נהגו לערות עליהם רותחין מכלי ראשון ועכשיו נהגו גם להעביר אבן מלובנת שקורין קאסע"ר שטיי"ן ואין הכרח לזה (וא"ל להניח דפין על השולחנות ומהרי"ל כתב להליע סמרטוטין עליהם לאחר הגעלה דשמא יש קלת חמץ בעין כמ"ש המג"א סקל"ח ע"ש ועכשיו מנקין וגוררין והוטטין וא"ל לזה) :

מב כל הכלים אפילו של חרס שנשתמש בהם חמץ בצונן מותר להשתמש בהם מצה אפילו בחמין לפיכך תיבות ומגדלים שמניחין בהם לחם חמץ מותר להשתמש שם מצה אפילו בחמין בלא שום הכשר ומ"מ צריכין לרחוץ בצונן ולנקות ולגרר ולחטט דוודאי יש שם פירורי חמץ וכשמנקין אותן כראוי מותר להניח שם אפילו חמין חוץ מבית שאור והוא הכלי שעושין בו שאור לחמץ העיסה ובית תרוסת נהיינו שנותנים

שם דברים חריפים עם החמץ שאע"פ שלא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן אסור להשתמש בהם מצה בחמין אבל בצונן להניח בהם מצה אפויה מותר וזהו דרך עראי אבל דרך קביעות אסור שלא יבא להשתמש בחמין ואפילו דרך עראי אין ראוי לכתחלה וכמ"ש בסעיף י"א ע"ש :

מג לדעת הטור וש"ע סעיף כ"ב מועיל הגעלה לבית שאור ולבית חרוסת שבוודאי ההגעלה תפלטם אע"פ שחימוצם חד וקשה כיון שבליעתן בצונן וזהו דעת הר"י והרא"ש אבל דעת רש"י וגדולי דורו היו אוסרין אף בהגעלה שכיון שחימוצו תמידית וחד וקשה לא תפלטם ההגעלה אלא ליבון אם היו של מתכות והכי נהוג עלמא והאידנא נהגינן שלא להשתמש בכל מיני כלי חרס ישנים אפילו בצונן ומצניעין אותם לגמרי עד אחר הפסח ואפילו כלי חרס טובים המצופים בחול וקצת אבר וזכוכית שקורין פאליווי"א אסורים לגמרי וכ"ש בית שאור ובית חרוסת של חרס שאסור להשתמש אפילו בצונן ואפילו ע"י הגעלה ויש מועים לומר דבכלי חרס המצופה באבר מועיל הגעלה וטעות הוא חדא דהציפוי דק ועיקר הבלוע הוא בהחרס ועוד דהציפוי אינו באבר רק מקצת אבר יש שם והעיקר הוא חול וזכוכית (ומ"ש במרדכי זהו בימיהם) :

מד כתב רבינו הרמ"א בסעיף כ"ב דתנור של בית ההורף דינו ככלי חרס ואסור לשום שום דבר על התנור בפסח עכ"ל כלומר דבתוך התנור מועיל ההיסק והליבון אבל ההיסק של תוכו לא יפליט החמץ שעל גביו כמו תנורי בית החורף שבזמן הקודם שהיה מלמעלה מקום תשמיש וישיבה וקורין ליזאנק"א וכל השנה מעמידים שם קדירות של חמץ חמים ובוודאי אם ירצה ללבנה כגון לשום עליה גחלים כמו שאנו עושין בקאכלע"ן כמ"ש בסעיף י' וודאי דמותר אלא שאין דרך לעשות כן מפני גודל השטח כמ"ש שם ושם נתבאר אם מהני טיח טיט ע"ש :

מה ודע שיש מי שאוסר בדיעבד כשהעמידו בפסח קדירה חמה על תנור בית החורף או לתוך הקאכלי"ן משום שלפעמים משתמשים שם בחמץ בעין שמניחים שם חתיכת פת וקרעפלא"ך וכיוצא בהם (כ"ח ורכו) וחלקו עליו הגדולים דזהו כמו שמבואר ביו"ד סי' צ"ו כשנתנו קדירה חמה של בשר על מקום שאפו בו פלאדי"ן של גבינה דמותר מפני שהקדירה מפסקת וה"נ כן הוא דזהו כשני קדירות שנגעו זה בזה וודאי אם הניחו מצה על המקום הזה אסור ולא בקדירה (ט"ז סקכ"ה ומג"א סקמ"ד וח"י ומק"ח) ועמ"ש בסעיף י' :

מו כתב רבינו הב"י בסעיף כ"ג כלי חרס המצופים בהיתוך זכוכית דינם ככלי זכוכית עכ"ל וזהו בפאליווי"א שלנו ורבינו הרמ"א כתב שיש מקומות שנהגו שלא להשתמש בכלי חרס גליזיר"ט אפילו חדשים ואין להחמיר רק במקום המנהג עכ"ל וטעם המנהג כתבו מפני שמחזקין אותן בסובין ואף שנותנין אותן באור אין נותנין אותן רק בתנור שהוסק ולא בכבשונות ועוד טעמים חלושים ואצלינו אין המנהג הזה וכל תשמישינו בכלי פאליווי"א וכפי הידוע עשייתם עתה אין בהם שום חשש כלל וכלל :

מז עוד כתב דכלי עץ המצופים בסממנים שקורין ברני"ס דינם ככלי חרס עכ"ל ולא נודע לנו מה זה ורבינו הרמ"א כתב שיש מקומות שמחמירים שלא להשתמש בכלים צבועים אפילו הן חדשים וכן המחופין בבדיל ואין להחמיר בזה רק במקום שנהגו בו איסור עכ"ל וטעם המנהג משום דחיישינן שמא ציפה כלים ישנים או צבען (מג"א סקמ"ז) וכן כלים הצבועים בברכום או מה שקורין בלע"ך מעל"ט (שם וח"י סקס"ה) ואצלינו משתמשים בפאליווי"א צבועים דאין בהם חשש זה וכל מה שיוצא מהפאברי"ק הם חדשים אבל כלי חרס המצופים בבדיל וודאי דאין להשתמש אך אינן מצויים אצלינו וכתבו שיש מקומות שיהודי עומד בשעת המלאכה (בא"ה"ט סקנ"ב ומק"ח) :

מח כל כלי השתייה ששותין בהן מים או יין בין צלוחיות בין כוסות מותרים בשטיפה בעלמא בין שהם של זכוכית בין שהם של עץ בין שהם של מתכות בין שהם של חרס ואע"פ שלפעמים נותנים בהם לחם חם כיון שרוב תשמישן אינן אלא בצונן סגי בשטיפה שלא הלכו בכל כלי אלא אחר רוב תשמישו מיהו יש מחמירים ומצריכים הגעלה וכן נוהגים וכשמשתמשים בהם שכר או יי"ש פשיטא שצריכים הגעלה וא"כ אין זה רק בכלי עץ ובכלי מתכות ופשוט הוא :

מט וכתב רבינו הב"י בסעיף כ"ו כלי זכוכית אפילו מכניסן לקיום ואפילו משתמש בהם בחמין אין צריכין שום הכשר ובשטיפה בעלמא סגי להו עכ"ל ואע"ג דזכוכית ברייתן מן החול מ"מ כיון שהם חלקים מאד לא בלעי והכי קיי"ל ביו"ד סי' קל"ה לענין יי"נ ואע"ג דבשם בליעתן בצונן מ"מ גם בחמין לא בלעי ואני מסתפק אפילו לדיעה זו דאלו שמכניסים בהם יי"ש אם מקילין בהם ונראה דאסורים שהרי עינינו רואות שהריח שולט בהם אפילו אח"ב ולכן צריכין עירוי ג' ימים :

נ ורבינו הרמ"א חולק בזה וז"ל ויש מחמירים ואומרים דכלי זכוכית אפילו הגעלה לא מהני להו וכן המנהג באשכנז ובמדינות אלו עכ"ל והטעם דכיון דברייתן מחול דינם ככלי חרס ולפ"ז גם עירוי אינו מועיל דעירוי לא עדיף מהגעלה ונראה דזה אינו אלא כשהשתמשו בהם בחמין דאלו בצונן למה ביי"נ לא החמיר ביו"ד שם ולפ"ז וודאי דכל כלי שתייה מזכוכית מהני עירוי ג' ימים דאלו שמשתמשין בחמין לא נכנס בהם חמץ ואף אם אולי נכנס באקראי לית לן בה וכן אנו מורין הלכה למעשה ואפילו כוסות של זכוכית ששותין בהם יי"ש כיון שאין התשמיש אלא לשעה קלה לית לן בה

אבל

אבל הבקבוקים של זכוכית שמכניסים בהם יי"ש אין אנו מתירים בעירוי דכיון שמכניסין בהם לקיום ועומד בהם הרבה ימים והוא חריף מאד לא דמי ליי"נ :

נא עוד כתב וכן כלי כסף שיש בתוכו היתוך זכוכית שקורין גישמעלצ"ט אין להגעילו אבל מבחוץ אינו מזיק עכ"ל משום דמבחוץ לא נכנס הבליעה בכל הכלי אך לפי מ"ש ביו"ד סי' צ"ב סבירא לן דהולכת בכל הכלי אך בכאן כתבו עוד טעם משום דכלים אלו אין משתמשין בהם בחמין (עמג"א סק"ג) וכלים כאלו אינם ידועים לנו בימינו אלה :

נב בסעיף י"ג נתבאר דשפוד צריך ליבון וזהו בשפוד שצלו עליו חמץ כמו פשטיד"א וכיוצא בו דאם רק מה שצולין עליו בשר אין בזה חמץ ואפילו צלו בו בשר מלוח ממלח שלא נבדק מה בכך ואם היה בזה משהו חמץ כבר נתבטל קודם הפסח ולכל היותר די בהגעלה (ט"ז סק"ה) ואם צלו בו בשר ועופות בפסח אפילו בלא שום הכשר מותרין מיהו אין להתיר רק בדיעבד ולכתחלה צריך הכשר ואצלינו הווילקע"ס שמעמידין בהם הקדרות בתנור ובהם מוציאין הקדרות מהתנור צריכים הגעלה דכמה פעמים נשפך עליהן מן הקדרות והידות של עצים התחובין בהן א"צ כלום לפי שהם רחוקין מהקדירה ומ"מ נהגו לעשות חדשים והווילקע"ס מלבנין באור ודף שסותמין בו התנור צריך הגעלה או חדשה לגמרי והברזות שבחבית של יין מותר להשתמש בברזות שהיו ביין של חמץ ונוהגין להדיחן דשמא נטלוהו בידים שהיו מרובקים בחמץ אבל ברזות של שכר ושל יי"ש צריכים חדשים או להגעילן שהם קלטו ריח חזק של חמץ וכן העצים שתוחבים בהם כלי שתייה שקורין פראבקע"ס צריכין הדחה לשום אותם בכלי פסח וכל הכיסויים דינם כן שהרי אין בהם שום תשמיש כלל אך כיסויים של שכר ושל יי"ש צריכים הכשר או חדשים שהם קלטו ריח חזק ויש להחמיר בהם :

תנב זמן ההגעלה ועוד דינים בהגעלה. ובו ד' סעיפים :

א בסי' הקודם נתבארו דיני הכשר כלים לפסח דהוי ככל האיסורים דכלים שתשמישן באור כמו שפודין ואסכלאות צריכין ליבון ושתשמישן בבישול כמו קדרות וכיוצא בהם צריכין הגעלה והקשו הראשונים דבשלהי מס' כוכבים פריך מקדשים אשאר איסורין דבקדשים תנן השפודין והאסכלאות שנעשין נותר לאחר זמן אבילתן והבלוע בהם נעשה נותר ונותר איסורו בכרת תנן דהשפודין והאסכלאות מגעילן בחמין וא"צ ליבון ומתרץ דקדשים התירא בלע ואע"ג דלאחר זמן נעשה איסור אז אין האיסור בעין משא"כ שארי איסורים בלע איסור וכן הוא המסקנא שם ולפ"ז הקשו דהא חמץ נמי התירא בלע כקדשים ובאמת דעת הראב"ד דבחמץ ג"כ א"צ ליבון כמ"ש הר"ן שם אבל הרי"ף והרמב"ם פסקו שצריך ליבון קשה ותירץ הר"ן דס"ל דחמץ לא מקרי התירא בלע שהרי שם חמץ היה עליו גם מקודם משא"כ בנותר דמקודם לא היה עליו שם נותר ע"ש ואף שאינו מובן דמה לי בהשם חמץ כיון שאז היה היתר מ"מ כיון דלא נשתנה השם מקרי איסורא בלע ואין לנו כח לחלוק על הראשונים בסברא :

ב ולפ"ז כתב שם הר"ן ז"ל דאין סברת נ"ט בר נ"ט בחמץ דבאיסור לא שייך נ"ט בר נ"ט ורק בבשר בחלב ישנו סברא זו מפני שכל אחד בפ"ע היתר ונקלש הטעם ולא באיסור כמ"ש ביו"ד סי' צ"ה ולפ"ז הקשו על הרא"ש שהשתמש בסברת נ"ט בר נ"ט בחמץ כמו שיתבאר בסי' זה אלמא דס"ל דחמץ מקרי התירא בלע ואיהו פסק בפ' כל שעה כהרי"ף והרמב"ם דצריך ליבון והוה תרתי דסתרי (פר"ח וק"נ שם אות ל"ח ומה שר"ל דלסברת התירא בלע צריך גם טעם קריך ע"ש הוא תמוה שהרי תירוצא דהתירא בלע מתרץ קודם שעלה שם תירוצא דקריך וכן במסקנא ע"ש גם עיקר טעם זה ליתא בחמץ ע"ש ודו"ק) :

ג ונראה לענ"ד דהרא"ש ס"ל שאין בזה שום קושיא דכי אמרינן דהיכא דבלע התירא סגי בהגעלה באיסור הבטל בששים משא"כ בחמץ דאיסורו במשהו וקדשים בטל בששים דהכי תנן בזבחים (צ"ז.) בישל קדשים וחולין אם יש בהן בנותן טעם וכו' הרי מפורש דאזלינן בקדשים אחר נתינת טעם ואיזה דמיון הוא לחמץ משא"כ בנ"ט בר נ"ט דקליש ואזל ליה הטעם לגמרי אין להחמיר בחמץ יותר מבשארי איסורים דכבר נתבאר שלא החמירו בחמץ אלא במקום שבשארי איסורים אוסר בס' אוסר בחמץ במשהו אבל במקום שא"צ ס' בשארי איסורים גם בחמץ אינו אוסר כמ"ש בסי' תמ"ז סעיף ז' וברור הוא בס"ד :

ד כתב הטור סדר הגעלה לוקח יורה גדולה מליאת מים ומרתיחה ומכנים בה כל הכלים וכלי גדול שאינו יכול להכניסו לתוכה ממלאו מים ומרתיחו ועושה שפה לפיו סביב מטיט כדי שיתמלאו היטב ויגעו המים בשפתו ואם ירצה יקח אבן רותח או לפיד אש וישליכנו לתוכו בעודו רותח ומתוך כך ירתיחו המים יותר ויעלו על שפתו עכ"ל כלומר דבכה"ג א"צ לעשות שפה לפיו מטיט סביב וכ"כ רבינו הב"י בסעיף ו' ואע"ג דבזה אין הפליטה אלא ע"י נצוצות שהרתיחות מעלות על שפתה מ"מ מותר דכבולעו כך פולטו שהרי הבליעה הולכת ג"כ בשם ע"י נצוצות (גמ') ובלא זה הלא יכול להיות שבפעם הזאת לא יעלו נצוצות כלל ואפילו בשפה של טיט אינו אלא כהעלאת נצוצות שהמים זבין דרך הטיט אך העלאת נצוצות יהיה בהכרח (מג"א סקי"א) ולכן בכלי שיש על שפתו תשמיש גמור כמו קערות שלפעמים כופין אותם על המחבת

או שואבין בהם מהקדירה לא מהני בכה"ג דלא יהיה רק העלאת נצוצות ובהכרח להשימה בתוך יורה גדולה (שם וט"ז סקי"א) ועוד דכששואבין בו מהקדירה גם מטעם אחר בהכרח להשימו לתוך היורה שהרי גם צד החצון בלע וצריך להפליטו כדרך בליעתו דהיינו שגם צד החצון יהיה בתוך מי ההגעלה ולכן בהכרח לשומו ביורה (שם):

ה כלי שפיו צר שא"א לשפשפו בפנים או שיש לו קנים שא"א לשפשף שם אסורין בהגעלה (שם) וזהו בכלים שמשתמשים בהם חמץ אבל כשאין משתמשין בהם רק מים חמים כמו אצלינו הליאקע"ם של כלי נחשת שמרינא א"צ שום הגעלה אנו נוהגים להגעילן ביורה או למלאותן מים עד שיעלה הרתיחות וכן מוליאר שלנו שקורין סאמעוואר אנו מגעילין אותן לפי שמרינא א"צ כלום אך באמת המוליאר הוא חלל רחב ואפילו נתנו בו חמץ כגון שנתנו בו ארא"ק או ספיר"ט חזק לפרקים מועיל בו הגעלה לפי שיכולין לנקותו ונותנין בו גחלים ומים עד למעלה וכשמתחיל להרתיח בהכרח שהמים יעלו עד למעלה וישפך לחוץ ג"כ כמו שעינינו רואות וא"צ גרנפא דהיינו שפה של טיט סביב דזהו עדיף מלפיד אש:

ו וז"ל הטור כתב רי"ף משהי להו למאני בגו יורה עד דפלטי כלומר שלא יתן הכלי בהיורה ותיכף להוציאה מהיורה דאולי לא תפליט בזמן קצר כזה ולכן צריך להשהותו שם מעט זמן ולא נתפרש השיעור כמה אלא ניתן לאומר הדעת (רשב"א בתשו') ובשם אבי העזרי כתב הטור דמי יודע לשער שיעור הפליטה ואולי ישהם לתוכה וחוזרין ובולעין לכן ירא שמים הרוצה להגעיל כלים הרבה ביחד ישהם מעל"ע לתשמישן דכיון דטעמן פגום אין אוסרין רק שיגעיל בזמן היתר קודם שעה חמישית דלאחר איסורו אין פגימתו מתרת וא"א הרא"ש ז"ל כתב דקודם זמן איסורו יכול להגעיל אפילו כלי בן יומו אפילו אין במים ס' כדי לבטלו אבל לאחר זמן וכן בכל ימות השנה כשבא להגעיל כלי הבלוע מאיסור אין להגעילו אא"כ לא יהיה הכלי בן יומו או שיהא במים ס' כדי לבטלו ונוהגין להכניסן ולהוציאן מיד עכ"ל:

ז ונ"ל דפליגי אם חמץ מקרי התירא בלע או איסורא בלע דאבי העזרי סובר דמקרי איסורא בלע כסברת הר"ן שכתבנו בסעיף א' ולכן גם קודם זמנו צריך שלא יהיה בן יומו והרא"ש סובר דמקרי התירא בלע ולכן אפילו הן בני יומן מותר מטעם נ"ט בר נ"ט דהחמץ נתן טעם בכלי והכלי במים וחוזר ונבלע בכלי ועדיין כולו היתר אבל לאחר זמן איסורו לא שייך נ"ט בר נ"ט דאין באיסור נ"ט בר נ"ט לפיכך צריך שלא יהיה בן יומו ואף להאוסרים נטלפ"ג בפסח מ"מ לענין בלוע לא חששו:

ח עוד כתב הטור וז"ל כתב רשב"ם שצריך להגעיל תחלה היורה הגדולה שמגעילין בה שאר הכלים וכן הורה רש"י וכן ריב"א וכן יש בתשובת הגאונים מדיח יורה גדולה ומגעילה ברותחין ומכשירה ושוטפה בצונן ומפליטה מחמץ תחלה ואח"כ מרתיח בה מים רותחים בלי שיעור ויזהר שלא ינוחו המים מהרתיחה שאם ינוחו אסור להגעיל בהם כלים ונוטלן ושוטפן בצונן ואח"כ ממלא היורה הגדולה וסובב שפתה ומגעילה כמשפטה הראשון ושופכה ושוטפה וא"א הרא"ש ז"ל כתב שדין יורה הגדולה כדין שאר כלים שאם אינה בת יומא או אפילו היא בת יומא והוא קודם שעה חמישית א"צ להגעילה תחלה אבל אם הוא משעה חמישית ואילך אם היא בת יומא צריך להגעילה תחלה מפני שבהגעלה ראשונה נאסרין המים שאין בהם ס' לבטל פליטת היורה דבכולה משערינן ונמצא שהמים כולם נאסרים ונבלעים בכלים הנגעלים בתוכם אם משהה אותם בתוכם עד שתגמר פליטתן אבל קודם שעה חמישית אע"פ שחוזרין ונבלעין בתוכן אין לחוש שהוא שעת התירו ודמי לנ"ט בר נ"ט עכ"ל וזה שכתב אם משהה אותם בתוכם דאל"כ כל זמן דטרידי למיפלט לא בלעי וגם כאן עיקר מחלקותם דרבותינו סברי דחמץ מקרי איסורא בלע והרא"ש סובר דמקרי התירא בלע וכמ"ש:

ט והנה לפי מה שנתבאר הרבה מרבותינו סוברים דחמץ מקרי איסורא בלא לבד הרא"ש ועכ"ז רבותינו בעלי הש"ע פסקו כוותיה דמסתבר טעמיה ואע"ג דבסי' תמ"ז לא התרנו דברים שנתבשלו בכלי חמץ קודם הפסח מטעם נ"ט בר נ"ט ותפסנו הסברא דחמץ מקרי איסורא בלע כמ"ש שם סעיף כ"ט ע"ש דוודאי לענין לאכול בפסח עצמו מטעם התירא דנ"ט בר נ"ט אין אנו סומכין על זה נגד כל הני רבוותא משא"כ בהגעלה קודם הפסח ויש בכאן הרבה טעמים עד שיפלוט לתוך המאכל בזה שפיר סמכינן אסברא זו (עמג"א סק"א וח"י סק"ב):

י וז"ל רבותינו בעלי הש"ע בסעיף א' יש ליזהר להגעיל קודם שעה חמישית כדי שלא יצטרך לדקדק אם הכלים בני יומן או לאו או אם יש ששים במים נגד כלי שמגעיל אם לאו וכן אם מגעיל כלים שבליעתן מועטת עם כלים שבליעתן מרובה (דלאחר זמן איסור יש לחוש שמא יבלע הכלי שבליעתה מעוטה אחר שתפלוט מהכלי שבליעתה מרובה ושוהה להפליט) וכן אם משהה הכלים בתוך היורה יותר מדאי (שיש לחוש שאחר שתפלוט תחזור ותבלע) ואינו משהה אותם כל כך (כלומר דע"י שמתיירא להשהות יותר מדאי לא ישהה אותם כלל אף כפי הצורך) וכן כדי שלא יצטרך ליזהר שלא ינוחו המים מרתיחתן (דכל זמן שרותחין מפליטין ולא מבליעין ואח"כ מבליעין) ושלא יכנים הכלי עד שירתיחו המים (ג"כ מטעם זה) וכן כדי שלא יצטרך להגעיל היורה הגדולה שמגעילים בה תחלה וסוף עכ"ל שלא כדעת הגאונים שהבאנו אלא כדעת הרא"ש דדי בתחלה או בסוף:

יא ודע דעל זה שכתבו שלא ינוחו המים מרתיחתן כתב רבינו הרמ"א וז"ל אך רבים חולקים וס"ל דאין הנעלה מועלת כלום אם אין המים רותחים על כן יש ליזהר אפילו קודם זמן איסורו שלא ינוחו מרתיחתן כל זמן שמגעיל עכ"ל ואינו מובן כלל ומי הוא החולק על זה הרי גם דיעה ראשונה סוברת שאין הגעלה אלא בשעת רתיחה ורק דקאמרי דקודם זמן איסורו יוכלו המים לנוח מעט מרתיחתן ולא יאסרו הכלים משא"כ לאחר זמן איסורו כשינוחו יבלעו מהפליטות האסורות אבל פשיטא שהגעלה אינה אלא בשעת רתיחה וכבר השיגו עליו המפרשים (מג"א סק"ג וח"י וא"ר) והלבוש תפס דלדיעה הקודמת מהני הגעלה גם כשינוחו המים מרתיחתן מפני שמ"מ מקליש הטעם ע"ש ודברים תמוהים הם (וכיו"ג יש סוברים כן) :

יב ויראה לי דשפיר קאמר ודבר גדול השמיענו בזה דהנה כבר נתבאר שיש לצמצם הזמן שתהיה הכלי בתוך המים לא זמן מועט כרגע משום דאין זמן לפליטה ולא זמן מרובה דא"כ חוזר ובולע ואף על גב דכשמגעיל קודם זמן איסורו לא איכפת לן אם חוזר ובולע ובפרט אם הכלים אינן בני יומן מ"מ לכתחלה למה לנו לעשות כן סוף סוף תבלע שם חמץ ואין נכון לעשות כן אך מי הוא אשר יכול לצמצם הזמן וע"פ רוב מונחים ביורה יותר מכשיעור אך כל זמן שהיורה רותחת ומעלה רתיחות אין חשש בזה דאז רק פולטת ולא בולעת משא"כ כשנחה מרתיחותיו וזהו שאומר על הדיעה הקודמת שקודם זמן איסורו א"צ לדקדק בזה אם ינוחו המים מרתיחותיהם ולזה אומר דיש חולקים דאין הגעלה מועלת כלום אם אין המים רותחים כלומר דהוי כאלו לא הגעיל כיון שחוזר ובולע ואף שעדיין היתר הוא מ"מ איזה תועלת יש בההגעלה כשחוזר ובולע על כן יש ליזהר שכל משך ההגעלה לא תנוח היורה מרתיחתו וכן ראוי לנהוג ולהיות זהיר בזה :

יג אם לא הגעיל קודם זמן איסורו יכול להגעיל עד הפסח אבל בפסח עצמו אין להגעיל כיון דאז חמץ במשהו ואינו מועיל ההגעלה שלא ימלט שלא תחזור ותבלע קצת אבל מותר ללבן כלי תוך הפסח מפני שהאש מוציא את כל הבלוע ואינו חוזר ומבליע ופשוט הוא דזהו בחוה"מ דביו"ט אסור מצד מלאכה כמ"ש בסי' תק"ט ודע דכשמגעיל בע"פ אחר זמן איסורו צריך ליזהר בכל הדברים שא"צ ליזהר בהם מקודם שלא יהיו בני יומן ואם הם בני יומן צריך שיהא במים ס' נגדם דאז מתבטל הפליטה במים ואע"ג דאין מבטלין איסור לכתחלה אך הא אין כוונתו לבטל האיסור אלא להגעילה ובאינו בן יומו מותר גם בדליכא ס' ואף דנטלפ"ג אסור לכתחלה הבא בבלוע וא"א בענין אחר אם לא בטורח מרובה מותר :

יד עוד יש דבר אחד שיש ליזהר אחר זמן איסורו והיינו שלא להגעיל כלי מקצת מקצת שהרי לא ימלט שמקצת מהנגעל לא יכנס עוד פעם כל שהוא בהיורה והרי חוזר ובולע אלא יגעילה בבת אחת (ט"ז סק"ה) ומ"מ בדיעבד ובשעת הדחק אין לאסור בכל הדברים שנתבארו דכיון שעיקר האיסורים משום שיחזורו ויבלעו ויש סוברים דאפילו במאכל אינו חוזר וניעור וכ"ש בבליעת כלים (מג"א סק"ו) :

טו יגעיל תחלה כלים שבליעתן מועט ואח"כ כלים שבליעתן מרובה ולא ישהם בהיורה יותר מדאי ולא ינוחו המים מרתיחתן ויגעיל היורה תחלה וסוף ואם אין היורה בן יומו א"צ להגעילו תחלה וסוף אך נהגו להחמיר בכל החומרות אפילו קודם ה' ויש מי שהקשה איזה תועלת יש בהגעלה והא בהכרח שיבלעו הכלים משהו ממי הגעלה ויחזור וינעור בפסח אך כבר נתבאר דבבלוע לא אמרינן חוזר וניעור (שם ומה שהקשה על רמ"א למה נקט אחר שם עח"י סק"א) וכשמגעיל כלי קטנה כמו סכין של איסור בקדירה שיש ששים נגדו יכול להגעילו אפילו בקדירה כשירה (ט"ז ססק"ה) וגם המים כשרים ואין זה כמבטל איסור לכתחלה דכוונתו הוא להגעיל ולהוציא האיסור וכ"ש אם אינו בן יומו אין בזה שום חשש ודע דאנו נוהגין להגעיל הכלים קודם הפסח במרחץ של הציבור שיש שם יורה גדולה מאד והאש חזק ומהראוי להעמיד איש בן תורה על הגעלת הציבור שישגיח שתצא ההגעלה בהכשר גמור (וע' סעיף י"ט דבכן יומו אין להשתמש המים) :

טז יש ליזהר מלהגעיל כלי בשר וכלי חלב ביחד אא"כ אחד מהם אינו בן יומו דאל"כ הרי יבלעו זה מזה ובדיעבד הוי נ"ט בר נ"ט כמבואר ביו"ד סי' צ"ה וכ"ש כלי איסור אין להיות בני יומן ובזה לא שייך נ"ט בר נ"ט כמ"ש שם וכבר נהגו שלא להגעיל שום כלי כשהיא בת יומא אפילו אינו מגעיל רק כלי אחת :

יז וגם השולחנות והספסלים שבבית האוכל שצריכין לערות עליהן רותחין כמו שנתבאר המנהג הפשוט שמקודם משפשפם יפה יפה ושוהין מעל"ע ואח"כ שופכין עליהן הרותחין וישפוך בזריזות וישפוך מהקדירה שבישל ולא מכלי אחרת ואם מערה לכלי אחרת נותנים שם אבנים מלובנים ואם נותן כלי לתוך הקדירה שבישל ושוהה אותה שם ואח"כ נוטלה משם עם מים נחשבת ככלי ראשון (מג"א סק"ט) ויש שכתבו להגעיל ג' ימים קודם פסח (שם) ואין המנהג כן לדקדק בזה :

יח לא יניח כלים הרבה זה לתוך זה להניחם ביורה ולהגעילם יחד אא"כ יש ריוח ביניהן כדי שיכנוסו המים לכל כלי מבפנים ומבחוץ סביב סביב ואצלינו מניחים הרבה כלים קטנים לתוך נפה שיש בה נקבים גדולים ומשימין הנפה לתוך היורה ומשהין הנפה בהיורה עד שמי הרתיחה עולה על כל כלי סביב סביב ויזהר שבהנפה יונחו כל אחד בפ"ע ויהיו רפוים ולא מדובקים זה בזה

ולא

ולא להנפה ואם מגעיל בצבת יגלגל הכלי דאל"כ הרי לא יגיעו המים למקום אחיזות הצבת ודע שהנשים נוהגות שלא להשתמש בפסח בהקדירה ששופכין ממנה רותחין על השולחנות והספסלין מפני ההבל העולה ואין בהמנהג הזה שום טעם וריח וכן נהגו שיש להם קדירה מיוחדת לבישול בצים בפסח ולבישול תפוחי אדמה ואינו מנהג כלל והנשים בעצמן הנהיגו כן :

יט אין מגעילין בחמי טבריה והיינו חמים שיורד מן ההרים או מעיין חם אפילו כלים שדינם ככלי שני לפי שבליעתן ע"י האור ולכן גם הפליטה צריך להיות ע"י חמי האור דכבולעו כך פולטו ואפילו בדיעבד נראה שאינו מועיל ואפילו בחמי האור אינו מועיל לפליטה רק מים ולא שארי משקין וכן במים המעורבים עם אפר לא מהני להגעלה ובדיעבד אם הגעיל בשארי משקין כשר ואם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שמרוב פליטות הכלים נעשו המים כציר אין להגעיל בהם עוד ובדיעבד אינו מעכב (עח"י סקי"ה בשם או"ה שאין להשתמש במי הגעלה אפי' יש ס' ונ"ל דכאינו בן יומו ויש ס' מותר וכמ"ש בסעיף ס"ו דאפילו בבן יומו מותר וכ"כ באינו בן יומו) :

כ הרמב"ם והגאונים שהביא הטור מצריכים לשטוף הכלי במים קרים תיכף אחר ההגעלה וכן המנהג ואינו מובן הטעם דאי משום שלא יחזורו ויבלעו ממים הרותחים שעליהם דאם באנו לחשוש לזה הרי תיכף בעלייתו מהרותחים יבלע שהרי א"א לצמצם ברגעים (רא"ש סוף כוכבים) ועוד דכשהיא במי הרותחים נ"כ יש חשש זה (שם) אלא כיון שיש ס' במים או אינו בן יומו לא חיישינן לה וה"נ כן הוא ומ"מ המנהג כן ואין לשנות וסמך לזה מצינו בקדשים ומורק ושוטף במים מריקה בחמין ושטיפה בצונן ופשוט הוא דאם לא שטפו בצוננים לית לן בה וכמדומני שהעולם לא נהגו זה רק בפסח ואולי זכר למקדש :

תנג באיזה תבואה יוצאים ידי מצת מצוה · ובו כ"ט סעיפים :

א שנו חכמים במשנה (ל"ה .) אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח משום חובת מצה בלילה הראשונה כדכתיב בערב תאכלו מצות (רש"י) בחטין בשעורין בכוסמין ובשיפון ובשבולת שועל ופשוט הוא דכזית מכולם מצטרפין ואע"ג דלענין חלה אין מצטרפין רק בגלושין יחד כמ"ש ביו"ד סי' שכ"ד זהו משום דאין מפרישין ממין על אינו מינו אבל לענין כזית מצה כולהו לחם נינהו :

ב וכן אין איסור חמץ אלא בחמשה מינים אלו כמ"ש הרמב"ם ריש פ"ה אין אסור משום חמץ בפסח אלא חמשה מיני דגן בלבד והם שני מיני חטים והם החטה והכוסמת וג' מיני השעורים והם השעורים ושבולת שועל ושיפון אבל הקטניות כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהם אין בהם משום חמץ אלא אפילו לש אורז וכיוצא בו ברותחין וכיסהו בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמיץ ה"ז מותר באכילה שאין זה חמץ אלא סירחון עכ"ל ולכן גם לענין יוצא ידי חובתו בפסח כן הוא שנאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון (גמ' שם) וממילא דמותר לעשות מהם תבשיל :

ג וכן טטרק"י שקורין גריק"א או רעצק"א אינו מין תבואה וכן חטי תירס שקורין טערקעס"א ווייי"ץ או קאקארוז"א או קיקע"ס הוא ג"כ מין קטניות וכן פולים לבנים שקורין פאסאליע"ס או בעבלא"ך הוא נ"כ מין קטניות ומיני גרויפינ"ס שלנו יש מהן שהן חמץ גמור כמו גערסטנ"א והאבערנ"א שעשויים משעורים ושבולת שועל ונטחנים בריחיים קטנים שקורין זארנע"ס ואין עושים אותם אלא אחר שרייתם במים והוי חמץ גמור אבל מה שקורין פערי"ל גרויפי"ן שזהו ג"כ משעורים קלופים ונעשו בריחיים גדולים שקורין קרופעדני"א מעיקר עשייתם אינם צריכים למים ואדרבא המים מקלקלין אותן וא"כ הוא כמו שעורין בעצמן אך זה שנים ששמענו שיש שופכים עליהם מים וא"כ הוי חמץ גמור וכן חטים ושעורים שנתנו עליהם מים הוי חמץ גמור ואסור להשהותם בפסח וכן גאגעלא"ך שנדוכו במדוכה נותנים עליהם מים והם שעורים והוי חמץ גמור ודע שזה המין שקורין סאג"ע הוא חמץ גמור דנעשה מקמח חטים (ס"ח סק"ד) :

ד ודע דאף דמדינא מותר לאכול אורז וכל מיני קטניות בפסח מ"מ הנהיגו רבותינו ואבותינו זה הרבה מאות מן השנים וקבלו עליהם באיסור לבלי לאכול אורז ומיני קטניות בפסח מפני שדבר ידוע הוא שכמה וכמה גרעיני תבואה נמצאים בהם ועוד כיון דדגן מעשה קדירה כמו שמבשלים גרויפי"ן של שעורים ושל ש"ש וקטניות מעשה קדירה וההמון שאינם בקיאים אתו לאחלופי זה בזה (הגהמ"י) וכן כיון שראוי לעשות ממיני קטניות עיסה כמו כמה מדינות שאוכלין במקום לחם הני חיטי תירס לא יחלקו ההמון בין עיסה לעיסה (כ"ה וט"ז) ואיסור זה כיון שקבלו אבותינו משום גדר מדין תורה אסור לנו לבטל והמפקפקים והמקילים בזה מעידין על עצמן שאין בהם יראת שמים ויראת חטא ואין בקיאין בדרכי התורה (הפר"ח מביא ראיה למנהג זה מד' מ' : אמר רבא מי איכא דשרא כהאי מילתא בדוכתא דשכיחי עברי) :

ה והנני מביא ראיה ברורה למנהג זה מירושלמי כל שעה (הל' ד') דהנה ר' יוחנן בן נורי חולק ואומר דאורז

דאורז מין דגן הוא וחייבן על חימוצו כרת משום
דס"ל דגם קמח אורז בא לידי חימוץ ורבנן סברי
דאינו בא לידי חימוץ אלא לידי סרחון ופריך הירושלמי
ויבדקנה כלומר נעשה עיסה מאורז ונבדוק אם בא לידי
חימוץ או לידי סרחון ומתרץ על עיקר בדיקתה הן
חולקין ריב"נ סבר שבדקוה ומצאוה שבא לידי חימוץ
ורבנן סברי שבדקוה ומצאוה שאינה באה לידי חימוץ
ע"ש והשתא ק"ו הדברים דאם בגדולי התנאים נפל
מחלוקת בדבר שהחוש מעיד עליו זה אומר כן
מעיד החוש וזה אומר ההיפך ק"ו בן בנו של ק"ו
שסתם בני אדם אלפי אלפים קטני הדעת שיוכלו
לטעות בזה שיאמרו שגם זה בא לידי חימוץ
ועכ"ז התירו חכמים ואע"כ ה"ה במין תבואה זו או זו
שידמו זל"ז וזהו ראיה גמורה לדברי רבותינו הקדושים
שגזרו על זה וידעו מאיזה טעם שגזרו ועם כי יש
מדינות שלא נהגו בחומרא זו מ"מ כל מדינות אשכנז
וצרפת ורוסיא ופלוניא קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם
החומרא הטובה הלזו שיש בה טעם כעיקר ופורץ גדר
ישכנו נחש אך בפירוש קבלו שאם אולי יהיה שנת בצורת
ח"ו שהעניים רעיבים ללחם אז כל חכמי העיר ובראשם
מרא דאתרא מתירים לאכול קטניות בפסח זה ועתה
שנתרבו תפוחי אדמה גם זה אין הכרח כידוע :

ו מיהו זהו פשוט דאין אוסרין את התבשיל כשנפל
מעט קטניות לתוך התבשיל וזורקן ואוכל התבשיל
וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם ואין אוסרים
אם נפלו לתוך התבשיל ומהרי"ל כתב שלא להשתמש
בשמן במקום שיש לחוש שיפלו לתוך התבשיל משום
דבותשין אותן במכתשת ששורין בו שעורין אך גם בזה
אין חשש שהרי נתבטל קודם הפסח ואין זה דבר חריף
(מג"א סק"ב) ועכשיו אין אנו יודעין מזה כלל :

ז וכתב רבינו הרמ"א בסעיף א' וכן מותר להשהות
מיני קטניות בבית וכן מותר ליהנות מהם (שם סק"ג)
וממילא דמותר למוכרם בחוה"מ לאינו יהודי ולהשתכר
וכן לקנות אותם וכן רעצק"א מותר לקנות ולמכור
אבל שארי מיני גרויפינ"ס הם חמץ גמור ועוברין
עליהם בבל יראה אבל דגן וחטין ושעורין וש"ש
מותר לקנות ולמכור בפסח והקמח מהם צריך לדעת
אם באו עליהם מים אסור ואם לאו מותר וקמח
חטים הרבה יש שבאו עליהם מים אבל לא קמח שיפון
שקורין קארי"ן והעיקר לדעת אם באו עליהם מים
אם לאו :

ח עוד כתב דזרע אקליז"א ועני"ס ואליינד"ר אינן מיני
קטניות ומותר לאכלן בפסח עכ"ל ולא ידענו מה
המה אלה ויש שכתבו שטוב שלא לאכול עני"ס וקימ"ל
עד יום האחרון כי א"א לבררם יפה (שם) ויש מחלקים
בין קרא"ם קימ"ל דבהם יש חשש ולא בפעל"ד קימ"ל
דבהם אין חשש (ט"ז סק"א) ואין להחמיר הרבה בדברים
אלו (ח"י סק"ט) וכל אלו שכתבנו שאין אוסרים בנפלו
לתבשיל אפילו אין ששים כנגדן מותר (שם) ובלבד
שלא יהיה מהם רוב התבשיל (שם) ואע"פ שבתבשיל
אין אוסרין מ"מ אם נמצאו במצה אפויה אוסרין מצה
זו (ט"ז שם) והטעם יתבאר בסי' ת"ס :

ט תנן בפ"ג דחלה העושה עיסה מן החטים ומן האורז
אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח
וכלשון הזה כתב הרמב"ם בפ"ו דין ה' וכתב הראב"ד
דדווקא כשיש כזית מן הדגן בכדי אכילת פרס וכ"כ
הרשב"א והכי מסתברא דאי רק משום טעם כעיקר הא
גם באיסורין אין לוקין על זה להרבה מן הפוסקים
כמ"ש ביו"ד סי' צ"ח ואפילו אי טעם כעיקר דאורייתא
מ"מ אין סברא לקיים בזה מ"ע של אכילת מצה
אבל הרמב"ן והרא"ש כתבו ע"פ הירושלמי דש"ם
דאפילו ליכא כזית בכא"פ וכן נראה מדברי הטור
דהירושלמי אומר דהחטים מיגרר גררי לה להאורז
שיהיה לה טעם חטה עצמה ונהפך האורז להיות
כחטים עצמן ולכן אין דין זה רק בחטים ואורז ולא
במינים אחרים ובירושלמי שם יש פלוגתא בזה דחד
אמר עד שיהא רוב דגן וחד אמר שא"צ רוב וטעמא
דגרירה לא הוזכר שם אלא בריש מס' חלה ע"ש דיש
גם גירסאות מחולפות ולמעשה יש להחמיר (עפר"ח
ודבריו צ"ע כמ"ש המק"ח) :

י כתב הטור בשם רבינו פרץ דיש נוהגים לברר
החטים אחד אחד מאכילת עכבר וי"א שא"צ דדמי
למי פירות אבל אינו דומה למי פירות שהרוק מחמיץ
כדתנן לא ילעוס אדם חטין ויניח על מכתו ואין להקל
וכתב הטור דנראה שאין לחוש לזה כלל דחששא
רחוקה היא לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי
העכבר וכו' ועוד אפילו אם יש בהם נשוכים אינן אפילו
אחד מאלף ומתבטלין הן כשיטחן ואין זה מבטל איסור
לכתחלה שאינו טוחן כדי לבטלה עכ"ל ואני תמה
על מה שמדמה רוק דאדם לרוק דעכבר וזהו נגד
המשנה דמכשירין פ"ו דתנן תולדות למים היוצא מן
העין וכו' מן הפה מי רגלים וכו' ושנינו בתוספתא
דווקא דאדם אפילו במי רגלים אבל משאר בעלי חיים
הוי כמי פירות וכ"כ הרמב"ם בפ"י מטומאת אוכלים
ע"ש ועוד דא"כ אין לך חטים וכל מיני תבואה בעולם
שלא הוכשרו לטומאה אלא וודאי משום דדמו למי
פירות ואין מכשירין וע' סי' תס"ו :

יא וכ"כ הרשב"א בתשו' (סי' תפ"ח) אף שלא הביא
ראיה זו וז"ל מסתברא שאין בזה משום חימוץ שלא
אמרו אלא באדם הלועס חטים אבל בנשיכת העכברים
אין בו משום חימוץ שאלו כן לא מצינו חטים שיהא
מותרים בפסח שאין לך כל מגורה ומגורה שלא יאכלו
ממנה העכברים וכו' עכ"ל ולפ"ז אפילו אין ס' כנגדן
מותר אבל לטעם השני של הטור צריך ס' ואין לשאול
דלפי מ"ש רבינו הרמ"א בסי' תמ"ז דיבש ביבש חוזר
וניעור בפסח מה מועיל די"ל דקמח בקמח מקרי לח

בלח כיון שאינו ניכר בפ"ע ולכן כיון שנטחן קודם הפסח כבר נתבטל ויכול לאפותו גם בפסח עצמו וכ"ש כשאפה לפני הפסח דכבר נתבטל ולא דמי לקמח שנתלחלח ונתייבש דאמרינן חוזר וניעור כמ"ש בסי' תס"ז דהתם הפירורים בעין כמו שיתבאר שם וכן א"צ לברוק החטים אולי יש דגן שצמח כשלא ידענו שיש שם הרבה מהם באופן שבוודאי יהיה ששים כנגדן משום דכשיטחנם יתבטלו קודם הפסח וזהו לח בלח כמ"ש וטוב יותר לאפותו קודם הפסח (עט"ז סק"כ ומג"א סק"ו וכסי' תס"ז סק"ט) וע' בסי' תס"ו :

יב כתב הטור וז"ל כתב רב אלפס שצריך לשמור חטין שיוצאין בה ידי מצה משעת קצירה שלא יבא עליהם מים וא"א הרא"ש ז"ל כתב שא"צ אלא משעת טחינה לפי שאז מקרבין אותן אל המים שטוחנין בריחיים של מים וכ"כ בשאלתות לא נפיק ידי חובתיה אלא במצה דמינטרא מן חימוץ מן כד נפל מיא עלויה ואי אמטינהו לחיטי אינו יהודי חרש שוטה וקטן לא נפיק ביה ידי חובתיה עכ"ל כלומר אם הביאו אל הטחינה אלו פסולים משום דבעינן לשמה כלומר לשם מצת מצוה כדאיתא בגמ' (מ' .) לרבא דס"ל משעת קצירה דא"ל להני דקצרי וקושרין את העמרין כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה ורש"י ז"ל פי' שם דלמצה של מצוה שימור לשמה בעינן עכ"ל וממילא דכל דבר שצריך לשמה צריך ישראל גדול אלא דנחלקו דהרי"ף פסק כרבא דהשימור לשמה הוא משעת קצירה והרא"ש סובר כהני דפליגי על רבא וס"ל דלא בעי שימור משעת קצירה :

יג ויש לתמוה שהרי בגמ' לא נזכר אלא לרבא משעת קצירה ולהחולקים על רבא הוא משעת לישה שאומר שם מפורש דשימור דלישה הוי שימור וא"כ מנ"ל להרא"ש והטור דמשעת טחינה צריך שימור והרי שימור זה לא נזכר בגמ' כלל ואין לומר דזהו לאו משום לשמה אלא מחשש שמא יפלו במים דא"כ למה אי אמטינהו א"י חש"ו פסול אלא ודאי דלעיכובא צריך לשמה משעת טחינה ובהכרח צ"ל דפסיקא להו לרבותינו דוודאי השימור הוא משעת הטחינה כיון שהם סמוכים למים והש"ס שאומר משעת לישה משום דבימיהם רובם היו טוחנים בריחיים של יד או ריחיים ההולך ע"י בהמה או של רוח דבכמה מקומות בש"ס משמע שלא היה מצוי אצלם ריחים של מים אלא דיד כמבואר מספ"ה דגיטין וריש חולין וכן משמע ממכשירין (פ"ג מ"ה) וממילא דהתקרבות המים הוא משעת לישה ואז צריך השימור משא"כ כשטוחנין בריחיים של מים צריך השימור משעת הטחינה :

יד ואין לשאול דא"כ למה לא הביאו העיקר שימור דמשעת לישה דהאמת דהטור קיצר בדבריהם והרא"ש מסיים שם בשם השאלתות וז"ל אי נמי לשה לעיסה א"י חש"ו דלאו בני שימור אינון ואע"ג דאפייה ישראל בר דיעה ועביד להו שימור בשעת אפייה אפ"ה לא נפיק ידי חובתיה עכ"ל הרי דהצריך שימור לשמה משעת הטחינה עד אחר האפייה :

טו עוד נלע"ד לתרץ דברי רבותינו שהצריכו שימור משעת טחינה לפי שהם מפרשים בגמ' דאפילו החולקים על רבא מ"מ שימור דלישה לא הוי שימור ודרך דחייה הוא דאמרי דילמא הוה שימור משעת לישה אבל לפי האמת צריך שימור מקמי לישה והיינו משעת טחינה וכן מבואר מדברי הר"ן שם שכתב על דברי הרי"ף דמצריך שימור משעת קצירה וז"ל ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא ידי חובתו ובגמ' מפרש דשימור דלישה לא הוי שימור כלומר מקמי לישה הוא דבעי שימור אבל כל ששמר את החטים קודם לישה יצא עכ"ל ולכן קאמרי השאלתות והרא"ש משעת טחינה :

טז וכתב הר"ן ז"ל דגאון אחד אמר שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר ויצא ידי חובתו בה ומשמע דס"ל דכי אמרינן בגמ' דשימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה עכ"ל וגם הטור כתב תשובה לגאון ליקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר ויוצאין בו דלא מחזקינן איסור אבל לכתחלה בעי שימור עכ"ל ולענ"ד נראה דזה הגאון פי' בגמ' דשימור דלישה הוי שימור להנהו דפליגי עליה דרבא וזה שכתב בשעת הדחק משום דלכתחלה צריך שימור משעת קצירה כרבא :

יז וזהו שכתב רבינו הב"י בסעיף ד' בקוצר דברים וז"ל החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרם שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק עכ"ל ויש מי שכתב בלשון זה כך הוא משמעות המקרא ושמרתם את המצות כל שימור שיכול לעשות יעשה אם לא אפשר משעת קצירה דקונה מן השוק ישמור בשעת טחינה ואם לא מצא לקנות חטים מן השוק שומרין משעת לישה ולפ"ז לא פליגי הגאונים כלל (כ"ה) ודבר פשוט הוא שבמקומות שרוחצין את החטין קודם הטחינה הוי חמץ גמור ואסור אפילו בשעת הדחק לקנות קמח מן השוק (מג"א סק"ח) ויש מי שכתב דאימר לא נתחמצה וחלילה לומר כן (עט"ז סק"ג) :

יח והנה עכ"פ כל רבותינו אלה סוברים דעיקר מצה שמורה הוא על אכילת כזית בלילה הראשונה שזהו מצת מצוה שכתב רבינו הב"י אבל מה שאוכלין כל ימי הפסח א"צ שמירה כלל וכ"כ הר"ן ז"ל וז"ל ומיהו ה"מ במצה דמצוה אבל שאר הלחם שאדם אוכל בפסח לא בעי שימור לשם מצה כלל אלא שיהא יודע בוודאי שלא בא לידי חימוץ דתניא הקמחים והבצקות של א"י אדם ממלא כריסו מהן כגון שלש בפנינו וכו' עכ"ל וכ"כ רבינו הב"י גם בספרו הגדול וז"ל והא דבעינן שימור

דווקא

דווקא במצה דמצוה אבל שאר מצה וכו' לא בעי שימור כלל וכו' עכ"ל וזהו שפירש"י בגיטין (י'.) גבי מצת כותי חובת לילה הראשון שהוא חייב לאכול מצה המשתמרת ואפילו ידעינן בה דלא החמיצה לא נפיק בה אא"כ עביד ליה שימור לשם חובת מצה דכתיב ושמרתם את המצות עכ"ל ולפ"ז הוי שימור זה לשמה כלשמה שבכל המצות כדאמר רבא הפיכו לשום מצוה וכפירש"י שם ולכן פסול ע"י כותי חרש שוטה וקטן דאינהו לאו בני לשמה נינהו וכ"כ באור זרוע הגדול (סי' רמ"ט) וז"ל משמע בפירוש שאין אדם יוצא ידי חובתו אפילו במצה גמורה אא"כ אפאה לשם חובת מצה וכו' וישראל סתמא כלישמה דמי דהא גבי קדשים בעינן שחיטה לשמה וקיי"ל סתמא כלשמה וכו' עכ"ל :

יט ובדרך הזה הלכו כל הפוסקים ראשונים ואחרונים ולפי זה אין שום עניין לאכילת שמורה כל ימי הפסח דשימור אינו אלא ללילה הראשונה כמ"ש אחד מגדולי האחרונים (פר"ח בסי' תנ"ו הביאו בש"ת סק"ח) וז"ל אותן הנוהגין לאכול מצה כל הפסח משעת קצירה לא מקרי סייג אלא מילתא יתירתא הוא דעביד ואם רוצה לאכול ממצה שאינה שמורה משעת קצירה כל ימי הפסח חוץ מלילה הראשונה א"צ התרה עכ"ל ויש שכתבו שצריך התרה (ע"ש בש"ת) :

כ ולענ"ד אינו כן דהן אמת דזהו שיטת רש"י ותוס' והרא"ש ועוד קדמונים אבל שיטת הרי"ף והרמב"ם אינו כן ולדידהו החיוב לאכול מצה שמורה בכל ימי הפסח שהם אינם מפרשים שימור לשם מצוה אלא שמירה מחמץ ואינם גורסים בגמ' דאמר להו רבא הפיכו לשם מצוה אלא לשם מצה דכן הוא הגירסא ברי"ף וז"ל הרי"ף שם ומיבעי ליה לאינש לנטורי קימחא דפיסחא מעידן קצירה דכתיב ושמרתם את המצות (והך קרא אכל שבעה קאי ע"ש) ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצה כלומר הזהרו בהן שלא יבא עליהן מים עכ"ל הרי לא הזכיר לילה הראשונה וגרס לשום מצה ולא לשום מצוה וביאר מפורש כלומר וכו' שלא תטעה שיש כאן איזה לשמה אלא השמירה היא ממים מחימוץ וזה שייך לכל ימי הפסח :

כא וגם הרמב"ם בפ"ה דין ח' ביאר להדיא כן וז"ל תבשיל שנתבשל וכו' ואם לא נתבקעו וכו' שאין הדגן שלא נתבקע חמץ גמור של תורה ואינו אלא מדברי סופרים משום שנאמר ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חימוץ לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום צד חימוץ עכ"ל הרי מפורש דהשמירה הוא לכל ימי הפסח בשוה דהשמירה היא מחימוץ ולא משום ענין לשמה דמצוה ולכן השמיטו הרי"ף והרמב"ם הך דבצקות של כותים דאדם ממלא כריסו מהן ורבים טרחו בזה והדבר פשוט שדחאו זה מהלכה משום הך דרבא דבעי שימור לכל מצה שבפסח משעת קצירה לשמרם שלא יחמיצו (אך כיון שזהו רק מדרבנן לפיכך כתבו הרי"ף והרמב"ם בסוף הסדר דאם אין להשיג שמורה לכל ימי הפסח לכל הפחות ישיג על הכזית הראשון לאכול מצה כתקונה כתקון חכמים ע"ש אבל כשיכול להשיג מחוייב לאכול שמורה כל ימי הפסח) :

כב ואני אומר שזהו גם דעת רב האי גאון שהביא הרא"ש שם וז"ל ורב האי גאון ז"ל כתב מצה שאפאה אינו יהודי לפני ישראל ע"י שימור כתקונה מותרת לישראל לאוכלה וכתב הרא"ש על זה דבעלי מעשה מחמירים על עצמם כגאונים המחמירים ולשין ואופין בעצמן עכ"ל וכבר טרחו בדברי הגאון דכיון דצריך לשמה איך מותר בכה"ג אך ברור הדבר דס"ל דאין כאן עניין לשמה כלל אלא שימור מחמץ ולכן אין חילוק מי הוא העושה (ותימא רבה על הטור שכתב בשם הרי"ף שצריך לשמור חטין שיוצאין בה ידי מצה וכו' איפא ראה ברי"ף חטין שיוצאין בה ידי מצה הרי הרי"ף על כל ימי הפסח קאי אלא משום שהדבר היה פשוט בעיניו דרק על חובת לילה הראשונה הוא לפיכך כתב כן גם דברי הר"ן צ"ע קצת אמנם המ"מ כתב וז"ל ולא נזכר בהלכות ולא בדברי רבינו שום חילוק בין המצה שבלילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח עכ"ל וטרח בזה ולפמ"ש הדברים מבוארים ודו"ק) :

כג ונמצא דלהלכה למעשה דמי שרוצה לצאת ידי חובת מצה בפסח כראוי צריך לאכול שמורה שנשמרו החטים משעת קצירה לכל ימי הפסח לצאת ידי דעת הרי"ף והרמב"ם והגאון ולבד זה לקצור מקצת לשמה לשם מצת מצוה ללילה הראשונה ולטוחנה לשמה וללשה ולאפותה הכל לשמה ע"י ישראל גדול שזהו שיטת רש"י ותוס' והרא"ש והטור והש"ע ורוב הקדמונים והשאילתות והבה"ג אלא שיש פוסקים כרבא דדווקא משעת קצירה ויש פוסקים כהחולקים דדי משעת טחינה עד אחר האפייה ויש פוסקים דדי מלישה ואילך כמו שבארנו בזה בס"ד (וכ"ל שגם במכילתא בא פרשה ט' ישנו מחלוקת זו דאומר שם ושמרתם את המצות שמריהו עד שלא תביאיהו לידי פסול מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן [זהו כרי"ף ורמב"ם דהשימור הוא משום חמץ] ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצוות וכו' [זהו כרש"י ותוס'] ומה שאומר אח"כ כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד זהו עוד דרש ע"ש) :

כד בזמן הגמ' היו בקיאין ללתות החטים כלומר לשטפן במים ולשומרן שלא יחמיצו אמנם כבר עוד בימי רבנן סבוראי שדרו ממתיבתא דאין אנו בקיאין בלתיתא ואסור לנו ללתות בין חטים בין שעורים דשעורים גם מדינא דגמ' אסור דהן רכין מחטין וממהרין להחמיץ ולכן נהגו כל ישראל לאפות מצה רק מחטין משום שקשין הן והקמח קשה והעיסה

אינה נדבקת כל כך והאידנא חטים שנפלו עליהם מים אנו מחזיקין אותן לחמץ גמור וכ"ש שארי מיני תבואה כמו שיפון שקורין קארי"ן ושעורין וש"ש:

כה שקים שנותנים בהם קמח כל השנה ואף אם נתנו בו רק פעם אחד קמח ורוצה לכבסו וליתן בו קמח של פסח צריכים להתיר קודם הכיבוס כל התפירות שלהם וגם בהקצוות וגם אם יש בהם טלאות צריך להסירן קודם הכיבוס ולכבסן יפה יפה ואח"כ לתופרן ולהניח הטלאות ובוודאי טוב יותר לעשות חדשים כשאפשר דבאמת יש מי שרוצה לאסור אפילו ע"י כיבוס והתרה משום דהקמח נדבק בהם בחוזק (ט"ז סק"ה) אלא שאין הלכה כן ואין המנהג כן שהרי משפשפין אותן בידים יפה יפה (ח"י סק"ך) מיהו עכ"פ יש ליזהר הרבה בכיבוסן ואם לא התיר התפירות אפילו בדיעבד אינו מועיל הכיבוס ופשוט הוא דה"ה כשהיה בהם קמח פסח בשנה זו ולשנה הבאה רוצה לכבסם דצריך להתיר התפירות לעיכובא:

כו כשמוליכים השקים מהריחיים על גבי הבהמה לא בעגלה צריך ליזהר שלא ליתנם על גוף הבהמה אלא ישים תחת השק אוכף או עור עב או בגד עב דאל"כ יתלחלח השק מזיעת הבהמה ונהי דזיעת הבהמה אפשר אינה כמים כדמוכח ממס' מכשירין פ"ו מ"מ אין להקל ואף אם נדמה זה למי פירות הרי אח"כ כשיבא עליהם מים בלישה הוי מי פירות עם מים וממהר להחמיץ כמ"ש בסי' תס"ב והגם שי"ל שזיעה זו כיון שנתייבשה עד הלילה אינה חוזרת וניערת בעת הלישה ואין כאן מי פירות עם מים ובהכרח צ"ל כן דאל"כ למה התיר הטור בשם רבינו פרץ בנשיכת עכברים מטעם מי פירות כמ"ש שם הל"ג בשעת הלישה תהיה מי פירות עם מים אלא בע"כ צ"ל כמ"ש שכבר נתייבש מ"מ אסור לעשות כן לכתחלה ואצלינו לא שייך זה כלל שהרי מוליכין בעגלה ורק ליזהר מאד דע"פ רוב באותו הזמן יש שלגים וגשמים להציע בעגלה מפצים או שקים תחת השקים של הקמח פסח וגם למעלה על השקים לכסות היטב וביחוד עתה שמוליכין בדרכים רחוקים על מסילות הברזל ויש כמה פריקות ומעינות להיות זהיר בכיסוי השקים מאד מאוד ומי שאינו זהיר בזה מכשיל את הרבים ועונות הרבים תלוי בו ותהי עונותיו על עצמותיו והזהיר בזה יתברך מן השמים (עח"י סקכ"ב):

כז וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ז' וכן יזהר לכתחלה שלא להניח הרבה שקים עם קמח. זה על זה במקום שאפשר עכ"ל והנה עתה א"א זה בשום אופן ובאמת אין שום חשש בזה דהנה טעם החומרא הוא שמתוך החמימות ששוכבות זו על זו וילוש מיד יתחממו ויבואו לידי חימוץ (כמ"ש הח"י סקכ"ג) ואצלינו כשמביאים השקים עוד יעברו ימים עד זמן הלישה ולבד זה אנו רואים בחוש דהשקים שלנו שהקמח מונח שם בחוזק והשקים חלקים ואין שם שום חמימות ולבד זה מן זמן לקיחת הקמח לבית האופה יעברו הרבה שעות ולכן אין לנו להזהר בזה כלל:

כח נוהגים לנקר הריחיים משום דזימנין נתנו בהם תבואה לתותה לסולת ונוהגים שהקמח הראשון שנטחן אחר הניקור שומרים אותו עד לאחר הרגל ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחיים דמצוה בו יותר מבשלוחו ורואים הם בעצמם בטחינת קמחיהם ואם א"א לו לילך בעצמו יראו עכ"פ שיהיה איזה בן תורה וירא אלקים בעת הטחינה ויש מי שכתב כשטוחנין בריחיים תבואה לתותה לא יטחנו באותו בית לפסח אפילו בריחיים אחרת כי האבק פורח מזה לזה וקטן לא ישמור את הריחיים (מג"א סקי"א) ואם אין אבק מותר וכבר כתבנו בסי' הקודם כמה דינים וזהירות בריחיים ובכלל א"א לבאר הכל בכתב ובפרט בימינו אלה שנתחדשו כמה מוכנות לריחים אלא הבקי בהם צריך לשמור כל המקומות שמהם יוכל לבא חימוץ אם מפאת הליחות ואם מפאת הבצק המתקבץ שם ואם מצד החמימות וישמע חכם ויוסף לקח וכל זה צריך השגחת ת"ח וירא אלקים:

כט צריך למחון החטים יום או ימים לפני הלישה כדי שיתקרר הקמח וי"א ג' ימים וי"א דדי בלינת לילה והעיקר דצריך מעל"ע לא פחות (עמג"א סקכ"ג וח"י סקכ"ו) ולכתחלה צריך שני ימים מעל"ע (שם) אך בדיעבד אינו מעכב אמנם אם טחנו בע"פ י"א שאסור גם בדיעבד ללוש ביום ע"פ לפי שהקמח בשעת טחינה רותח ומחמם המים והעיסה נוחה להחמיץ ויש שכתבו דגם זה בדיעבד אינו מעכב לפי שמרקדין הקמח קודם לישה ומתקרר (שם סקי"ד) ודע דמדברי הפוסקים משמע להדיא דחימום בלא מים אינו מביא לידי חימוץ ולפ"ז צ"ל מאי דאיתא בירושלמי פ"ג סוף הל' א' דר' אבוה מפקד לטחוניא דלא מיתן קופיא אלין על אלין דלא ירתחן ויחמען אין הכוונה ע"י רתיחה בעצמו אלא ע"י רתיחה והמים שאחריו (וכן מבואר מדברי המגור שהביא הב"י ועמג"א סקט"ו):

תנד באיזה מצה אדם יוצא ידי חובתו. ובו י"ג סעיפים:

א כתב הטור עושין מצה מסלת נקייה ואפילו היא יפה במצות שלמה או מפת הדראה ופירש"י אפילו כולה סובין אבל הרמב"ם ז"ל אסר כולה סובין שכתב בפ"ו אין יוצאין לא בפת סובין ולא בפת מורסן אבל לש הוא העיסה בסובין שבה ובמורסנן ויוצאין בה וכן דעת רב אלפס עכ"ל ביאור הדברים דלא תימא כיון דכתיב

דכתיב לחם עוני צריך שלא יהא סילת קמ"ל דמותר ולחם עוני הוא לעניין הלישה והעריכה והאפייה שלא יהא בהם רק קמח ומים ולאפותה מיד וכך הוא בגמ' (ל"ו:) וכן להיפך אפילו הדראה כלומר פת קיבר שלא תימא שאין זה קרוי לחם קמ"ל דאינו כן דכמה עניים אוכלין כן :

ב אך לרש"י שפירש כולה סובין וודאי תמוה דזה לא הוי לחם כלל לעניין חלה ודין אחד להם (ר"ן) ולהרי"ף והרמב"ם א"ש וצ"ל דגם כוונת רש"י אינו בכולה סובין אלא שעירב סובין הרבה דעכ"ז ראוי למאכל אדם (כ"ח) וגם מדברי הרי"ף נראה שכתב פת הדראה פת סובין ואם כי הרא"ש פירש דברי הרי"ף כהרמב"ם אבל הר"ן ז"ל פירש בכוונתו כרש"י דאי כהרמב"ם ה"ל לומר פת בסובין וכוונתו להרבה סובין :

ג וכתב רבינו הרמ"א בסעיף א' וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדאי דהוה כאשישה עכ"ל כלומר ובגמ' שם תניא לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ע"ש והרבה תימא למה השמיטו כל רבותינו הך דאשישה וגם רבינו הרמ"א כתב וטוב וכו' הלא ברייתא מפורשת היא ואפשר לומר דדחו לה מהלכה דכיון דאפילו כמצה של שלמה כשר כ"ש דזה כשר או אפשר משום דאמרינן שם אשישה אחד מששה באיפה ע"ש ושיעור חלה הוא עשירית האיפה כדכתיב והעומר עשירית האיפה הוא ועומר הוא שיעור חלה וא"כ צריכה האשישה להיות קרוב לשני שיעורי חלה ודבר זה א"א כלל שהרי אין לשין יותר משיעור חלה כמו שיתבאר בסי' תנ"ו א"כ ממילא א"צ לכתוב להך דינא ולזה קאמר רבינו הרמ"א וטוב וכו' כלומר דאפילו במצות שלנו טוב לעשות כן שלא יהא במקצתו דומה לאשישה ואין זה מדינא וכך אנו נוהגים לעשות המצות להסדרים לא גדולות הרבה ואין זה לעיכובא :

ד תנן בפ"ק דחלה עיסת הכלבים בזמן שהרועין אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו' ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח אין הרועים אוכלין ממנה פטורה מן החלה וכו' ואינו יוצא בה ידי חובתו בפסח ופי' הרמב"ם שלשין אותה במורסנה ומתכוין להאכילה לכלבים לא לאדם פטורה מחלה דכתיב באכלכם מלחם הארץ אותן שבני אדם אוכלין ולא מה שבהמות אוכלין ולפיכך אינו יוצא חובת מצה בפסח דמצה בחלה תלוי אמנם בזמן שהרועים אוכלין ממנה כלומר שדרך אותו המקום שאע"פ שעושין להאכילה לכלבים מ"מ דרכן של רועין לאכול ממנה שפיר קרינן בזה באכלכם מלחם הארץ :

ה ורבינו שמשון פי' דה"פ עיסת כלבים כגון שיש בה מורסן הרבה ולכן בזמן שהרועין אוכלין שאין בה כל כך מורסן עד שלא יכלו לאכלה חייבת בחלה ויוצאין בה ידי חובת מצה דמקרי לחם אבל אם אין יכולין לאכלה אין זה לחם והרמב"ן ז"ל פי' ע"פ הירושלמי שאם אפילו היה מסולת רק אם עריכתה ועשייתה אינה כצורת לחם מקרי עיסת כלבים דכך עושין לכלבים בלא צורת לחם וכבר כתבנו ביו"ד ס"ס ש"ל דלא פליגי על הרמב"ם לדינא אלא בפי' המשנה וגם בירושלמי שם יש פלוגתא בזה ע"ש וגם זה לא לדינא אלא בפירושא דמשנה ע"ש :

ו ודע דאע"ג דקמח שלא ניטלה ממנה הסובין והמורסן מצטרף לכזית כמ"ש מ"מ אם ניטל הסובין או המורסן מהקמח וחזרוהו לתוכו אינו מצטרף ויש מי שמסתפק בזה (מג"א סק"ב) ואין כאן ספק שהרי גם לענין חלה כן הוא ומצה תלוי בחלה כמ"ש (ח"י סק"ג) ודע דרש"י ז"ל בספ"ז דשבת פירש דסובין הוא הקליפה הנושרת בשעת הכתישה ומורסן הוא הנשאר בנפה והרע"ב פ"ב דחלה פירש להיפך ע"ש והערוך בערך מורסן פירש דסובין הוא הפסולת הדק של הקמח ומורסן הוא הפסולת הגס ע"ש ולדבריו הקליפה לאו כלום הוא וכנראה שכן תפסו העולם שהרי בנמצא קליפה בפסח בתבשיל אין אנו אוסרים את התבשיל ולדברי רש"י והרע"ב הרי באים לידי חימוץ וכפי' הערוך מבואר בפי' המשנה להרמב"ם פי"א דתרומות (מ"ה) וז"ל מורסן הוא העולה מן הסובין וסובין ידוע עכ"ל כלומר הפסולת הגס העולה מהפסולת הדק וכן הוא בפי' הרא"ש שם שכתב על מורסן הפסולת הגסים ע"ש ובמשנה דשם נתבאר דבתבואה חדשה יש יותר סובין מבתבואה ישנה ע"ש היטב :

ז תנו רבנן לחם עוני פרט לחלוט דאם חליטו הקמח ברותחין דאינו מניחו להחמיץ מ"מ אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח דזהו לחם עשירים ולא לחם עוני וכתב הטור עיסה שבלילתה רכה וחלוטה ברותחים לא מקרי לחם לברך עליה המוציא ואי אפייה בתר הכי בתנור מקרי לחם לעניין המוציא וחלה ויוצאין בה ידי מצה ואם בלילתה עבה וחלוטה ואפייה הוי לחם לעניין חלה והמוציא אבל אין יוצאין בו בפסח ולרב האי יוצאין בו בפסח וכל זה לדין הגמ' אבל הגאונים אסרו כל חליטה עכ"ל וכ"כ הרי"ף והרמב"ם דבזמה"ז ליכא מאן דידע למיחלט הלכך כל מין חליטה אסור ומ"מ אם נפל חטה או שעורה או חתיכת עיסה לתוך תבשיל רותח אפשר דיש להתיר התבשיל ועכ"פ לצרפה לאיזה קולא (עמג"א וח"י סק"ד) :

ח אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה וז"ל הרמב"ם בפ"ו דין ז' אין אדם יוצא ידי חובתו במצה שהיא אסורה לו כגון שאכל טבל או מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו או שגזלה זה הכלל כל שמברכין עליו ברהמ"ז יצא בו ידי חובתו וכל שאין מברכין עליו ברהמ"ז אינו יוצא בו ידי חובתו עכ"ל והרא"ש בפ' כל שעה (סי' י"ח) כתב ג"כ דאינו יוצא במצה גזולה

משום

משום דאינו שלכם דמצה ילפינן מחלה בגמ' (ל"ה .) דבעינן משלכם ע"ש אבל שאולה חשיב שפיר שלכם ויוצא בו (ט"ז סק"ג) וגם בגזולה דווקא כשגזל מצה אבל אם גזל חטים או קמח ועשאו מצה יצא בה ידי חובתו שהרי קנאה בשינוי ודמים לבד הוא חייב לו וזהו לטעם הרא"ש משום לכם :

ט אבל להרמב"ם שתלה הטעם משום ברכה ולפי מה דקיי"ל לקמן סי' תרמ"ט לענין לולב דאפילו אם קנאו בשינוי לא יברך עליו א"כ ה"נ לא יצא חובת מצה להרמב"ם ויש מי שמחלק בין שינוי השם לשינוי מעשה ואינו עיקר (ח"י סק"ו) וכן מוכח בתוס' בכ"מ ואין לומר דברהמ"ז שהוא דאורייתא צריך לברך דהרי הרמב"ם פסק מפורש בספ"א מברכות דאין מברכין ברהמ"ז על דבר איסור והרא"ש חולק עליו וכמ"ש בסי' קצ"ו ולכן תמיהני על רבינו הב"י שבשם פסק כהרמב"ם וכאן פסק כהרא"ש מיהו גם המגיד משנה כתב דבשינוי יוצא ידי חובתו ומשמע דגם להרמב"ם כן ע"ש וצ"ע (ועמג"א סס סק"א) :

י ולכאורה למה לא אמרו רבותינו הטעם משום מצוה הבאה בעבירה אך נראה משום דס"ל דמצוה הבאה בעבירה אינו אלא דרבנן ויש בזה דיעות בראשונים (תוס' סוכה ט'.) ובירושלמי פ"א דחלה (ה"ט) אומר מצה גזולה אסור לברך עליה אמר ר' אושעיא על שם שנאמר ובוצע ברך נאץ ד' הדא דתימא בתחלה אבל בסוף דמים הוא דחייב ליה ופי' הרא"ש שם דהכוונה לכתחלה ודיעבד דבדיעבד יוצא בגזולה והמגיד משנה פי' דבסוף פירושו ע"י שינוי ע"ש ולענ"ד נראה דבתחלה היא ברכה ראשונה שעדיין בידו להחזיר ובסוף היא ברהמ"ז שכבר אכלה וחייב לו דמים ולכן מברך דמאי דהוה הוה :

יא ואח"כ אומר הירושלמי רבי אומר אין עבירה מצוה ר' יוסי אומר אין מצוה עבירה אמר ר' אילא אלה המצות אם עשאן כמצותן מצוה ואם לאו אינה מצוה עכ"ל וכתב הרא"ש ואפשר דהני אמוראי פליגי ואית להו כיון דלא עשאן כמצותן אינה מצוה ואינו יוצא ידי חובתו עכ"ל וטעמם משום מצוה הבאה בעבירה אלא שאומרים בלשונות שונות ולפ"ז משמע דמצוה הבאה בעבירה הוי דאורייתא :

יב הכהנים יוצאים ידי חובת מצה בחלה ובתרומה אע"פ שהיא מצה שאינה ראויה לכל אדם וכן יוצאין במצה של מעשר שני בירושלים דקיי"ל מעשר שני ממון הדיוט הוא בירושלים ולא בגבולין (סוף חלק כרבנן דר"מ) וזהו שפסק הרמב"ם בפ"ג דמע"ש דממון גבוה הוא ובכאן פסק בפ"ו דיוצאין ידי מצה במע"ש בירושלים (לח"מ) אבל אין יוצאין במצה של ביכורים אפילו בירושלים שנאמר בכל משבתיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו ביכורים שאין נאכלין אלא בירושלים אבל מעשר שני יש לו היתר בגבולין ע"י פדייה (ל"ו :) :

יג חלות תודה ורקיקי נזיר שעשאן לעצמו אינו יוצא בהם שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצה בלבד הוא שיוצאין בה יצאה זו שמשתמרת לשם זבח אמנם אם עשאן למכור בשוק יצא בה ידי חובתו שהעושה למכור בשוק דעתו שאם לא ימכור אותם לשם זבח יאכל אותן לשם מצה ונמצא שנעשו לשם מצה (ל"ח :) ואע"ג דא"כ באנו לדין ברירה לומר אח"כ הוברר הדבר שנעשה לשם מצה ובדאורייתא אין ברירה וי"ל דאין זה כברירה דעלמא דהוא אפאן לשם מצוה ואח"כ נתברר הדבר לאיזה מצוה נעשה (ודמי לדברי הר"ן כרפ"ה דנדרים ע"ש היטב ודו"ק) :

תנה דין מים שלנו . ובו י"ג סעיפים :

א דבר פשוט הוא שמים חמים כשילושו בהם עיסה יביאוהו לידי חימוץ ואפילו אין חמימותם רק כחמימות הרוק ולכן אסור ללוש המצה שעל כל ימי הפסח רק במים צוננים ואע"פ שבמקדש כל המנחות נלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (מנחות נ"ה .) אך שאני כהנים דזריזין הן אבל לא כן אנחנו ואסור לנו ללוש בפושרין אלא בצוננין ואף בצונן החמירו חז"ל בס"פ כל שעה ואמרו אשה לא תלוש אלא במים שלנו כלומר שנשאבו ועבר עליהם הלילה אחרי שאיבתן ויש בזה טעמים שונים :

ב רש"י ז"ל פי' לפי שבימי ניסן המעיינות עדיין חמין כבימי החורף לפיכך צריך לצננם לילה אחת לאחר שנתלשו ממקומם וכן מימי הנהרות צריכין ג"כ צינון לילה אחת לפי שהכה עליהם אור השמש ביום והנה לטעם זה עיקר הקפידא שכל הלילה יהיו המים תלושים וישאבם קודם הלילה ויכול לשואבן ביום באיזה עת שירצה רק שיעברו עליהם הלילה בתלוש וקודם אור היום אסור ללוש בהם ויש שכתבו שעיקר הקפידא הוא מחצות הלילה לפי שאז רוח צפונית מנשבת ומקררת ולכן בדיעבד אם אפילו שאבן בלילה רק קודם חצות מותר ללוש בהן למחר ונמצא דלשיטה זו אין עיכוב בשאיבה בבין השמשות ורק לכתחלה הוא אבל בדיעבד אפילו שאבו ביום או בתחלת הלילה מותר אבל כנגד זה יש חומרא לפי שיטה זו שהמים צריכים צינון לילה אחת :

ג אבל רבינו אליעזר ממיץ כתב הטעם לפי שבלילה כל מעיינות ונהרות הם חמין לפי שהחמה מהלכת תחת אופק הארץ הנראה ולכן מחממת בלילה את המעיינות והנהרות ולכן בעלות השחר רואין כמו עשן על הנהרות ולכן אין להמים להיות בלילה במעיין או

בנהר אפילו בתחלת לילה אלא קודם תחלת הלילה לשאבן ואף שבלילה העבר היו במעיין ובנהר אך ביום נצטננו בהיותם במקור אבל כששאבום בלילה אף שנניח אותם למחר ולכמה ימים אינו מועיל מפני שהוציאן חמין והצינון אינו מועיל להם אלא בהיותם יום שלם בנהר ובמעיין שיצטננו מהחימום דלילה ולכן כשם שבלילה אסור לשואבן כמו כן ביום מפני שאנו מצריכין יום שלם לצינון ובהיותם במקורן ולשיטה זו אין השאיבה רק בבה"ש בשעה שאינו לא יום ולא לילה וכנגד זה יש קולא לשיטה זו שמיד ששאבן יכול ללוש בהם את העיסה וא"צ המתנת לילה כלשיטת רש"י :

ד ולכן לכתחלה כדי לצאת ידי שני הדיעות צריך לשאוב המים בין השמשות כדי שיתקררו י"ב שעות במקורן ועל כי א"א לצמצם לכן יהיה קרוב לבה"ש ולא יאפו בהן עד אור הבוקר בין שהם מי בארות או מי מעיינות אי מי נהרות ויכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה ואם הזמן חם יניחם במרתף שהוא קר ואם הזמן קר יניחם באויר כי אז המרתף חם ואצלינו ע"פ רוב הזמן קר ומ"מ באויר אין להניחם דהשמש תזרח עליהם ולכן נוהגים להעמידם בפירהוי"ז שאין שם היסק והקור שולט שם ומעט מכניסין לבית ללוש בהן וכשיכלו מביאין מהפירהוי"ז עוד ובלבד שהפירהוי"ז יהיה עליה גג שלא יכה השמש על המים :

ה לכתחלה יותר טוב כששאבן להכניסן מיד לבית למקום ששם ילינו הלילה כמ"ש ומ"מ כשמוליכן לבית תחת אויר הרקיע יש לכסותן ולא מפני החמה דהא כבר שקעה החמה אלא שלא יפול בהן דבר אמנם אם לא הכניסם מיד לבית אלא באויר מ"מ צריך להשכים ולהכניסם לבית קודם שיזרח השמש ואפילו ביום המעונן דהשמש מכה דרך סדקי העננים וכך אמרו ביומא (כ"ח :) יומא דעיבא כולה שימשא ע"ש ומ"מ אם לא הכניסם בהשכמה ועמדו כך תחת אויר הרקיע אפילו מגולים אם לא עמדו כל כך עד שהוחמו לפי הראות אין זה מזיק אפילו עמדו בשמש (מג"א סק"ב) וזה תלוי לפי ראות עיניו ויש מי שכתב דכשעומדים בבית טוב יותר שלא יכסה המים כדי שיהיה האויר שולט (ח"י סק"ב) :

ו ואם לא הכניסם בה"ש אלא בלילה או בעוד היום גדול ואין לו מים אחרים יש להתיר בדיעבד אחר י"ב שעות (ח"י סק"א) כשיטת רש"י וכן כיון שא"א לצמצם את הבה"ש מוטב יותר להקדים קצת מלאחר קצת (שם בשם מהרי"ל וט"ז) וכשאופין ביום א' בהכרח להכין לכתחלה המים ביום ה' בה"ש דבע"ש ושבת א"א בבה"ש וזהו שכתב רבינו הרמ"א וכשחל פסח באחד בשבת יש לשאוב המים אור י"ג דהיינו ליל ה' עכ"ל וזהו כמו אצלם שהיו אופין בליל פסח כשחל יום ראשון ביום א' ואם שכח לשואבן ביום ה' ישאוב בע"ש מבעוד יום קצת או יאמר לא"י לשאוב בה"ש (מג"א סק"ד) ונ"ל דזהו כשחל פסח ביום ראשון כמ"ש אבל אצלינו שאופין כמה שבועות קודם הפסח בבתי אופים אם לא הכין מים ביום ה' לא יאפה ביום ראשון כלל אלא ביום השני וישאוב ביום א' בה"ש כדינא ויש מקילים (ט"ז סק"ד) :

ז לכתחלה יש לשאוב מן הנהרות ולא מן הבארות מפני שבניסן החמה מהלכת תחת הארץ והבארות חמים אמנם בזמן שהנהרות גדולות מהפשרת שלגים וגשמים טוב יותר לשאוב מבארות דבנהר לעולם חמין מפני השלגים והגשמים ועל כי במדינותינו לעולם כן לכן אנו שואבין תמיד מבארות וזהו לא לעיכובא דבמקום שאין שם רק נהר שואבין מן הנהר תמיד ובמקום שאין שם רק בארות שואבין מבארות תמיד ודע דאע"פ שהמנהג לשפוך המים בעת המת או בשעת התקופה אין לעשות כן במים שלנו דאין לשופכם דשומר מצוה לא ידע דבר רע ואצלינו בשעת התקופה אין מנהג כלל לשפוך המים רק יש שמשימים ברזל ולכן יזהר שלא להשים הברזל בידו לתוך המים דהיד מחממת :

ח לכתחלה יש להדר ששאיבת המים למצה ובפרט למצה של מצוה יהיה ע"י ישראל גדול ושבעת השאיבה יאמר לשם מצת מצוה ולא ישאבו ע"י א"י ולא ע"י קטן כדי לחבב המצוה ולמצת מצוה נוטלין מים מיוחדים ובכלי מיוחדת ורבינו הרמ"א כתב שנוהגין ליקח כלי חרס חדשים ואין לשנות המנהג ובשל עץ אין להקפיד עכ"ל ואצלינו שואבין בשל עץ או בשל מתכות והדליים של מתכות הצבועים אין קפידא כי אין בהם חשש חימוץ בזמה"ז ועוד דצונן ולשעה קלה אין חשש בכל ענין :

ט כתב רבינו הב"י בסעיף ב' י"א שמים המכונסים בסיסטירנ"ה מותר ללוש בהן סמוך לשאיבתן ואין להקל בדבר אם לא בשעת הדחק עכ"ל וזהו מים המכונסין בבנין גדול ומשם הולכים המים דרך צנורות לשארי מקומות והבנין הוא בנוי בגג ורצפה ודפנות ואין החמה נכנס לתוכה ולכן אמרו שמותר ללוש בהם מיד ואין להקל רק בשעת הדחק אמנם יש שלפעמים אינם קרים ואסור ללוש בהם וכן המים שע"י הצנורות בערים הגדולות דינם כמי בארות וצריכין לשואבן בה"ש והמים המעטים שבראשם ישפכם כי הם אינם קרים וכן בהפלאמפע"ס ישפוך מקצת מים הקודמים מטעם זה דמפני שנשארו שם נתחממים קצת :

י עוד כתב בסעיף ד' מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשין בהם עכ"ל דבכה"ג וודאי גם הם נצטננו הרבה ולאו דווקא חד בתרי אלא שתהא הרוב ממים שלנו (מג"א סקט"ו) ויש מתירין גם לערב לכתחלה מים שלא לנו עם מים שלנו דאין זה כמבטל איסור לכתחלה שהרי אין בזה

איסור

איסור אלא שצריכים צינון ובבה"ג נצטננו (סס) והאידנא מקילים הרבה בענין זה דתערובת מים שלא לנו במים שלנו מפני שאופין הרבה ככרים של קמח פסח ביום אחד ונתמעטו המים שלנו ובהכרח לערבן ועוד דמפני שאצלינו במדינות הצפוניות אנו רואים בחוש שהמים קרים מאד קודם הפסח ולכן מקילים בהתערובות:

יא אם עבר ולש העיסה במים שלא לנו הרי"ף והרמב"ם בפ"ה דין י"ד אוסרין גם בדיעבד וכ"כ הבה"ג אבל רש"י והרא"ש התירו בדיעבד וי"א דבשוגג מותר ובמזיד אסור ובשעת הדחק כגון שאין לו מים אחרים מותר ללוש בהם כשהיה בשוגג ואם כבר עבר ולש במים שלא לנו בשוגג מותר אפילו שלא בשעת הדחק והיינו שיש לו מצה אחרת מיהו זהו וודאי שלא יקח מצות אלו למצות מצוה בלילה הראשונה שאינם מהודרים ולבד זה יש מהראשונים שאומרים דכל עיקר האיסור ממים שלא לנו הוא רק על מצת מצוה כמ"ש הטור בשם הרי"ץ גאות והעיטור ע"ש ודע דמי גשמים לא הוזכר כלל בדין זה ונ"ל דמי גשמים צריכין וודאי שהייה י"ב שעות שאנו רואים בחוש שכמה פעמים יש בהם קצת חמימות:

יב דבר פשוט שאסיר ללוש במים חמין אפילו רק נתחממו בחמה ואפילו חמין שכבר נצטננו אסור ללוש בהם (מג"א סקי"ב) מפני שעדיין נשאר בהן כח החמימות קצת וכן אסור ללוש במים שנתנו בדוד גדול שנחושתו עבה ותלוי על מקום האש אע"פ שעתה אינו מתחמם מ"מ מים צוננים שנותנים לתוכו נעשו פושרין מפני שמחזיק חמימות לאיזה ימים ואם עבר ולש במים אלו אפילו בשוגג ואפילו בשעת הדחק וגם שלא למצת מצוה אסור בדיעבד ולא דמי למים שלא לנו שהוא חומרא בעלמא אבל באלו יש חשש גדול מחימוץ ממש ולכן אין להם שום היתר בשום פנים וכן הדין כשלש במים פושרין ואסור גם בדיעבד:

יג אסיר ליתן מלח במצה מפני דהמלח מחמם העיסה וכן פלפלין וכן המנהג הפשוט ואין לשנות ואפילו בדיעבד אסור וכ"כ המרדכי דהאוכל מצה מלוחה כאוכל חמץ ע"ש אמנם אם נפל גרגיר מלח לתוך העיסה אין לאסרה דזה הגרגיר לא תחמצה ורק יזהר לאפותה מיד ואם לש המצה בקצת ושומשמים ומיני תבלין שאינן חריפים אין לאסור המצה כיון שיש בה טעם מצה ומיהו למצת מצוה אין יוצאין בה דאין זה לחם עוני ומ"מ לכתחלה אסור ליתן בהעיסה שום תבלין לפי שיש בהם קצת תירוד ומחממין העיסה ורק מלח ופלפלין גם בדיעבד אסור ויש מי שאומר דפלפל אפילו קורט אחד מחממת כל העיסה וכן סיד כיוצא בזה (מג"א סקי"ט) וזהו כשנלוש בתוכו אבל נפל על העיסה יסלקנו (סס) וכן זנגבי"ל ונעגלא"ך וכרכום שקורין זאפרע"ן הם חדים מאד ואוסרים אפילו במעט מהם כשנלוש בהעיסה (סס):

תנו שיעור כמות לישת המצות. ובו ה' סעיפים:

א אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהוא עשרון עשירית האיפה והם כשיעור מ"ג בצים וחומש מבצים בינוניות של ביצת תרנגולת וכיצד ישער יקח כלי מלא מים ויערה המים לכלי אחר ריקנית ויתן המ"ג בצים בהכלי הראשונה ואח"כ יחזור וישפוך המים בחזרה מכלי השנייה להראשונה והמים הנשארים בהשנייה הם מדת הבצים ומעט יוסיף עליהם כדי חומש ביצה וכשיעור זה כלומר כלי המחזיק כשיעור אלו המים הנשארים הם שיעור חלה ואצלינו מוחזק ג' ליטרות קמח לשיעור חלה וביו"ד סי' שכ"ד נתבאר עוד בזה ע"ש:

ב וטעמו של דבר משום דאע"ג דיש שיעור לעיסה המונחת בלי עסק בכמה זמן תתחמץ כמו שיתבאר בסי' תנ"ט מ"מ לכתחלה אין להניח את העיסה בלי עסק אף רגע אחת כמ"ש שם ושיערו חכמים שעיסה שהיא בכמותה יותר משיעור חלה לא יספיקו הידים לעסוק בכל העיסה ובהכרח שמקצת עיסה תהיה בלי עסק אבל בשיעור חלה תוכל לעסוק בכל העיסה בבת אחת ואע"ג דבלחם הפנים היו לשים שתי עשרונים בפעם אחת שהרי כל חלה היתה כשיעור זה כמפורש בתורה אין למידין ממקרש דכהנים זריזים הם ולכן בדיעבד כשלשו יותר משיעור זה אין אוסרין אותה דנהי שמקצת היה בלא עסק מ"מ לא יגיע לשיעור חימוץ ויש שלכתחלה לשים יותר מכשיעור ואסור לעשות כן ואף שחכמי צרפת אסרו גם בדיעבד כמ"ש הטור מ"מ הרמב"ם והרא"ש והטור והש"ע הכשירו בדיעבד וכן הלכה (מה שהשיג המג"א על הרא"ש בסק"ו עח"י סק"ט שדהה זה):

ג והטור כתב שאחד מגדולי הקדמונים היה אומר ששיעור זה אינו אלא בימיהם שהתנורים היו קטנים אבל עכשיו שהתנורים גדולים עדיף טפי ללוש עיסה גדולה ולא הודו לו ע"ש כלומר שסובר דטעם גזירה זו אינו מפני הלישה אלא מפני שעיסה גדולה לא תכנוס לתוך התנור ויצטרכו להמתין במקצת עיסה עד שתאפה הקודמת ובתוך כך תתחמץ אבל בתנור גדול עדיף יותר עיסה גדולה כדי שהתנור תהיה מלא פת ותאפה יפה (כ"נ"ה י"ז.) ואולי זהו הטעם למי שלשים לכתחלה יותר מכשיעור שהזכרנו בסעיף הקודם אבל דחו דבריו משום שהטעם הוא מפני הלישה כמו שבארנו:

ד המדה שמחזקת כשיעור חלה ימלאנה בקמח בלא גודש דצריכה להיות מחוקה ולא גדושה דאם תהיה גדושה הלא יהיה יותר משיעור חלה ושיעורה כתב

רבינו

רבינו הב"י דשיעורה מקמח חטה מצרית תק"ך דרהיי"ם מצרים בקירוב ולא ידענו שיעור זה ולא ידחוק הקמח בהמדה דא"כ לא ילוש יפה ויבא הקמח להתבשיל ויתחמץ .רק ימדוד בפיזור כדרך המוכרים ולא יניח ידו על הקמח ולא יעשה כן אף אם לא ירבה בהשיעור ביותר משיעור חלה דאל"כ בלא"ה אסור לכתחלה וטוב לומר בשעת נתינת הקמח וכן בשעת נתינת המים להקמח לשם מצת מצוה :

ה אע"פ שאסור למדוד ביו"ט קמח ללישה מ"מ אם אופה ביו"ט של פסח מותר למדוד כדי שלא יאפה יותר משיעור חלה דזהו מדידה דמצוה ויש אוסרים דאין המדידה מעכבת דאם יחסר מעט או יוסיף מעט אין עיכוב בדבר ויקח כפי אומד הדעת והכי נהוג :

תנז כיצד נוהגין בהפרשת חלה במצה . ובו י"ד סעיפים :

א כיון שאסור לאפות יותר משיעור חלה וממילא דאופין מעט פחות ואם כן אין בכל עיסה שיעור חלה ואסור לפרוש ממנה חלה ושמא תאמר נפריש בלא ברכה מפני הספק אך גם זה א"א דשמא אח"כ יתן מצה שמכמה עיסות לתוך כלי אחת והכלי יצרפן לחלה ויתחייבו מדינא בחלה והוא יסבור שכבר לקח חלה ואם לא היה בכל אחת כשיעור הרי החלה שנטל אינו כלום ונמצא שיאכל טבל ולכן אין להפריש מכל עיסה בפ"ע וכיצד יעשה אם יש הרבה עיסקים ועושים כמה עיסות יקח שתי עיסות וידבקם זו בזו במקצת כדין המבואר ביו"ד סי' שכ"ה ואם העיסות קשים יניח קצה האחת על קצה השנית ויחתוך משתיהם חלה ויברך וישליכה לתנור אמנם זהו דבר רחוק להפריש מן העיסה כי הזמן בהול שמא תתחמץ העיסה ולכן אף שלכתחלה מצוה להפריש מן העיסה מ"מ במצה נהגו כל ישראל להפריש אחר האפייה מהטעם שנתבאר :

ב וכיצד יעשה יתן כמה עיסות כלומר המצות האפויות מכמה עיסות לתוך סל אחד או לתוך שאר כלי שיש לה אוגניים והכי קיי"ל דהסל מצרפן לחלה כמו לישה ויטול חלה ממצה אחת ויצא על כולן ויזהר שלא יצאו מאוגני הכלי דאלו שיצאו אין הסל מצרפן אא"כ נתן עליהם סדין מלמעלה שהסדין תקיף כל המצות וזהו ג"כ כמו צירוף כלי ובנתינת סדין א"צ לכלי וכן אפילו אם היה בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מאחת על כולן יכול לעשות כן ובכה"ג א"צ אפילו צירוף כלי אלא שיהיו סמוכות זו לזו ואע"ג דחלת ח"ל א"צ הקפה דקיי"ל חלת ח"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש זהו בעיסה אחת אבל לא בשני עיסות :

ג ונמצא לפ"ז ג' מדרגות אם יש בעיסה כשיעור חלה ואפאה יכול לאכול ואח"כ יפריש וזהו בח"ל ולא בא"י כמ"ש ביו"ד שם ואם היו שני עיסות או יותר ורוצה להפריש מאחת על כולן אסור לו לאכול עד שיפריש תחלה ומסמיך כל המצות זל"ז ומפריש מאחת על כולן וא"צ צירוף כלי ואם אין בכל עיסה כשיעור חלה צריך צירוף כלי או כיסוי סדין כמ"ש וקודם שמצרפן בכלי אחת מותר לו לאכול מכל אחת שהרי פטורין מן החלה אבל לאחר שנתנן בכלי אחת או כיסן בסדין אסור לו לאכול מהן עד שיפריש חלה וכלל גדול הוא דזה שחלת ח"ל א"צ היקף זהו רק כשנלושו בעיסה אחת :

ד ולפ"ז אצלינו שאין אופין שיעור חלה בכל עיסה יזהרו מאד לצרפן כולן בכלי אחת ולא בשני כלים ואם אין נכנסין בכלי אחת יסמוך השני כלים זל"ז ויפרוש סדין על שני הכלים ויטול חלה אחת על הכל ויזהרו ליטול חלה מיד ולא להניח עד ע"פ דשמא ישכח וביו"ט אסור להפריש וגם שלא יבא לידי קלקול וכך עושים הנשים הצנועות :

ה ולפ"ז אם אירע שחלקו המצות בשני כלים ונטלו חלה מכלי אחת ומהשנית לא נטלו אותה הכלי אין לה תקנה משום דא"א לו להפריש מהכלי השניה דשמא יטול מאותה עיסה שנטל בכלי הראשונה והרי היא פטורה כיון שנטל מאותה עיסה ונמצא שמפריש מן הפטור על החיוב אמנם אם נטל בראשונה רק ממצה אחת יש לזה תקנה והיינו שיטול מן השנייה מכמה מצות באופן שיש בהן אחת שוודאי אינה מעיסה הראשונה כגון שמכל עיסה יוצא עשרה מצות יקח מאחד עשר מצות וכן כל כיוצא בזה אבל אם נטל מכמה מצות אין לשניה תקנה עד שיאפה עוד עיסה קטנה ויצרפה בתוך כלי השנייה ותתחייב בחלה ויטול ממנה על כל הכלי השנייה :

ו אמנם אם ירצה ליקח מכל מצה ומצה פשוט הוא שא"צ לאפות עיסה חדשה וכן הדין אם אפו הרבה עיסות וממקצתן נטלו חלה וממקצתן לא נטלו ואח"כ נתערבו כולן דא"א להפריש מאחד או משנים או יותר דשמא יפריש מאותן שכבר ניטלו חלתן ומפריש מן הפטור על החיוב דג"כ נצרך לכל התקנות שנתבארו ובזה אין חילוק בין היה בכל אחת שיעור חלה או לא היה וזהו שכתב רבינו הרמ"א ואם לקח ממקצת העיסות וממקצת לא לקח ונתערבו צריך ליקח חלה מכל אחד ואחד או ילוש עיסה אחרת ויקח ממנו ג"כ על אותן שנתערבו ואם מכיר מצה אחת שחייבת בחלה נוטל ממנה על האחרות עכ"ל ופשוט הוא :

ז ולכן כשגובין מצות מכל בעה"ב קודם הפסח שיש שכבר הפרישו חלה ויש שעדיין לא הפרישו מפני שיש שמתינין עד ע"פ ממילא שא"א להפריש חלה

מהנקבצות דשמא יפריש מאותן שכבר נפטרו והוה מפריש מן הפטור על החיוב ולכן בהכרח לאפות עוד עיסה ולצרפה לכל המצות וליטול ממנה על כולן וכן המנהג פשוט אצלינו כשמקבצין מצות למעות חטים מכל בעה"ב שנים וג' מצות :

ח ודע שיש מי שסובר שכשם דבעיסה אחת אוכל והולך ואח"כ מפריש כמו כן בעיסות שלא היה בכל אחת כשיעור ונתחייבו על ידי צירוף סל גם כן אוכל והולך ואחר כך מפריש דצירוף סל הוה ממש כלישה אחת (הגר"ז סעיף י' בשם ב"ח ופר"ח) ויש חולקין בזה וס"ל דבזה אסור לאכול קודם הפרשה וצריך לתרום דווקא מן המוקף ורק בגלוש יחד א"צ מן המוקף ולא כשנצטרפו ע"י צירוף סל (שם בשם ח"י) וכן נראה עיקר שכן משמע מתוס' וראשונים דצירוף סל אינו מועיל רק לחייבן בחלה ולא דליהוי ממש כעיסה אחת לענין אוכל והולך ואח"כ מפריש :

ט והנה כששכחו ליטול חלה קודם הפסח וביו"ט הא אסור ליטול חלה אם נתחייב בחלה קודם יו"ט כמ"ש בסי' תק"ו ולכן אם הצירוף סל היה ביו"ט ולא מקודם היה מותר ליטול חלה ביו"ט כיון דהחיוב בא ביו"ט כשלא היתה בכל עיסה כשיעור חלה ועד יו"ט היו מפוזרים וביו"ט הניחום בכלי אחת אך דבר זה לא שכיח וע"פ רוב אחר האפייה מניחים אותם בכלי אחת וא"כ נתחייבו מעיו"ט וכיצד יאכל ביו"ט לפי דיעה אחרונה שבסעיף הקודם דמה שע"י צירוף סל לא אמרינן אוכל והולך ואח"כ מפריש ואפילו לפי דיעה ראשונה אינו אלא כשכל המצות הונחו בכלי אחת אבל אם חלקן בשני כלים גם לדיעה זו אין תקנה שיאכל ביו"ט מכלי אחת ובמוצאי יו"ט יסמיך כלי לכלי ויכסן בסדין ויטול חלה דשמא יטול אז מהכלי השניה והיא לא פטרה את מה שאכלו שהרי לא היו בכלי אחת אך בזה יש ליזהר שיטלו חלה מהכלי שאכלו ביו"ט אמנם כבר כתבנו שהעיקר כדיעה אחרונה :

י ולכן התקנה לזה שיאכלו ביו"ט מצות שלימות ולהניח מקצת מכל מצה ולאו דווקא שלימות אלא כלומר חתיכות גדולות ולשייר מעט מכל חתיכה ובמוצאי יו"ט להניח השיורים בתוך כל המצות שיהיו כולם בכלי אחת או בכיסוי סדין ויטול חלה מן השיורים וממילא דוהו כחלת ח"ל שאוכל והולך ואח"כ מפריש כיון שמשייר מכל מצה שאוכל ואין חובה ליטול דווקא מן השיורים אלא דעדיף יותר כשיטול מן השיורים :

יא האמנם מה נעשה להמצה הכתושה לאכול ממנה ביו"ט שהרי יש בה מכמה עיסות ושמא מה שיאכל יהיה מעיסה אחת שיאכלנה כולה וכשיטול במוצאי יו"ט חלה הלא לא תפטור את מה שאכלו ביו"ט מן הכתושין ולאפות עיסה ביו"ט ולצרפה כמ"ש אין אנו מורגלים בזה לאפות מצה בפסח עצמו ואצל ההמון הוה זה כדבר תמוה ולכן אם ביכולתו לשאול על יו"ט מצה כתושה משכנו ושישלם לו בחוה"מ כשיטול חלה מה טוב ואם לאו בהכרח שיאכל ולשייר גם מהכתושים ולצרפן במוצאי יו"ט להמצות ויטול מכולן חלה אחת ואע"פ שיש חשש שכתבנו שמא יאכל מעיסה אחת אמנם בהכרח צריך לסמוך על סברת יש בילה בדבר דק והוה כל הכתושין כחתיכה אחת (כנלע"ד) :

יב ודע שיש מחלוקת בצירוף סל אם צריך שינגעו המצות להדדי או אפילו מונחים מפורדים שאין נוגעין זה בזה והמנהג הפשוט שכולם נוגעים זה בזה אך מעיקר הדין נראה שא"צ נגיעה וזהו כשאין בכל אחת כשיעור אבל אם יש במקצתן שיעור חלה צריכין נגיעה מדינא (עח"י סק"ז) ואין חילוק בברכת החלה בין פסח לכל ימות השנה ותמיד מברכין אקב"ו להפריש חלה ויש שבפסח מברכין להפריש תרומת חלה ואין המנהג כן אצלינו (עמג"א סק"א בשם דרישה) :

יג הלש עיסה ביו"ט של פסח כיצד יעשה בהפרשת חלה דאם יפריש מהעיסה הלא אסור לו לאפות ביו"ט מפני שאינה ראויה לאכילה לכהן שכולנו בחזקת טמאים בזמה"ז ולשרוף החלה ג"כ אסור ביו"ט שאין שורפין קדשים ביו"ט ולהניחה כך תחמיץ ולפיכך לא יפריש חלה מהעיסה עד אחר האפייה שהרי ביכולתו ליטול חלה מעט מכל אחת וממילא דכולם מותרים באפייה ואז אם אפילו אח"כ יטול חלה שלימה לחלה על כל הפת לית לן בה (רס"י מ"ו.) ואם שכח וקרא לה שם בעודה עיסה יטילנה לצונן שלא תחמיץ ויעמדו המים במרתף (עמג"א סק"ו שכתב ג"ע אם יש לסמוך על זה בזמה"ז ותמה עליו הח"י בסקי"א) :

יד וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ב' דאם יש כהן קטן שלא ראה קרי או גדול שטבל לקריו מותר לאפות החלה בשבילו וי"א שאין מאכילין חלה בזמה"ז לשום כהן עכ"ל וביאור הדברים הוא ביו"ד סי' שכ"ב ואין אנו עושין כן לכן אין להאריך בזה עוד כתב די"א שמותר ביו"ט ללוש פחות מהשיעור כדי לפטור עצמו מן החלה עכ"ל ואין אנו אופין ביו"ט :

תנח לישת המצות בערב פסח. ובו ד' סעיפים :

א כתב הטור אין מתחילין להתעסק בפת בי"ד עד אחר ו' שעות ואיתא בתשובה מעשה באחד שאפה קודם וכו' ואסרו רבותינו המצה דאיתקש לפסח (על מצות ומרורים) וכיון דפסח אינו נשחט עד אחר ו' שעות אף מצה כן אבל רבינו אליעזר הגדול ורבינו שמואל הכהן התירו אך לכתחלה יש ליזהר משום חביבה מצוה בשעתה

בשעתה ואבי העזרי הביא בשם תוספתא יוצאין במצה ישינה וכו׳ וכתב דירושלמי פליג וכו׳ וכיון דירושלמי אוסר ראוי להחמיר וכו׳ ושבת שחל בע״פ יאפו במו״ש וכו׳ וא״א הרא״ש ז״ל היה אופה מע״ש וכו׳ עכ״ל וכיוצא בזה כתבו המרדכי בספ״ק דפסחים וא״ז הגדול (סי׳ ר״נ) ומסקי להיתר ע״ש :

ב ומאד מאד תמוה דעת האוסרים דההיקש לפסח אינו אלא לאכילה ולא לעשייה דאל״כ לידחי שבת כמו פסח ועוד דמשנה מפורשת היא שיוצאין בחלות תודה וחלות תודה אסור לאפות בע״פ מפני החמץ שבה וגם בירושלמי מפורש להיפך והוא בפ״ב (הל׳ ד׳) שאומר מפני שלא דקדק בהמצה אבל אם דקדק כשר וכבר השיבו טענות אלו על האוסרים וקצת יש ליישב דהנה ההיקש אינו אלא לראב״ע דס״ל הפסח אינו נאכל אלא עד חצות ואמרינן בשלהי פסחים אמר רבא לדברי ראב״ע אכל מצה אחר חצות לא יצא ידי חובתו דאיתקש לפסח ע״ש ולפ״ז אפשר לומר דמשנה דחלות תודה והתוספתא והירושלמי אתיין כר״ע דפסח נאכל כל הלילה ולפ״ז א״צ היקש לזמן האכילה שהרי כתיב בערב תאכלו מצות דמשמע כל הערב ולכן לראב״ע דצריך היקש ממילא מקשינן גם לאפייה ולר״ע אינו כן והרמב״ם בפ״ו פסק כר״ע והתוס׳ ספ״ב דמגילה וספ״ה דזבחים פסקו כראב״ע ולפ״ז י״ל דאלו הגאונים סברי כתוס׳ ולכן הרמב״ם לא הזכיר זה כלל ואי קשיא דא״כ גם אפייתה תדחה שבת ל״ק כלל משום דגם לחמי תודה וכל המנחות אין דוחין שבת :

ג ויותר נלע״ד משום דזה ידוע שבזמן הקדמון לא היו אופין כל המצות קודם הפסח אלא היו אופין בכל יום מימי הפסח פת ליום זה עד שהטור כתב לדבר חידוש וז״ל ואני ראיתי בברצלונא מהמדקדקים שהיו אופין כל מה שצריכין למועד מקודם המועד שאם יתערב עמו משהו מחמץ יתבטל קודם איסורו עכ״ל וזהו כמנהג שלנו וכתב זה לדבר חידוש ולכן כשהיו אופין בכל יום ולאכול פת חמה א״כ למה יגרע מצת מצוה שלא יאפו אותה סמוך לאכילה והיינו אחר חצות ומה גם שכתבו דבמרור יש ארס והחמימות מבטל להארס (ח״י סס) ולכן אפו סמוך ללילה וגם משום חביבה מצוה בשעתה וגם כדי שיהנו מהמצה בערב דפת חמה טוב הרבה יותר מפת צוננת דהם אפו מצות עבים לא כשלנו והצונן קשה לאכילה והוה הידור מצוה וההיקש שאמרו הוא לאסמכתא בעלמא ולזכרון לקרבן פסח וזה שאסרו למי שאפה קודם שש הוא למיגדר מילתא כדרך הקדמונים שהיו זריזין במצות וזהירים במנהגי ישראל אבל אצלינו שאופין קודם הפסח אין טעם למנהג זה ולכן באמת האידנא רק קצת מהמדקדקים נוהגים בזה וכל ישראל אין יודעין מזה כלל (כנלע״ד) :

ד וז״ל רבינו הב״י נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בע״פ עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח ובי״ד שחל בשבת לשין בע״ש אחר שש שעות עכ״ל והיה להם עוד מנהגים שהיו אופין הג׳ מצות של הסדר מעשרון אחד והיו מסמנים עליהם לידע איזהו ראשון ואיזה אחרון וכמ״ש בסי׳ תע״ה והיו אופין עוד מצות ונקראו ספקות כלומר אם הראשונות יפסלו יהיו אלו תחתיהם ובעת שהיו אופין ביו״ט היה אסור לאפות מיו״ט ראשון לשני ועל כי אצלינו אינם כל אלה לכן אין מהצורך לכותבם (עמ״ע סל הגר״ז סכיארס ואולי בימיו היה עוד זכר לזה ולא כן עתה) :

תנט דיני לישה. ובו ט״ז סעיפים :

א אין לשין עיסה של מצה בחוץ במקום שהחמה זורחת שם מפני שחום השמש מחמם העיסה ובקל תבא לידי חימוץ אבל במקום הצל מותר ללוש אפילו תחת אויר הרקיע וזהו כשאינו יום המעונן אבל ביום המעונן אסור דיומא דעיבא כולי׳ שימשא (יומא כ״ח.) שהשמש בוקעת בכל סדקי העננים ואם עבר ולש תחת השמש ונראה שנתחמם קצת גם בדיעבד אסור (עכ״ח) ונלע״ד דביום המעונן במדינות הצפוניות שלנו מותר בדיעבד שאנו רואים בחוש שאין שם חמימות ובפרט קודם הפסח שאז עדיין האויר קר אצלינו :

ב וכן יש ליזהר מללוש בבית נגד חלון פתוח ולא מיבעיא כשהשמש נכנס בהחלון אלא אפילו אין השמש נכנס בחלון משום דחיישינן שמא יתכסו השמים בעבים ולאו אדעתיה דכבר נתבאר דיומא דעיבא כוליה שמשא אבל בחוץ לא חיישינן לזה משום דוודאי ירגיש כשתתכסה השמש משא״כ בבית לא ירגיש וכתבו דדווקא בחלון פתוח אבל אם אין החלון פתוח אף שהשמש נכנס דרך החלון בהזכוכית של החלון מותר ללוש (ח״י סק״ג) ואע״ג דלעיל סי׳ תנ״ה לענין המים אסרנו בכה״ג מים שאני דנתחממים מהר משא״כ העיסה אינה מתחממת בכה״ג (סס) :

ג ויראה לי דדיני חלון שנתבאר לאו כללא הוא וזה לא נזכר בגמ׳ והפוסקים כתבו לפי אויר מדינותיהם ואנחנו במדינתינו אנו יודעים בחוש דלפעמים השמש מכה בזכוכית החלונות עד שמחממת הרבה העיסה שעל השלחן שהנשים עורכות ומחוייבים לסתום הזכוכית של החלונות באיזה דבר אם לתלות איזה מכסה על החלון או לסתום בהדלתות שמבחוץ שקורין לאדי״ן וכן להיפך אנו רואים בחוש דכשהחדר קטן ומפני ההסק התמידי רבה החמימות בההדר עד שנוטל זיעה מהעוסקים ונחלשים ואין להם כח לעסוק וכשפותחים חלון ינשב הרוח ויקרר האויר ויתחזקו העוסקים

העוסקים וגם על הבצק תעבור הרוח ותקררה ובלבד שלא תהא השמש כנגדם וכן המנהג:

ד אם לשין המצה במקום זה ונושאין לאפותה בבית אחר הרחוק ממקום זה לא ישא את המצות מגולים תחת אויר הרקיע אלא יכסה אותם באיזה דבר קל ואם יש חשש שנדבק קצת בצק להכיסוי לא יכסה בה פעמים הרבה (מג"א סק"ב) וכן המים או הקמח לא ישא תחת אויר הרקיע בלא כיסוי ולא ילוש סמוך לפי התנור מפני החום העולה לשם מפי התנור ואצל דופן התנור ג"כ אם עולה הכל מדופן התנור אסור ללוש שם ואם לאו כגון שהדופן עב ואין בצד החצון של הדופן חום הרבה מותר והכל לפי ראות עיניו (עת"י סק"ט) וכן יש ליזהר אצלינו שמשימים המצות לתנור ע"י קנים דקים למהר להשים המצות לתוך התנור ולבלי להשהותם על הקנים שיש בהם חמימות ובקל שתבא לידי חימוץ וגם חובה להכין הרבה קנים כדי שאם יתחיל האחד להתחמם יעמידנו במקום קר שיתקרר ויקח קנה אחר מצונן עד שיתחמם קצת ויעמידנו במקום קר ויקח קנה אחר וכן יחליף כסדר עד שלא יבא הקנה לידי חמימות ויזהרו שגם העריכה שקורין וועלגערי"ן וגם הסטופלע"ן שקורין רעדלע"ן לא יהיה אצל התנור וטוב שעסק המצה יהיה בחדר גדול שהאויר שולט שם:

ה לכתחלה לא יניחו העיסה בלא עסק אפילו רגע אחת דכל זמן שמתעסקין בו אפילו כל היום אינו מחמיץ ועסק מקרי לישה ועריכה והסטופלע"ן אם הם בחוזק מקרי עסק ואם ברפיון לא מקרי עסק ויזהר מלהשים היד על המצה הרבה דהיד יש בה חמימות וכמה תשהה העיסה בלא עסק ותבא לידי חימוץ כתב רבינו הב"י בסעיף ב' דהוה רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה וזהו י"ח מינוטי"ן וטעמו משו' דבגמ' (מ"ו.) אמרו שיעור הילוך מיל ומהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות שהם ארבעים מילין דבכל פרסה ד' מילין והיום הוא י"ב שעות ונמצא דמגיע לכל שעה ג' מלין ושליש מיל ומיל הוא אלפים אמה ובכל שעה יש ששים מינוטי"ן ומגיע לכל מינו"ט מאה ושנים עשר אמות בקירוב ומגיע לי"ח מינוטין שני אלפים אמה וי"ב אמה לפי חשבון מאה ושנים עשר ואינם בשלימות רק בקירוב והוי אלפים אמה בצמצום ושיעור שעה הוא חלק כ"ד מן מעל"ע שלם דהיינו יום ולילה:

ו אבל הרמב"ם והרע"ב בפי' המשנה פסחים פ"ג כתבו דשיעור מיל הוא שני חומשי שעה וזהו כ"ד מינוטין דחומש מששים מינוטין הוי י"ב ושני חומשין הוי כ"ד דאינהו חשבי מהנץ ועד השקיעה הי"ב שעות וההילוך הוא ל' מילין דעשרה מילין הולך קודם הנץ ולאחר השקיעה כדאיתא בפסחים [צ"ד.) ונמצא שכשתחלק ל' מילין לי"ב שעות שהם ששים חומשי שעה יגיע לכל מיל שני חומשי שעה וכ"כ המהרי"ל (מג"א סק"ג) ולפי' זה הסכימו הגדולים שכן עיקר ודיעה ראשונה מוכחש בחוש (ח"י סק"י והגר"א סק"ה והגר"ז סעיף י') אלא שמ"מ יש להחמיר לכתחלה כסברא הראשונה (הגר"ז) והנה בכאן הריעה האחרונה הוי קולא אבל לענין מליחת בשר הוי חומרא דשיעור מליחה הוא כשיעור הילוך מיל וא"כ לדיעה ראשונה די בי"ח מינוטי"ן ולדיעה אחרונה צריך כ"ד מינוטי"ן ועמ"ש ביו"ד סי' ס"ט:

ז ויש להחמיר ולמהר בענין עשיות המצות שהרי יש מי שסובר שאסור לשהות כשיעור מיל מתחלת הלישה עד האפייה כלומר עד הנחה בתנור וחשבינן בהזמן הזה גם מה שעסקו בהעיסה (כ"מ בשם ריא"ז) ועם כי אין הלכה כן מ"מ במצה ראוי להחמיר ועוד דזהו וודאי גם אליבא דדינא שא"צ שתשהה בלא עסק כדי הילוך מיל רצופים אלא אפילו השהה מעט וחזר ועסק והשהה מעט מצטרפין השהיות אם היו ביחד כדי הילוך מיל וכ"ש אם הבצק מונח במקום חם שמדינא ממהר להחמיץ בהרבה פחות משיעור מיל וכן אחר שנתעסקו בהבצק ונתחמם בידים ממהר להתחמיץ קודם הילוך מיל ולכן יהיו מהירים וזריזים באפיית המצות ואין להתחיל להעריך המצות עד שיגרופו התנור כדי שלא תהיה העיסה בלא עסק:

ח זהירות הרבה יש במצה והיינו שהעריבה שלשין בה אם היא של חרס צריך בכל רבע שעה עריבה חדשה שהרי א"א לנקותה ולכן אנו לשין בשל נחשת או נחשת מוזהב שקורין מע"ס שהם חלקים ובקל לרוחצם ולנקותם ויזהרו שלא יהא בהם טלאי שבסדקי הטלאות נטמן מעט בצק וכשיעשו שנים וג' עיסות יחליפו באחרת והראשון ינקוהו וגם יזהרו שמי שנותן הקמח מהשק לתוך המידה לא יתן המים והמים לא יעמדו אצל השק של קמח והאשה הלשה תנקה ידיה תדיר וכשתלוש תהיה עיניה בהעיסה ולא תדבר עם נשים אחרות באופן שהלישה הוא כלאחר יד ותזהר ללוש היטב שלא ישאר קמח בהעיסה:

ט ותזהר כשהעיסה רכה לבלי להוסיף בה קמח מפני שאותו הקמח אינו נלוש יפה ושמא לא יתאפה יפה וכשיפול במרק יתחמץ ולא הותר להוסיף קמח רק כל זמן שלא נתערב הגיבול אבל כשנתערבה ונעשית עיסה אסור להוסיף וכיצד יעשה כשהעיסה רכה יגבול עיסה קשה אחרת ויערבנה עם הרכה דעיסה בעיסה מותר לערב שהרי שניהם נלושים יפה ופשוט הוא דדוקא אחר יעשה עיסה הקשה אבל האשה שלשה אין לה לעשות שתי עיסות כאחת שאין הידים מספיקות לזה אבל שתי עריכות שהם עיסות מועטות יכולה לעשות שתים כאחת אחת בידה הימנית ואחת בהשמאלית ויזהרו שלא להשהות עיסה וכלי הגלגול שקורין קאצילק"ע תחת השחי ששם המקום מחומם וכן יזהרו לנקות תדיר השלחן שעורכין שם והגלגל והידים מפרורי בצק הנדבק שם ונהגו לדקור המצות בגלגל

בגלגל ברזל שקורין רעדי"ל והמצות נתונות על מתכת שקורין בלע"ך ויזהרו העוסקים שלא יאכלו לחם חמץ בעת שעוסקים בהמצות ויאכלו מיני קטניות או תפוחי אדמה וכיוצא בהם והבא לטהר מסייעין אותו :

י אם הוסיף קמח בעיסה אין לאסור בדיעבד רק יזהר ללושם יחד יפה יפה (עח"י סקכ"ז) ואם נראה שעבר אבק קמח על איזה מצה יש ליזהר לאבלה יבש שלא תכנס במים ואם המצה כבר עשויה ואין מקום בתנור לאפותה ומוכרחת לשהות איזה מינוטי"ן טוב שתחזור ותשברה והחזור ותלוש ותגלגל כדי שלא תשאר המצה בלא עסק אבל לכתחלה אין לשבר המצה ולחזור וללושה ולגלגלה :

יא וזה לשון רבינו הרמ"א בסעיף ד' הכלים שמתקנין בהן המצות והסכין שחותכין בו את העיסה יגררם תמיד בשעת עשייה שלא ידבק בהם הבצק ולאחר עשייה ידיחם וינגבם היטב לחזור ולתקן בהם פעם שנית וזהו עדיף טפי ממה שנוהגין לגרדן כי א"א לנקותן היטב ע"י גרידה והמחמיר יגרדן ואח"כ ידיחן עכ"ל ואצלינו מגרדין בהתיכות זכוכית דמתגררת היטב ואנו אין נוהגין כלל בהדחת מים :

יב וכתב עוד שביו"ט מותר לגרד ע"י א"י דהגרידה שבות ואמירה לא"י שבות והוי שבות דשבות במקום מצוה ומותר ואם ליכא א"י יטילם בצונן או יתנום לתנור שיאפה הבצק שעליהם והעריבות מותר להדיח בעצמו שהרי ראוים לאיזה תשמיש של אוכל נפש ומותר ביו"ט וכן כל כיוצא בזה וכתב עוד שיש ליזהר בעריבה שלשין בה שלא יהא שום גומא או סדק שלא יוכל לנקרו אחר הלישה ותחמיץ ואח"כ כשחוזר ולש בו מתערב בבצק ולא יתן העריבה על כר או כסת צמר בשעת הלישה שמחמם העריבה אבל על של עור שרי עכ"ל ואצלינו אין אופין ביו"ט אמנם כשאופין ביו"ט וכן בע"פ אחר חצות צריך לבטל הפרורי חמץ קודם שיחמיץ וכך נהגו לומר פרורים הפקר ודווקא קודם שיחמיץ דאח"כ אינו ברשותו וע' בסי' ת"ם סעיף ה' :

יג המגלגל שקורין קאצילק"א אצלינו הם של עץ חלקים ויש מצפין במתכות ויש של אבנים ויש של זכוכית והם חלקים ומקררים וכן השלחן שמגלגלין עליו יזהרו שיהא מדף אחד כדי שלא יהיה סדק ויראו שיהא חלק ויש שמגלגלין על מתכת ויש על אבנים וטוב ויפה הוא כידוע אך על נייר לא יגלגלו כי הנייר מתנדנד ואינו יפה לגלגל והמגלגלין על נייר אסור לגלגל על אותו נייר מצה אחרת כי הבצק מתדבק הרבה לנייר וצריך לכל מצה נייר חדש או על צד האחר אך יותר טוב לגלגל על השלחן מעל נייר (וכתב המג"א סקי"ג מורק שנסדק בשפתו וגוה מהרי"ל להרחיב הסדק ולגרדו יפה ולהגעיל ולסתום הסדקים ויחליקם ע"ש ויש להרחיק א"ע מעריבה או ממרדה שיש בה סדק ומ"ש מסדן לא ידענו מה הוא ע"ש) :

יד ודע שאע"פ שיש שיעור לחימוץ כדי הילוך מיל כמ"ש מ"מ אם רואים בבצק סימני חימוץ אסור מן התורה אף שאין בו הזמן שנתבאר ואלו הן סימני חימוץ כגון שנעשה סדקים בהעיסה ואפילו לא נתערבו הסדקים זה בזה אלא אחד הולך הנה והאחד הולך הנה הוה חמץ גמור וחייבין עליו כרת ואם אין בו סדק אלא הכסיפו פניו כלומר שנשתנה מראיתו כאדם שעמדו שערותיו הוי ג"כ חמץ אלא שהאוכלו פטור מכרת וכן אם התחילו בשני עיסות כאחד והאחת נתחמצה אסירה גם השנייה אפילו אין רואין בה סימני חימוץ ואפילו לא שהתה שיעור מיל משום דוודאי החמיצה ויזהרו שלא להניח מצה אחת על חבירתה דבכך ממהרין להחמיץ כללו של דבר שצריכין הרבה זהירות וזריזות במצה :

טו כתבו רבותינו בעלי הש"ע בסעיף ג' אם האשה שהיא לשה מקטפת היא במים לא תקטף באיתן המים שמצננת בהם ידיה מפני שהם מתחממים ומחמיצין את העיסה אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתקטף בו ומיהו בעברה ולא צננה ידיה מותר ואם לש אחר זמן איסור חמץ אלו המים עם שאר המים שרותצים בהם העריבה לא ישפכם אלא במקום מדרון כדי שלא יתקבצו במקום אחד ויחמיץ עכ"ל אבל קודם זמן איסורו לא חיישינן לזה (עט"ז סק"ה) ועכשיו לא ידענו כלל מקטיפת מים ואדרבא הנשים שומרת שלא יבואו מים על העיסה ועושין זה מפני העדר ידיעתן בדין זה שאדרבא המים הצוננים מעכבין החימוץ ונ"ל דמפני שהמצות שלנו דקין לכן א"צ לקטיפת מים :

טז ודע דאם שני בע"ב אופין בתנור אחד ויכול להיות שיתחלפו המצות של זה לזה נכון שיאמרו כל מי שיגיע מצה שלי לידו יהיה לו במתנה (ב"י ומג"א סי' תנ"ב סק"ה) וכן אם יש חשש בהריחים או בחנות שנתחלף של זה לזה יאמרו ג"כ כן (שם) כדי לצאת מחשש מצה גזולה כמ"ש בסי' תנ"ד אמנם בדיעבד גם בלא אמירה מסתמא מחלו זל"ז אך אצלינו אין אופין שנים בתנור אחד :

תס דיני מצות מצוה שעל הסדר . ובו ה' סעיפים :

א כתבו הטור והש"ע אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה ע"י א"י ולא ע"י חרש שוטה וקטן עכ"ל וכבר בארנו זה בסי' תנ"ג דהטעם משום לשמה ואפילו אומר לו עשה לשם כך וכך הוא עושה על דעת עצמו וכ"כ הרשב"א בתשו' (סי' כ"ו) וגם הטחינה והקצירה צריך לשמה כמ"ש בסי' תנ"ג אלא שיש דיעות בזה אם צריך גם

נם משעת קצירה ובגמ' יש פלוגתא בזה (ודברי הט"ז סק"א תמוהים וכמ"ש שם) :

ב וכן לא יסייע אחד מאלו בשום מלאכה מן המלאכות השייך לזה ומיהו כתבו הפוסקים דאם א"א בלעדי הא"י יעמוד ישראל על גביו ויאמר לו עשה לשם מצות מצה כמו שפסק הרא"ש לענין ציצית לעיל סי' י"א (ב"ה ומג"א) ומ"מ יראה הישראל לסייע מעט ודע דקטן עדיף מכל אלו שהרי יבא לכלל מצות (שם) וכל דברים אלו אינן אלא במצת מצוה ולא במצה של כל ימי הפסח וכבר כתבנו בסי' תנ"ג שהרי"ף והרמב"ם יש להם שיטה אחרת בשימור דמצה ולדידהו אין הפרש בין מצת מצוה למצה של כל ימי הפסח ע"ש היטב :

ג חרש זהו שאינו שומע ואינו מדבר ושוטה כמשמעו וגדר השוטה נתבאר ביו"ד סי' א' וקטן הוא כמשמעו שלא הגיע לי"ג שנים ויום אחד ויש מי שאומר דקטן מקרי כשאין לו דעת אבל כשיש לו דעת שיבין מה שאומרים לו שיעשה לשם מצוה מותר לכתחלה (ט"ז סק"ה) ולענ"ד נראה דוודאי כל דבר שצריך לשמה צריך י"ג שנה ויום אחד (וכ"כ הא"ר) ויראה לי דסומא ושכור אסורים לעסוק בלישת מצה ועריכתן אף במצה שאינה של מצוה דהסומא לא יראה לאסוף כל הבצק ביחד ובין כך יבא לידי חימוץ והשכור פשיטא שאינו יודע היטב מה שעושה אפילו לא הגיע לשכרותו של לוט :

ד אע"ג דיכול לאפות מצת מצוה ע"י שליח מ"מ אם אפשר לו בעצמו מצוה בו יותר מבשלוחו והרא"ש ז"ל היה עומד על עשייתם והיה משתדל במצת מצוה ומזרז העוסקים ומסייע בעריכתם וכן ראוי לכל אדם להטפל ולעסוק בעצמו במצוה הגדולה הלזו (וכשם האריז"ל כתב הט"ז שתקון גדול הוא שיעמול במצוה זו עד שיזיע ע"ש) :

ה הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה כל פירורים שיפלו בשעת לישה ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל איתם כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצן דלאחר חימוצן אינו ברשותו לבטל כיון שהוא אחר זמן איסורו ולאחר גמר הלישה והעריכה יכבדו המקום שלשו ושערכו שם ואע"ג דפירורים בלא"ה אפקורי מפקר להו גם בסתמא אמנם חיישינן שמא יתקבצו כל הפירורי לישה ביחד ויהיה דבר חשוב ולפיכך צריך לבטל ולא דמי לפירורי לחם דאין מתדבקין יחד ולא חשיבי (מג"א סק"ב) והעולם נוהגים לומר פירורים הפקר וכתבו דאינו מועיל דלשון זה משמע דמעצמן הן הפקר ואינו כן אלא צ"ל יהיו הפקר (שם ועט"ז סק"ג) אבל באמת נכון המנהג דבחמץ בגילוי דעתו סגי כמ"ש בסי' תל"א בעניין עיקר הביטול ובפרט לגבי פירורים דבלא"ה הוי הפקר (עח"י סק"ז שתירץ מטעם דהפקר הוי כנדר אך כבר בארנו בח"מ סי' רע"ג סעיף ד' דאין שום ענין הפקר לנדר ע"ש) :

ו בימים הקדמונים היו נוהגים לעשות סימנים על הג' מצות שעל הסדר וקורין להראשונה כהן שמברכין עליה המוציא ולהשנית לוי על יחץ ולהשלישית ישראל על כורך ועכשיו לא נהגו כן לפי שאין כדאי להשהות המצה קודם אפייה ולעשות הסימנים דאין עושין סריקין המצויירין בפסח כלומר לעשות ציורים על המצות לפי שהוא שוהה בעשייתן ויבא לידי חימוץ ואפילו ע"י דפוס אסור ואין חילוק בין בעה"ב לנחתום אף שרגיל לעשות כן ואינו שוהה בעשייתן מ"מ לא פלוג רבנן ואסרו כל הציורים ומ"מ בדיעבד אם עשו לא נאסרה המצה בזה אם לא שהה בציורן ומותר לכתחלה לאכלן והניקורין שעושין שקורין רעדלע"ן זה אינו ציור ואדרבא נעשין מהר והוא עסק של הבצק ומעכב החימוץ ומעכב שהמצה לא תנפח בתנור וטוב וישר לעשות כן :

ז אין עושין מצה עבה טפח שכשהיא עבה כל כך יש לחוש שלא ישלוט האש באמצעיתה מהר ויבא לידי חימוץ ובדיעבד מותרות באכילה (מג"א סק"ד וח"י סק"ד) ופחות מטפח מותר דקים להו לחכמים שהאור שולט שם ומ"מ אנחנו נוהגים לעשות המצות רקיקים דקים ולא פת עבה כשאר לחם דהרקיקין אין ממהרין להחמיץ :

ח הקדמונים אסרו לעשות מולייתות בפסח והיינו למלאות העיסה בבשר ובצים כעין פשטיד"א שמעכבים האפייה וקרוב להחמיץ ועוד שהליחה היוצאה מהם הוי כמי פירות ומי פירות עם מים ממהר להחמיץ כמ"ש בסי' תס"ב ואפילו בדיעבד יש לאסור אבל אם נתן לתוכה זרעונים אפילו אינם כתושים מותר באכילה בדיעבד שזה אינו מעכב האפייה ולכתחלה אסור ומימינו לא שמענו ולא ראינו לעשות כן (והט"ז סק"ו אוסר גם בדיעבד) :

תסא דיני אפיית המצות . ובו י"ג סעיפים :

א תנור שאפו בו חמץ צריך ליבון יפה להכשירו לפסח וצריך ליזהר כשיסיקוהו כדי לאפות בו מצה שילכו הגחלים על פני כולו מראשיתו עד אחריתו וגם בשפתו ואין די לו מה שהלהב שולט שם דכבולעו כך פולטו וגם הבליעה היתה ע"י גחלים לפיכך גם הפליטה צריך להיות כן וצריך שבכל התנור תהא ניצוצות ניתזין ממנו ואפילו הסיקוהו כמה פעמים קודם הפסח אינו מועיל כשלא היתה כוונתו לשם הכשר פסח דוודאי לא השגיח שיהו הגחלים על פני כולו ואפשר שהיה כן שלא הלכו על פני כולו ומ"מ בדיעבד כשאפו מצה יש להתיר בכה"ג כשהסיקו כמה פעמים אף שלא לשם הכשר דקרוב הוא שעכ"פ פעם אחת היו הגחלים על פני כולו אבל אם הסיקו היסק אחד שלא בכוונת הכשר אינו מועיל אף בדיעבד (מג"א סק"א ומה שמדמה לחלב

בשבועות תמיהני דשם אופין ומבשלין בכלים ולא בתנור עצמו משא"כ חמץ ומצה ול"ע ודו"ק) :

ב והנה מעיקר הדין כשמסיקין התנור לשם הכשר מותר בהיסק זה לאפות מצה ומ"מ אין המנהג כן דלאחר היסק של הכשר אין אופין בה אלא עושין היסק אחר למצה אחר שתצטנן התנור ומנהג יפה הוא וטוב וישר לעשות כן דשמא היה שם חמץ בעין ונשרף ואותו האש מועיל להמצה ונמצא שנהנה מחמץ אך טעם זה לא שייך רק אחר זמן איסורו כמ"ש בסי' תמ"ה ועוד יש טעם דאם יאפה בהיסק זה יש לחוש שלא יסיק הרבה כדי שלא יחרך הפת ועם כי לא נמצאו גזרות אלו בגמ' מ"מ כשנהגו מעצמן כן מנהג כשר וישר הוא (עמג"א סק"ג שעורר ג"כ מכשר והלב ע"ש וזהו ג"כ מהטעם שכתבנו בסעיף הקודם ודו"ק) :

ג ויש נוהגים לעשות בהתנור קרקע חדש ומנהג יפה הוא ובזה א"צ היסק ואע"ג שיש בליעת חמץ למעלה ומן הצדדים אך לזה די ההיסק שיסיקו לאפות המצה שהשלהבת יעלה שם ויפליט (מג"א סק"ב) ולכן להתשמיש שעל התנור ובצדדי התנור אינו מועיל זה וכמה תהא עובי הקרקע החדשה כתב הלבוש כעובי אצבע וטעמו נראה דאפילו בדבר מאכל לא נכנס יותר מעובי אצבע כדי נטילה כמ"ש ביו"ד סי' ק"ה ובחמץ ליכא שמנונית שיפעפע בכולו :

ד טפקא של חרס חדשה וזהו כלי שמסיקין תחתיו מלמטה ואופין עליו מלמעלה ואינו מצוי אצלינו מותר לאפות עליו מצות דכיון שהאור שולט תחתיו הוא נרתח יפה אע"פ שאין השלהבת עולה על גביו והפת נאפה מיד ואינו בא לידי חימוץ ורק יש ליזהר להסיק תחתיו תחלה עד שיהא מרותח היטב ואח"כ ידביק הפת על גביו וכן כשאופה במחבת בלא משקה יזהר להסיק תחתיו תחלה עד שיהיה מרותח היטב ואח"כ ידביק הפת בתוכה דאם ידבק הפת מקודם ואח"כ ירתיחנו יש לחוש שמא קודם שיהיה מרותח היטב תחמיץ הפת ואפילו בדיעבד יש להחמיר אא"כ אין לו פת אחר (עח"י סק"ז) וכן אסור להשים מצה בתנור על הנייר אך בדיעבד אין לחוש דודאי שולט בה האור דרך הנייר שהוא דק (שם) :

ה טוב להחמיר ולמחות שלא לאפות חררה ברמץ וכן שלא יאפה בחמה שיש לחוש שיחמיצו קודם שיתחילו לאפות ואם עבר ואפה ברמץ מותר באכילה ויוצא בהן ידי חובתו בפסח אבל בחמה אינו יוצא ידי חובתו לפי שהאפוי בחמה אינו נקרא לחם והתורה אמרה לחם עוני ואינו קרוי לחם אלא האפוי באור בתנור או במחבת בלא משקה ולא האפוי בחמה ולאכול מותר בדיעבד דאחרי שהחום של החמה שם חזק כל כך עד שנאפית פשיטא שאינו מניחה להחמיץ (הגר"ז) :

ו וכן אם נאפה בקרקע כגון טרוקנין והוא גומא שעושין בקרקע הבירה ונותנין שם קמח ומים מעורבין ונאפה שם אע"פ שבלילתה רכה מאד ואין עליו צורת פת ולכך אין מברכין עליו המוציא אא"כ קבע עליו סעודתו כמ"ש בסי' קס"ח אעפ"כ יוצא אדם בו ידי חובתו בפסח אפילו לכתחלה לפי שזהו לחם עוני כמו עני שאין לו תנור ואופה לחמו בקרקע ומברך עליו המוציא וברהמ"ז דבפסח הוי קביעת סעודה :

ז מצה שנאפית עד שאם פורסה אין חוטין נמשכין ממנה יוצאין בה ואפילו אם כשהיא נטלטלת נפרכת יוצאין בה כיון שאין חוטי בצק נמשכין ממנה אבל כשנמשכין ממנה חוטין אין יוצאין בה דאינה פת אלא בצק והסימן לזה שקרמו פניה ויש ליזהר שלא ליטלה מן התנור קודם הזמן הזה ולהחזירה מפני שתוכל לבא לידי חימוץ אבל לאחר זמן הזה יכול ליטול ולהחזיר לפי שאז היא כאפויה ואם יש ספק אם חוטין נמשכין אם לאו יש להחמיר ודע דאין להכיר זה רק כשהפת חם ולא בצונן ואז צריך לראות הקרימת פנים שזה ניכר גם בצונן ואם תוחב אצבע ואין האצבע נדבקת הוי סימן שאין חוטין נמשכין (ח"י סק"י) ויש מי שאומר שאם נטלה מן התנור קודם שהחוטין נמשכין נאסרת מיד (ט"ז וח"י) דע"י החימום מתחמץ מיד אך בספק חוטין נמשכין יש להקל (שם) ובמצות שלנו לא שכיח כלל שיהא חוטין נמשכין מהם :

ח יוצא אדם במצה שרויה במים ודווקא כשלא נימוחה אבל נימוחה לא יצא כדאמרינן בחולין (ק"ד.) המחה מצה וגמעה לא יצא וכן אם בישלה אף שלא נימוחה לא יצא ולכן לא יתן אותה בכלי ראשון דמבשל וגם בכלי שני יש להחמיר אם לא לצורך (מג"א סק"ח) דבבישול נתבטל טעם מצה ואע"ג דקיי"ל בלע מצה יצא דלא בעינן שיטעום טעם מצה כמ"ש בסי' תע"ה היינו דלא בעינן שיטעום טעם מצה בפיו כמו מרור כמ"ש שם אבל מ"מ צריכה להיות טעם מצה במעיו ובבישול הרי הוא כאינו מצה כלל (ט"ז סק"ג) ושרייה זו שאמרנו י"א דווקא במים ולא ביין דמבטל טעם מצה (מג"א סק"ו) אם לא בהכרח וי"א דהכל אחד (ט"ז שם) דגם יין אינו מבטל טעם מצה וכן ברוטב ורק שלא יהיו חמין מכלי ראשון ודע דאפילו במים לא הותר רק לחולה ולזקן שאינם יכולים לאכול מצה יבש או מי שנתקלקלו שיניו אבל מי שיכול לאכול יבש לא הותרה לו שרייה דעיקר טעם מצה הוי ביבשות :

ט אם אפו מצה וחמץ בתנור אחד לא נאסרה אא"כ נגעה בחמץ דמשום ריח חמץ לא נאסרה אפילו למי שאוסר ריח חמץ בפסח בסי' תמ"ז דדווקא ריח של שמנונית מקרי ריח ולא ריח של פת (מג"א סק"ט) ואם נגעו זה בזה נוטל ממקום הנגיעה כדי נטילת מקום והיינו כעובי אצבע דלכל היותר אינו בולע יותר משיעור זה שהרי אין כאן שמנונית כלל דניחוש לפיעפוע ויראה לי דאם נאפו במחבת אחת אסורה כולה

כולה שהרי כל המחבת בלוע מחמץ ונכנס הבלוע לכל המצה וצריך כדי נטילה בכולה והרי בכל עוביה ליכא עובי אצבע ולכן נ"ל דגם בתנור אחד שאינו אוסר כמו שנתבאר זהו כשלא היו על רובד אחד והוי כשני כלים אבל אם אפו חמץ ומצה על רובד אחד נאסרה כולה ולכן אם כל התנור היא רק אבן אחת אסורה:

י כתב רבינו הרמ"א בסעיף ה' מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש אוסרים אותה תוך הפסח אבל שאר מצות שבתנור מותרים וקודם פסח אין לאסור רק מקום הדבוק עכ"ל ודווקא בדבוקה ממש כלומר שנתכפלה מקצתה על מקצתה ונתדבקה ממש דאז אין האור נכנס ביניהם אבל בסמוכים בלי דיבוק אין להוש כלל (ט"ז סק"ג ומג"א סקי"א בשם מהרי"ל) ויש מי שאוסר אם לא קרמו פניה (שם בשם כ"ח) דזהו סימן שלא נאפה שם וזהו בכפולה שיש ריעותא לפנינו אבל בסתם מצה אין חשש בשלא קרמו פניה (שם) דלפעמים יש בצק שאינו מקבל קרימת פנים וקודם הפסח אין לאסור רק מקום הדבוק ומשליכו ואפילו אין ס' בכל המצה נגד מקום הדבוק שהרי אינו חמץ גמור ואינו דבר הנימוח ונבלל ולא נתפשט בכל המצה ויש שמצריכין ס' והעיקר כדיעה ראשונה דכן הסכימו הגדולים (ט"ז סק"ה וח"י סקי"ח ועמג"א סקי"ב) וכפולה שנגעה בחבירתה במקום הכפל אוסרת כדי נטילה ושלא במקום הכפל אינה אוסרת (שם):

יא ויש לי בזה שאלה מצה כפולה ודבוקה ממש שאסרנו מפני שאין האש נכנס בין הדבקים איזה סברא יש בזה והלא אם היתה עבה המצה שני פעמים כמו שהיא עתה הרי לא אסרנוה אם אינה עבה יותר מטפח ועתה שנכפלה מה איכפת לנו ואדרבא כשהיא דבוקה ממש הרי היא מצה אחת עבה ובאמת בגמ' לא נמצא דין מצה כפולה כלל וצ"ל דקבלה היתה ביד הקדמונים דשני גושי עיסה המדובקים זה בזה אין האור נכנס ביניהם יפה ולענ"ד היה נראה להיפך דכשמדובקים זה בזה אין חשש כלל דהם עיסה אחת וכשאינן מדובקים לא נכנס האור ביניהם אבל כיון שרבותינו לא אמרו כן בטלה דעתינו העניה נגד דעתם הגדולה:

יב עוד כתב מצה נפוחה באמצעיתה אסורה אבל עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת אפייה מותרת עכ"ל ויש בזה שני פירושים האחד שהמצה נפוחה באמצעיתה ונחלקה לשנים ויש חלל ביניהם והשני שכל המצה באמצעיתה עלתה למעלה כעין הר ויש שכתבו דדווקא כפי' השני יש חשש חימוץ שכן דרך לחם חמץ להגביה עצמו למעלה מפני חוזק החימוץ אבל כשנחלקה לשנים זה בא מפני שלא נדקרה יפה ואין זה כלום (ט"ז סק"ו) ויש שאוסרין גם כפי פי' הראשון דכשנפוחה הרבה באמצעיתה יש חשש חימוץ (מג"א סקי"ג) רק אין לאסור רק אותה מצה ולא יותר ובמצות שלנו ליכא כלל חשש נפוחה דהן דקין ולפעמים נפוחה מעט מפני מיעוט הדקירות או מפני חוזק האש השולט על דקותה ומגביהה כנראה בחוש ומימינו לא אסרנו מחמת נפוחה ורק בדבוקה מסירים הדביקות עם עוד מעט מהסמוך לה ומשליכים וא"צ שריפה כי אינה חמץ (עמג"א סקי"ב):

יג עוד כתב אם שני מצות שוכבות זו על זו בתנור קודם אפייתן אסורין דהוה כמצה כפולה וכן יש ליזהר שלא יגעו זה בזה בתנור בעודן לחין כי אין האור שולט במקום נגיעתן ובאין לידי חימוץ עכ"ל ובדיעבד אם נשכו זה בזה ושניהם נוגעים בתנור למטה אז חום האש שולט למטה בטוב ונאפה יפה ומותר (שם סקי"ד בשם רש"ל) (המג"א סקי"ג האריך בענין נקב במצה דזהו אסור והוא סימן לחימוץ וגם בבלעזולא"ך ע"ש ולא ידענו כלל מענין הנקב וגם בלעזולא"ך קטני קטנים בהכרח להיות בכל המצות):

תמב דיני מי פירות בלא מים ועם מים. ובו ט"ו סעיפים:

א הלכה פסוקה בפסחים (ל"ה:) ובמנחות (נ"ז:) דמי פירות אין מחמיצין ואע"ג דתניא (ל"ו.) אין לשין עיסה ביין ושמן ודבש ואם לש ישרף מיד דברי ר"ג מפני שא"א לשומרה מחימוץ וחכמים אומרים יאכל שאפשר לשומרה מחימוץ ומיהו עכ"פ חזינן דמי פירות מחמיץ פירש"י דחמץ גמור לא הוי מיהו חמץ נוקשה הוי ע"ש ולפ"ז הוי דינא דמי פירות כמו מים רק כרת אין בו:

ב אבל רבותינו בעלי התוס' והרא"ש ורוב רבותינו חלקו עליו וס"ל דמי פירות אין מחמיצים כלל וזה שבברייתא נראה דמחמיץ זהו במי פירות עם מים דאז ממהר להחמיץ ואינו חמץ גמור אלא חמץ נוקשה וכן הוא דעת הרי"ף והרמב"ם בפ"ה וכן הוא בירושלמי ר"פ אלו עוברין שאומר וכולהו ע"י מוי כלומר כל הני דחשיב במשנה דאלו עוברין כותח הבבלי ושכר המדי וכו' דווקא כשיש בהם מים וכך איפסקא הלכתא בטור וש"ע דמי פירות בלא מים אינו מחמיץ כלל ומי פירות עם מים הוי חמץ נוקשה וקשה לשומרן מחימוץ מפני שממהרין להחמיץ ולכן אסורין בפסח ואין ללוש במי פירות עם מים ואף דהרי"ף פסק דמותר שיכול לשמרו מחימוץ מ"מ הרא"ש ועוד מהראשונים חולקים עליו וכן הלכה ואם לש יתבאר בסעיף ט':

ג ותימא רבה בהך ירושלמי שהבאנו דמקודם לזה איתא בירושלמי ס"פ כל שעה ר' שמואל הוה ליה יין כוסס יהיב בגויה שערין בגין דיחמע כלומר שיתחמץ

שאל

שאל לר׳ אמי א״ל צריך אתה לבער ר׳ חנינא הו״ל דבש מזוייף בסולת שאיל לר׳ מנא א״ל צריך את לבער וכו׳ הרי מפורש כרש״י שאפילו מי פירות בלבד מחמיץ והרא״ש (פ״ב סי״ג) כתב דסברי כמאן דאמר בגמ׳ דילן דמי פירות מחמיצין ואין הלכה כן ע״ש ותמיהני דבכאן הורה ר׳ אמי והך דרפ״ג אומר ג״כ ר׳ אמי ואיך יסתור א״ע ולכן צ״ל דכאן מיירי ג״כ בתערובת מים אבל א״כ היה לו לבאר ואדרבא לפירש״י י״ל דהך דאלו עוברין כוונתו לענין חיוב כרת (וכ״כ הפ״מ שם במה״פ ע״ש אך גם זה קשה דהא במשנה מסיים שאין באלו כרת וצע״ג) :

ד וכתבתי זה לא לחלוק על דברי רבותינו אלא לענין המנהג שלנו שאין אופין על פסח מצה עשירה דהיינו במי פירות בלבד כמ״ש רבינו הרמ״א בסעיף ד׳ וז״ל ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות ואפילו לקטף המצות אין נוהגין רק לאחר אפייתן בעודן חמין ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצרכי חולה או זקן הצריך לזה עכ״ל וה״ה למי ששיניו מקולקלים ואינו יכול לאכול דבר קשה וטעם המנהג הוא משום דמי פירות עם מים ממהר להחמיץ וא״א לשומרה מחימוץ ולכן חששו שמא יערבו מים ג״כ כן נראה טעם המנהג :

ה והנה עכשיו בעונותינו מזלזלים במנהג זה ולשין במי בצים ואוכלין אפילו אנשים בריאים והנה לבד שעתידים ליתן את הדין שעוברים על מנהג שנהגו אבותינו ואבות אבותינו זה הרבה מאות בשנים והוה כנדר ולבד זה הא לדעת רש״י הוה חמץ נוקשה כששוהין בה ומירושלמי שהבאנו כמה אמוראים שפסקו כן להלכה ואיך תתעורר תאוה נמבזה לעבור על המנהג ועל דברי רש״י והירושלמי שפסקו כן לדינא וע״כ שומר נפשו ירחק מזה אם לא לחולה ולזקן ומקולקלי שינים והנזהר מזה יזכה לרב טוב הצפון לצדיקים בג״ע :

ו וכן אין יוצאין ידי חובת מצה בלילה הראשון במצה שנלושה במי פירות דכתיב לחם עוני מה דרכו של עני לאכול בקמח המעורב עם מים בלבד ולא הנלוש במי פירות שזהו מצה עשירה וכן מי פירות בתערובת מים לא מקרי לחם עוני (ח״י סק״ב ומג״א בסי׳ תע״א סק״ה) ודע שהרמב״ם בפ״ו דין ה׳ כתב מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח אבל אין לשין אותה ביין או שמן או דבש או חלב משום לחם עוני ואם לש ואכל לא יצא ידי חובתו עכ״ל דס״ל דמצה עשירה לא מקרי רק הני ד׳ דברים שחשב ולא מי פירות :

ז ונראה שפסק כן משום דבגמ׳ (ל״ו.) תניא לחם עוני פרט לעיסה שנלושה ביין ושמן ודבש ולענין חלב אומר שם דאמר ר׳ יהושע לבנו יומא קמא לא תלושו לי בחלב ע״ש אבל א״כ תמוה דלפ״ז חזינן דלאו דווקא יין ושמן ודבש דאפילו חלב מקרי נמי מצה עשירה וא״כ כל מילי נמי ואי משום דדייק דא״כ הו״ל לר״י לומר יומא קמא לא תלושו לי במי פירות דאבתי למה לא אמר יין ושמן ודבש אלא וודאי משום דהיה רגיל בעיסה הנלושה על חלב לכן צוה שליום הראשון לא יעשו לו כן וא״כ כל מי פירות נמי ויותר מזה תמוה דהא דרשינן לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דכל שבא לידי חימוץ יוצאין בה חובת מצה וכל שאינו בא לידי חימוץ אין יוצאין כמ״ש בסי׳ תנ״ג וא״כ כיון דמי פירות אין מחמיצין איך יוצאין בה ידי חובת מצה אך בזה יש לתרץ דס״ל להרמב״ם דמהך קרא לא ממעטינן רק המינים שאין באין לידי חימוץ כמו אורז וקטניות דאל״כ למה לן קרא דלחם עוני הא בלא״ה לא יצא כיון שאינו בא לידי חימוץ אלא וודאי דרק על מין שאין בא לידי חימוץ אתי קרא ועל הקושיא הראשונה י״ל דס״ל להרמב״ם דמצה עשירה לא מקרי רק דבר שיש בו חשיבות כמו יין ושמן דאין מביאין ביכורים אלא על משקה יין ושמן ולא על שארי מי פירות כדתנן בפי״א דתרומות אין מביאין ביכורים משקה אלא היוצא מן הזתים ומן הענבים אלמא דשארי מי פירות לא חשיבי כלל וחלב ודבש משום דנשתבחה בהן א״י כדכתיב זבת חלב ודבש לפיכך חשיבי ומקרי מצה עשירה ולא בשארי דברים ומ״מ רוב רבותינו חולקים עליו וס״ל דאין יוצאין בכל מי פירות וכן הלכה דהלכה כרבים :

ח מי בצים ושאר משקין כולם הוי בכלל מי פירות וכתב רבינו הב״י בסעיף ה׳ הלש עיסה במי פירות טוב לעשותה פחות משיעור עשרון כדי שלא תתחייב בחלה עכ״ל משום די״א דחיוב חלה אינו אלא כשנלוש במים כמ״ש ביו״ד בסי׳ שכ״ט אבל אינו מובן ומה בכך יפריש בלא ברכה ועוד הא בעצמו פסק שם דעיסה שנלושה במי פירות חייבת בחלה ונ״ל בטעמו משום דכתב שם שהלש עיסה במי פירות יערב בהם אחד מז׳ משקין דאל״כ אסור לשורפה מפני שלא הוכשרה לקבל טומאה ע״ש ובז׳ משקין יש ג״כ מים וא״כ יש לחוש שיערב מים שהם מצויים ומי פירות עם מים אסור בפסח כמ״ש ולכן אפילו כשלש על יין ושמן וכו׳ שהם מז׳ משקין וא״צ עירוב מים מ״מ לדידן כולן בכלל מי פירות וילושו על מי פירות ג״כ וא״כ ממ״נ יבא לידי איסור או שישרוף חלה טהורה או שיערב מים ויאכל חמץ נוקשה ואצל ההמון כולם בכלל מי פירות הן וא״כ קרוב לבא לידי קלקול גדול ולכן טוב למנוע עצמו משיעור חלה (עמג״א סק״ה וט״ז סק״ב וח״י סק״ט שנסתרו בכ״ע ולפמ״ש א״ש בטוב טעם ודו״ק) :

ט כל מי פירות אפילו פירות חמוצים כמו תפוחים חמוצים ורמונים הוויין מי פירות ואינן מחמיצין (מג״א) וכבר נתבאר דמי פירות עם מים ממהרין להחמיץ יותר משאר עיסה וכתב רבינו הבית יוסף בסעיף ב׳ דהלש מי פירות עם מים יאפה מיד כלומר בלי שהייה כלל ובגמ׳ ובפוסקים יש פלוגתא בזה

והבה״ג

והכה"ג פסק דתשרף מיד אלא דהרא"ש חלק על זה ופסק כהרא"ש והטור הביא שני הדיעות ע"ש ולאו דווקא שנלוש ביחד מי פירות עם מים אלא אפילו נלוש תחלה במי פירות ואח"כ עם מים או להיפך הוי מי פירות עם מים (ח"י סק"ג) ומעט מי פירות עם מים הרבה לא נחשב כמי פירות עם מים אלא כמים לחודא (מג"א סק"א) ונראה דה"ה להיפך דמעט מים והרבה מי פירות נחשב כמי פירות לחוד וכן לענין לצאת ידי מצה ויש מצריכין שיהיה ששים מהמים נגד המי פירות דאז יצא ידי חובת מצה ולא בפחות מזה (ח"י סק"ב ועמג"א סק"ג ול"ע) :

י ודע דכיון שנתבאר דמי פירות עם מים הוי חמץ נוקשה ובסי' תמ"ז נתבאר דחמץ נוקשה בטל בס' לכן יש מי שרוצה לומר דאם נמצא גרעין של תבואה בפסח בחרעמזע"ל או בעיגולים שקורין קניידלא"ך שנלושים בשומן ומי בצים והחרעמזע"ל נלוש גם עם דבש דאין לאסור במשהו שהרי זהו מי פירות עם מים ובטל בס' (הכס אחד בתשו' נוב"י סי' כ"ב) ויש מי שרצה לדחות זה משום דמוכח בש"ס מנחות (נ"ז.) דא"א לומר שניהם כלומר דאם נוקשה דרבנן בע"כ דמי פירות עם מים הוי חמץ גמור ואם הוי נוקשה בע"כ דנוקשה דאורייתא (נוב"י שם) ונדחו דבריו שהרי הרא"ש והטור פסקו בסי' תמ"ב דנוקשה הוי דרבנן ובסי' זה פסקו דמי פירות עם מים הוה נוקשה (מק"ה סק"א ומגן האלף סק"נ) ועוד דאפילו אי נוקשה דאורייתא ג"ב בטל בששים כיון שאין בו כרת כמו חמץ בע"פ (מגן האלף שם) אמנם במעט שומן אין ליחשב כמי פירות עם מים אבל כשיש שומן ומי בצים דבר של ממש וכ"ש בהרעמזי"ל שיש בו גם דבש יש להקל בהפ"מ ומניעת שמחת יו"ט במשהו דרבנן ולאסור אותה עיגול או חרעמזי"ל ולא יותר וכ"ש אם יש עוד איזה צד קולא לפי הענין וכן בנמצא גרעין בלפת שקורין צימע"ס אם יש שם שומן ודבש כראוי ובזה יש מעט מים כידוע דהרבה לחלוחית יוצא מהלפת עצמו וזהו מי פירות דאין להחמיר בזה (כנלע"ד) :

יא וק"ו הדברים אם נמצאו עוד גרעינים בהדבש או בהשומן והדבש הרתיחוהו קודם פסח והשומן טיגנו קודם פסח דאמרינן שהגרעין בא מן הדבש או מן השומן וכבר נתבטל קודם הפסח במי פירות ושוב אינו מחמיץ (נוב"י ומק"ה סק"ט) ולעקא"ך או טאר"ט שנלוש בדבש או בצוקע"ר בלא מים אלא שלא שמרוהו מללושו על דף חמץ ולא מכרוהו קודם פסח יש להתירו להשהותו עד לאחר הפסח ולאכלו (שם) :

יב כתב רבינו הב"י בסעיף ו' חטה שנמצאת בדבש או ביין וחומץ מותר ובלבד שלא נתערב בהם מים עכ"ל ובסעיף ג' כתב מותר ללוש ביין אע"פ שאי אפשר לו בלא טיפת מים שנופלת בשעת הבציר ואף לכתחלה רגילים ליתן מים בשעת הבציר כדי להתיר ניצוק (נתבאר ביו"ד עמג"א סק"ב) ואעפ"כ אין לחוש להם הואיל וכבר נתבטלו המים ביין קודם שלשו העיסה עכ"ל והקשו עליו דא"כ למה הצריך בסעיף ו' שלא נתערב בהם הרי כבר נתבטלו ותרצו דבסעיף ג' כיון שהיין תוסס הוי כנתבשל ונעשה המים כיין משא"כ בסעיף ו' (מג"א סק"ו) ויש מי שתירץ דבסעיף ו' כוונתו שלא נתערב המים בשעה שהחטה בתוך הדבש דהוי כנתערב בשעת לישה ואסור משא"כ בסעיף ג' כבר נתערב (התנו של המג"א כהגה"ה) ויש מי שתירץ דוודאי מעט מים אינו גורם להחמיץ אבל מ"מ העיסה צריכה שימור ובלא שימור תחמיץ ולכן בסעיף ו' חיישינן לחימוץ (ח"י סקי"ב) ולענ"ד נראה פשוט דבסעיף ג' המים היו בשעת הבציר קודם פסח וכבר נתבטל משא"כ בסעיף ו' הוי בפסח (וכ"מ להדיא בט"ז סי' תס"ג סק"א ע"ש וכ"מ מלשון הלבוש והוא הממיע הך דסעיף ג' ע"ש) :

יג בסעיף ט' בארנו דמעט מי פירות עם הרבה מים לא נחשב כמי פירות עם מים אלא כמים לחוד וכתבנו דה"ה להיפך אבל לא כן כתבו המפרשים (מג"א סק"ו וח"י) אלא דאפילו מעט מים והרבה מי פירות הוי כמי פירות עם מים וצריך לאפות מיד ולפ"ז צריך הרבה זהירות במצה שלשין במי בצים שהאגן שקורין בעקי"ן לא יהא בו שום לחלוחית מים ועל כי בהכרח לרחצו ולנקותו בין עיסה לעיסה יזהרו שיהא יבש :

יד כתבו הגדולים בשם התשב"ץ דיין צמוקים או דבש צמוקים שנעשים ע"י מים שנשתנה טעמו לגמרי הוי כמי פירות גרידא (מק"ה סק"ט) ולכן יש מי שמסתפק במי דבש שקורין מע"ד אם נמצא בו גרעין אם מקרי מי פירות כיון שנשתנה ע"י בישול (מג"א סק"ו) ויש מי שכתב דיין צמוקים הוא כמי פירות עם מים דאינו אלא כיין מזוג (מק"ה שם בשם החכ"צ) אמנם אם נמצא גרעין בשומן אווז רותח יש להתיר בפשיטות אע"פ שהודחה במים אך כבר נתייבשו המים (מג"א שם) וכן אם נמצא בשומן קרוש אף שיש שם מים מותר לפי שכבר נתקרשה קודם הפסח ליכא כבוש בפסח אך כשהשומן רך יש לחוש (מק"ח שם) ובדין אי מחזקינן איסור ממקום למקום או מזמן לזמן יתבאר בס"ד בסי' תמ"ז :

טו וכתב רבינו הב"י בסעיף ז' יש לברר המלח קודם הפסח מחטים שלא יהיו בתוכו כי כשהמלח מתלחלחת היא נכנס מעט מעט בחטים ומתחמץ עכ"ל דקודם הפסח אף כשמתלחלח כבר נתבטל משא"כ בפסח דהוי במשהו (מג"א סק"ז) ובדיעבד אם נמצא גרעין תוך המלח בפסח ישליך ממנו כדי נטילה והשאר ישהה עד אחר הפסח ואם שמו מהמלח תוך התבשיל בפסח אין לאסור (שם) ובטור משמע שמלח שחופרין מקרקע אין בו שום חשש שכתב דמי מלח הוי מי פירות ע"ש וזהו במלח של קרקע דאלו במלח הים נראה דדמי למים (עמג"א סק"ז והטור הסיג על המ"כ ע"ש וי"ל דלא פליגי ודו"ק) :

תסג אם מותר להרוך שני שבלים יחד ודין כרמל. ובו ד' סעיפים:

א מותר להרוך שני שבלים ביחד וכן מותר למלאות קדירה שבלים לייבשם בתנור ואין חוששין שמא ע"י החטימות יצאו מים משבולת אחת ויפלו על חבירתה לפי שזהו מי פירות ואינו מחמיץ ואף למנהגינו שאין לשין במי פירות כמ"ש בסי' הקודם מ"מ לא חיישינן לזה דאין זה מצוי כל כך פליטת השבלים אך עיקר הריכת השבלים אינו מצוי אצלינו כלל ונראה שזה היה בא"י שהרבה שמנונית היה בהחטים וכמו שקלי אינו מצוי אצלינו מפני שחטים שלנו כחושים ואין ראוים לזה:

ב והשבלים והחטים שנקלו בתנור או באור אם טחנן לא יבשלם במים שמא לא נקלו יפה ויבואו לידי חימוץ ואפילו אם הקמח עצמו נקלה בתנור חיישינן שמא לא נקלה יפה וב־יבואו במים יתחמצו ויש מתירין לבשל קמח הקלוי (כ"י) לפי שחום האור שולט בו יותר ממה ששולט בהחטין ובדיעבד יש לסמוך על דיעה זו אך גם דבר זה לא שכיח אצלינו כלל:

ג וז"ל הטור אבל במצה אפויה וטחונה מותר ולא חיישינן דילמא אתי להלופי בקמח וכו' והרי"ף וא"א הרא"ש כתבו סתמא להתירא במצה אפויה ובגמ' קאמר דאפילו במצה אפויה אס־י היכא דאיכא עבדי שמזלזלין במצות או כיוצא בזה דאיכא למיחש דאתו לשרויי אף בקימחא עכ"ל וכתבו המפרשים (כ"י וב"ח) דמהגמ' לא קשה שיש עוד לשון בגמ' שמותר ע"ש ואני תמה על הטור ועל המפרשים דבגמ' ליכא כלל ממצה אפויה וז"ל הגמ' (מ' :) ר"פ שרי לדבי ר"נ למימחא קדירא בחסיסי אמר רבא איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא דשכיחי עבדי איכא דאמרי רבא גופה מחו ליה קדירה בחסיסי ופירש"י חסיסי קימחא דאבישונא וזהו קמח העשוי מקליות שנתבאר כמ"ש הטור עצמו וא"כ איזה עניין הוא למצה אפויה ואפילו לפי' התוס' שהוא קמח של עדשים מ"מ זהו הכל העשוי מקליות וגזרינן אטו קליות של חטים אבל איזה שייכות הוא למצה אפויה וצע"ג:

ד ווחיקא והוא תבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח מותר לעשותו בפסח אם אין שם תערובת מים כל שהוא ואפילו מלח של מים מ"מ כיון שהוא מועט ונשתנה צורתו מצורת מים אין בו כח נגד השמן אבל כשיש מלח מרובה יש לחוש ולאסור כדין מי פירות עם מים וגם זה אינו מצוי אצלינו ובשמוללין קדרות חדשות שמבשלין בהן קמח ומים וחומץ כדי להקשותן ולחזקן לא ימלול בפסח אלא בקמח של מצה אפויה וגם זה אינו ידוע לנו:

תסד דין הרדל שנתערב בתוכו קמח. ובו ג' סעיפים:

א חרדל שקורין זענעפ"ט והוא חד וחזק מאד ומטבלין בו בשר ויש בו חומץ או שארי מיני קיוהא ונותנין בו גם מעט מים ודרך לתת בו קמח מעט אסור לעשות כן בפסח דאע"ג דהחומץ והיוצא מן החרדל הוי מי פירות מ"מ כיון שיש מים ג"כ הוי מי פירות עם מים ואסור כמ"ש בסי' תס"ב ואם נתן יאכלנו מיד עד שלא יספיק להחמיץ כמו שפסקנו בשם בלישה דיאפה מיד וה"נ יאכלנו מיד:

ב בד"א שמותר לאכלו מיד בחרדל שהוא חד וחזק ולא יניח להחמיץ במהרה ובתוך כך יאכלנו אבל שארי מיני טיבולים בכה"ג שנותנים לתוכן קמח אסורים לגמרי דכיון דאינם חדים כל כך ובהכרח לשהות קצת באכילה ושמא ארהכי והכי תיחמץ לפיכך אין לזה תקנה ומחוייב לשורפה או להשליכה למקום מטונף ואף שיראה לו שטיבול זה הוא חזק כחרדל מ"מ אסור שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים (מסנה ל"ט :):

ג וזהו מדינא אבל כבר נתבאר בסי' תנ"ג שאין אנו אוכלין מיני קטניות וחרדל ג"כ הוי מין קטניות לפיכך אין אוכלין חרדל בפסח ואף שנתבאר שם דע"י תערובות מותר ובחרדל הא יש תערובות מ"מ העיקר הוא החרדל ואסור לאכלו בפסח אפילו אם תקנו וערכו קודם הפסח וכן המנהג:

תסה דין מורסן ליתן לבהמה ולעופות בפסח. ובו ה' סעיפים:

א דבר ידוע דכשם שאסור בעצמו לאכול חמץ בפסח כמו כן אסור ליתן לבהמתו דהחמץ בפסח אסור בהנאה וגם עובר על בל יראה ובל ימצא ונמצא דהנותן חמץ לבהמה חיה ועוף בפסח עובר על ג' לאוין האחד על לא תאכל חמץ דכולל גם הנאה והשנית על בל יראה והשלישית על בל ימצא ואין חילוק בין שנותן בעצמו או ע"י א"י ובין בחצרו או שלא בחצרו עובר על שלשה לאוין וכבר בארנו בסי' תמ"ח סעיף י"ג דלבהמה שעומדת ברשותו בחצרו אינו מועיל שום מכירה וצריך להת לה בפסח דברים שאינם של חימוץ כמו תפוחי ארמה או ממיני קטניות וגריק"א וכן מותר לקוץ לה תבן שקורין שעצק"א ואף אולי נמצא שם איזה גרעין אך אין כוונתו לזה וכן המזון של תבואה שקורין מעקענ"א אך אם ירצה לבשלם יבשלם ע"י א"י ובתנור אחר דשמא נמצא שם איזה גרעין וכך הנהגנו במקומינו:

ב ואם רצונו להת להם תבואה יתן להם יבשה כמו

קמח

קמח או סובין יבישים ובמקום שאינו לח ואחר אכילתם ישפשפו בשפשפה שלא ישאר גרעין כדי שלא יתחלחלו ויבא לידי חימוץ ובכך שנו חכמים במשנה (ל"ט:) אין שורין מורסן לתרנגולים ואפילו אם רוצה לשרות ולהאכילם מיד עד שלא תבא לידי חימוץ אסור דודאי יבא לידי חימוץ ועוד דלכתחלה הוא אסור להניח את העיסה בלי עסק אף רגע אחת כמ"ש בסי' תנ"ט ואיסור זה הוא מע"פ משעה ששית ומעלה:

ג והלישה בידותן מותר מדינא אבל הגאונים אסרו כמ"ש בסי' תנ"ד ואם נותן לפניהם תבואה יבישה צריך ליזהר שלא ליתן לפניהם מים לשתייה בעוד שמאכל מונח לפניהם משום דודאי באמצע השתייה יפנה לאכול או בסוף השתייה וישפכו המים שבשפתיו על התבואה ויתחמצו אלא כשגמרו לאכול יכבד בתחלה אותו המקום היטב שלא ישאר גרעין ואח"כ יתן להם לשתות:

ד עוד שנינו במשנה (שם) האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ אבל שפה היא בבשרה יבש כלומר שהיה הדרך לשוף בשרה במורסן במרחץ לרפואה ולכן אסורה לשרותו בפסח ובע"פ משעה ששית ולשוף על בשרה יבש מותר אע"פ שבשרה מלא זיעה מפני המרחץ לפי שזיעה אינו כמים לענין חימוץ כמ"ש בסי' תס"ו ולכן כשרוחצת בשרה במים אסורה בכל ענין וגם כששפתה בבשרה היבש כשתרצה לרחוץ תסיר המורסן מבשרה ותשליכם במקום מגונה ואח"כ תרחוץ ברחצן או בזמן שבזמני אין בקיאין בזה ואסור בכל ענין:

ה הדרך היה לשפשף אווז לח במורסן ואם עשה כן בפסח או בע"פ אחר ו' שעות אסורה כל האווז משום דבעור האווז יש כמין נקבים דקים והדין שחימץ בפסח הוא במשהו חיישינן שמא נשאר משהו מורסן בהנקבים ולכן בע"פ אם רוצה לאוכלה מותר דבע"פ בטל בששים וכן יש ליזהר שלא להכניס עופות בפסח בקש דשמא יש שם גרעין ויתן טעם בתוכו בשעת התבשיל ובדיעבד מותר ואפילו אם נמצא הגן מחומצים בשערי מקומת של קש זה אין מחזיקין איסור על קש זה שהבתבו בו (ומג"א וט"ז וח"י):

תסו איזה דבר מחמיץ לבד מים. ובו י"ח סעיפים:

א כשם שמים מביא לידי חימוץ וכן טל וכל מטר וכפור וקרח כשנימסו והוו למים כמו כן תולדות מים כמים ובפ"ו דמכשירין (מ"ו) תנן תולדות למים היוצא מן העין מן האוזן מן החוטם מן הפה מי רגלים בין גדולים בין קטנים כלומר דלפעמים יוצא גם מפני תשבעת במים ותניא בתוספתא דמי רגלים רוקא של אדם וכן פסק הרמב"ם בפ"י מטומאת אוכלין ונראה לי דה"ה היוצא מן מאוזן מחוטם ומפה הרוקא של אדם וכמ"ש לעיל סי' תנ"ב סעיף י' ע"ש שהרי מי רגלים דבהמה אינו יוצאים שהם כמים ממש ועכ"ז אינו כמים כ"ש אלו הדברים ועוד דבתוספתא דשבת (פ"ט) איתא מנין לדמעות העין שהוא משקה שנאמר ותשקמו בדמעות שליש מנין לדם האף שהוא משקה שנאמר ועפעפינו יזלו מים ע"ש וזה באדם כתיב ולא בבהמה וראיתי במה שלא כתבו כן ולענ"ד נראה כמ"ש (פ' כמג"א סעיף א') אבל הצואה של אדם ושל כל בעלי חיים וזיעת אדם והחלב ושומן והחלב ומי המרה כולן כמי פירות ואין מחמיצין ובמים ביחד ממהרין להחמיץ ויאפה מיד ואם נפלו על הקמח ונתגבלו אינו כלום ואינו כמי פירות עם מים ודם נ"כ הוי כמי פירות אבל הרוק דם אם מצוי בשיניו (ח"י ס"ק ב') כרוק הרוקין הוי כמי פירות עם מים לפי שא"א בלא צחצוחי רוק כמו דאמרינן לענין דקיקה החליצה (והמ"א ס"ק א' כ' [illegible] יש ללמוד מהמכשירין דהרי גם חלב המכבד גם כדם יש חולקים ס"ס וכמ"ש בו מי פירות וכן דבש ומן המכבד וכולן גם מי פירות הן [illegible] דקרי להו בכלל תולדות מים ס"ס וה"ק):

ב וכיון שהרוק מחמיץ לכן שנו חכמים במשנה (ל"ט:) לא ילעוס אדם חטין ויניח על מכתו מפני שהן מתחמצות אבל ללועסן ולבולען יש מי שאומר שמותר לפי שאין מתחמצות מיד (מג"א ס"ק ג') ולי נראה דאסור שהרי א"א שלא ישאר משהו בין השינים כדאמרינן בפ"ו דחולין ואותו משהו יתחמץ ובמכה אפילו היתה מונחת הרטייה קודם הפסח צריך לסלקה בע"פ בשעה ששית אם היא לא נסרחה מראויה לאכילת כלב ופשיטא הוא דכל זה בחולי שאין בו סכנה אבל בחולה של סכנה אפילו אכילת חמץ מותר שאין לך דבר עומד בפני פקוח נפשות:

ג ודע דזה דתנן שאסור ללעוס חטים להניח על מכתו הוי בחטים שלו וכשהחמיץ יעבור על בל יראה אבל בחמץ של א"י מותר להניח על מכתו אע"פ שנהנה מהחמץ שמרפאת מ"מ הוי שלא כדרך הנאתן ומותר כמ"ש הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה וז"ל בר"א שאין מתרפאין באיסורין בזמן שהן כדרך הנאתן כגון שמאכילין אותו שקצים ורמשים או חמץ בפסח אבל שלא כדרך הנאתן כגון שעושין לו רטייה או מלוגמא מחמץ מותר לחולה עכ"ל ובע"כ דכוונתו לחולה שאין בו סכנה דאלו יש בו סכנה הרי מותר והזכנה להאכילו חמץ לרפואה (מג"א ס"ק ט') ולכן מאכילין חמץ ליונקי שדים אם מניחין לבך משום סכנה:

ד כתבו הטור והש"ע הנותן שעורים לבהמתו ומצא בהם ריר צריך לבערו שהמה סוברים הריר של בהמה מחמיץ והוקא כשמצא בהם ריר אבל בסתם

אין לחוש שהרי בעת נתינת השעורים בטלם והפקירם מדעתו ואין זה כחמץ שלו ומ"מ כשהוא רואה להדיא אין לסמוך על זה (וזהו כוונת הרמ"א וכמ"ש הח"י סק"ד ולחנם תמה עליו המג"א סק"ג) ומ"מ יש מחמירין לבער כל הנותר מן הבהמה אע"פ שאינו רואה עליו כלום ויש מדקדקים ליתן להם מעט מעט כדי שלא ישיירו :

ה זיעת בתים בורות שיחין ומערות תנן במכשירין (רפ"ב) דאינו מכשיר ואין זה כמים ולפ"ז שק מלא קמח שנתלחלח מזיעת בית או חומה אינו מחמץ וזהו דעת הרא"ש (פ"ב סכ"ב) וכ"כ בהגמ"י פ"ה אבל הרוקח אוסר וכתב שאינו דומה להכשר וזהו כמ"ש סוף סעיף א' והרא"ש מדמה לזיעת אדם שאינו מחמיץ (עמג"א סק"ה שכתב צ"ע דאדרבא הרוב אוסרין ע"ש ולא ידעתי מי המה והרי המשנה מסייע להמתירים ויפה עשה הב"י שכתב דעת המתירים לעיקר וגם מ"ש שהחומה מזיע מכח המים ע"ש קשה דא"כ למה אינו מכשיר אך י"ל דחזינן בזיעת הבתים דכשהזמן לח מזיעים יותר ואז וודאי הוא מכח הגשמים ולכן בעת הפסח שהוא זמן גשמים והפשרת שלגים דאז האויר לח יכול להיות דוודאי מחמיץ והרא"ש שהיה בספרד דבשם אז זמן הקיץ הקיל בזה אבל במדינות הצפוניות שלנו נראה דוודאי אסור ודו"ק) (זיעת בשר הוי כמים) :

ו קמח שנפל עליו דלף כל היום כשיורד רצופים טפה אחר טפה אינו מחמיץ דהדלף עצמו אינו מניחו להחמיץ אבל כשיש הפסק בין טפה לטפה מחמיץ ולכן כשיש קצת ספק אם הדלף יורד רצופים אם לאו אסור ואפילו ביורד רצופים צריך לאפותה תיכף ומיד דאם יניח מעט זמן ממהר להחמיץ ובאינו עושה טיף טיף רצופים אסור כל הקמח אפילו במה שאין רואין ששרוי במים לפי שהקמח בולע ואינו ניכר והנה מימינו לא שמענו להורות דין זה למעשה כי מי יוכל להעיד שהיה טיף טיף (עט"ז סק"ה) :

ז והנה דין זה שכתבנו הוא בגמ' (ל"ט :) בברייתא קמח שנפל לתוכו דלף כל היום כולו אינו מחמיץ והוא דעביד טיף להדי טיף והרמב"ם בפ"ה דין י' כתב דגן שנפל עליו דלף כל זמן שהוא טורד טיפה אחר טיפה אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ אבל כשיפסק אם שהה כשיעור ה"ז אסור עכ"ל ותמיהני מאי מהני בדגן טיף אחר טיף הא עד שיטחנו וילשנו יתחמץ וראיתי מי שכתב שצריך שיטחנו מיד (הגר"ז סעיף ע"ז) ותימא נהי דבעת הטחינה לא יחמיץ מפני העסק מ"מ אחר הטחינה עד הלישה יחמיץ ואם נאמר ללוש מיד הלא תיכף אחר הטחינה אסור ללוש כמבואר בס"ס תנ"ג ולכן ברור אצלי דגם כוונת הרמב"ם הוא על קמח ודרכו בכל הפרק שם לקרא דגן לקמח כמ"ש שם מקודם חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות וכו' צריך ליזהר בדגן שאוכל בפסח וכו' והכוונה על הקמח מהדגן וה"נ כן הוא :

ח כתב הרא"ש (שם) בשם הרוקח אם נפל מים על קמח או נתלחלח השק ירקד הקמח והשאר מותר והשיג עליו הרא"ש וז"ל שקולא גדולה היא לעשות כך בתוך הפסח שחמץ במשהו כי שמא יעבור עם הקמח חמץ כל שהוא בנפה וראיתי מורים הלכה למעשה שיאחז בידו כל המקום המלוחלח בשק עד שיריק כל הקמח שבשק עכ"ל והביאו הטור ומבואר שרק בתוך הפסח החמיר אבל קודם הפסח מותר לרקד מפני שיתבטל קודם הפסח ואי משום חוזר וניעור הא הרא"ש והטור פסקו בסי' תמ"ז דלא אמרינן חוזר וניעור וגם לא מחלקי בין לח ליבש כמ"ש שם וגם במרדכי פ' כל שעה איתא כן דבפסח אסור כשנתייבש ע"ש אבל קודם הפסח סובר ג"כ דאינו חוזר וניעור :

ט והנה גם רבינו הב"י בסי' תמ"ז פסק דאינו חוזר וניעור רק שכתב שיש חולקים ע"ש והעיקר סובר להלכה דאינו חוזר וניעור בין בלח בין ביבש ורבינו הרמ"א מחלק שם בזה אבל רבינו הב"י לא ס"ל כן ושם בארנו דכן עיקר להלכה ורבינו הרמ"א ג"כ רק מפני המנהג כתב כן אבל לדינא בארנו שם דהעיקר דאינו חוזר וניעור :

י ולפ"ז יש להבין דברי רבינו הב"י בסעיף ד' שכתב נפלו מים על קמח או נתלחלח השק יאחז בידו כל המקום המלוחלח בשק עד שיריק כל הקמח שבשק ואם א"א לעשות כן (כגון שנתלחלח בהרבה מקומות) ירקד הקמח והשאר מותר ודווקא כל זמן שהוא מלוחלח אבל אם נתייבש הלחלוחית לא מהני ריקוד דמיפרך ומתערב עם השאר ואסור לאכלו בפסח אלא ירקדנו וישמרנו עד אחר הפסח ואם נתייבש בפסח אסור להשהותו עכ"ל דמשמע דמיירי קודם הפסח וקשה דקודם הפסח מה איכפת לן הא לא אמרינן חוזר וניעור (וזה דוחק לומר שכתב להיש מי שאוסר בסי' תמ"ז דא"כ ה"ל לבאר כן כיון דלדעת המתירים תפס שם לעיקר) :

יא ולענ"ד דה"פ דוודאי אם ירצה לאפותו קודם פסח לא איכפת לן דכיון שכבר נבלל ונלוש ביחד לא אמרינן חוזר וניעור אלא דכוונתו אם רצונו לאפות בפסח דאז בוודאי אפילו אם אינו חוזר וניעור כיון דבפסח עומד הפירור בפ"ע הוי כיבש בלח שהיבש עומד בפ"ע ומבטלו בפסח בששים וזה פשיטא שאסור דחמץ בפסח במשהו אבל אם יאפה קודם הפסח מותר בכל עניין אפילו בנתייבש הלחלוחית כיון דאינו חוזר וניעור וכבר נתערב ונתבטל (וכן נ"ל כוונת המג"א בסק"ט שכתב מטעם חוזר וניעור ע"ש והיינו כשיאפה בפסח וכן נראה שתפס הגר"ז בסעיף ט' ע"ש היטב ודו"ק) :

יב ולפ"ז נלע"ד ברור דאע"ג דאנן מחמרינן כדברי רבינו הרמ"א דביבש ביבש אמרינן חוזר וניעור מכל מקום אם אירע כן שנתייבש הלחלוחית ורקדו הכל קודם הפסח ונאפה קודם הפסח יש להתיר בהפסד מרובה כיון דהעיקר לדינא דאינו חוזר

וניעור

וניעור כמ"ש בסי' תמ"ז וכן ראיתי לאחד מהגדולים (הגר"ז סוף סעיף י') וז"ל ולפיכך אם אפה קודם הפסח מותר ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק וכו' ומ"מ יש להחמיר וליטול מהקמח קודם הפסח ולאכול כדי לתלות הפירורין במה שאכל כבר עכ"ל כלומר ליטול מהמצות שאפה ולאכול מעט קודם הפסח (וכסעיף ט"ו יתבאר דגם להרמ"א מותר) :

יג ולפ"ז להלכה למעשה כן הוא אם נתלחלח השק במקום אחד יאחז בידו זה המקום עד שיריק כל הקמח ומ"מ ירקדנו אח"כ (מג"א סק"ו וט"ז) ואינו אלא חומרא בעלמא והקון זה דיאחז המקום המלוחלח מהני גם כשנתייבש המקום המלוחלח דכיון שנוטל כל המקום שיש בו הספק מה לנו עוד חשש בזה (ט"ז סק"ד) ואם יש כמה מקומות בשק מלוחלחים דאז אי אפשר לאחוז זה המקום המלוחלח בידו בזה יש חילוק בין לח ליבש דאם המקומות המלוחלחים עדיין לחים ירקד כל הקמח שבשק וממילא דהקמח המלוחלח יהיה כמו עיסה וישאר למעלה (מג"א סק"ח) ואם נתרקד כל הקמח זהו סימן שלא שלטה הליחות רק בהשק מבחוץ ובהקמח לא נכנס כלל הליחות ולכן נתרקד כל הקמח ויראה לי דכשמרקד אסור לו לרקד הקמח בידו בתוך הנפה דבכה"ג יכול להיות שירסק הקמח הלח ויצא דרך הנקבים של הנפה אלא ינענע הנפה בידיו ואז בהכרח לא יצאו מנקבי הנפה הקמח הלח המדובק :

יד וזהו בלח דבכה"ג אפילו בפסח עצמו מותר רק ביו"ט אם א"צ לכל הקמח לא ירקדנו בעצמו מפני שאין זה צורך יו"ט אלא ירקדנו ע"י א"י כדי לבער החמץ אם יש שם ואע"ג דריקוד הוי מלאכה דאורייתא ואמירה לא"י שבות הכא כיון דאין בזה פסולת לא הוי אב מלאכה (מג"א סק"ח) וכן אם עדיין לא נתחמץ אלא שכשישהה יתחמץ יכול ליתן להא"י במתנה את הקמח בעוד שלא נתחמץ ולא יעבור על בל יראה (שם) והנה אצלינו אין אופין ביו"ט וכולם אופין קודם יו"ט ולא נצרך לנו דין זה :

טו אבל כשנתייבש אחד מן המקומות דבכה"ג א"א לאחוז מפני שיש הרבה מקומות בשק שנתלחלחו וגם לרקד אין תועלת שהרי הקמח המלוחלח שנתייבש ונתפרר יצא מנקבי הנפה לכן אין לקמח זה תקנה למי שסובר דחוזר וניעור בפסח אבל לפי עיקרא דדינא דאינו חוזר וניעור מותר כשלש ואופה קודם הפסח ולכן אפילו לרבינו הרמ"א דבלח לא אמרינן חוזר וניעור וביבש אמרינן ג"כ מותר לכתחלה לאפות קודם הפסח דכיון שנבלל ונלוש ביחד הוי כלח בלח ובטל קודם הפסח כמ"ש בסי' תמ"ז דקמח בקמח הוי לח בלח אבל לאפות בפסח אסור אפילו אי לא אמרינן חוזר וניעור משום דהוי חמץ בעין בפסח כמ"ש בסעיף י"א ולפ"ז מה שכתבנו בסעיף י"ב דבנתייבש ונאפה קודם הפסח אין ההיתר רק בהפ"מ משום דברי רבינו הרמ"א אינו כן דאפילו לדבריו מותר לכתחלה דזהו כמו לח בלח והפוסקים שכתבו לאסור בנתייבש זהו לעניין לאפות בפסח או למאן דס"ל דאפילו לח בלח אמרינן חוזר וניעור אבל לדידן כפסקו של רבינו הרמ"א מותר לכתחלה (כנלע"ד) :

טז אם אכלו עכברים בקמח יש מי שכתב דיקח המקום ההוא וסביבו היטב והשאר ינהלנו ויאכלנו בפסח דלא גרע ממים שנפלו על קמח במקום אחד ובזה אפילו בפסח מותר כמו במים במקום אחד (ט"ז סק"ד) ויש מי שהשיג על זה דהני עכברי רשיעי נינהו והולכין בכל השק ואוכלין וכ"ש אם הקמח מונח בחבית דהולכין בכולו ולא דמי לקמח שנתלחלח במקום אחד (מג"א סוף סק"ט) ולענ"ד אין זו השגה דאפילו אם הלכו בכל הקמח עדיין לא ברירא לן שהטיפו שם רוק והוה ספק דרבנן ואין לנו להחמיר כל כך ובעיקר הדבר יש להסתפק אם רוקו מחמיץ לפי מה שכתבנו בסעיף א' ולכן אין לנו לחשוש רק על המקום שעינינו רואות שהעכברים אכלו שם :

יז ויש מי שכתב בלשון זה עכברים שאכלו מקמח אם נתייבש קודם פסח ירקדנו וישמרנו עד אחר הפסח ואם נמצא כך בפסח הכל אסור בהנאה ואם השק מונח במקומו בלא נענוע ולא נתערב הקמח או יאחז בידו מקום הנשוך ויקשור שם תחת הנשיכה עם קצת קמח וינער כל הקמח שבשק וירקדנו ומותר להשהותו ואסור לאכלו בפסח וכל זה כשנראה שאכל העכבר קצת מן הקמח אבל אם נשכו רק השק ויש ספק אם אכלו מן הקמח אם לאו אפילו נמצא בפסח מותר להשהותו וכו' (מג"א סק"ט בשם ב"ח) והפליג להחמיר בחומרות יתירות וזה טוב להחמיר לעצמו ולא להורות לאחרים :

יח והעיקר לדינא כמ"ש אחד מהגדולים (מהר"ס לובלין כמג"א שם) וז"ל על השקים שנשוכו מאבילת עכברים ורקדוהו ויש חשש שמא נתייבשו מקומות ונפרך ונתערב בקמח וכו' יקחו להם קמח אחר המשומר לשני לילות הראשונים ואותו הקמח יאפו קודם הפסח ואין להחמיר בו ומותר לכל ימי הפסח עכ"ל וזהו כעין דיעה הראשונה אלא שהחמיר לעניין הכזית מצה בשני לילות הראשונים וכן יש להורות :

תסז דין דגן שנפל עליו מים ודין שבלים שמעלים צמחים וערימות שירדו עליהם גשמים ונרעין שנמצא בתבשיל או בצלי או במליחה ודין פירות יבישים. ובו מ"ט סעיפים :

א חטים שנטבעו בנהר או שנפלו עליהם מים ואין החימוץ ניכר בהם דאלו החימוץ ניכר אין לנו שום חשש שמא יקנה מהם ישראל בפסח כיון שרואה החימוץ ואע"ג דבשעת הדחק קונין קמח מן השוק לא שכיח

זה אבל כיון שאין החימוץ ניכר ואז יש חשש שהישראל יקנה מהם לפסח כשימכור החטים לאינו יהודי ואם נאמר לו שישהם עד אחר הפסח הלא יעבור בבל יראה ולאוכלם אינו צריך כל כך ולזה אמרו חכמים (מ׳ .) שמוכרו לישראל ומודיענו שהם חמוצים ויאכלם קודם הפסח או ימכרם לא״י מעט לכל אחד ואחד בכדי שיאכלם קודם הפסח ואין חשש שמא יחזור וימכרם לישראל דאפילו ימכרם לישראל הלא יכלה קודם הפסח ויש מחמירים דגם לישראל לא ימכור אלא מעט מעט בכדי שיכלו קודם הפסח אבל הרבה לא אפילו במודיעו שיאכלם קודם הפסח שמא יבא לידי מכשול (ב״ח בשם רש״ל וט״ז) ועכשיו שאנו נוהגים למכור חמץ אם אירע מעשה כזה לא ימכרם כלל קודם הפסח אלא מוכרם בחמץ שלו וימכרם אחר הפסח ודע שאם אירע מעשה כזה אצל א״י שנפלו חטיו במים או שנפל עליהם מים ויש חשש גדול שימכרם לישראל על פסח צריכים להכריז בבהכ״נ ובבהמ״ד שלא יקנו על פסח מחטים אלו ואע״ג דבישראל בבה״ג אין סומכין על הכרזות מדהצרכנו שימכרם מעט מעט קודם פסח (עמג״א סק״א) מ״מ בא״י בהכרח לעשות כן :

ב ויש בזה שאלה והיכי משכחת לה להך דינא והרי סימן חימוץ הוא בחטים כשנתבקעו וא״כ ממ״נ אם נתבקעו הרי לא יקנה מהם ישראל על פסח ואם לא נתבקעו הרי אינם חמץ והתשובה בזה כתבו הטור וש״ע סעיף ב׳ דאלו החטים שנטבעו או נפלו עליהם מים כיון דמינח נייחא אתיין לידי חימוץ אף בלא נתבקעו דאע״ג דגבי לתיתא איתא בגמ׳ דלא נתבקעו מותר זהו מפני שעוסק בהם ללותתם והעסק מעכבם מלהחמיץ אבל בלא עסק כמו בכאן מתחמצים גם בלא ביקוע (ט״ז סק״ג) ויש מחלקים בין חטין לשעורין דחטין דבלא״ה כבקועין הן א״צ ביקוע משא״כ בשעורים (ר״ן בשם הרא״ה) ויש מחלקים בין דליפה מרובה לדליפה מועטת ובמרובה א״צ לשיתבקעו (הגהמ״י בשם רא״מ) ובטור וש״ע סתמו כדיעה ראשונה וכן משמע מהרי״ף והרמב״ם דהטעם משום דמינח נייחא :

ג ולפ״ז כתב רבינו הרמ״א בסעיף ב׳ דלכן יש ליזהר שלא יבואו מים או גשמים מזלפין על החטים כי אז אפילו לא נתבקעו אסורות עכ״ל ואין לשאול דלפ״ז איך אנו קונים חטים מא״י בשנה שיש גשמים בעת הקציר ובמדינות שלנו שכיח מאד ירידת גשמים בזמן הקציר ולא דמי לגשמים שנפלו על ערימות שיתבאר דלא חיישינן דהתם הטעם משום דאמרינן שלא נכנסו הגשמים לפנים כמו שיתבאר וזה שייך בערימות גדולות אבל בעת הקצירה שידוע שנתפזרו מעט מעט על פני השדה ומניחים אותם הרבה זמן עד שמעמידים ערימות הלא פשיטא שהגשמים שולטים בכל שבולת ושבולת די״ל דוודאי אם ידעינן שחטים אלו בהקצרם ירדו עליהם גשמים וודאי אסור ליטול מהם לפסח אך בסתמא לא מחזקינן ריעותא מפני שרובא דרובא אין קוצרין ביום סגריר אפילו האינם יהודים משום קלקול התבואה ומהדרים לקצור כשהשמש זורחת ואז אפילו אם ירד הגשם מפסיקין מלקצור עד שיעבור הגשם והמעט הנקצר מכניסים אותם לגורן או למקום אחר ולכן לא חיישינן בסתמא דזהו וודאי דאפילו בזמן גשמים הרבה זמן יש שאין הגשם יורד ובזה הזמן קוצרים משא״כ בערימות שעומדים זמן מרובה בשדה יש חשש ולכן אנו צריכים להטעמים שיתבארו :

ד עוד כתב דגן שהיה מונח בעלייה וירדו גשמים דרך הגג בכמה מקומות ונתלחלחו אותן שנתלחלחו אסורות אבל שאר מקומות מותר להשהותן מכח ס״ס שמא לא ירדו עליהם גשמים ואת״ל ירדו שמא לא נתחמצו אבל לאכלן בפסח אסור ולא מהני ס״ס עכ״ל ואע״ג דס״ס מהני בכל מקום נ״ל דטעמו משום דהספק השני אינו ספק גמור דיותר קרוב שע״י גשמים יתחמצו ורק לעניין להשהותם דהוי דרבנן שהרי ביטל באור לי״ד חשבינן לס״ס ולא לאכילה דאורייתא ולפ״ז נאמר דדין זה אינו אלא בקודם הפסח אבל בפסח הא לא מהני ביטול הקודם והמפרשים כתבו דגם לאכילה מהני הס״ס ורק משום דאין הפסד בזה לכן החמיר אבל כשיש הפסד מותר אפילו באכילה (ט״ז סק״ד וח״י סק״י) ולענ״ד נראה כמ״ש ואם נפל מעט שלג או מים על כרי של תבואה יגרוף העליונים והשאר מותר באכילה (טור סי׳ תס״ו) דוודאי לא שלטו רק בהעליונים (וכדינו של הרמ״א הביא הב״י בשם האגור דרא״מ וריב״א החמירו וראבי״ה התיר ע״י לאכול מקצתם קודם הפסח ולאכלם בפסח משום ס״ס ע״ש והנה מדלא הזכיר הרמ״א לאכול מקצתם קודם פסח ש״מ שפסק כרא״מ וריב״א ורק להשהותם התיר מטעמא דכתיבנא וזה ראיה לדברינו ודו״ק) :

ה מעשה בישראל שלקח חטים מאינו יהודי ובא ישראל אחר ובקש ממנו ג״כ שימכור לו חטים ואמר אין לי חטים כי היהודי הראשון היה אוהבי ומכרתי לו החטין שרחצתי לצרכי ביתי ולאהבתו מכרתי. לו א״צ הישראל לחוש לזה דאינו נאמן במה שאמר לאחר שיצאו מת״י כמ״ש ביו״ד סי׳ ט״ז מיהו אי מהימן ליה וודאי אסור (מג״א סק״ד) ולענ״ד נראה להחמיר בכל עניין מפני שזהו כמסיח לפי תומו דמי הכריחו לומר שרחצם ואף שאפשר משום התפארות עשה כן להשמיע איך הוא אוהבו מ״מ קשה להקל בעניין חמץ בבה״ג (כנלע״ד) :

ו חטים חמוצים שנתערבו עם חטים כשרים אם החמוצים אינם ניכרין דינם כדין יבש ביבש שבטל ברוב ומותר להשהותן עד אחר הפסח ואם הם ניכרים אסור להשהותן דלא שייך ביטול בדבר הניכר בפ״ע ואם ירצה לטחון אותם קודם הפסח ולהוסיף עליהן עד ששים יכול לעשות כן דקודם הפסח בטל בששים ואינו חוזר וניעור דקמח בקמח הוי לח בלח שפסקנו בסי׳ תמ״ז דאינו חוזר וניעור וגם יכול לאפותן בפסח כיון שכבר נתבטלו ואין זה כמבטל

כמבטל איסור לכתחלה דקודם הפסח אין כאן איסור אבל אם לא טחנן קודם הפסח ובא לטוחנן בפסח אפילו אם אינן ניכרין בפ"ע אסור דזהו יבש ביבש וחוזר וניעור לפי פסקו של רבינו הרמ"א שם דביבש חוזר וניעור ואפילו נאכלו מקצתן קודם הפסח ג"כ אסיר דהרי עכ"פ משהו חמץ וודאי יש כאן (כ"ז למדתי ממג"א סק"ד ע"ש ומ"ש דאם נתערב יבש ביבש בפסח ואכל אחד מהם דמותר כמ"ש ביו"ד סי' ק"ט ע"ש וצ"ע אם אומרים כן באיסור משהו ועמק"ח סק"ט ויש להחמיר) :

ז חטים שבאו בספינה אם הם יבשות וקשות ולא נשתנה מראיהן אחזוקי איסורא לא מחזקינן ומותרין ואם הם רכות או נשתנו מראיהן אסיר לאכול מהן בפסח מיהו להשהותן נראה דאין קפידא אבל הטור כתב בשם בה"ג חטין שבאו בספינה אם לחות הן או שנשתנו מראיהן בידוע שהגיע עליהן מים ואסור להשהותן עכ"ל ונלע"ד דווקא אם הן לחות או שנשתנו מראיהן הרבה אבל אם אינן לחות אלא ריכוך בעלמא וכן לא נשתנה מראיתם הרבה אין חשש להשהותן ומ"מ למעשה צ"ע ואם ידוע שבא עליהם מים אז אפילו לא נשתנו כלל והן קשים אסורים באכילה ולהשהותן אפשר שמותר כיון שהם קשים ולא נשתנו כלל :

ח שנה שירדו גשמים בשעת הקציר על הערימות שבשדות עד שהיו קצת מהשבלים שעל הערימות מעלים צמחים מ"מ אין לחוש לחטים של אותה שנה לומר שרובן נתחמצו דא"כ לא נאכל מצה לעולם שהרי אין לך שנה שאינו יורד גשמים על הערימות אלא שדבר תורה שהולכין אחר הרוב ואין הרוב מחמיצין (רשב"א בתשו' סי' ק"כ) ואפילו אותן ערימת שראינו שנפלו עליהם גשמים אנו תולים בהם להקל שמא לא נכנסו המים אלא בשבלים העליונים אבל לא שבאמצע הערימה וכן הדבר ידוע וניכר לעין ואפילו נכנסו שמא לא הספיקו להחמיץ (שם) ועיקר ההיתר מפני שבוודאי כן הוא כיון שניכר לעין שבשם לא הגיע החימוץ מראין עליהם צמחים :

ט ולכן חטים שנמצאו בהם מבוקעות והוא סימן חימוץ לא אמרינן דכולן נתחמצו אלא אותן שאינן מבוקעות מותרות מפני שהדבר מצוי שבעת גשמים עליונות הגדיש ותחתיתו מתחמץ ומתבקע ואין המים נוגעין באמצעיתו כלל ואם קשה לברר המבוקעות אם רק יש בהם ששים מותר לטוחנן קודם הפסח ולאכול מהם בפסח ורובי השנים כמעט א"צ בדיקה דפשיטא שיש ששים כנגד המצומחים אך בשנה שבעת הקצירה היתה ריבוי גשמים פשיטא שצריך בדיקה לראות אם יש ששים ואם אין ששים יכול להוסיף עד ששים אבל בלא בדיקה אסור בשנה ההיא וכן המנהג הפשוט אצלינו שמביאים מהחטים כמה אגרופים והרב בודק אותם לראות אם יש ששים כנגד המצומחים והוא נותן הכשר ובלא הכשר אין משתמשין בקמח פסח ונותנין ההכשר על החטים ועל הטחינה ועכשיו שמביאין ממרחק במסילות הברזל החיוב להשגיח גם על ההולכה שיכסו את השקים כראוי וכך חובתינו וכך יפה לנו וההכשר מביאים מהרב דשם שבמקום הטחינה :

י בגמ' (ל"ג :) אמרינן כגון דאחמיץ במחובר ומזה מבואר דגם במחובר יכול לבא לידי חימוץ וזהו כשנתייבשו החטים לגמרי ואין צריכים עוד כלל ליניקת הקרקע דאז הם כמונחים בכלי ויבואו לידי חימוץ כשירד עליהם הגשם והיטב ניכר סימני החימוץ אצלינו כשהן מצומחים ויוצא בראשו כשבולת קטנה או נתרכך ונתבקע ולדבר זה צריך מבינות כידוע ולכן נהגו לקצור שמורה בעוד שלא נגמר עדיין כל הגידול אך אותם הקוצרין ירוקים ממש נ"ל דלא יפה הם עושים כי הם קשים לטחינה וללישה וגם יש בהם ליחות הרבה ויותר נוחים לבא לידי חימוץ אלא לא יקצרם עד שיגמורו ויהיו לבנים אך לא ימתינו על התייבשותם לגמרי ואחר הקצירה לאספם תיכף לגורן :

יא ישראל שיש לו בורות מלאות חטים וחושש שמא יש בקרקעית הבור ובקירותיו חטים מבוקעים מליחות הבור והארץ בביטול בעלמא סגי דגם המבוקעים אין בהם חימוץ גמור אלא עיפוש והפסד כמ"ש הרשב"א ז"ל בתשו' (ח"י סקט"ו) ואצלינו נוהגין למכור כל מיני התבואות בע"פ בעת מכירת חמץ כמ"ש בסי' תמ"ח ונכון הוא :

יב כתבו הטור והש"ע סעיף ח' דבש של אינם יהודים אין מחזיקין בו איסור לומר מזוייף הוא ואוכלין אותו בפסח עכ"ל כלומר משום דיש אוסרין לפי שמערבין בו קמח או סולת לזה אמרו דאין חשש דאפילו עירבו הוי מי פירות ושנחוש שמא עירבו בו מים ג"כ והוה מי פירות עם מים ומחמיץ מיד אין לנו לחוש חששא רחוקה על עירוב שני דברים ולבד זה כתב הרא"ש בתשו' בשם הר"י דדבש מהפך כל דבר שנתערב בו לדבש ולכן גם כל השנה שאומרים שמערבין בו בשר נבילה ניחוש לזה ונאסור לגמרי אלא דאפילו אם יערבו הדבש מהפכו לדבש (כ"י) אך הרא"ש עצמו בפ"ו דברכות (סי' ל"ה) כתב דדבר זה צריך ראיה ע"ש ובירושלמי ס"פ כל שעה מפורש לאיסור שאומר שם ר' חנינא הו"ל דבש מזוייף בסולת אתא שאיל לר' מני א"ל צריך את לבער ע"ש ואפשר דווקא סולת לפי שלותתין אותו והוי חמץ גמור (וזהו סתירה לסברת הר"י ואולי דלזה צריך זמן רב עד שהדבש יהפכו ואצל ר"ח היה סמוך לפסח גם אולי אצלם היה דבש תמרים וצ"ע ודו"ק) :

יג ולזה כתב רבינו הרמ"א דהמנהג במדינות אלו שלא לאכול דבש רק אותו שמביאים בחבית מן הכוורת שעושים ממנו משקה שקורין מע"ד עכ"ל כלומר שמדבש זה הדרך לעשות משקה ודבש זה מותר לאכול אפילו בעין (ט"ז סק"ו) ואע"פ שיש אוסרין לאכול כל מין דבש משום דאתי לאיחלופי באותו שמערבין כמ"ש

במרדכי ויש מי שרוצה לפרש כן דברי רבינו הרמ"א דכוונתו להתיר רק לעשות מי דבש שקורין מע"ד ולא לאכלו בעין ומטעם זה דאתי לחלופי (מג"א סק"ז) והדבר תמוה להחמיר חומרא על חומרא ולעשות גזרות מדעתינו והעיקר כמ"ש דגם בעין מותר (ח"י סקי"ז) :

יד ועכשיו אע"פ ששמענו בבירור שאין מערבין קמח מ"מ אין אנו קונין דבש מא"י רק זה שמעורב עדיין בהשעוה ועשוי כחדרים קטנים שכן לוקחין אותו מן הכוורת וכן מה שקורין ליפע"ץ והוא הדבש הטוב שזב מעצמו ואין בו שום תערובת מפני שמעט תערובות יקלקלנו ולא ימכרנו אף במחצה מקח מכפי שהוא נקי והבקיאין יודעין זה היטב אבל סתם דבש אנו אוסרין לפסח ומ"מ אם נתערב בפסח במאכל אין אוסרין המאכל אפילו כשאין ששים וכן בכל פירות יבישים שיתבאר שנהגנו בהם איסור אין אוסרין בנפלו למאכל וזהו כקטניות בסי' תנ"ג ולעשות מע"ד עושין קודם הפסח מכל מיני דבש דאם אפילו יש דבר חימוץ נתבטל קודם הפסח אבל בחוה"מ אין לבשל מי דבש רק מדבש הבא מכוורת :

טו צוקע"ר כפי הידוע לנו עשייתם בזמן הזה אין בו שום חשש חימוץ שהכל נעשה ע"י הקיטור ומ"מ דרך לייחד על פסח צוקע"ר הנעשה לפסח ע"פ השגחת ת"ח המשגיח בהפאבריק ונותן עליהם הכשר ולמכור לא"י מותר גם בשל צוקע"ר של כל השנה וכן כל מיני פירות יבישים מותרים במכירה לבד הצוקערקע"ס שיש בהם תערובת קמח אסורים במכירה דאף שזהו מי פירות מ"מ אלו הצוקערקע"ס הם פשוטים וקרוב שיש בהם גם קצת תערובת מים ומוכרין אותן בחמץ (ומ"ש הרמ"א דצוקע"ר אסור גם בשהייה וצוקע"ר קנדיל מותר כבר כתבו שהוא להיפך ואין להאריך כמ"ש האחרונים בהוצ צוקע"ר וההולך בקבית דכל זה היה בזמנם ועכשיו הכל נעשים בפאבריקין הגדולים ע"י רוח הקיטור ואין בו שום חשש חימוץ) :

טז עוד כתב דתאינים יבישים וענבים יבישים שקורין רוזיאנ"י גדולים או קטנים תלויים במנהג המקומות כי יש מחמירין שלא לאכלן ויש מקילין ולכן נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבישין אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ עב"ל דהקדמונים כתבו שעל התאינים היו מפזרין קמח וכל פירות יבישים מי יודע אופן יבשותם והרי תפוחים ואגסים יבישים אנו רואין שמייבשין אותן בתנור אחר אפיית לחם ולכן כל מיני פירות יבישין אין אנו אוכלין בפסח לבד שזיפין שקירין פלוימע"ן שידוע שמגודל ריבויים נתייבשו ע"פ השדות ומ"מ נהגו שמביאים מיוחדים לפסח ושקידים אפילו מה שבלא קליפות אין זה מפירות יבישים שאין מייבשין אותן וכך הם בתולדתן ופאמעראנצי"ן היה נראה דהטובים שבהם אין בהם חשש דאין מתייבשים בתנורים אך יש פשוטים הנקלפים מהלימונע"ס ואותן מייבשין בתנורים ומי יכול להכיר ולכן אין לאוכלן בפסח (עמג"א סק"ה ארלה לומר דאפילו מה שנאפה בתנור אחר לחם מותר משום כ"ש בר כ"ט ע"ש ודבריו תמוהים שהרי יש קמח בעין בהתנור מה שנותנים תחת הלחם בעת האפייה וכבר השיג עליו הנוב"י כמ"ש בש"ת סקי"ד ע"ש ואיסור גמור הוא) :

יז והמנהג במדינות אלו שלא לאכול כרכום שקורין זאפרע"ן ואפילו זה שקורין לנ"ד זאפרי"ן שאין בו שום חשש אין אוכלין מפני שליוקר מציאותו אין בקיאין להפריש (ט"ז סק"ט ומג"א סק"י) וכן נעגעלא"ך אין אוכלין בפסח אבל פלפלין אף שנתייבשו אין בהם חשש מפני שבמקומו נעשה לאלפים ורבבות ואין בהם חשש שנתייבשו בתנור וכן מה שקורין ענגליש"א פעפע"ר אין בהם חשש ודע שזה איזה שנים ששמענו מעיר ווארשא שנודע זיופים בפלפלין שיש באמצעיתן קמח אמנם כיון שרובא דרובא אין בהן זיוף אין לנו לחוש לסתם פלפלין ועוד דהמלכות מענשת עונש קשה על המזייף ולכן בוודאי אינם מצויים אצלינו (המג"א שם כתב על טובא"ק שמזלפין ושורין בשכר ועכשיו ידוע שליכא חשש זה) :

יח זנגבי"ל שקורין אינגבע"ר וצימרינ"ג אנו אוכלין בפסח ומסתמא אין בהם שום חשש וסעפטאלי"ן שהוא מין פלוימע"ן הוי מפירות יבישים שהרי גם הפלוימע"ן מביאים מיוחדים של פסח וזויע"ר זאל"ץ מותר להשתמש בפסח שאין בהם שום חשש חימוץ וטובה גדולה היא לעניים שנותנים זה בלפת שקורין בוריקע"ס שעיקר אכילת העניים בפסח הוא זה הלפת ואין ידם משגת להעמידם בכלי קודם הפסח עד שיהיה בהם קיוהא בידוע ובשנותנים זה מעט יש בזה טעם טוב והמחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים וכן החול שקורין שאד"א מותר בפסח ואין בו שום חשש דידוע שבהפבריקי"ן שעושים אותם הזויע"ר זאל"ץ והשאד"א יש לאלו כלים מיוחדים ואין בהם שום חשש וכן מותר לשתות בפסח המים שקורין סעלצי"ן וואסע"ר שנעשים בכלים מיוחדים ואין בהם חשש חימוץ וכן מי לימונאד"א שיש בהם לימונע"ס וצוקע"ר כשעושים מיוחדים לפסח רק אין נותנים בה את האלייא"ק של כל השנה אלא אחר שאין בו חשש והאלייא"ק הזה נותנים טיפה אחת להרבה בקבוקים ונעשים קודם הפסח ואפילו אולי היה בזה איזה חשש כבר נתבטל באלף ויותר מאלף ואין זה מעמיד ובפרט לפי מה שחקרנו אין בזה שום חשש והמחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים וחרובים שקורין באקסע"ר ג"כ אוכלים בפסח שאין בהם חשש חימוץ ודבר פשוט דפירות יבישים שהישראל מייבשם דמותרים באכילה :

יט גרסינן בגמ' (מ'.) תנו רבנן אין לותתין שעורין בפסח ואם לתת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ר' יוסי אומר שורן בחומץ וחומץ צומתן ואינו מניחן להחמיץ (רש"י) אמר שמואל אין הלכה כר"י ולמדנו מזה דאפילו נתבקעו אינן עדיין חמץ גמור

דא"כ

דא"כ מה תועלת בחימוץ לר"י וכן פירש"י דנתבקעו סמהרות להחמיץ ע"ש וכ"כ הר"ן ואומר שם אמר מר עוקבא לא נתבקעו ממש אלא כל שאלו מניחן על פי חבית והן מתבקעות מאליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש עבד שמואל עובדא נתבקעו ממש ע"ש :

ך וכתב הרי"ף כיון דלא איפסקא הלכתא בהדיא עבדינן לחומרא כמר עוקבא דהוה ספיקא דאורייתא וה"מ לעניין למיכלינהו הני שערי בעינייהו אבל אי משתכחי בהדי בישולא ולא נתבקעו כיון דאיסור משהו דרבנן לא אסרינן להווא בישולא דמשתכחי ביה הרי ותלתא שערי אא"כ נתבקעו כשמואל משום דהו"ל ספיקא דרבנן ולקולא וי"א דהלכה כשמואל דמר עוקבא תלמידו הוה ועוד דהא עביד ליה שמואל עובדא וכו' עכ"ל :

כא והרמב"ם בפ"ה דין ח' כתב תבשיל שנתבשל ונמצאו בו שעורים או חטים אם נתבקעו הרי כל התבשיל אסור שהרי נתערב בו חמץ ואם לא נתבקעו מוציאין אותן ושורפן ואוכלין שאר התבשיל שאין הדגן שנבלל ולא נתבקע חמץ גמור של תורה אלא מדברי סופרים שנאמר ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חימוץ עכ"ל ונראה שפוסק כמר עוקבא לחומרא וס"ל דמר עוקבא מדרבנן אוסר (וכ"כ הלח"מ והכ"י) ויש מי שרוצה לחלק בין חטין לשעורין דחטין אף אם לא נתבקעו הוי חמץ גמור (ר"ן בשם הרא"ה) והשיגו על זה (ר"ן שם) דאין חילוק וכן הרמב"ם השווה אותם שהרי כתב חטים או שעורים הרי השווה דינם :

כב והנה רבינו הב"י בסעיף ט' כתב לשון הרמב"ם דבלא נתבקעו התבשיל מותר וכתב על זה רבינו הרמ"א ואין המנהג כן אלא אוסרין הכל במשהו אפילו לא נתבקעו עכ"ל וטעם המנהג נתייסד ע"פ שני טעמים שכתב המרדכי בפ' כל שעה האחד מפני דבר שיש לו מתירין והמרדכי עצמו דחה טעם זה דלא שייך דשיל"מ כשהמאכל מתקלקל ועוד הא יחזור לאיסורו לשנה הבאה וכ"ש בדבר שאינו אלא טעם בעלמא ע"ש והשנית מטעם שאין אנו בקיאין מה נקרא ראויה להתבקע וכתב על זה והמיקל משום שמחת יו"ט לא הפסיד ע"ש :

כג וברור הוא שרבינו הרמ"א לאו דינא קאמר אלא מפני שכן היה המנהג לאסור הכל הכיסוי והכף וכל מה שנתערב מאותו תבשיל (מג"א סקי"ג) וכ"כ המרדכי וז"ל ומפני המנהג אני אוסר מספק והמיקל משום שמחת יו"ט לא הפסיד עכ"ל ומשמע דאף באכילה יש להתיר (ח"י סקכ"ז) ואפילו לפי המנהג אינו אלא בנתרככה עכ"פ אבל לא נתרכך אינו כלום (ט"ז סק"י) ואפילו נמצאו ג' גרעינים לא אמרינן חזקה שיש הרבה שהרי ביכולת לבדוק והרי הרי"ף אומר מפורש תרי ותלתא שערי כמ"ש בסעיף כ' ועוד שיש מי שאומר דלא אמרינן חזקה זו בתולעים דאתי מעלמא כמ"ש ביו"ד סי' פ"ד וה"נ החטין אתי מעלמא ואף דיש חולקים בזה כמ"ש שם מ"מ הכא מותר מטעם הראשון מפני שביכולת לבדוק (עמג"א סקי"ב וח"י סקכ"ו ומ"ש המג"א למה לא אמרינן כיון דמינה נייחי אתי לידי היתון ותירץ בדוחק ע"ש ולענ"ד נראה דבקדירה בעת הבישול ואפילו אחר הבישול בעת גודל החום אינו נייח כיון שהוא רותח) :

כד אבל בנתבקע אסור מדינא כל התבשיל והכלי ראשון והקערה שעירה לתוכה מהכלי ראשון והכף הנכנס בקדירה והכיסוי ויש מחמירין גם בכלי שני כמ"ש בסי' תמ"ז אך בשביעי של פסח יכול לכסות המאכל ולהמתין עד מוצאי יו"ט ואז יאכל התבשיל והגרעין ישרוף (א"ר בסי' תמ"ו סק"ג וחכ"צ סי' פ"ו הובא בש"ת סי' זה סקי"ה) וכ"ש באחרון של פסח ואם בא הא"י לקחתן בשביעי של פסח אסור למחות בידו אבל באחרון של פסח יכול למחות בידו (שם בש"ת) וע' בסעיף הבא :

כה מעיקר הדין כשנמצאת גרעין בתבשיל או תרנגולת מבושלת שנמצא בה חטה מבוקעת בפסח שמותר למוכרה לא"י ואין זה נהנה מחמץ שהרי אינו נוטל דמים בעד החטה אלא בעד התרנגולת ואינה נמכרת ביותר ביוקר מחמת החטה הנמצאת בתוכה ומ"מ נוהגין במדינות אלו לשרוף הכל או להשליכה לבית הכסא מפני שחושבין כל התבשיל או כל התרנגולת לחמץ אך באחרון של פסח כתב רבינו הב"י בסעיף י' דאם נמצאת החטה ביום זה דמותר להשהותה עד אחר הפסח דכיון דמשהו דרבנן לא החמירו בו ביו"ט האחרון לעניין להשהותו וכ"ש לעניין נטל"פ יש להקל בו לעניין השהה (ט"ז סקי"א) ובסעיף הקודם הבאנו שגם בשביעי של פסח יש להקל בכפיית כלי ולהמתין עד מוצאי יו"ט ויש נוהגין דבשביעי של פסח כשבא שאלה כזו לפני המורה יאמר להשואל שקשה עליו להשיב כעת ושיבא בלילה דאז הוא אחרון של פסח ויתיר לו להשהות עד למחר בלילה ויאכלנו :

כו אם אפו מצות בפסח ונמצאת חטה בקועה בעיסה או במצה אפויה פסק הרא"ש שיסיר ממנה כדי נטילת מקום והשאר מותר שהרי לכל היותר לא קיבל טעם החטה יותר מנטילת מקום שהרי אין זה דבר שמן שיפעפע ויש מי שאוסר כל העיסה או כל המצה כמ"ש הרשב"א בתשו' (סי' קע"ו) שהרי לא במקום אחד בלבד נגעה החטה אלא נגעה בכולה דרך גלגולה ולא שייך לומר בזה כאן נמצא כאן היה כיון שבהכרח בדרך גלגולה להתפזר בכל העיסה וכיון שהוי תוך הפסח דבמשהו אסורה כולה ועוד שהמים שבעיסה מוליך את הטעם בכל העיסה וכתב רבינו הב"י בסעיף י"א דראוי לחוש לדיעה זו אם לא במקום הפ"מ או בשעת הדחק דאז יש לפסוק כדעת הרא"ש והטעם י"ל שהרי אינו בהכרח שתתן טעם בכל העיסה אף אם נתגלגלה דרך כולה ולכן אמרינן כאן נמצא כאן היה

כלומר

כלומר שלא נתנה טעם אלא במקום הזה ועוד דאפילו נתבקעה אינו חמץ גמור אלא קרוב להחמיץ (טור) וכמ"ש בסעיף י"ט :

כז ורבינו הרמ"א כתב על זה דכן נוהגין תוך הפסח לאסור אותה מצה שנמצא בה החטה ומתירין את האחרות בין שנמצא בה אפויה או חיה ואמרינן כאן נמצאת כאן היתה ואם נמצאת בעיסה אוסרין כל העיסה ודווקא תוך הפסח אבל קודם הפסח אין אוסרין רק כדי נטילה והכי נהוג עכ"ל כלומר כשנמצאת במצה לא אמרינן שהחטה היתה בהעיסה ותיאסר כל העיסה אלא אמרינן כאן נמצאת במצה וכאן היתה ולא מחזקינן איסור ממקום למקום ולפ"ז אם נראה שהחטה מליאה מים מעבר לעבר דבהכרח היתה בהמים אסורה כל העיסה אך די"ל דבמקום אחר נתמלאה מים ונפלה לתוך המצה (מג"א סקט"ו) :

כח והנה אצלינו אין אופין בפסח ומה שנאפה קודם הפסח אף אם נמצא החטה בהמצה תוך הפסח אינה אוסרת רק כדי נטילה ובזה לא שייך חוזר וניעור שהרי בפסח לא נתנה טעם ולכן זורק החטה עם כאצבע מצה סמוך לה ואוכל השאר ובשעת הלישה קודם הפסח אם נמצאת חטה בהעיסה נוטל כדי נטילה ולכן אין לנו נ"מ בהדין הקודם מיהו עכ"פ מוכח מדברי רבותינו בעלי הש"ע שגם בצונן יש איסור שהרי מי שסובר בפסח לאסור כל העיסה הוא מטעם שהיתה החטה במים והמתיר סובר שלא היתה במים כמו שבארנו אבל אם היתה וודאי במים היתה אוסרת ועל זה השיג הלבוש דצונן אינו אוסר :

כט וכן הוא מפורש ברא"ש ובטור וז"ל מעשה ונמצאת חטה בקוע בכלי של מים ובשלו באותן המים תבשיל והתירו התבשיל ולא אמרינן שנאסרו המים ויאסר התבשיל וכן התיר אבי העזרי חטין שנפל לבור וכו' דכיון שהמים צוננים אין החטה נותנת בהם טעם ואפילו חמץ גמור שנפל לבור מותר מזה הטעם עכ"ל הרי להדיא שהצונן אינו אוסר ורבינו הב"י בספרו הגדול הקשה זה על הרא"ש שאסר העיסה אם נמצא החטה בהמים והא הוא עצמו פסק דצונן אינו אוסר ותירץ דכאן מיירי קודם הפסח ולכן אינו אוסר בצונן ע"ש והשיגו עליו דוודאי גם כאן מיירי בפסח עצמו (לבוש וב"ח וט"ז סקי"ב) אלא דעיסה שאני דמתוך שהוא לש ומגלגל ודוחק את העיסה והחטה נדחק ונתמעך בידיו ולא ימלט שנסחט ממנה טעם משהו כשהיתה במים ונתרככה (ט"ז שם) ולפ"ז גם הרא"ש גם הרשב"א לא אסרי בצונן אלא דעיסה שאני כמ"ש :

ל ולפ"ז זה שכתב רבינו הב"י בסעיף י"ב דאם נמצאת חטה בקועה או לחם חמץ בכלי של מים ואין בו כדי ליתן טעם שהמים צוננים ובשלו באותם מים תבשיל או לשו עיסה מותר ויש מי שאוסר אם הוא בתוך הפסח עכ"ל וזה כתב ע"פ תירוצו לחלק בין קודם הפסח לתוך הפסח אבל לפי מה שכל גדולי האחרונים דחו דבריו אין חילוק וגם בתוך הפסח מותר בצונן :

לא ולהלכה למעשה נלע"ד דאף שיש מי שאוסר בצונן מ"מ כיון שרוב רבותינו האחרונים הסכימו שלא לאסור בצונן אין להפסיד ממון ישראל באיסור משהו שהוא דרבנן ויש מי שרוצה לאסור בבשר שנשרה עם מים שהיה גרעין בהמים משום דבבשר יש בקעים (מג"א סקי"ט) ודבריו תמוהים דכיון שאמרינן שבצונן אינו נותן טעם א"כ מה לנו הבקעים (ח"י סקל"א) ורק כשהיתה החטה בעיסה יש לאסור מטעם שכתבנו אם היה זה בפסח אבל שארי צונן אינו אוסר כמו בכל האיסורים :

לב אמנם כל זה כשלא שהה הגרעין בהמים מעל"ע אבל שהה מעל"ע אוסר דכבוש כמבושל (מג"א שם וט"ז סקי"ז וב"ח בשם רש"ל) ויראה לי דאם יש ספק אם היתה מעל"ע במים אם לאו מותר דהא איסור משהו הוה דרבנן וספיקא דרבנן לקולא ולפ"ז אם נמצאו גרעינים בבארות מים אף שנודע ברור ששאבו מהבאר בעוד שהגרעינים היו בתוכה מ"מ אם יש ספק שמא לא שהו מעל"ע אין לאסור וכ"ש אם יש ספק שמא בעת שאיבת אלו המים לא היו שם הגרעינים וק"ו אם הגרעינים לא נתבקעו שאין לאסור ואפילו בספק נתבקעו ספק לא נתבקעו הוה ספיקא דרבנן ולקולא (ולעיל בסי' תס"ב סעיף י' נתבאר דכשנמצא גרעין בקיידלא"ך או בחרעמזלא"ך כשיש שם שומן ובצים דהוי מי פירות ובהרעמזלא"ך יש גם דבש שבהפ"מ ושמחת יו"ט יש להקל שלא תיאסר במשהו וכן בלפת ע"ש וע' סעיף מ"ז לענין ספק כבוש) :

לג ודע דנראה לענ"ד דזה שנמצא במרדכי ובשארי קדמונים בדין חמץ שנפל לבור אם נאסרו המים אם לאו זהו הכל בבור של מים מכונסים כדמוכח מלשון הטור שכתב שהתיר אבי העזרי חטין שנפלו לבור וכו' המים המחומצים ירדו לבור וכו' ע"ש אבל בבאר שהוא מעיין הדבר תמוה לומר שיתחמצו המים שהרי הם נובעין תמיד ומחוברים להמים שתחתיהם כמו שלא נאסור נהר ואף דהמים עומדים מ"מ אינם נחים ומחוברים בגידי הקרקע להמים שמחוצה להם כמו שאמרו חז"ל בחגיגה (כ"ב.) דכולי ארעא חלחולי מחלחלא ופירש"י שהמים הנובעין כאן באין מנהר גדול ע"ש (דרך למקוה אינם חיבור אבל חיבור יש להם וזה שנמצא באיזו מקום לשון באר לא דקדקו בזה) :

לד הסכימו הגדולים דמחזקינן איסור מזמן לזמן ולא ממקום למקום כלומר כגון שלקחו מהחבית כרוב בקערה ואח"כ נמצא חמץ בהקערה אין לאסור הכרוב שבחבית ואמרינן כאן נמצא כאן היה כלומר בקערה נמצאת ובקערה היתה ולא בהחבית דאין מחזקין איסור ממקום זה למקום אחר אבל אם נמצא אח"כ חמץ בהחבית

בהחבית נאסרה אף מה שבקערה דנהי דאמרינן כאן נמצא כאן היה מ"מ הא גם הכרוב שבקערה היה שם ולא אמרינן שהחמץ נפל להחבית אחר שנטלו הכרוב בהקערה דמזומן לזומן מחזקינן איסור ואמרינן כשם שעתה נמצאת שם החמץ כמו כן בזמן הקודם (מג"א סקט"ז בשם מהר"ש) ועל דרך זה כל הדברים כגון ששפכו הרוטב מהקדירה לכמה קערות ונמצא גרעין בקערה אחת אין אוסרים רק קערה זו ואין מחזקינן איסור מקערה לקדירה אבל אם נמצא בקדירה כל הקערות אסורות וכן כל כיוצא בזה :

לה ודין כזה נמצא מפורש במשנה ספ"ט דטהרות בעניין הזתים שמקודם נותנים אותן במעטן וזהו מין כלי ומן המעטן מעלין אותן לגג ותנן נמצא בגג המעטן טהור ולא מחזקינן טומאה ממקום הגג למקום המעטן ואמרינן דעל הגג נפל השרץ ולא בהמעטן נמצא במעטן הגג טמא ולא אמרינן שנפל השרץ אחר שלקחו הזתים לגג דמזומן לזמן מחזקינן (והתוי"ט שם הקשה מאי שנא נימא שלאחר שהעלה הזתים לגג נפל השרץ ע"ש ולדברי המג"א ל"ק כלל ואף שיש לדקדק בזה במשנה שם פ"ד משנה ד' במתלא בעשרה דלייס אך יש שם פירושים שונים ע"ש היטב וגם אין זה ענין לכל הטומאות כשעת מציאתן דזהו לעניין חי ומת ועוד דהתוס' בעירובין ל"ה : ד"ה כל כתבו דזהו רק לתרומה וקדשים כמעל"ע שבנדה ע"ש) :

לו וזהו שכתב רבינו הב"י בסעיף י"ב אם מלגו תרנגולת שנתנוה במים רותחים להעביר הנוצה ואח"כ מצאו בהמים גרעין חטה בקועה אסורה התרנגולת עכ"ל ולא אמרינן דהחטה באה אחר המליגה משום דמחזקינן מזומן לזמן ודוקא בקועה אבל אינה בקועה מותרת דהוי ס"ס ספק שמא לא נתחמץ ואת"ל נתחמץ שמא אח"כ נפלה (ט"ז סקט"ו) ולכן אע"ג דרבינו הרמ"א החמיר אף באינה בקועה כמ"ש בסעיף כ"ב מ"מ הכא שיש עוד ספק אין להחמיר (ח"י סקל"ד ועט"ז שם) ועוד דכבר כתבנו בסעיף כ"ג דלאו דינא קאמר אלא מפני המנהג ע"ש :

לז ורבינו הרמ"א כתב וז"ל ויש מי שמתיר אפילו במלינת תרנגולת משום דאמרינן שמא אח"כ נפלה לשם ויש מי שאוסר בשאר בשר ומתיר בתרנגולת מכח ס"ס ולעניין מנהג נראה לאסור בשאר בשר או בחטה שלימה אפילו תרנגולת ודווקא אם נמלגו שהיו המים חמים אבל אם היו צוננים ושרו שם התרנגולים אין לאסור מספיקא ובמקום דאיכא למימר שמא נתעכלה החטה בתרנגולת כגון שהיא שבורה אפילו במליגה יש להתיר מכח ס"ס מיהו אם נתערבו התערובות וייש הפ"מ ומניעת שמחת יו"ט יש להקל בכל זה בספק איסור דרבנן שהוא משהו ויש להתיר שאר תבשילין שיש בהן תערובת מאותו תבשיל של הבשר שנשרה במים או נמלג כך נראה לי עכ"ל וצריך ביאור :

לח וה"פ דיש מי שמתיר משום דלא ס"ל דמחזקינן איסור מזמן לזמן אלא אמרינן השתא הוא דנפלה ואע"ג דבמשנה דטהרות אינו כן כמ"ש בסעיף ל"ה דא"כ למה כשנמצא השרץ במעטן דטמא הגג נימא השתא הוא דנפלה די"ל דבאמת הרמב"ם בפי"ז מאבות הטומאות פסק כן דגם אם נמצא במעטן הגג טהור ע"ש שכתב אם נמצא במעטן המעטן טמא ומבואר דשבגג טהור ואם כי לא ידענו מקורו והכסף משנה כתב שפסק כחכמים דתוספתא דטהרות (פי"א) דהכי איתא בתוספתא היה קוצץ מן המעטן ומעלה לראש הגג ונמצא שרץ בגג המעטן טהור נמצא במעטן טמא הגג דברי רבי וחכמים אומרים נמצא בגג אינו טמא אלא גג נמצא במעטן אינו טמא אלא מעטן ועם כי קיי"ל סתם במשנה ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם משנה (יבמות מ"ב :) מיהו עכ"פ הרמב"ם פסק כן (וי"ל דס"ל כמ"ש כמה מהמפרשים דכל כללי הש"ס אינם אלא בג' סדרים הנהוגים בזמה"ז ועוד כיון דרבי בעצמו הוא החולק אפשר דלא אמרינן כלל זה) :

לט והנה לפי דיעה זו בכל השאלות ביוצא בזה נאמר השתא הוא דנפלה כמו בחזקה דאיתרע דאמרינן השתא הוא דאיתרע והדיעה השלישית שמחלקת בין בשר לתרנגולת משום דס"ל כדיעה ראשונה דמחזיקין מזמן לזמן אלא דבתרנגולת נתוסף ספק שמא היתה החטה במעיה ונתעכלה כדאמרינן כן לעניין טומאה ודיעה ראשונה סוברת דאיסור מטומאה לא ילפינן כמ"ש התוס' בבכורות (ז' :) וגם י"ל דספק דחסרון ידיעה לא הוי ספק (כ"ח) אך כיון שא"א לידע הוי ספק (ט"ז סקי"ז) והוסיף לומר דלעניין מנהג כלומר שאינו מכריע לפי הדין אלא לפי המנהג שנהגו להחמיר ומחזיקין איסור מזמן לזמן וגם בתרנגולת כשאין קצת ראיה שהיא מעוכלת כגון שהיא שבורה יש להחמיר וכן דווקא כשהיתה המליגה בחמין יש להחמיר אבל לא בצונן כלומר אפילו למי שמחמיר בצונן מ"מ לעניין דלא מחזקינן מזמן לזמן אין להחמיר בצונן ואמרינן השתא הוא דנפלה :

מ וכל זה לעניין הדבר עצמו אבל לעניין התערובות כגון שמזה נתערב לתבשילין אחרים פשיטא שיש להקל בצונן אפילו כשא"א לומר השתא הוא דנפל כגון שוודאי היתה החטה עם הבשר יחד בהמים או אפילו בחמין ואינו וודאי אמרינן לעניין התערובות השתא הוא דנפלה ומתירינן בהפ"מ ומניעת שמחת יו"ט ולפ"ז הלכה זו שאמרנו דאין מחזיקין איסור ממקום למקום אבל מזמן לזמן מחזיקין יש חילקין לגמרי ואמרי דגם מזמן לזמן אין מחזיקין וראיה לדיעה זו מדברי הרמב"ם שהבאנו בסעיף ל"ח מיהו אפילו לפי המנהג שנהגו להחמיר מ"מ בצונן וודאי לא מחזקינן איסור מזמן לזמן ולכן אם נטלו מים מכלי לקדירה ובשלו בה ואח"כ נמצא חמץ בהכלי מותר התבשיל ואמרינן השתא הוא דנפלה וכן לעניין תערובות אפילו בחמין

(והב"ח הפריז על המדה להחמיר עוד בזה וכבר דחו דבריו המג"א בסקכ"ה והט"ז בסקי"ז והח"י בסק"מ וכתבו שלא נתרככה גם הב"ח מודה דאין להחמיר כלל) :

מא מעשה באחד שנטל לתוך פיו חתיכת מצה וחתיכת תרנגול ואכלם שניהם יחד והרגיש בפיו שיש חטה וזרק המאכל מפיו ונמצא החטה ואינו ידוע אם היה בתוך המצה ואינו אסור רק כדי נטילה מאותה מצה דוודאי היתה בשעת אפייה בתוך העיסה דאל"כ אלא נפל על המצה בצונן היה מתגלגל ויורד אבל התרנגול והתבשיל מותר או דילמא שהיה בתרנגול יש להתיר התרנגול משום ס"ס ספק שמא היה בהמצה ואת"ל בתרנגול שמא נתעכלה או שמא נפל בו בצונן דלעניין ס"ס וודאי אמרינן השתא הוא דנפל ולא מחזקינן איסור מזמן לזמן ואפילו בבשר מותר בכה"ג וגם אפילו לפי מה שנהגו להחמיר במזמן לזמן מ"מ ממקום למקום וודאי לא מחזקינן איסור ולכן אפילו אם נתלה שהיתה בבשר או בתרנגולת אמרינן שנפלה בכאן ולא כשהיו בקדירה או בקערה הגדולה (עמג"א סקכ"ה) ואם נמצא חטה על השלחן ולא נודע מאין בא אמרינן שעל השלחן נפל ולא מחזקינן איסור ממקום למקום (עפ"ת סקל"ג) :

מב ומעשה במשרת שהביא כלי עם מי דבש שקורין מע"ד לשתות ונמצא בו חטה ואמרו שבצונן אינו אוסר אע"פ שנתחמצה כמ"ש הטור דאינו אוסר בצונן ושמא תאמר שהיתה בעת שבשלו המי דבש לפני הפסח דא"כ כבר נתבטלה ואינו חוזר וניעור ואף דהחטה עדיין בתוכה מ"מ צונן הוא ואינו אוסר (ט"ז סקי"ח) ואפילו לפי דעת המחמירים בצונן וגם סוברים דחוזר וניעור כמ"ש בסי' תמ"ז מ"מ אין לאסור רק מה שבכלי ולא כל החבית שהרי אין מחזיקין מטקום למקום ואמרינן דבכלי נפלה ולא בחבית (והסומך על הט"ז להקל לגמרי לא הפסיד שיש כאן כמה ספיקות ודו"ק) :

מג וכתב רבינו הב"י בסעיף י"ג ואם הגעילו יורה מחומצת בת יומא וירדו המים המחומצים לבור בתוך הפסח אסור לשתות מימיו בפסח בשביל שנתערבו עד כאן לשונו ודקדק לומר בתוך הפסח דאלו היה קודם הפסח כבר נתבטל ואינו חוזר וניעור כמ"ש בסי' תמ"ז אמנם לכתחלה וודאי אסור שהרי יכול ליטול מים מבור אחר (ט"ז סקי"ח ומג"א סקל"ז) וזה שדקדק לומר בשביל שנתערבו ה"פ דאפילו למאי דס"ל דאינו איסר בצונן זהו בחטה או לחם שנפל במים אבל מים במים הלא נתערבו ואסור כשהיה בפסח (שם) ודע דאם המחומצים ניכרים ועומדים בפ"ע גם בהיותם בבור כגון שיש ממשות כמו חלודה וכיוצא בזה אוסרים גם בדיעבד אף שנפלו קודם הפסח כיון דהחמץ ניכר בפ"ע לא נתבטל מעולם (ט"ז שם) ועל כי דין זה לא שכיח כלל אין להאריך בו :

מד ובמליחה בפסח יש הרבה דיעות הטור בשם הרוקח כתב חטה שנמצאת בתרנגולת מלוחה ונמלחו עמה אחרות שאותה שנמצאת החטה עליה אסורה דחמץ בפסח במשהו והשאר מותרות ורבינו אליעזר ממיץ פסק דאפילו אותה התרנגולת אינה אסורה כולה אלא נוטל מקום פעפועו והיינו כדי נטילה ולזה הסכימו הרא"ש והסמ"ק ושני הדיעות ס"ל דאע"ג דמליח כרותח מ"מ אין יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב ואע"ג דבאיסור שמן מחמרינן ביו"ד סי' ק"ה מ"מ הא בחמץ ליכא איסור שמן ויש אוסרים כל החתיכות במליחה (ב"ח בשם או"ה ורש"ל) וי"ל הטעם דכיון דבבשר יש שומן מפעפע האיסור מחתיכה לחתיכה גם בלא רוטב בחמץ בפסח דהוה במשהו ויש שמצריכים לקלוף שארי הבשר הנמלח עמה (כלבו בשם הרא"כ"ד) וזהו בנמצא על התרנגולת שיש להסתפק שמא נגעה בכולם אבל בנמצא תוך התרנגולת אין השאר צריכות כלום לדיעה זו (מג"א סקל"א) ויש מקילין לגמרי דאפילו אותה חתיכה א"צ אלא קליפה (ב"י בשם הרשב"א) :

מה וז"ל רבותינו בעלי הש"ע בסעיף י"ד אם נמצאת חטה מבוקעת בתרנגולת קודם מליחה די בשטיפה ואם אחר מליחה די בקליפה ויש מי שמחמירים לומר שמעמיק כל סביבותיה וחותך ומשליך ואם נמלחו עמה תרנגולות אחרות קולף את כולם ויש מחמירים לאסור כל מה שנמלח ביחד והעיקר לאסור אותה חתיכה כולה שנמצא החטה עליה ולהתיר האחרות ע"י קליפה קצת ואם רוצה יוכל למכור הכל לא"י כמ"ש בסי' תמ"ז אע"ג שאין נוהגין כן בשאר תערובת חמץ כן נראה לי עכ"ל ואם נתבשלו האחרות בלא קליפה מותר שאינו אלא חומרא בעלמא כמ"ש ביו"ד סי' צ"א (מג"א סקל"ג) ומ"מ גם אחר הבישול יקלוף אלא שאין הקליפה אוסרת שאר החתיכה (שם) ויש מי שמתיר לכתחלה גם בלא קליפה (שם בשם מ"כ) וזהו כשאין להסתפק שמא נגע בשארי החתיכות (שם) ונראה לענ"ד דאפילו בספק אם רק בוודאי לא נגע יש להקל אצלינו שהקליפה קשה מאד כידוע והרי דעת כמה מרבותינו שאף חתיכה זו לא נאסרה כולה כמ"ש מיהו להלכה למעשה במליחה שאין לאסור רק אותה חתיכה ולא יותר :

מו וזה שכתבו דקודם מליחה די בשטיפה פשוט הוא רצונן בלא רוטב לכ"ע אינו אוסר (מג"א סקכ"ט) וכן אם נמצא חטה על החתיכה אחר מליחה והדחה ג"כ מותר מטעם זה דהא וודאי לא היתה בשעת מליחה דאם היתה היתה נופלת בשעת ההדחה אך זהו בנמצא עליה אבל אם נמצא תוך התרנגולת וודאי היתה קודם לכן (שם סק"ל) ונוהגות הנשים שקודם השרייה והמליחה בודקות היטב בפנים שלא ישאר שום גרעין בתוכה ונלע"ד שעל חזקה זו יש לסמוך דאם נמצא אח"כ לומר שאח"כ נפלה החטה כיון שבדקוה מקודם (וראיה מפסחים ז'. ומנדה ד'. ע"ש ודו"ק) ואם נמצא חטה בזפק אפילו לאחר מליחה כשר שהרי הזפק מפסיק ומשליך הזפק וגם יש ספק אולי נתעכלה וזהו דבר

קרוב

קרוב כיון שנמצאת בזפק (כנ"ל ועש"ת סקל"ו) ואם לאחר מליחה והדחה שמו את הבשר בכלי ואח"כ נמצא שם גרעין אם לא מלחו את הבשר בבלי משליכה והבשר מותר ואם מלחו שם מעט זורק החתיכה שנמצא עליה הגרעין והשאר מותרים גם בלא קליפה ואע"ג דבמליחה גמורה הצרכנו קליפה בכאן שאינו אלא מליחה מועטת דיו לאסור אותה חתיכה בלבד ואם היה מלח משהו דיו לאסור כדי נטילה גם באותה חתיכה מפני שיש לפעמים נותנים משהו מלח וכן אם נמצא גרעין במי השרייה שקודם המליחה יש להתיר הבשר דאפילו להאוסרים גם בצונן זהו כששהה זמן הרבה אבל בשר שקודם המליחה אין משהין במי השרייה יותר מחצי שעה אין להחמיר ולאסור ובפרט דהעיקר להלכה דצונן אינו אוסר כמ"ש (ודע דצונן מקרי כל שאין היד סולדת וכן כלי שלישי אינו אוסר ובכלי שני יש מחמירים כמ"ש בסי' תמ"ז וזהו כשהיד סולדת):

מז נמצא גרעין בחבית כרוב מלוח אסור כל הכרוב דכבוש כמבושל וזהו כשהציר עולה על גביו אבל אם אין הציר עולה על גביו דינו כמליחה וצריך להעמיק איזה אצבעות בעומק וברוחב ולהשליך והשאר כשר (עמג"א סקל"ג) וכן אם נמצא גרעין בכלי בוריקע"ס שיש שם מים הרבה לכאורה כיון שאין שם מלח כמו בכרוב תלוי בהדיעות אם נאסר בצונן אם לאו אך אם היתה שם מעל"ע פשיטא דכבוש כמבושל ובספק אם שהתה מעל"ע נראה דספק כבוש מותר וראיתי שגדולים נחלקו בזה אי ספק כבוש מותר אם לאו (עש"ת סקל"ד שהבי"ע מתיר והמק"ש אוסר) ונ"ל שמותר דכיון דאיסור משהו הוי דרבנן ספיקא דרבנן לקולא וזה שלא התרנו במלינה רק ע"י ס"ס זהו במקום שהאיסור ברור כגון בחמין אלא שאתה רוצה להתירו אבל בצונן ליכא איסור לפנינו אם לא נכבש בתוכו יום שלם ומותר בספק ואע"פ שלהאוסרים בצונן הוה ס"ס לאיסורא ספק שמא צונן אוסר ואת"ל דאינו אוסר שמא נכבש בתוכו יום שלם והוי כבוש אך כבר בארנו דהעיקר לדינא דצונן מותר שכן הסכימו רבותינו הראשונים ולכן כחפ"מ ומניעת שמחת יו"ט כמו כלי של בוריקע"ס שכל מאכל עניים בפסח הוא זה וגם בע"ב גדולים רוב מאכלם בזה כידוע אם נמצא גרעין בהכלי ולא נתברר שהיה בתוכו מעל"ע דזורק הגרעין והבוריקע"ס מותרים לאכלן בפסח ואם נמצא גרעין בחבית דגים מלוחים נוטל זו השורה ואוכל השאר והדג שנמצא עליו הגרעין ישליכנו למקום מאוס ואותה השורה יצניע עד אחר הפסח והשאר מותרים לגמרי (המג"א סקל"ג הביא בשם הגר"ב מפוזנא להשליך כל השורה לנהר ע"ש ולא ידעתי למה ואי משום הגזיר א"כ נאסרם כולם ולכן נלע"ד כמ"ש ודו"ק):

מח תרנגולת צלויה על האש בשפוד שנמצאת בה חטה מבוקעת בתוך הפסח וזה ברור שהיתה שם בעת צלייתה אם היתה תרנגולת כחושה חותך בה מקום פעפועו לפי אומד הדעת ויש אוסרים את כולה לפי שכשמהפכים אותה על השפוד כדרך הצלייה נתפשט הטעם בכל התרנגולת וכן עיקר לדינא ואע"ג דבכל האיסורים לא אמרינן סברא זו כדמוכח מיו"ד סי' ק"ה זהו מפני דהפיכת השפוד אינו גורם ליתן טעם ובטל בס' אבל באיסור משהו פשיטא דהפיכת השפוד גורם ויש שהפליג להחמיר אפילו לאסור כל התרנגולות שנצלו עמה אם נגעו בה דע"י היפוך השפוד מתפשט מזו לזו אבל אם אינם נוגעות מותרות הן ולא אמרינן דהאיסור הולך בכל השפוד והם בולעין מהשפוד ולא אמרינן זה אלא כשהיתה התרנגולת שהחטה בתוכה שמינה דאז מתפשט האיסור בכל השפוד (מג"א סקל"ו) ואם החטה נמצאת בהתרנגולת אח"כ והיא מבוקעת אע"פ שנתבאר דמחזקינן איסור מזמן לזמן ומסתמא היתה גם בעת הצלייה וזו התרנגולת אסורה מ"מ לעניין שארי תרנגולות יש להקל בפשיטות כמו שהקלנו בתערובות בסעיף מ' ע"ש:

מט וכתב רבינו הב"י בסעיף ט"ז חטה או שעורה שנמצאת בזפק העוף לאחר שהבהבו אותו העוף מותר והחטה והשעורה צריך לשרפם דלא חשיבי כמעוכלים עכ"ל והטעם דצלי אינו אוסר יותר מקליפה והזפק עצמו הוה הקליפה ואע"ג דלפי מנהג שלנו אנו אוסרין בצלי כל התרנגולת מ"מ הבהוב אינו כצלי (מג"א סקל"ז) ואפילו במליחה גמורה נלע"ד להתיר התרנגולת כשנמצא הזפק בתוכה עם כמה גרעינים כמ"ש בסעיף מ"ו והן אמת דלפי המנהג אנו אוסרים כל החתיכה במליחה כמ"ש בסעיף מ"ה מ"מ בנמצא בזפק שקרוב לומר דנתעכל יש לסמוך על רבותינו דדי בקליפה במלוח וכ"ש בהבהוב (עמג"א סקל"ז שכתב שיש נשים נוהגות להסיר הקורקבן טרם ההבהוב לא ידענו ממנהג זה ומ"ש דכל עניני הפסח לבלי לעשות רק ע"י ישראל וודאי נכון הוא וכן המנהג הפשוט):

תסח שאסור לעשות מלאכה בע"פ אחר חצות. ובו י"א סעיפים:

א תנן (ריש פ"ד) מקום שנהגו לעשות מלאכה בע"פ עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ולמה נהגו שלא לעשות כדי שלא ישכח ביעור חמצו ושחיטת הפסח ותקון מצה לצורך הלילה (רש"י) ועד חצות תלוי במנהג אבל לאחר חצות מדינא אסור כדמפרש בירושלמי שם משום דמחצות הוי זמן הקרבת פסח לכל ישראל והוי יו"ט דכל אדם ביום שמקריב קרבן יו"ט הוא לו ואסור במלאכה ולכן אפילו בזמה"ז

לא נתבטל היו"ט (רא"ש) ועוד דדבר שנאסר במניין אין לו היתר אף כשבטל הטעם וצריך מניין אחר להתירו (ר"ן שם) וכשנאסר נאסר לכל ישראל אף לאותן הדרין בח"ל מפני שהוא יו"ט כללי לכל ישראל ומי שעושה מלאכה בע"פ אחר חצות לבד שאינו רואה סימן ברכה במלאכה זו מקללין ומאררין אותו :

ב ואין חילוק במלאכה בין שעושה בשכר ובין בחנם הכל אסור ולעשות ע"י אינו יהודי יש דיעות דהרוקח מתיר והמרדכי אוסר (ב"י) וי"ל דהמתיר סובר שהאיסור הוא מדרבנן ולכן לא שייך לאסור אמירה לא"י והאוסר סבר דהאיסור הוא מן התורה דכן כתבו התוס' שם וז"ל ומשמע מירושלמי דמדאורייתא אסור עכ"ל וא"כ שייך בזה אמירה לא"י שבות (אך הרוקח כתב דאמירה לא"י שבות לא שייך רק בשבת וחוה"מ ויו"ט ולכן מותר לעשות ע"י א"י אפילו בביתו עכ"ל) :

ג והמנהג הוא כדברי המתיר ולכן להסתפר אחר חצות אסור ע"י ישראל אבל ע"י א"י מותר (ט"ז סק"ב בשם רש"ל) ואפילו ליטול צפרנים אסור אחר חצות (שם) ויש מתירים בנטילת צפרנים אחר חצות כששכח ליטלן קודם חצות (ח"י סק"ד וא"ר) דאין זה מלאכה גמורה לעניין ע"פ ויש מי שאוסר להסתפר אפילו ע"י א"י אחר חצות משום דגם המסתפר מסייע קצת בהטיית ראשו (מג"א סקי"ג) ואינו עיקר דמה בכך דהא בעצמו אפילו לתקן כליו שרי כ"ש בכה"ג דמסייע אין בו ממש (ח"י שם) ולהקיז דם נהגו לאסור כל היום מטעם אחר משום דבערב שבועות אמרו חז"ל בשבת (קכ"ט :) שיש סכנה בזה ולכן גזרו על כל ערב יו"ט ע"ש אכן שרעפפי"ן שקורין באנקע"ס המהרי"ו אוסר והמהרי"ל מתיר (מג"א סקט"ו) דאין זה כהקזה דדם של שרעפפי"ן אינו מפנימיות הגוף כדם הקזה ונראה דבערב שבועות יש להחמיר ובשארי ערב יו"ט יש להקל והלילה השייך לעיו"ט הכל מותר :

ד וזה שאסור במלאכה דווקא במלאכה גמורה כמו תפירת בגדים או שעושה מלאכה כדי להשתכר אבל מתקן הוא כליו ליו"ט ואע"ג דבחוה"מ לא מצינו היתר זה מ"מ ע"פ קיל מחוה"מ ולכן כל המלאכות שהתרנו בחוה"מ כמו דבר האבד וכיוצא בזה כמו שיתבאר בהל' חוה"מ כ"ש דמותר בע"פ וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו מותר בע"פ וכ"ש לכתוב חידושי תורה ואפי' באגרות רשות נוהגין היתר :

ה ועד חצות תלוי במנהג כמ"ש וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ג' דלדידן הוי מקום שנהגו שלא לעשות ודווקא מלאכות גמורות אבל שארי מלאכות אפילו מנהג ליכא עכ"ל והלבוש כתב שאפשר במקומו נהגו שלא לעשות מלאכה אבל בהרבה מקומות ראיתי שעושין מלאכה עד חצות ע"ש והביאוהו גדולי האחרונים (פ"ז ומג"א סק"ו וח"י) וכן הוא עתה שעושים מלאכה בכ"מ והלואי שיפסקו מלעשות מלאכה בחצות:

ו ההולך ממקום שעושין מלאכה למקום שאין עושין אפילו דעתו לחזור דבשארי עניינים יכול לעשות בצינעא מיהו מלאכה שקשה לעשות בצינעא לא יעשה כלל בעיר מפני המחלוקת וחוץ לעיר מותר כשדעתו לחזור אבל אם אין דעתו לחזור אסור אך כשעדיין לא בא בתחום העיר גם באין דעתו לחזור מותר (מג"א סק"ח) וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין ודעתו לחזור אסור לו לעשות דנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם אבל אין דעתו לחזור נוהג אפילו כקולי מקום שהלך לשם (מג"א סק"ט) ויש מי שרוצה לומר דתמיד נוהג כחומרי מקום שיצא משם ואינו כן כמ"ש ביו"ד סי' רי"ד סעיף כ' ע"ש ומ"מ כשנוהג חומרי מקום שיצא משם בדעתו לחזור לא יתראה בפני אנשי המקום שמחזיק זה לאיסור דלעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת וכשצריך לנהוג איסור ינהוג האיסור בלי הרגש מאנשי המקום וכלל הדברים הוא שכל מי שדעתו לחזור נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא כעת שם שמשנה מנהגם מפני המחלוקת וגדול השלום ויש בעניינים אלו הרבה פרטי דינים ובעניין המנהגים ונתבאר בס"ד ביו"ד שם וכאן אין מקום להאריך בזה :

ז ואפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה עד חצות מ"מ לא יתחילו בתחלת מלאכה בי"ד ואפילו יכול לגומרה קודם חצות ורק ג' אומניות התירו להתחיל בהם במקום שנהגו לעשות מלאכה כשיגמרום עד חצות ואלו הן החייטים והספרים והכובסין מטעם שבאלו הג' הקילו גם בחוה"מ בחייטין הקילו להיות אדם הדיוט שאינו אומן תופר כדרכו בחוה"מ מפני שאין זה מלאכה גמורה לפי תפירתו והספרים והכובסים לפי שהבא ממרחקים או היוצא מבית האסורים התירו לו לספר ולכבס לצורך המועד ולכן הקילו באלו גם בע"פ אבל שארי אומניות אם התחילו בהם קודם י"ד יכולין לגמרה בי"ד עד חצות אפילו התחילו בליל י"ד אבל להתחיל בי"ד ביום אסור וזהו שיטת הרמב"ם בסוף הל' יו"ט ע"ש :

ח אבל שיטת הטור בשם הרא"ש דבאלו הג' מלאכות מותר להתחיל ולגמור עד חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה ואם התחילו מקודם יכולים לגמור עד חצות אף בשארי מלאכות ובמקום שנהגו לעשות מלאכה מותר להתחיל כל מלאכה אם יוכל לגומרה עד חצות והמנהג כדיעה זו ודע דכל זה הוא כשיש בזה צורך המועד אבל אם אין בזה צורך המועד אסור בכל עניין ויש מי שאומר דעני שאין לו מה יאכל מותר לו לעשות מלאכה גם אחר חצות (ח"י סקי"א בשם כנה"ג) דלא עדיף מחוה"מ דמותר בכי האי גוונא כמ"ש לקמן סי' תקמ"ב :

ט מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר דהיינו לתקן מקום שיעמדו התרנגולים והתרנגולות אבל

להושיב אפרוחים על בצים אסור כל היום אא"כ תרנגולת שישבה על הבצים ג' ימים או יותר וכבר נפסדו הבצים ומתה התרנגולת מושיבין אחרת תחתיה כדי שלא יפסדו הבצים דהוי דבר האבד ויש מתירים גם לכתחלה להושיב אפרוחים או תרנגולת על בצים (לשון ראשון דרש"י במשנה דפסחים מ"ה:) דאין זה נחשב מלאכה לגבי ע"פ:

י גורפין זבל מתחת רגלי הבהמה בע"פ כל היום ומשליכן לחוץ לאשפה ובחוה"מ רק מסלקו לצדדים והזבל שבחצר לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדים גם בע"פ דמתחת רגלי הבהמה הותרה להוציאו לחוץ משום בריאותה של הבהמה אבל בחצר די שיסלק לצדדין אמנם אם הזבל נתרבה בחצר גם בחוה"מ מותר להוציאו לחוץ:

יא ומוליכין ומביאין כלים מבית האומן כל היום אע"פ שאינו לצורך המועד דזה אינו כלל בכלל מלאכה ואם נותן לתקן ויש בו צורך יו"ט מותר עד חצות ואין אומרים מזמור לתודה בע"פ ולא מזמור יענך וממהרים להתפלל בבוקר כדי לגמור האכילה עד שליש היום ויש אופין שמורה אחר הצות ומשום כבוד יו"ט נהגו לילך למרחץ ולמקוה אע"פ שאינו חובה ואחר מנחה אומרים סדר הקרבת קרבן פסח זכר למקדש (ע' ברכות כ"ב: ר"ח טביל במעלי יומא דפיסחא ולית הלכתא כוותיה):

תמט שלא לומר בשר זה לפסח. ובו ה' סעיפים:

א דע דבתורה נקרא יו"ט זה חג המצות ובלשון חכמים נקרא פסח וכן הוא בלשון בני אדם ואולי מפני שבלשון זה כלול הנס הגדול שנעשה לנו במצרים במכת בכורות שפסח המקום על בתי בנ"י ולכן קראוהו בשם זה ואמרו חז"ל (נ"ג.) אסור לומר בשר זה לפסח מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ כלומר אע"ג דכך דרכינו דמה שמכינים וקונים על חג הזה אומרים בלשון פסח מ"מ בבשר יזהר מלומר כן כדי שלא יתראה כאומר לקרבן פסח והוי קדשים בחוץ אבל חיטי ושערי מותר לומר לשון זה שאין להם שייכות לקרבן וכן כל שארי דברים והכל יודעים דהכוונה על חג הפסח וגם בבשר כשיאמר כן מותר ונראה דאין הקפידא רק לכתחלה אבל בדיעבד אין בו איסור אכילה (ט"ז) דהכל יודעים שכן הוא דרך לשון בני אדם:

ב הרא"ש כתב שם דנראה דווקא על בשר טלה וגדי שייך האיסור שמהם מביאין קרבן פסח אבל רש"י כתב שהאיסור הוא משום שנראה כמקדישן לדמי פסח והיינו למוכרן וליקח בהן פסח ואי קשיא דא"כ למה אמרו חיטי ושערי מותר הלא גם בהם נוכל לומר כן די"ל דמשום דחיטי ושערי צריכין שימור מחימוץ לכן שייך עליהם לומר לשומרם לפסח (ח"י) ולפ"ז שארי דברים אסור ולא נראה כן אמנם נראה דגם לפירש"י אין איסור רק בבהמה הראויה למזבח וכמ"ש רבינו הב"י וז"ל אסור לומר על שום בהמה בין חיה בין שחוטה בשר זה לפסח לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ אלא יאמר בשר זה ליו"ט אבל מותר לומר חטים אלו לפסח עכ"ל:

ג ולכאורה הרבה תימא דכיון שכתב הטעם לפי שנראה שהקדישו מחיים לק"פ א"כ לא שייך רק בגדי וטלה ולמה אסור כל בהמה (מג"א) אלא בע"כ צ"ל דכוונתו כפירש"י שיאמרו שהקדישו לדמי פסח אך בשארי דברים אין חשש די"ל שהקדישו וחזר ופדאו משא"כ בהמה אין לה פדיון דכל שראוי לקדושת הגוף אין לו פדיון כידוע ולכן כל בהמה הראויה למזבח אסור אבל שארי דברים מותר אך חיטי ושערי הראוים למנחות הייתי אומר דאסור קמ"ל דשרי (שם) משום דבחטים הכל יודעים דהכוונה לשומרם לפסח ויש רוצים לאסור בכל מין עוף הטעון שחיטה וחומרא יתירה הוא כיון שאינן ראוים למזבח (שם סק"א):

ד ודע שהרמב"ם השמיט לגמרי דין זה והתמיהני על המפרשים שלא הרגישו בזה ונ"ל דטעמו ברור משום דר"ש סובר במנחות (ק"ג.) דכל שלא התנדב כדרך המתנדבין כגון שאומר הרי עלי מנחה מן השעורין אין בדבריו כלום ובתוספתא תניא בפ' בתרא דמנחות האומר הרי עלי עולה ע"מ שאקריבנו בבית חוניו ר"ש אומר אין זה עולה וכ"ש האומר ע"מ שאקריבנה בחוץ (תוס' פסחים נ"ג. ד"ה מפני) והרמב"ם בפ"ז ממעשה הקרבנות פסק כר"ש ולפיכך השמיט זה שהרי בגמ' אמרו דלר"ש אפילו בגדי מקולם אינו כלום מטעם זה וכ"ש באומר בשר זה לפסח ומ"מ לגבי גדי מקולס שבכל חכמי ישראל גערו בנזיפה בתודוס איש רומי כמבואר בגמ' לכן פסק ג"כ כן כמו שיתבאר משא"כ בבשר זה לפסח:

ה וז"ל הרמב"ם בפ"ח דין י"א מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בליל זה מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר ה"ז מותר במקום שנהגו עכ"ל וצלי הוא כשצולין בשפוד על האש ולא מה שאנו קורין בראטי"ן וגדי מקולס אע"פ שלא פירש לומר בשר זה לפסח אסור לעשותו ויתבאר בסי' תע"ו (כתבו המג"א והח"י דזה שאומרים בשר זה על

פסח

פסח ליכא קפידא דאם כוונתו לקרבן הו"ל לומר לפסח ועל פסח הכוונה ליו"ט ומ"מ דבגדי ועלה יש להחמיר גם בדיעבד כשאמר לפסח ע"ש ככר דחה זה הח"י דאין איסור בדיעבד לר"ש ע"ש וכתב הרוקח שלא יאמר אדם כמה טורח פסח דבירושלמי אומר רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם מה טורח זה עכ"ל ועח"י) :

תע דין תענית בכורים בע"פ . ובו ה' סעיפים :

א איתא במס' סופרים (פכ"א) דאין מתענין בניסן רק הבכורים בערב פסח והצנועין מפני המצה כדי שיכנסו בה בתאוה ע"ש הבכורים לזכר מכות בכורות והצנועין נראה דהכוונה לאיסטנסים כשאוכלין ביום אין אוכלין בלילה לתיאבון כדאיתא בגמ' (ק"ח .) רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחי משום דאיסתנים הוה דאי טעים מידי בצפרא לא מהני ליה מיכלא לאורתא ובירושלמי ריש ערבי פסחים איתא רבי לא היה אוכל בע"פ וכו' בגין דהוה בכור אמר ר' מנא ר' יונה אבא הוה בכור והוה אכיל וכו' אלא מן הדא רבי איסתנס הוה כד אכיל ביממא לא אכיל ברמשא ולמה לא הוה אכיל כדי שיכנס למצה בתאוה עכ"ל ואע"ג דאי משום איסטנס א"צ תענית כתבו התוס' שם וז"ל רב ששת הוה יתיב בתעניתא לאו דווקא אלא שומר עצמו מלאכול אי נמי היה מקבל עליו ממש תענית כדי שיהא נזכר ונזהר מלאכול עכ"ל (ונ"ע על הרא"ש שכתב שיש סמך מירושלמי והרי המסקנא אינו כן] :

ב וע"פ דברי המס' סופרים כתבו התוס' והטור והש"ע שהבכורים מתענין בע"פ בין בכור מאב בין בכור מאם דכל מי ששם בכור עליו או בכור לנחלה כמו מאב או בכור לכהן כמו בכור לאם מתענה דבמצרים נהרגו כל מיני בכורים בין מאב בין מאם כמו שפירש"י על פסוק כי אין בית אשר אין שם מת וגם גדול הבית מקרי בכור ע"ש ברש"י ובתהילים (ע"ח) כתיב ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם וראשית אונו הוא בכור מאב כדכתיב כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה ויעקב אמר על ראובן כחי וראשית אוני ועכ"ז לקדש בכורות לא צוה הקב"ה רק על בכור מאם מפני שהוא פטר רחם ונ"ל הטעם משום דהקב"ה קידש מבכור אדם ועד בכור בהמה ובבהמה לא שייך רק פטר רחם כמובן ולכן גם באדם לא נתקדש רק הפטר רחם :

ג ויש מי שאומר שאף נקבה בכורה מתענית שהרי וודאי במצרים גם הן נהרגו במכות בכורות וראיה דבמדרש אומר דבתיה בת פרעה נצלת בזכות משה אלמא דגם בנקבות היתה מכת בכורות ומ"מ אין המנהג כן מטעם דבנקבות לא צוה הקב"ה לקדשן רק הזכרים והבא אחר נפל צריך להתענות כיון דהוה בכור לנחלה וכן בכורים כהנים ולוים צריכים להתענות אע"פ שאין בהם פדיון חמש סלעים דלא גריעי מבכור מאב ואם יש עשרה בכורים יש מי שאומר שהש"ץ אומר עננו ואין ראוי לעשות כן דא"כ הו"ל כתענית ציבור וזה אסור בניסן אלא היחיד אומר עננו בשומע תפלה ואין קורין ויחל :

ד ואם חל ע"פ בשבת נוהגין הבכורים להתענות ביום ה' שלפניו וי"א דהואיל ואידחי אידחי שהרי אינו אלא מנהג אבל המנהג להתענות כסברא ראשונה ואין מתענין בע"ש מפני שלא יכנוס לשבת כשהוא מעונה וכשמתענין ביום ה' וצריך לבדוק החמץ וקשה עליו התענית יכול לטעום קודם הבדיקה (מג"א) וכתב רבינו הרמ"א דנוהגין כשהאב בכור האם מתענה תחת בנה הקטן כשהוא בכור ואם אין האב בכור האב מתענה בעד בנו עד שיגדל עכ"ל ועכשיו ליכא מנהג זה :

ה על ברית מילה או פדיון הבן יכול הבכור לאכול ויש מי שכתב דדוקא השייכים להמצוה כמו בעל ברית וסנדק ומוהל וכיוצא בהם (מג"א) ויש מי שאומר דהמיקל לכל אדם בסעודת מצוה לא הפסיד (פר"ח) אמנם עתה זה כמה דורות שמקילים לגמרי בתענית בכורים והיינו בסיום מסכתא ולא לבד הלומד אלא הבכורים מתקבצים סביב המסיים ומסיימים עמו ואוכלים ונתפשט זה בכל המדינות ואינו ידוע מאין להם להקל כל כך אם לא שנאמר דמפאת חלישות הדור והטורח רב בע"פ ואכילת המרור ג"כ אינו יפה לבריאות ולכן יחשבו א"ע כאינם יכולים להתענות ולפי שבגמ' לא נזכר כלל מזה וגם בירושלמי המסקנא דא"צ להתענות ואינו אלא מנהג ע"פ מס' סופרים לכן לא מיחו חכמי הדור בזה וצ"ע :

תעא בע"פ אחר שעה עשירית אסור לאכול . ובו ה' סעיפים :

א שנו חכמים במשנה ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה (רש"י) כלומר דאע"ג דהאוכל כזית מצה בעת שהוא שבע אם אינו אצלו אכילה גסה דהיינו שנפשו קצה בהאכילה מרוב שבעו הרי יצא ידי חובת מצה כדאמרינן בנזיר (כ"ג .) לגבי פסח וה"ה למצה מ"מ אין זה הידור מצוה והחידור הוא שיהיה כמעט רעב ויאכל לתיאבון :

ב והך מנחה הוא סמוך למנחה קטנה דהיינו מתשע שעות מלמעלה דתשע ומחצה הוי זמן מנחה קטנה

ופמוך

וסמוך למנחה היינו מתחלת שעה עשירית (רשב"ם) וכן הוא מסקנת הש"ס (ק"ז :) ויש מי שכתב דיש להחמיר מן סמוך למנחה גדולה (ר"ן שם) וכן מבואר מדברי רבינו הרמ"א לקמן סי' תרל"ט בערב סוכות וכתב דומיא דאכילת מצה (וכבר הקשה זה המג"א שם) והאמת שי"ל דגם בכאן דעתו כן ומה שלא הגיה בכאן משום דבלא"ה אין לנו מה לאכול אחר חצות בע"פ דהא חמץ ומצה אסור ואין האיסור רק על מצה עשירה והרי אנחנו אסור לנו מצה עשירה כמ"ש בסי' תס"ב משא"כ בערב סוכות (ה"י סק"א) ונראה דהכל לפי מה שהוא אדם דמדינא דגמ' אין האיסור רק סמוך למנחה קטנה מיהו יש הרבה אנשים שכשיאכלו בחצות שוב לא יאכלו הכזית מצה לתיאבון כידוע ואלו וודאי אסורים מחצות :

ג אין האיסור שייך על חמץ שהרי בלא"ה אסור ומצה שיוצאין בה ידי חובת מצה ג"כ אסור בע"פ דכל האוכל מצה בע"פ כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו כדאיתא בירושלמי ואין האיסור אלא על מצה עשירה אבל מיני תרגימא מותר לאכול (גמ' שם) כמו בשר ודגים ופירות וירקות ובלבד שלא יהא ממלא כריסו בהם ואם הוא איסטנים שאפילו אוכל מעט מזיק לו באכילתו הכל אסור ומצה מבושלת הוה כמיני תרגימא דאין האיסור אלא על מין פת כמו מצה עשירה או מי פירות עם מים דהוי ג"כ כמצה עשירה (עמג"א סק"ה) :

ד ויין אמרו בגמ' (ק"ח .) דרבא הוה שתי חמרא בע"פ משום דחמרא מגרר גריר תאוות האכילה ובברכות (ל"ה :) אמרו דכששותים הרבה יין מגרר גריר אבל מעט אינו גורר אלא סועד הלב ולזה כתב רבינו הב"י דיין מעט לא ישתה אבל הרבה מותר מהטעם שנתבאר וכ"כ התוס' שם ויש להתפלא על הטור שכתב דיין יוכל לשתות הן רב הן מעט כי הוא גורר תאוות המאכל עכ"ל וזהו נגד הגמ' כמ"ש וכבר עמדו המפרשים בזה ויש שתרצו דאע"ג דסעיד אינו סועד כל כך שיאסור לשתות מפני זה (כ"י) ויש שתרצו דפורתא מסעד סעיד כלומר מעט הוא שסועד (כ"ח) ויש שתרצו דכשנצרף זה המעט לשני הכוסות הראשונים הוי הרבה ומגרר גריר ואע"ג דזהו זמן רב קודם הכוסות מ"מ מגרר גריר (שם וט"ז סק"ב) אבל כל זה מנ"ל להטור לומר כן ונ"ל דטעמו משום דבפסחים בעיקר דין זה לא הזכיר שיש חילוק בין רב למעט ש"מ דאין חילוק דאל"כ לא הוה משתמט הש"ס לומר על הך דרבא ולא אמרן אלא טובא אבל פורתא מסעד סעיד ש"מ דאין חילוק אלא לעניין ברכה והרמב"ם לא הזכיר זה כלל ושתיית יי"ש מעט וודאי מגרר גריר :

ה קטן שאינו יודע מה מספרים ביציאת מצרים בלילה מותר להאכילו אבל קטן היודע אין להאכילו כדי שלא יישן ויסבירו לו עניין יצ"מ דזה שאמרו במכילתא ושאינו יודע לשאול את פתח לו נ"ל דפירושו קטן שאין בו דעת לישאל ספ"ג דסוכה ולשאול אינו יודע אבל מבין מה שאומרים ולכן מצוה להסביר לו עניין יצ"מ (עמג"א סק"ז) ויש נוהגין שלא לאכול חזרת בע"פ כדי שיאכל המרור לתיאבון וכן ביום ראשון של פסח כדי לאכלו בליל שני לתיאבון ואין עיקר לזה דאטו המרור אכילה טובה היא שתהא לתיאבון אדרבא הרי הוא זכר לעינוי וכן יש נוהגין למעט באכילת מצה ביום ראשון כדי לאכול בליל שני לתיאבון וכן למעט בשתיית יין אם לא שישתה הרבה ויגרור תאוות האכילה כמ"ש ויש מחמירין עוד שלא לאכול פירות בע"פ כדי לאכול החרוסת לתיאבון ואין לחוש למנהג זה ויש מחמירין שלא לפרר או לשבור מצות בע"פ כדי שלא יבא לאכול מהם ואין לחוש גם לזה דאין זה רק באיסור דאורייתא ודע דמצה שנאפית כתקונה ואח"כ נתפררה ונלושה ביין ושמן ודבש ולא נתבשלה אינה קרויה מצה עשירה ואסור לאוכלה בע"פ דמצה עשירה אינה אלא כשהעיסה נלושה במי פירות אבל נתבשלה מותר לאכול ולא באפייה בלא משקה ואם התחיל לאכול קודם שעה עשירית ונמשכה סעודתו עד הלילה דינו כמו בכל השבתות וי"ט שנתבאר בסי' רע"א ע"ש ומצוה לרחוץ ולגלח בעיו"ט וללבוש בגדים נאים כמו בשבת :

תעב דיני הסיבה וארבע כוסות . ובו ט"ו סעיפים :

א אע"ג דבשבת ויו"ט מוסיפים מחול על הקדש ויכול לקדש ולאכול מבעוד יום מ"מ בליל פסח אינו כן דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה דבעינן לילה ממש ואיתקש מצה לפסח (טור) דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו וזהו ששנינו במשנה דערבי פסחים שלא יאכל עד שתחשך כלומר דלא ככל ע"ש ועיו"ט (תוס' שם) וכך שנינו בתוספתא דפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך ולכן גם כוס של קידוש שהוא אחד מארבע כוסות וגם אכילת שאר ירקות ושארי שינוים שעושין כדי שישאלו התנוקות וכ"ש אמירת ההגדה דבעינן דליהוי בשעת זמן אכילת מצה ומרור (ב"י בשם תה"ד) ועוד שהרי הקידוש הוא בשביל אכילת מצה ככל קידוש במקום סעודה וכיון שאכילת מצה בלילה גם הקידוש צריך להיות בלילה (ט"ז סק"א) :

ב ומ"מ יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדרך בני חורין ששולחנם ערוך וזמן רב קודם האכילה ועוד כדי לאכול מיד כשתחשך בשביל התנוקות שלא יישנו ואף אם הוא בבהמ"ד ולומד מצוה למהר ולקום ולילך ולעשות הסדר וכך אמרו על ר"ע שמימיו לא אמר הגיע עת לעמוד מבהמ"ד חוץ מערבי פסחים וכו'

בשביל תנוקות שלא ישנו (ק"ט.) ור"א אומר שם חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תנוקות שלא ישנו ור"ע היה מחלק קליות ואגוזין לתנוקות בע"פ כדי שלא ישנו וישאלו וטעמו של דבר לפי שראינו שהתורה הקפידה על שאלות הבנים בלילה הזה כדכתיב כמה פעמים כי ישאלך בנך וגו' וכל עיקר סיפור יצ"מ הוא ע"י שאלות הבנים ותשובות האב דע"י זה נתבררה האמונה הטהורה לפיכך עשו כל הפעולות שהתנוקות יהיו ערים ולא ישנים בעת הסדר וכך חובה עלינו לעשות ועניין חטיפת מצה פירש"י ורשב"ם שאוכלין מהר או מגביהין את הקערה והרמב"ם בפ"ז כתב חוטפין מצה זה מיד זה ע"ש (וזהו המנהג שהתנוקות חוטפין האפיקומן מתחת הכר עח"י סק"ב) :

ג ויסדר שולחנו בכלים נאים כפי כחו דאע"ג דבכל ימות השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחורבן מ"מ בליל פסח עושין כל סימני חירות ואף אם יש לו כלי כסף במשכנות אם אין הבעלים מקפידין ראוי להעמידן על השלחן בליל פסח וזהו הטעם שהצריכו חז"ל הסיבה מפני שכך היה בימיהם שבני חורין היו אוכלין דרך הסיבה על כרים וכסתות דרך גדלות ולכן יכין מושבו מבעוד יום ומקום המושב שיהיה בהסיבה דרך חירות ודע שהטור כתב בשם ראבי"ה דבזמה"ז במדינתינו שאין רגילין לאכול בהסיבה א"צ להסב ע"ש אבל כל רבותינו לא ס"ל כן ואדרבא נלע"ד דכיון שמצוה לעשות שינויים בליל זה כמ"ש הרמב"ם בפ"ז שצריך לעשות שינויים בליל זה כדי שיראו הבנים וישאלו א"כ אין לך שינוי טוב מהסיבה שאין אנו רגילים בזה ועכשיו עושין אותו וראיה לזה שהרי במשנה (קט"ז.) בשאלת מה נשתנה לא הוזכרה שאלת ההסיבה ובנוסחא שלנו ישנה והטעם דבזמן המשנה לא היתה שינוי ולא היה לבן מה לשאול על זה אבל עכשיו שואל על השינוי ולכן העיקר כדברי רוב הפוסקים שחיוב יש בהסיבה :

ד ועוד ראיה ברורה דצריך הסיבה ממשנה דערבי פסחים ששנינו דאפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב כלומר דלא תימא כיון דעני הוא ואין דרכו בהסיבה א"צ הסיבה קמ"ל דלא וה"ה לדידן ורבינו הרמ"א בסעיף ב' כתב דאפילו עני שאין לו כרים יסב (כנ"ל) על הספסל עכ"ל כלומר יעשה איזה הסיבה כל דהוא על הספסל להניח בגדו או חפץ אחר ובלבד שלא יהא בלא הסיבה דהסיבה מעכבת (הב"ח כתב דאבל אינו מיסב ודחו דבריו הח"י והכנה"ג אבל הט"ז והמג"א הביאו זה ואצלינו נוהג להסב אך לא בריבוי כרים ובלבישת הקיטל יש דיעות ויכול לעשות כרצונו ודו"ק) :

ה כשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו שאין זה דרך הסיבה ולא דרך כבוד אלא על צדו ולא על ימינו אלא על שמאלו דעל ימינו יש סכנה משום דהושט הוא על צד ימין וכשהוא מטה על ימינו נפתח הכובע שעל הקנה מאליו והמאכל צריך ליכנס לושט ואם יטה על ימין יכול להקדים כניסת המאכל אל הקנה מאל הושט ויבא לידי סכנה ולבד זה דרך השרים להטות על צד' השמאלי והסיבת ימין לא שמה הסיבה (גמ' ק"ח. ע"ש ודו"ק) ודע דבהסיבה אין חילוק בין איטר לאחר דאע"ג דבידיו הוא הפוך מכל אדם אבל לא באיברים הפנימים ולכן גם האיטר צריך להסב על צד השמאלי של כל אדם (ויכול לסמוך על ירך חבירו) :

ו אמרו חז"ל (ק"ח.) אשה אצל בעלה אינה צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה ופירשב"ם דמפני שכפופה לבעלה א"צ הסיבה ואשה חשובה מקרי כשבעלה מתפאר בה וגדולה במעלה יותר ממנו וא"כ אינה כפופה לו וצריכה הסיבה וממילא דאשה שאין לה בעל כל אשה צריכה הסיבה וכן אם אין הבעל בביתו כל אשה צריכה הסיבה אבל בשאילתות (פ' צו) כתב אשה א"צ הסיבה דלאו דרכייהו דנשי למיזגי ע"ש ועל כל הנשים קאי דגירסתו לא היתה אשה אצל בעלה אלא אשה סתם וכן הוא ברי"ף והטעם משום דאין דרכן להטות על צידן ואם אשה חשובה היא כלומר גדולה בנוי או בעושר כאשה חשובה שבפ' אין מעמידין (כ"ה:) שדרכה להטות צריכה הסיבה כאיש ועכשיו אין דרך נשים בהטייה כלל ואין נשים שלנו עושות הסיבות ורבינו הרמ"א בסעיף ד' כתב דנשים שלנו מקרי חשובות וצריכות הסיבה רק שסומכות על ראבי"ה דבזמה"ז אין להסב עכ"ל וזהו מהמרדכי ולענ"ד קשה לומר כן דא"כ למה האנשים לא סמכו על ראבי"ה ועוד דהוא דיעה יחידאי אלא נראה שסמכו על השאילתות והרי"ף לפי גירסתם וחשובה לא שכיח ואפילו אם היא חשובה אינה מחזקת עצמה כן :

ז בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא גם רבו מובהק דמסתמא לא קפיד אא"כ יודע שמקפיד ותלמיד אצל רבו א"צ הסיבה דמורא רבך כמורא שמים ואין לו להסב בפניו דזהו כנוטל שררות לעצמו ואפילו אינו רבו מובהק אא"כ נותן לו רשות דאז אם ירצה יכול להסב אבל אם אינו רוצה לא כפינן ליה שיכול לומר שאף ברשותו אין לי העזה להסב בפניו וגם הרב אינו מחוייב ליתן לו רשות מפני שכן הוא דרך התורה שהתלמיד יתיירא מרבו יראת המעלה ואם יושב אצל ת"ח המופלג בדורו אפילו לא למד ממנו כלום ואינו רבו דינו כרבו וא"צ הסיבה מפני שגם עליו מוטל יראתו ופשוט הוא דכל זה הוא באוכלין על שלחן אחד אבל אם אוכל על שלחן בפ"ע אפילו באותו חדר צריך הסיבה דבכה"ג לא מיחזי כהתנשאות בפני רבו והשמש אע"פ שמתעסק בצרכי בית וצריך לקום ממקומו בכל שעה מ"מ צריך הסיבה בעת אכילתו ושתייתו (והכ"מ בפ"ז פירש הטעם משום דכל הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו ע"ש ונראה שהרבותא היא מטעם שכפוף להבעה"ב והייתי אומר שפטור ולא אבין דמאי שייכות זל"ז וכי גריע הוא מאחרי פועלים שחייבין בהסיבה כדאיתא

כדאיתא בגמ' שם בסוגיא דנגרי ולא אמרינן זה רק בתלמיד בתורה ולא בשארי מלאכות וצ"ע) :

ח יש שכתבו דכל הפטור מהסיבה ומיסב נקרא הדיוט כדאיתא בירושלמי פ"ק דשבת (מג"א סק"ו בשם רש"ל וט"ז) ויש ששאלו הא מצינו כמה חומרות שאדם יכול להחמיר על עצמו (שם) וי"ל דכאן וודאי כן הוא דהא זה לא משכחת לה אלא בתלמיד שרבו נתן לו רשות וזהו הדיוטותו שאין לו לעשות דבר שזהו נגד כבוד רבו אף אם נתן לו רשות וכן כל כיוצא בזה (וכן באבל למאן דפוטר הוא גנאי נגד המת) :

ט וכל מי שצריך הסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא וצריך לחזור ולאכול או לשתות בהסיבה וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ז' די"א דבזמה"ז דאין דרך להסב כדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה ונ"ל אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות אבל בשתי כוסות ראשונות יחזור וישתה בלא ברכה ולכתחלה יסב כל הסעודה עכ"ל ובדיעבד יצא כשאכל בהסיבה הכזית מצה של המוציא ושל אפיקומן וד' כוסות ומדברי הרמב"ם שכתב בפ"ז ובשאר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משובח עכ"ל משמע דגם לכתחלה א"צ אלא שאם עשה ה"ז משובח (עח"י סקט"ו בשם מהרא"י דכזית המוציא א"צ הסיבה וכוונתו למ"ש בסי' תע"ה דיש לאכול בהמוציא שני זתים ע"ש אבל לענ"ד לא נראה כן וזה שכתבו כזית מצה משום דמעיקר הדין א"צ רק כזית ודו"ק) :

י והנה זה שכתב שיש חשש כמוסיף על הכוסית בהאחרונות ולא בראשונות הטעם משום דבראשונות מותר להוסיף משא"כ באחרונות כמו שיתבאר והנה לפ"ז האידנא שאין נוהגין להוסיף גם בראשונות אין לחזור ולשתות דנראה כמוסיף (מג"א סק"ז) אמנם הרא"ש כתב דכיון ששתה שלא כתקונן הוברר הדבר דשלא ממניין הכוסות היה ובזה שישתה עתה הוא של חובה ע"ש ויש מי שאומר שבכל הכוסות אם שתה בלא הסיבה א"צ לחזור ולשתות כוס אחר (ב"ח בסי' תע"ט וח"י סקי"ד) וכן נראה עיקר דהא בגמרא (ק"ח.) אפסקא הלכתא דרק שני כוסות צריכים הסיבה אלא דמפני הספק מצרכינן הסיבה לכולהו וא"כ בכל כוס הוה ספיקא דרבנן ולקולא ויראה לי דגם רבינו הרמ"א עיקר טעמו מפני זה ולא מפני סמיכתו על דיעה יחידאה ולא מפני כמוסיף על הכוסות אך דבשני ראשונות דמדינא מותר להוסיף מה איכפת לן כשמוסיף ועתה שאין מוסיפין גם בהם אין לחזור ולשתות כמ"ש ויש מי שכתב דבתחלת הסדר יהיה דעתו לחזור ולשתות בין הראשונות ואז אם טעה ושתה בלא הסיבה יחזור וישתה בלא ברכה (מג"א שם) :

יא צריך לשתות הכוסות על הסדר כתקנת חכמים הראשון על הקידוש והשני אחר ההגדה והשלישי לבהמ"ז והרביעי להלל ואם שתאן בבת אחת כלומר ששתה כוס אחר כוס עד ששתה ד' כוסות לא יצא ידי ארבע כוסות ונראה דה"ה אם שתה שנים שלא על הסדר כגון שאחר קידוש שתה שני כוסות לא עלתה לו רק לקידוש ואחר ההגדה צריך לשתות כוס שני ויראה לי דאם שתה הכוס באמצע הגדה יצא אף קודם ברכת אשר גאלנו דברכות אין מעכבות ואמירת ההגדה אין לה שיעור ונמצא ששתה אחר ההגדה אבל אם שתה באמצע ברהמ"ז או באמצע הלל לא יצא כיון דתקינו רבנן אחר כל ברכת המזון ואחר כל ההלל עוד נ"ל אם לא שתה אחד מהכוסות בשעתו כגון שלא שתה אחר קידוש ישתיהו אח"כ שהרי אין לזה תקנה אחרת וכן בכל הכוסות (כנלע"ד) :

יב שיעור הכוס רביעית לאחר שימזגנו אם רוצה למזגו כגון יינות שלהם שהיו חזקים וביינות שלנו לא שייך מזיגה ושיעור רביעית הוי כלי שמחזיק אצבעיים על אצבעיים והגובה רוחב שני גודלים וחצי גודל וחומש גודל (טור) ושיעורו כדי הפלת ביצה ומחצה מים ויש מן הגדולים שרוצים עתה לכפול השיעורים מפני שהבצים נתקטנו וכמה מהמדקדקים נוהגין כן וכבר בארנו לעיל סי' קס"ח סעיף י"ג וביו"ד סי' שכ"ד שאינו כן ע"ש היטב וגם לעניין יין צמוקים שלנו יש הרבה לפקפק ועמ"ש לעיל סי' ר"ד סעיף ט"ו וסי' ער"ב סעיף ז' ללמד זכות ומה נעשה אחרי שבמדינתינו אין היין מצוי והיין הבא ממרחקים לבד שהוא ביוקר ורוב ישראל אין ידם משגת יש בהם הרבה חששות כידוע ואם אין לו יין יקח מי דבש שקורין מע"ד לד' כוסות :

יג וצריך לשתות כולו או רובו ואם יש בהכוס הרבה רביעיות יכולים לצאת בו כמה בני אדם כשיעור רביעיות שבו אבל לא בשיעור רוב רביעיות שבו מפני שצריך רביעית לכל אחד אע"פ שלעניין שתייה יוצאין ברובו אמנם י"א עוד דכוס אחד אפילו מחזיק הרבה רביעיות אינו עולה רק לאדם אחד ומחוייב לשתות רוב הכוס איך שהוא וכן עיקר לדינא שכן הוא דעת הרמב"ן והמרדכי (עכ"י) וצריך לשתות השיעור בבת אחת ולכל הפחות שלא בהפסק גדול וישתה כדרך שתיית רביעית ובדיעבד יצא כששתה בהפסק עד כדי אכילת פרס ואם שהה יותר משיעור זה לא יצא וצריך לשתות כוס אחר אבל בפחות מזה יצא (המג"א סקי"א כתב דבשני כוסות ראשונות אם שהה יותר מרביעית יחזור וישתה ע"ש ולענ"ד כיון דהעיקר לדינא שלא כהרמב"ם כמ"ש בסי' תרי"ב ע"ש אינו חוזר) :

יד מי שאינו שותה יין מפני ששונאו או מזיקו מ"מ מחוייב לדחוק עצמו לקיים מצות ד' כוסות ביין לבד כשהוא חולה ומצינו בתנאים ואמוראים שהיה היין קשה להם מאד ומ"מ נדחקו לקיים מצוה זו דד' כוסות ומצוה לחזור אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו

דכתיב אל תרא יין כי יתאדם וויצאין ביין מבושל ובקונדיטון ואצלינו אינו מצוי זה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו לד' כוסות או לקבל מגבאי צדקה ואם אין לו רק ד' כוסות לשני הלילות יקחם כולם ללילה הראשונה שהיא עיקרית דאנן בקיאין בקביעא דירחא ולכן יקיים ד' כוסות בליל זו כתקונם (מג"א סקי"ד) ונר ביתו קודם לד' כוסות משום שלום בית כמ"ש בסי' רס"ג :

טו וגם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל המצות השייך לאותו לילה כמו אכילת מצה ואמירת ההגדה ואם אין יכולות להגיד בעצמן ישמעו ההגדה. משום דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות כל שישנו באכילת חמץ ישנו באכילת מצה והנשים ישנן באיסור חמץ דלא תעשה מצוות נשים כאנשים ולכן חייבות גם באכילת מצה אע"ג שזהו מ"ע שהזמן גרמא וממילא כיון שחייבות במצה חייבות גם בפסח ומרור שהרי איתקשו זל"ז כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ואע"ג דמרור בזמה"ז דרבנן מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וממילא שגם חייבות בכל מצות הלילה שכולן עניין אחד הן ועוד שהרי בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים ולכן פשיטא שהחיוב עליהן בכל מצות הלילה שהוא רק משום גאולת מצרים ולכן צריך ליתן כוס לכל אחד מבני ביתו הן זכרים הן נקיבות ואפילו תנוקות שהגיעו לחנוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו והגיע לחינוך מקרי כבן ה' כבן ו' (ח"י סקכ"ז) ואם לא נתן לא עיכב (שם) ויכול ליתן להם כוס קטן (עט"ז) ואין צריכין לשתות אלא מעט וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ט"ו דאין ליקח כוס שפיו צר כעין קלו"ק גלא"ז מפני שלא יוכל לשתות רביעית כאחד ובכוס של ברהמ"ז בלא"ה אין לוקחין אותו וע' לעיל סי' קפ"ג וכן בכוס של קידוש וע' לעיל סי' רע"א עכ"ל ולפני תנוקות אין קפידא ויראה לי דאע"ג דבכל מקום אין הבנות בכלל חנוך מ"מ בליל פסח צריך לחנכן גם כן מפני שעיקר האמונה תלוי ביציאת מצרים ומצוה לחלק לתנוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו והתורה הקפידה על שאלת הבנים בלילה הזה כמ"ש בסעיף ב' :

תעג דיני כוס ראשון וסדר הלילה עד כוס השני. ובו כ"ו סעיפים :

א בתחלת הסדר מוזגין לו כוס ראשון וזהו ביינות שלהם ומלשון המשנה (קי"ד.) מזגו לו משמע דאחרים ימזגו לו ולא בעצמו דרך חירות ומקדש עליו ומברך תחלה בפה"ג ואח"כ אומר קידוש היום ושהחיינו ושותה כוס הראשון ואם לא בירך שהחיינו בליל ראשון יברך בליל ב' ואם לא בירך בליל ב' יברך כל החג אפילו בלא כוס דאין שהחיינו צריך לכוס (עירובין מ' :) וכן אם בירך בליל א' ולא בירך בליל שני שהחיינו יברך אח"כ (מג"א סק"א) שהרי חייב לברך מפני ספיקא דיומא אבל אם לא בירך בליל ראשון ובירך בליל שני א"צ לברך עוד בשביל יום ראשון שהרי ממ"נ אם ליל שני יו"ט הרי א"צ בראשון ואם ראשון יו"ט הרי עולה מה שבירך בשני דלא גרע משארי ימי החג (ח"י סק"א) ופשוט הוא דאם לא בירך בשעת הקידוש ונזכר אח"כ דצריך לברך במקום שנזכר אף בלא כוס דשהחיינו א"צ כוס ולכן אף אם אין לו כוסות מברך שהחיינו ואם לא אמר ההגדה בלילה זה אין לו תשלומין [שם] וכן אם לא אכל מצה או מרור בלילה זה אין לו תשלומין דאין מצוותם רק בלילה זה :

ב כתב הטור ואינו מברך שעשה נסים לפי שעתיד לאומרו בהגדה עכ"ל כלומר דכשם שמברכים בחנוכה ופורים שעשה נסים פשיטא שבפסח היה לברך כן אלא לפי שבהגדה אנו מספרים הנסים והנפלאות ואח"כ מברכין ברכת אשר גאלנו ממילא דזהו כברכת שעשה נסים ותרתי למה לי ומ"מ לענ"ד אין זה מספיק שהרי במגילה מברכין תחלה וסוף ולמה לא נעשה כן ביציאת מצרים שניסיה גדולים מנס פורים :

ג ובשם מהרי"ל ראיתי טעם מפני שהיא מצוה הכתובה בתורה ואין מברכין שעשה נסים אלא אמצוה דרבנן כגון חנוכה ופורים (פרישה) ולכאורה אין הדברים מובנים והאמת דה"פ דהנה כל הברכות תקנו רבנן ולא שייך ברכה אלא לברך להקב"ה אשר צוונו במצוה זו כמו לאכול מצה לישב בסוכה לתקוע בשופר אבל לא לעשות מעצם המצוה ברכה וכיון דמן התורה אנו מצווים לספר הנסים בלילה זה והוי מ"ע א"כ איך נברך שעשה נסים והרי זהו עצם המצוה והוי כהגדה אחר הגדה וברכת אשר גאלנו העיקר על אכילת מצה ומרור כמו שאומרים והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור אבל שעשה נסים זהו עיקר מצות סיפור יצ"מ ורק אמצוה דרבנן הרשות בידם ולא בדאורייתא (עוד כתב הפרישה בשם ר"ע מפום ד ום ישועה הוא ועדיף הנס עכ"ל ולא ידעתי פירושו) :

ד ואם חל בשבת אומר ויכלו ובמו"ש אומר אחר קידוש הבדלה ומיושב ואע"ג דשאר הבדלה אומרים מעומד מ"מ זו שעם קידוש ועל הסדר אומר מיושב ואין בשמים בהבדלה זו דבשמים אינו אלא לחזק הנפש וזהו כשמוצאי שבת חול ולא יו"ט שמעצמה הנפש בתקפו וגם ביו"ט יש מאכלים טובים ונוסח ההבדלה המבדיל וכו' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך וכתב רבינו תם בתוס' פסחים

(ק"ד .) הטעם שמאריכין הרבה בהבדלה זו לפי ששנינו שם הפוחת אל יפחות משלש והמוסיף אל יוסיף על שבע לפיכך מפני חובת היום נזכיר פעם אחת שבע הבדלות והיינו בין קדש לחול אחד בין אור לחשך שנים בין ישראל לעמים ג' בין יום השביעי לששת ימי המעשה ד' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת דביו"ט מותר אוכל נפש הרי ה' הבדלת וקדשת את עמך ישראל שני הבדלות בין ישראל לשבט לוי כדכתיב בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי ובין לוים לכהנים כדכתיב ויבדל אהרן להקדישו הרי ז' :

ה וסדר ההבדלה יקנה"ז יין קידוש נר הבדלה זמן וכך נפסקה ההלכה בפסחים (ק"ג .) לפי שקידוש קודם להבדלה וזמן הוא תמיד לבסוף ע"ש ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יבדיל ולמה לא יבדיל באמצע ההגדה לא מפני שאסור להפסיק אלא משום דהבדלה צריך כוס ואיך יעשה אם ישתה הרי מוסיף על הכוסות שהרי לכתחלה אין להוסיף אף בשני כוסות הראשונים ואם לא ישתה עד כוס שני הרי יש הפסק בין ההבדלה לשתיית הכוס (ח"י סק"ה) ושישתה ויצא בו ידי כוס שני לפי מה שכתבנו בסי' הקודם סעיף י"א ע"ש דוודאי לכתחלה אסור לעשות כן ולכן ימתין עד גאל ישראל ויבדיל וישתה ומה בכך והרי אינו אוכל ואינו שותה עד אח"כ שנאמר שיש איסור לאכול ולשתות קודם הבדלה ולכן אם לא נזכר עד שהתחיל לאכול יפסיק מיד ויבדיל ואם היה דעתו לשתות יין תוך הסעודה א"צ לברך בפה"ג ואם לאו צריך לברך ואם שכח עד אחר ברכת המזון יבדיל אח"כ וישתה כוס ג' ויעלה לשניהם וכן אם לא נזכר עד אחר הלל ובאמצע ברהמ"ז ובאמצע הלל לא יפסיק ואע"ג דאין אומרים שני קדושות על כוס אחד במקום דא"א שאני (עמג"א סק"ב) :

ו ואין ליטול ידיו קודם קידוש כלל ואפילו לאותם שנוהגים תמיד ליטול הידים קודם קידוש כמ"ש בסי' רע"א מ"מ בפסח א"א מפני שיהיה הפסק גדול באמירת ההגדה ובע"כ שיטול ידיו קודם הסעודה ואע"ג דהכא צריך נטילה מיד לטיבול הכרפס ולמה לא יטול קודם קידוש אמנם גם זה א"א דהרואה יאמר שצריך נטילה לקידוש ובאמת אינו כן דבשלמא בכל השנה הכל יודעים שהנטילה הוא בשביל הסעודה משא"כ בפסח לא מינכרא מילתא שהיא בשביל הטיבול ואפילו אין ידיו נקיות יטול מעט ואם אירע שנטל ידיו קודם קידוש לא יטול עוד לטיבול (רש"ל) וי"א שיטול (ב"ח) והעיקר כדיעה ראשונה (מג"א סק"ג וט"ז סק"א ודו"ק) ודע דכשאין ידיו נקיות שכתבנו שיטול מעט אבל אין מברכין עליו ענ"י וכבר כתבנו שהבעה"ב לא ימזוג בעצמו אלא אחר דזהו דרך חירות ואנו אין נזהרין בזה כי נראה כרמות רוחא לצוות לאשתו שתמזוג ואין הבעל עריף ממנה ולכן נוהגין למזוג בעצמו ואין זו קפידא :

ז ואחר הקידוש שותה הכוס בהסיבה ואינו מברך אחריו כי אנו סומכין על ברכה אחרונה שאחר הלל כי כולם עניין אחד הם ולמה נרבה בברכות חנם וגם ברכה ראשונה א"צ על כוס שני ומה שאנו מברכין יתבאר בסי' תע"ד ע"ש ואם שתה בלא הסיבה פסק הטור שישתה כוס אחר בהסיבה ובסי' הקודם בארנו בזה ע"ש ואם ירצה לשתות כמה כוסות הרשות בידו כדתנן (קי"ז :) בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה ומפרש בירושלמי הטעם כדי שלא ישתכר אבל יין שלפני המזון אינו משכר ע"ש והטור כתב רק שיכוין לבו שלא יצטרך לברך פעם שנית שלא יהא נראה כמוסיף על הכוסות עכ"ל דכל שצריך לברך הוה מוסיף וא"כ לדידן שמברכין על כל כוס וכוס אסור להוסיף והטור והש"ע הולכין לשיטתן שא"צ לברך על כוס שני כמ"ש בסי' הבא ולא לדידן ע"ש ולדידן אין היתר לשתות בין ראשון לשני אא"כ היה דעתו לשתות (ח"י סק"י) וגם בזה כתב רבינו הב"י בסעיף ג' דמ"מ ראוי ליזהר שלא לשתות בין ראשון לשני אם לא לצורך גדול כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה עכ"ל ואף שיין שלפני המזון אינו משכר זהו לדידהו ולא לדידן שכחותינו חלושים וגם שארי משקין שאין משכרים יש למנוע מלשתות רק מים כשצמא נ"ל שמותר לו לשתות וא"צ ברכה דיין פוטר כל מיני משקין (כנלע"ד ועח"י סק"ח) :

ח דע דדעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א שא"צ רק שני מצות בקערה וכשבוצע אחת נשארו אחת פרוסה ואחת שלימה ולא מצינו בגמ' שיהא צריך ג' מצות ובירושלמי ערבי פסחים כפי מה שהביא האור זרוע (סי' רנ"ב) ג"כ כן הוא וכן משמע בברכות (ל"ט :) שאומר דבפסח מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע משמע דשלימה אחת היא ובבה"ג מחלק בין שבת לחול דכשחל בשבת צריך ג' אבל הרא"ש בע"פ (סי' ל') חולק על זה ואומר וכי גרע פסח משאר יו"ט דצריך לחם משנה וכ"כ התוס' וכ"כ הא"ז בשם רשב"ם והוא זכר לחלות תודה שהיו באים ג' חלות מעשרון אחד ולכן צריך ג' מצות להסדר וכן מנהג העולם :

ט ומביאין לפני הבעה"ב קערה עם שלש מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר וחומץ או מי מלח ושני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה ומנהג העולם בבשר וביצה והבשר נכון שיהיה מזרוע והיינו מן היד אם אפשר זכר לזרוע נטויה ואנחנו אין רגילין בזה כי קשה להשיגה ונוטלין בשר על עצם ורבינו הב"י כתב בסעיף ד' שנהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים והביצה תהיה מבושלת ורבינו הרמ"א כתב וה"ה צלויה וכן נוהגין בעירינו עכ"ל ולפ"ז יהיה

אסור

אסור לאכול הבשר בלילה כי אין אוכלין צלי בלילה והטעם נראה משום דהבשר הוא זכר לפסח שאינו נאכל אלא צלי לפיכך גם הבשר צלי והביצה זכר לחגיגה שנאכלת מבושל לפיכך גם הביצה מבושלת והמנהג שנהנו גם הביצה צלויה יכול להיות משום דבן תימא סבר דגם חגיגה אינה נאכלת אלא צלי (ע' .) ויש שכתבו דמוטב יותר לבשל הבשר והביצה כדי שיאכלום בלילה דאם יניחם על יום שני אתי לידי קלקול אם יצלם בלילה ראשונה דאין יו"ט מכין לחבירו אך בביצה הרי גם צלי מותר ואצלינו נהגו לבשל הבשר והביצה ומה שבחרו בביצה במקום חגיגה משום דנהגינן לאכול בצים על הסדר (עמג"א סק"ח וט"ז סק"ד) :

י ועל כרפס אני נוהגין ליקח בצלים או צנון או מין ירק שברכתו האדמה או תפוחי אדמה והאחרונים הזכירו שנהגו ליקח פעטריזולי"ן ואין אנו יודעין מה היא ועניין הכרפס הוי זכר לעבודת פרך שעבדו ס' ריבוא כי כרפס היא אותיות ס' פרך והמי מלח כשחל בשבת יכינם קודם השבת שאסור לעשות מי מלח בשבת כמ"ש בסי' שכ"א מיהו בשם נתבאר שכל הצריך לאותה סעודה מותר ולכן אם לא הכין ביום יעשה בשבת אבל לא הרבה :

יא ויסדר הקערה לפניו בענין שא"צ לעבור על המצות והיינו הכרפס יהא סמוך לו יותר מן הכל שלזה נצרך ראשונה וגם המי מלח סמוך יותר מן המצה אך אצלינו אין מעמידים המי מלח על הקערה והמצה יהיה סמוך יותר מן המרור מפני שאכילת מצה קודם למרור וחרוסת והם יהיו יותר קרובים מן הבשר והביצה שאין נאכלים אלא באמצע סעודה וכבר המנהג אצלינו לסדר על קערה זרוע מימין למעלה וביצה בנגדה משמאל והמרור באמצע נמוך מהם ולמטה בקערה חרוסת מימין וכרפס נמוך מעט בשמאל ומרור שעל כורך באמצע וכן הוא ע"פ חכמת הקבלה כמבואר בפרע"ח :

יב שנו חכמים במשנה (ל"ט .) ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בתמכא ובחרחבינא ובעולשין ובמרור חזרת רגילין לפרש שהוא סאלאט"א וכן פי' המעתיק בערוך ערך חזר ובגמ' אמרו מאי חזרת חסא ובערך חס פי' המעתיק לאטי"ך ע"ש ותמכא רגילין לפרש שהוא קריין או חריי"ן ובערוך העתיק איי"ן פפלאנצ"א ולא ידעתי מה הוא זה השם וחרחבינא לא ידעתי ובערוך פי' מין עשב מר ובגמ' אמרו אצוותא דדיקלא ופירש"י סיב הגדל ונכרך סביב לדקל וגם הערוך פי' כן וצ"ל דהוא עשב מר ונכרך סביב לדקל (עתוס' שם) ובשם רב האי גאון פי' צמח עבה מאד ויש בו כמו ראשי המחטין ע"ש ועולשין פירשו בגמ' הינדיבא והערוך פירשם בלשון לע"ז ולא ידענום אך לא כלע"ז דרש"י ואולי ששני לשונות הם ומרור פירשו בגמ' מרירתא ורש"י פי' בלע"ז ולא ידענו פתרונו ובערוך לא מצאתיו והרע"ב פי' מין כוסברתא והוא מר ביותר ולא ידענו מה זה וגם בערוך לא מצאתי כוסברתא :

יג כל השנוי קודם במשנה קודמת לשאחריה ולכן חזרת קודם לכל וכך אמרו בגמ' שם מצוה בחזרת מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עלן ולכן אע"ג שאין לה מרירות מ"מ היא יותר מצוה ואחריה תמכא וכן כסדר ובמדינתינו לוקחין תמכא מפני שחזרת אינו מצוי עדיין קודם הפסח אלא בחצרות השרים וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ה' דאם אין לו אחד מאלו הירקות יקח לענה או שאר ירק מר עכ"ל ונראה דס"ל דזה ששנינו במשנה ובמרור ומפרש בגמ' מרירתא ה"פ כל מין ירק מר ויש מי שסובר דמרירתא הוא לענה ולא שאר ירק מר ולכן שאר ירק מר יאכל בלא ברכה וכן יש לעשות (עמג"א סקט"ו וח"י סקכ"ד) ולענה כתבו שזהו שקירין ווערמי"ט ולא יעקור הישראל בעצמו את המרור מן הקרקע דאולי היא קרקע גזולה אלא יעקור הא"י והוא יקחם ממנו דהו"ל יאוש ושינוי רשות וע' לקמן סי' תרמ"ט (עמג"א סקי"ד) :

יד חמשה מינים אלו מצטרפין לכזית ולכן יש אצלינו שלוקחין מעט חזרת עם מעט תמכא שטוב לאכלן יחד וכשיש משניהם כזית יצא ידי חובתו ויוצאין בכל אלו בין בהעלין שלהם ובין בהקלחים אבל לא בשרשים דהיינו שרשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן אבל השורש הגדול שבו גדילים העלים אף שהוא טמון בקרקע ה"ז בכלל קלח ומ"מ טוב יותר ליטול העלים והקלח היוצא חוץ לקרקע לפי שי"א שמה שטמון בקרקע מקרי שורש אבל העיקר כסברא ראשונה (הגר"ז סעיף כ"ח) ודע שיש מי שרצה לומר דתמכא שקורין קריי"ן אין יוצאין בו אא"כ אוכלה בשלימות כמו שהוא ולא הנגרר במורג שקורין רי"ב אייזי"ן כדרך שאוכלין עם בשר שהוא מפורר דק דק ודבר תמוה לומר כן דאדרבא זהו עיקר אכילתו כשהוא מפורר ולאכלו כמו שהוא הוא סכנה כידוע וכן נהגו כל גדולי עולם ולמי שקשה עליו לאכול תמכא מפני חלישות הלב בהכרח להדר אחר חזרת אף שיעלה לו בדמים יקרים אך יוכל ליקח העלים מן התמכא שאין בו מרירות אלא מעט דהא יוצאין בעלין כמו שנתבאר ומי שהוא חולה ואינו יכול לאכול מרור לא יאכל וקיי"ל דמצה בזמה"ז דאורייתא ומרור דרבנן (ק"ך .) דהא כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח איכא מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור ואי קשיא דא"כ מצה נמי אינו כן דמצה הדר ותני ביה קרא בערב תאכלו מצות אף בדליכא פסח (שם) :

טו העלים אין יוצאין בהן אא"כ הן לחין אבל לא כמושין שקורין צוויאלע"ט ואצ"ל יבישים אבל הקלחים יוצאין בהן בין לחין בין יבישין ואצ"ל במושים

דכיון שהקלח הוא עב אין טעם מרירתו נפסד ע"י שמתייבש אבל אין יוצאין בקלח מבושל לפי שע"י הבישול נפסד טעם המרירות לגמרי ואע"ג דחזרת אין בו מרירות כלל זהו מפני שטבעו כך אבל זה שיש בו מרירות כשנפסד המרירות שבו אין זה מרור שהרי נשתנה מגידולו וכבוש כמבושל ואין יוצאין בו ויש שני מיני כבוש האחד הכבוש בחומץ וציר וזמן כבישה זו הוא מעט רק כשיעור שיתנו על האש ויתחיל להרתיח והשני הכבוש במים וכבישה זו צריך מעל"ע ולכן יזהרו שלא להניח התמכא במים מעל"ע ויש שנדחקין לומר דתמכא אף שנשרה מעל"ע לא ישתנה ואינו עיקר וכל ששרוי מעל"ע אין יוצאין בו וכן הסכימו הגדולים (מג"א סקי"ד וח"י סק"ך ע"ש שנדחק לייסב המנהג ודבריו דחוקים ויכול להוציאם קודם המעל"ע ועמ"ש הגר"ז סעיף כ"ט ודו"ק) :

טז כל הדינים שישנם במצה ישנם במרור לפיכך יוצאין בדמאי ובמעשר ראשון שניטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו הכל כמו שנתבאר בסי' תנ"ג וכל מה שנתבאר שם שאין יוצאין במצה אין יוצאין במרור ג"כ ואע"ג דמצה דאורייתא ומרור דרבנן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון כדאיתא בגמ' (ל"ט :) ואין לתמוה על מה שעיקר מצוה בחזרת והא אין בו מרירות והתורה אמרה מרור אך באמת שם מרור כולל שני דברים מרירות הטעם וקישוי שסופו להקשות ועבודת פרך שבמצרים היתה תחלתה רך וסופה קשה כפירש"י בחומש וחזרת היא תחלתה רך וסופה קשה לפיכך היא עיקרה של מרור וזהו כוונת הש"ס שם (ל"ט. ע"ש ודו"ק) :

יז חרוסת צריך להיות עב זכר לטיט שנשתעבדו בו אבותינו במצרים כדכתיב בחומר ובלבנים ואח"כ צריך לרככו במשקה זכר לדם ששפכו המצרים מישראל כדכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגם היו נותנים ילדים בבנין כמבואר באגדות ויש לעשות החרוסת מפירות שישראל נמשלו בו התאנה ואגוז תמרים ורמונים ואצלינו שאין אוכלים פירות יבישים עושים מאגוזים ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ לעשות ומתפוחים על שם תחת התפוח עוררתיך שהיו יולדים שם בניהם כדאיתא בפ"ק דסוטה ויתן בו דבר של קיוהא כיין וחומץ זכר לשיעבוד שהיו שיניהם של ישראל קהות מגודל השיעבוד ונותנין בו תבלין הדומין לתבן כמו קנמון וזנגביל שקורין צימרינ"ג ואינגבע"ר שאינן נדוכין היטב ויש בהן לאחר הדיכה ארוכין קצת זכר לתבן שלא נתנו לנו ככתוב בתורה ואם חל פסח בשבת צריך לרכך החרוסת מבעוד יום דבשבת אסור מפני שהוא כגיבול ואם לא ריכך מבעוד יום יתן המשקה לתוכו ולא יערבנו בכף וגם זה ליתן מקודם המשקה :

יח ואחר שיקדש נוטל ידיו לצורך טיבול הראשון ולא יברך ענ"י ואף מי שאינו נזהר בכל השנה בטיבולו במשקה ליטול ידיו בפסח יטול ידיו שהרי כמה שינויים אנו עושין בליל זה ועניין הטיבול הוא כדי שישאלו התנוקות למה זה טובלין קודם האכילה מה שאין דרך לעשות כן דכבר נתבאר דהתורה הקפידה בליל זה על שאלת הבנים ויקח מהכרפס פחות מכזית ומטבילו בחומץ או במי מלח ומברך בורא פרי האדמה ומכוין בברכה זו לפטור גם המרור מברכה אף שמעיקר הדין בלא"ה א"צ מרור ברכה כיון שהוא בתוך הסעודה ובהכרח לאכלו ה"ל כדברים הבאים בתוך הסעודה שא"צ לברך ומ"מ יכוין לפטור כי אולי כיון שהמרור בא למצוה ולא לשם אכילה אינו כדברים הבאים מחמת הסעודה :

יט וזה שכתבנו שלא יאכל כזית הטעם כדי שלא יבא לידי חיוב ברכה אחרונה די"א דכשיאכל כזית צריך ברכה אחרונה ואינו דומה לפרפרת שקודם הסעודה דברהמ"ז פוטרתו שבכאן יש הפסק גדול באמירת ההגדה וי"א שא"צ לברך דההגדה לא הוי הפסק כיון שהוא מעניין הסדר ולפיכך לא יאכל לכתחלה כזית ואם אכל לא יברך ברכה אחרונה דספק ברכות להקל והרמב"ם בפ"ח כתב שיאכל כזית וכל המסובין יאכלו כזית לכל אחד שאין אכילה פחותה מכזית (מ"מ) והטור ועוד ראשונים חלקו עליו דכיון דטיבול זה אינו אלא להכירא למה צריך כזית עוד כתב הרמב"ם שטיבול זה בחרוסת והטור כתב שא"צ בחרוסת ומנהגינו כהטור :

כ ואחר הטיבול לוקח המצה האמצעית ויבצענה לשנים ומוסר חציה לאחר לשמרה לאפקומן ומנהגינו להניחה תחת הכרים של ההסיבה זכר למשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ולכן יש שמגביהין החציה של האפקומן על הכתף כרגע וחציה השנייה ישים בין שתי השלימות ויגביה הקערה שיש בה המצות או המצות לבדן ויאמר הא לחמא עניא עד מה נשתנה ועיקר הנוסחא היא הא לחמא כמ"ש ויאמר בלשון שמבינים הנשים והקטנים או יפרש להם העניין וכן עשו הגדולים ועכשיו שנתרבו הדפוסים ונדפס ההגדה בלשון לעז וכל הנשים והתנוקות שלנו קוראין מעצמן לא נהגו לבאר להן כי הן יודעות בעצמן לקרות ולהבין עניין יציאת מצרים :

כא ואחר אמירת כהא לחמא יסיר המצה מעל השלחן וזהו לפי מנהגם שהיה להם שולחנות קטנות והיו עוקרין את השלחן ועכשיו מכסין הפת במפה וזהו במקום עקירת שלחן וגם זה כדי שיראו התנוקות וישאלו למה עוקרין השלחן הלא עדיין לא אכלנו ומיד מוזגין לו כוס שני כדי שישאל הבן למה מוזגין כוס שני הלא עדיין לא אכלנו ועכשיו אין רגילין בשאלה זו אלא שואלין מה נשתנה ועניין מה נשתנה כעניין
מה

מה גדלו מעשיך ה׳ מה טובו אוהליך יעקב על דרך ההתפעלות וכן בכאן נתפעל מה גדלו השינויים בלילה הזה ובמשנה יש שאלת צלי ואין בה שאלת הסיבה לפי שאכלו הקרבן פסח והיו רגילים תמיד בהסיבה ועכשיו לא שייך שאלת צלי וישנו שאלת הסיבה לפי שאין אנו רגילין תמיד בהסיבה ואם אין חכמה בבן לישאל אביו מלמדו לשאול ואם אין לו בן תשאל הבת ואם אין לו בת תשאלנו אשתו או אחר היושב על השלחן ישאלנו מפני דהתורה הקפידה שעניין זכירת יצ״מ בלילה הזה תהיה ע״י שאלה ותשובה אך אם אין מי שישאל שואל ומשיב לעצמו וכשיש שואל א״צ הוא להגיד המה נשתנה אלא מתחיל עבדים היינו (ולא יאמר הלילה הזה כולו מרור אלא הלילה הזה מרור):

כב כשמסיים השואל מה נשתנה מגלה הפת ומתחיל לומר עבדים היינו בקול ובהתפעלות ובשמחה ובחדוה ועיקר אמירת ההגדה הוא שע״י יציאת מצרים נשתעבדנו עד עולם לדורי דורות לד׳ ולתורתו ואנחנו עבדיו וזהו מדין גמור כי בן חורין אינו נקנה לעבד בע״כ אבל מי שהיה עבד לאחד ולקחו אחר מבעליו לו לעבד א״צ דעת העבד ונקנה לו בע״כ של העבד כמבואר ביו״ד סי׳ רס״ז ועתה כיון שהיינו עבדים לפרעה והקב״ה פדה אותנו מידו ולכן בע״כ אנחנו עבדיו וזהו שאמר הכתוב כי לי בנ״י עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כלומר כי לי בנ״י עבדים בע״כ שלא ברצונם מפני שהוצאתים ממצרים שהיו שמה עבדים ולכן בכל דור ודור חייב לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ונקנה לו להקב״ה לעבד עולם ואינו רשאי לפרוק עול התורה מעל צוארו ומביא ראיה מקרא דבעבור זה עשה ה׳ לי וגו׳ וזה קאי על כל דור ודור ולפי שמי שירצה להתעקש יכול לומר דקאי רק על הדור שיצא ממצרים כשאלת הרשע שאומר מה העבודה הזאת לכם כלומר הלא אתם לא יצאתם ממצרים ולזה מביא ראיה מקרא דואותנו הוציא משם דמסיים לתת לנו את הארץ והרי כל יוצאי מצרים מתו במדבר אלא וודאי דאכל דור קאי (וזהו שאמר רבא בגמרא (קט״ז:) צ״ל ואותנו הוציא משם ודו״ק):

כג כשמגיע למצה זו צריך להגביה המצה והעיקר הפרוסה שהיא בלחם עוני כדי להראותה להמסובין שתתחבב המצוה עליהם וכן כשיגיע למרור זה אבל בפסח אין להגביה הזרוע שלא יהא נראה כמקדישו לפסח וכשיגיע ללפיכך מגביה כל אחד כוסו בידו עד שיגיע לגאל ישראל ואצלינו מניחים הכוס על השלחן כשמגיע להלל ואח״כ בהברכה נוטלין בידו עד גאל ישראל וכן כשאומרים והיא שעמדה אוחזין הכוס בידו והעניין דכל מקום שמזכירין הישועה נוטלין הכוס כעניין כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא כי כל השמחות הוא על היין כדכתיב ויין ישמח וגו׳ ויש בזה גם עניין עמוק הנוגע לאמונתינו הטהורה דכתיב ה׳ הוא האלהים דאלהים בגים׳ הטבע והביאור דאף הטבע שלנו אינה טבעית אלא בהשגחת שם הויה ברוך הוא והוא עיקר גדול כמובן וכוס הוא בגים׳ אלהים וכשנוטל הכוס יכסה הפת שלא יראה בושתו כמו בקידוש אבל בסיפור ההגדה צריך להיות הפת מגולה לראות הלחם עוני:

כד וכשמגיע לדם ואש ותמרות עשן נוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע על שם אצבע אלקים היא וכן בעשרה מכות וכן בדצ״ך עד״ש באח״ב ויש בכולל ט״ז שפיכות ויש בזה סוד ויש נוהגין לשפוך מן הכוס בעצמו ויש נוהגין לשפוך באצבע הרביעי שהוא קמיצה ויש נוהגין באצבע החמישי שנקרא זרת (עמג״א סקכ״א) ודעביד כמר עבד ודעביד כמר עבד:

כה בהגדה כשאומרים יכול מר״ח צ״ל מקודם והגדת לבנך דאמקרא זה קאי כמבואר במכילתא וכן לא יאמר שכנגד ארבעה בנים וכו׳ אלא כנגד ארבעה בנים דהוא עניין בפ״ע ולאו אדלעיל קאי וצריך שיאמר ונאמר לפניו שירה חדשה בסגו״ל הנו״ן דאעבר קאי על יצ״מ (מג״א סקכ״ז) ויאמר מן הזבחים ומן הפסחים דחגיגה קודם לפסח דפסח נאכל על השובע ובמוצאי שבת יאמר מן הפסחים מקודם דאין חגיגה דוחה שבת ויש שרוצה לומר דעל שנה הקודמת קאי ואינו כן כמו שבארנו בביאור ההגדה בס״ד:

כו וחולקין את ההלל מקצתו קודם אכילה ומקצתו לאחר אכילה מפני שאין אנו מברכין על ההלל לכן אומרים מקצתו מקודם כדי שתסוב ברכת אשר גאלנו גם על ההלל ועד היכן אומר מקודם הסעודה עד למעינו מים ובתוספתא מפורש הטעם ובארנוהו בס״ד בביאור ההגדה ויש נוהגים לומר ההלל בבהכ״נ ע״פ הירושלמי ומנהג יפה הוא ולכן אין מברכין על ההלל שבסעודה מפני שכבר ברכו בבהכ״נ ואנחנו שאין אומרים הלל בבהכ״נ היה מן הדין לברך על ההלל שבסעודה אלא שלא נהגו כן וזה ההלל אומרים בישיבה אע״פ שבבהכ״נ אומרים בעמידה:

תעד דין אם מברכין על כוס שני אם לאו. ובו ג׳ סעיפים:

א כתב רבינו הב״י שותה כוס שני ואינו מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה שאין מברכין בפה״ג אלא על כוס של קידוש ועל כוס של ברהמ״ז ואין מברכין על הגפן כי אם אחר כוס רביעי עכ״ל דס״ל דהגדה והלילא לא הוי הפסק ולפיכך ברכה של קידוש פוטרת מברכה את הכוס השני וברכה שעל כוס

שלישי

שלישי שהוא כוס של ברהמ"ז פוטרת את הברכה של הכוס הרביעי ולמה אין מברכין ברכה אחרונה על הכוס השני מפני שהוא יין שקודם המזון שפוטר את היין שבתוך המזון וברהמ"ז פוטרתו מברכה אחרונה כמו בכל השנה כמ"ש בסי' קע"ד (ע' בבעל המאור ומלחמות):

ב אבל רבינו הרמ"א כתב והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד וכן דעת רוב הגאונים עכ"ל וס"ל דהגדה והלילא הוי הפסק ואע"ג דא"כ למה לא יברך ברכה אחרונה על הראשון ועל השלישי כיון שאין להם שייכות זל"ז אלא בע"כ צ"ל דלא הוי הפסק א"כ למה צריך ברכה ראשונה בשני וברביעי ותרצו דכיון דד' כוסות אלו תקנו חכמים לשתותם דרך חירות וכל אחד ואחד הוא מצוה בפ"ע ולפיכך אינן מצטרפין זה עם זה להפטר בברכה אחת אלא צריך לברך על כל אחד בפ"ע (מג"א) ואין זה מספיק ויש שהוסיף לומר דהוה כאלו התנה על כל כוס וכוס שלא יפטור אלא עצמו (ט"ז) וזה יותר תמוה דמניין לנו תנאי זה:

ג ולענ"ד נראה דהנה במהרי"ל כתוב דצריך לברך על כל כוס וכוס אף על פי שהרא"ש פסק שלא לברך התוס' פסקו שיברך ואסור ליהנות בלא ברכה וספק איסור לחומרא עכ"ל ואינו מובן כלל הא אדרבא ספק ברכות להקל (וככר הקשה עליו הח"י ונשאר בתימא ע"ש) ולכן נ"ל דה"פ דהנה זהו וודאי שיש ספק אם ההגדה הוי הפסק אם לאו דלכן פסקנו בסי' הקודם לעניין כרפס שלא יאכל כזית ואם אכל לא יברך ברכה אחרונה דספק ברכות להקל כמ"ש שם וא"כ פשיטא שלא יברך ברכה אחרונה אך א"כ למה ישתה מספק לא ישתה ולא יברך ולמה לו ליכנס לספק נהנה בלא ברכה אלא מאי אית לך למימר שהוא מוכרח לשתות מפני מצות חכמים שתקנו ד' כוסות וא"כ איך נאמר לאדם תשתה איסור מספק והרי יכול לומר לא ניחא לי ליכנס בספק איסור ליהנות בלא ברכה אלא דאמרינן ליה שתה וברוך ונמצא דאנו מרשים אותו לברך וממילא דלפי תקנת חכמים בהכרח שאין הכוונה לפטור את הכוס השני מברכה ראשונה אבל לעניין ברכה אחרונה כיון שיש ספק ספק ברכות להקל:

תעה יתר דיני הסדר . ובו ח"י סעיפים:

א ואחר ששתה כוס שני יטול ידיו ויברך ענ"י ואע"ג דכבר נטל ידיו לטיבול אך כיון שהפסיק בהגדה חיישינן שמא הסיח דעתו ונגע במקום מטונף (גמ' קט"ו:) ואי לאו הך טעמא היתה נטילה ראשונה עולה לו ואע"ג דנטילה ראשונה לא היתה לקדושה אלא שלא יטמא את המשקין מ"מ היה עולה לו דקיי"ל דנטילה לא בעי כוונה (תוס' שם) והנה לפ"ז אם נתכוין בנטילה ראשונה לגמור בה כל סעודתו בלא היסח הדעת ובירך עליה ענט"י ושמר ידיו א"צ נטילה שנית (עמג"א סק"א):

ב ורבינו הב"י בספרו הגדול לא ניחא ליה בכך וז"ל ולי נראה שלא יכוין לכך שלא לבטל תקנת חכמים שתקנו ליטול שני פעמים בלילה הזה עכ"ל והקשו עליו דהיכן תקנו חכמים כן דהא פירשו הטעם דילמא אסח דעתו וא"כ כשלא הסיח דעתו א"צ נטילה שנית (מג"א שם וב"ח) ולי נראה עיקר כדברי רבינו הב"י דכיון דאיפסקא הלכתא בגמ' שם דצריך נט"י פעם שנית נהי דהטעם הוא משום חשש היסח הדעת מ"מ סוף סוף עכ"פ תקינו רבנן כן ובליל פסח קפדינן שלא לשנות מכל מה שהנהיגו אותנו ומי יודע כמה טעמים אחרים יש בזה וכן המנהג ואין לשנות:

ג והנה בטור הביא שני דיעות שיש סוברין שעל השלימה מברך המוציא כמו בכל היו"ט ועל הפרוסה על אכילת מצה משום לחם עוני ויש סוברים להיפך דהמוציא על הפרוסה שזהו השינוי בפסח וממילא דעל אכילת מצה צריך על השלימה דשני ברכות על מצה אחת א"א לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ולכן כדי לצאת כל הדיעות יאחז שניהם וכמ"ש רבינו הב"י שיקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה משתיהם ביחד ויטבלם במלח ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד ואם אינו יכול לאכול כשני זתים ביחד יאכל של המוציא תחלה ואח"כ של אכילת מצה עכ"ל ואינו מובן במה שאומר יאכל של המוציא תחלה וכי יודע איזהו של המוציא הלא תופס לשניהם ביחד מפני הספק כמ"ש (עט"ז סק"ג שהקשה כן) ונ"ל משום דהעיקר לדינא אנו תופסין דעל השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה דכן דעת רוב הפוסקים אלא שעכ"ז מפני כבוד הדיעה השנייה אנו תופסים שניהם:

ד ושמענו מדברי רבינו הב"י דהידור המצוה לבלוע כל השני זתים ביחד ולכל הפחות הכזית בפעם אחת ואע"ג דמצטרף בכדי שיעור אכילת פרס מ"מ עיקר המצוה כן היא וזהו שכתב בסעיף ו' אכל כחצי זית וחזר ואכל כחצי זית יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס עכ"ל כלומר שלא ישהה מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס ומ"מ לא מצינו להראשונים שיצריכו כן לאכול בבת אחת והמהרי"ל כתב מפורש דיכול לאכול מעט מעט ובלבד שלא ישהה יותר מכדי אכילת פרס וראיתי מי שכתב דהך דסעיף ו' סותר זה (מג"א סק"ד) ולי נראה דאין עניין זל"ז דבסעיף ו' מיירי שאוכל חצי זית ומפסיק ווה וודאי אין נכון לכתחלה
אבל

אבל כשאוכל רצופים היכן מצינו שצריך לאכול כולו באחד (ומ"ש המג"א מספנה"ג תמיהני דהתם באמר מן החי דבעינן אבר שלם ע"ש ומ"מ כיון שילא מפי רבינו הב"י יש ליזהר אם אפשר לו לעשות כן) :

ה ויש שדקדקו למה צריך כזית משל המוציא בשלמא משל אכילת מצה מצוותה רק בכזית דאין אכילה פחותה מכזית אבל בשל המוציא אטו בכל ברכת המוציא צריך לאכול כזית (כ"ה) הא בסי' ר"י נתבאר דא"צ כזית אמנם באמת ל"ק כלל דאטו מן התורה אינו יוצא חובת מצה באיזה מצה שאוכל דרק אנן מפני ההידור אמרינן דזו היא להמוציא וזו לחיוב אכילת מצה וא"כ ממילא דבאכילה ראשונה הא יוצא ידי חובה וא"כ מוכרח לאכול כזית ואח"כ כשאוכל השנייה וכוונתו לשם אכילת מצה בע"ב דגם ממנה צריך לאכול כזית לפי כוונתו כפי תקון חז"ל וא"כ ממילא דצריך שני זתים (והט"ז סק"ב טרח בזה ולפמ"ש א"ש בפשיטות) ועל מ"ש רבינו הב"י לטבול במלח כתב רבינו הרמ"א דאין המנהג לטובלם במלח בלילה ראשונה דפת נקי א"צ מלח עכ"ל ולאו דווקא לילה ראשונה דה"ה לילה שנייה (ח"י סק"ד) אלא כוונתו חובת מצה שבלילה ראשונה וממילא דלדידן הוי שני הלילות משום ספיקא דיומא והטעם שלא נהגו במלח והרי אנן נהגינן אף בפת נקי לטבול במלח אלא שזהו משום חיבוב מצוה (מהרי"ל) כלומר שאנו מחבבין מצות מצה לבלי לערב בה דבר אחר והלבוש כתב הטעם משום לחם עוני ולא ידעתי אטו העני אוכל בלי מלח וכמדומה לי שעכשיו טובלין במלח מפני שיפה יותר בטעם והוי הידור מצוה והרמב"ם כתב לטבלו בחרוסת וחלקו עליו ואין המנהג כן :

ו ואח"כ יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת מפני שיש כמין ארס בהמרור והחרוסת מבטלו אך לא ישהנו להמרור הרבה בהחרוסת שלא יתבטל טעם מרירותו ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא הסיבה מפני שהוא זכר לעינוי ולא שייך בו הסיבה כבני חורין ואם אכלו בהסיבה יצא ולפי שיש פלוגתא בגמ' דהלל סובר דצריך לכרוך ביחד המצה עם המרור ולאכלן כאחד ואין מבטלין זה את זה דאפילו למאן דס"ל איסורין מבטלין זה את זה כמ"ש ביו"ד סי' צ"ח מ"מ מצות אין מבטלות זו את זו האמנם אפילו להלל אין זה אלא בזמן המקדש ששניהם הוי מן התורה אבל בזמה"ז דמצה דאורייתא ומרור דרבנן אתי מרור דרבנן ומבטל ליה למצה דאורייתא (קט"ו .) :

ז ולפיכך אנו אוכלין תחלה מצה לחוד ומרור לחוד ואח"כ נוטלין המצה השלישית כדי לקיים בה מצוה ושמין המרור בין המצה וכורכן יחד ואוכלן בהסיבה ואומרים זכר למקדש כהלל ויש בזה שאלה ולמה לנו לאכול מקודם מרור בפ"ע נאכל מצה שהיא דאורייתא והדר נכרוך מצה ומרור בהדי הדדי דשניהם דרבנן ואין מבטלות זו את זו דכמו כששניהם דאורייתא אין מבטלות זא"ז כמו כן כששניהם דרבנן ולמה לן לאכול מרור בפ"ע והתשובה לזה דוודאי להלל יכול לעשות כן אבל אנן מספקא לן בגמ' שם כמאן הלכתא ואולי הלכה כרבנן דא"צ כריכה וא"כ המצה שבכריכה הוי רשות ולא מצוה ואתי מצה דרשות ומבטל לה למרור דמצוה (תוס' שם ד"ה אלא) :

ח ודע דעל מה שנתבאר שצריך לאכלן בכריכה ובהסיבה כתב רבינו הב"י שטובלה בחרוסת ורבינו הרמ"א כתב וי"א דאין לטובלו וכן הוא במנהגים וכן ראיתי נוהגין עכ"ל ואינו מובן דהא החרוסת הוי מפני הארס ואיך אפשר שלא להטבילו בחרוסת ובאמת כל האחרונים חולקים עליו וס"ל דצריך להטביל בחרוסת וכן אנו נוהגים וטעמו אינו מובן וצ"ל דס"ל דהמצה מבטל את הארס ואין מברכין בפה"א על המרור לפי שזהו דברים הבאים מחמת הסעודה ועוד שברכת האדמה שעל הכרפת פוטרתו וכמ"ש בסי' תע"ג וצריך ליזהר שלא להפסיק בדיבור בדברים שאינן מעניין הסעודה עד שיאכל הכריכה כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו דכיון דלהלל עיקר המצוה כן היה צריך לברך ומיהו אם סח א"צ לחזור ולברך שהרי מספקא לן כמאן הלכתא ועוד דאפילו להלל אין זה אלא בזמן המקדש ולא בזמה"ז דאין חיוב מרור מן התורה בזמה"ז ויבטל המרור את המצה כמ"ש (עט"ז סק"ז ול"ע ודו"ק) :

ט וז"ל הרמב"ם בפ"ח דין ו' ואח"כ מברך ענ"י וכו' ואח"כ כורך מצה ומרור כאחת ומטבל בחרוסת ומברך ברוך וכו' אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפ"ע מברך על זה בפ"ע ועל זה בפ"ע ואח"כ מברך ברוך וכו' אקב"ו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת י"ד תחלה ומברך ברוך וכו' אקב"ו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא ברכת הזבח פוטרת של פסח ובזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא מברך על אכילת מצה ומטבל מצה בחרוסת ואוכל ומברך על אכילת מרור ומטבל בחרוסת ואוכל וכו' וזו מצוה מדברי סופרים וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש עכ"ל :

י וכל דבריו אינן מובנים כלל חדא דכריכה בזמן המקדש היה צריך שלשתן כאחד פסח מצה ומרור כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ועוד דכמאן פסק אי כהלל איך יצא באוכל זה בפ"ע וזה בפ"ע ואי כרבנן נהי נמי דנאמר דגם לרבנן יצא בכריכה כדמשמע מלשון הגמ' שם מ"מ וודאי העיקר דזה בפ"ע וזה בפ"ע והכי מוכח בזבחים (ע"ט .) ע"ש ועוד קשה אם

פסק כהלל למה לנו בזמה"ז לאכול מרור בפ"ע וכמ"ש בסעיף ז' (עלח"מ והמגיה ולא העלו ארוכה לדבריו):

יא ונלע"ד דדבריו מיוסדים על הירושלמי דפ"ק דחלה דגרסינן שם הלל הזקן היה כורך שלשתן באחת א"ר יוחנן חלוקים על הלל הזקן ופריך והא ר' יוחנן כורך מצה ומרור ומתרץ כאן בשעת המקדש וכאן שלא בשעת המקדש ואפילו תימר כאן וכאן בשעת המקדש שני דברים רבים על אחד ומבטלים אותו עכ"ל הירושלמי וה"פ דמקודם מתרץ דבשעת המקדש מבטלין זה את זה כיון דכולן מן התורה ושלא בשעת המקדש כיון דמרור אינו מדאורייתא אינו מבטל וזהו היפך מסברת הש"ס דילן ולזה אמר ואפילו תימר דשניהם בשעת המקדש דווקא שלשתם אסור לכרוך דשנים רבים על אחד ומבטלין אותו אבל שנים ביחד אין האחד מבטל השני ויפרש על מצות ומרורים יאכלוהו דהמצה יוכרך עם המרור ולא הפסח ולזה שפיר פסק הרמב"ם כר' יוחנן דס"ל דזה שחלוקין על הלל אינו אלא בכרכן שלשתן באחת ולא בשנים ופסק כרבנן אליבא דר' יוחנן ובזמן הזה פסק כש"ס דילן דאתי דרבנן ומבטל דאורייתא לפיכך צריך מקודם כל אחד בפ"ע ואח"כ בכריכה (וכשיטת התוס' וגם הסוגיא בש"ס שם יתפרש בטוב ע"ש ודו"ק):

יב אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור יברך עליו בטיבול ראשון בפה"א ועל אכילת מרור ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה דאיך אפשר לברך כשכבר מילא כריסו ממנו ולכן בהכרח לברך מקודם על אכילת מרור אע"ג דעיקר המצוה היא אחר המצה וא"צ ברכה אחרונה וכיון שבירך מקודם על אכילת מרור וודאי שיצא ידי חובתו ואע"ג דכתיב מצות ומרורים לא הוי עיכובא אי מקדים להמרור (תוס' קי"ד: ד"ה זאת) ואי קשיא דא"כ למה צריך לאכלו פעם שנית אחר המצה אך זהו משום הכירא לתנוקית (גמ' שם) וזה שא"צ בטיבול ראשון חרוסת אע"ג דהחרוסת הוא משום הארס ומה לי טיבול ראשון או טיבול שני תירץ שם הרא"ש בשם רבינו יונה וז"ל משום דטיבול ראשון אינו לחיוב אלא להכירא ורגילין כל השנה לאכול חזרת בלא חרוסת גם עתה לא חשו חכמים אבל טיבול שני שהוא של מצוה הזהירו חכמים שלא יהא בו חשש סכנה עכ"ל ואינו מובן כלל הא בארנו שיצא ידי חובתו בטיבול ראשון אלא וודאי דהרא"ש אינו סובר כמ"ש שיוצא בטיבול ראשון אלא אינו יוצא אי משום דס"ל מצה ומרורים דווקא מצה תחלה ואח"כ מרור או משום דס"ל מצות צריכות כוונה כמו שבאמת פסק כן בפ"ד דר"ה ולכן הראשון הוא כטיבול דירקות ואי קשיא דא"כ איך מברך בראשון על אכילת מרור די"ל דעיקר הכוונה הוא על הטיבול השני ולמה לא יברך בטיבול השני משום דמיחזי כי חוכא דלאחר שאכל ממנו יברך עתה (ר"ן שם) ולכן בהכרח לעשות כן (והמג"א בסקי"ד כתב אע"ג דמצות צריכות כוונה במידי דאכילה שאני שהרי אכל ונהנה ע"ש והב"ח מחלק בין דאורייתא לדרבנן דבדרבנן א"צ כוונה ע"ש והפרישה מחלק בין לא ידע שאכל ובין ידע ע"ש אבל מדברי הרא"ש והר"ן שהבאנו לא נראה כן ודו"ק):

יג וביון שיש פקפוקים באכילת שני פעמים מרור לכן מחוייבים להתאמץ לבלי לאכול פעם הראשון מרור אלא ירקות ויש מי שאומר דאם אין לו ירקות יכול לאכול לפת (מג"א סק"ט) ודבר תימא לומר כן כיון דחכמים צוו רק ירקות (גם הא"ר כתב וצ"ע) ויש מי שאומר דלפי מנהג מדינתינו שלוקחין חריי"ן למרור ולכן אם אין לו ירקות ולוקח זה גם לטיבול ראשון כמו שנתבאר לא יברך עליו בפה"א דהא אינו ראוי לאכילה כלל כשהוא בעצמו (מג"א סק"י) אלא יברך רק על אכילת מרור ויש חולקין בזה דכיון דתקנו רבנן ומטבילו בחומץ או במי מלח שפיר מקרי ראוי לאכילה וצריך לברך עליו בפה"א (ח"י סקט"ז וא"ר) ועוד דברכת הנהנין אלו הם כברכת המצות (שם) כיון שהוא ע"פ תקון חכמים מיהו אצלינו רחוק הדבר שלא ישיגו איזה ירק:

יד לכתחלה צריך ללעוס המצה בשיניו כדי שיטעום טעם מצה אמנם בדיעבד אם בלע המצה יצא (גמ' קט"ו:) ואין לשאול הא גם דיעבד מעכב טעם מצה דמהך טעמא פסקנו בסי' תמ"א דאם בישל מצה לא יצא משום שאין בו טעם מצה וא"כ בבלע נמי למה יצא אך באמת לא דמי דמבושל גם קודם שנתן לפיו יצאה מכלל מצה והוי כנתן מאכל אחר לתוך פיו משא"כ בבלע (מג"א סקי"א) ועוד דבשם אין מצה יורד למעיו משא"כ בבלע בלעו מעיו מצה ובסוף גיד הנשה מבואר דאכילה במעיו הוה אכילה (דר"ל אמר דרק במעיו הוה אכילה ור"י סבר דגם בגרונו הוי אכילה אבל במעיו וודאי דהוה אכילה וזה שבמרור לא יצא משום דבעינן טעם מרור כמו שיתבאר בס"ד):

טו בלע מרור לא יצא משום דבעינן שיטעום טעם מרור בפיו וכשבלע אינו טועם טעם מרירות (גמ' שם) ואין לשאול הא מובחר שבמרור הוי חזרת והרי אין בו טעם מרירות כלל די"ל דבחזרת חל שם מרור מפני הקושי כמ"ש בסי' תע"ג סעיף ט"ז ע"ש אבל בשארי מינים שם מרור הוא מפני המרירות וכיון שאינו טועם טעם מרירות לא יצא וממילא דגם בחזרת צריך שיטעום טעם חזרת דא"א לחלק בין מין מרור זה למין מרור אחר ונאמר דהתורה צותה לטעום טעם המרור בפיו כל מין מרור שאוכל ירגיש בפיו מה שאוכל ולא ע"י בליעה ואפילו אם בלע מצה ומרור כאחד ידי מצה יצא וידי מרור לא יצא ואין המרור מבטל להמצה כיון שלא לעסן כלל ואם כרך מצה או מרור בסיב ובלעו אף ידי מצה לא יצא ולא מפני הטעם שהרי מצה א"צ לטעם אלא מפני שאין דרך
אכילה

אכילה בכך ולא קרינא ביה בערב תאכלו מצות ומרור לא יצא בק"ו שלבד שאין דרך אכילה בכך הא ליכא טעם מרור :

טז וכתב רבינו הב"י בסעיף ד' אבל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו אנסים או לסטים לאכול יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה אבל אם היה סבור שהוא חול או שאין זה מצה לא יצא עכ"ל סברא זו כתב כדי להרץ דברי הרמב"ם שכאן פסק דיצא ובפ"ב משופר פסק דבלא מתכוין לא יצא לחלק בין אכילה לשאר דבר ומיהו גם באכילה אם לא ידע שפסח היום או שזהו מצה וודאי לא יצא דמצות צריכות כוונה ובאכילה כשידע אף שנעשה באונם הוה ככוונה וסברא זו הוזכרה בתוס' פסחים (קט"ו.) אבל מדברי הרא"ש שם והטור בכאן לא משמע כן ע"ש (עק"ג שם אות ק' שהאריך בזה):

יז אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ בלילה נתרפא חייב לאכול כשנתרפא לפי שאותה אכילה היתה בעת שהיה פטור מכל המצות ואין זה שייכות למצות צריכות כוונה דאפילו א"צ כוונה מ"מ הא צריך להיות חי מרגיש ולא כשאינו בדעתו כלל ודע דאפילו אם אין צריכות כוונה מ"מ אם נתכוין שלא לצאת לא יצא ואין לשאול דא"כ היכי אמרינן דכפאוהו לסטים לאכול מצה יצא והא כיון דכפאוהו א"כ לא רצה לאכול והרי נתכוין שלא לצאת די"ל דהוא לא רצה שהם יאכילוהו אלא רצה לאכול מעצמו ואחרי שכפאוהו וודאי לא כיון שלא לצאת (עב"י בשם רי"ו ודו"ק) :

יח דבר ידוע שאין חיוב מצה אלא בלילה הראשון בלבד דכתיב בערב תאכלו מצות אבל כל החג אם ירצה שלא לאכול מצה אלא מיני תרגימא הרשות בידו ורק שבת ויו"ט צריך לאכול פת ולא מדין מצה ואף גם בלילה הראשון מן התורה יוצא ידי חובתו בכזית וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ז' ונהגו לעשות ג' מצות של הסדר מעשרון זכר ללחמי תודה ועושים בהם סימן לידע איזו ראשונה או שנייה או שלישית ומניחים הראשונה עליונה והשנייה באמצע והשלישית בתחתונה לכריכה ואם שינה לא עיכב ואופין אותם ג"כ כסדר ואם נשברה אחת מהן לוקחין אותה לשנייה דבלא"ה פורסין אותה עכ"ל ועכשיו לא נהגנו בזה משום דע"י זה תבא העיסה לידי שהייה ואינו כדאי ודע דכך מקובלני דאע"ג דאין חובת מצה רק בלילה הראשון מ"מ מצוה לאכול מצה כל ימי הפסח כדכתיב שבעת ימים תאכלו מצות והא דקרו לה רשות משום דמצוה לגבי חובה רשות קרו לה מפני שאין זה מ"ע אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח :

תעו מנהג אכילת צלי בליל פסח . ובו ד' סעיפים :

א תנן (נ"ג.) מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין דמפני שהפסח אינו נאכל אלא צלי דהיינו בשפוד על האש לא בקדירה ולא במים לכן יש שחששו שלא יאמרו שאוכל פסח בזמה"ז והוי קדשים בחוץ והחמירו עליהם שלא לאכול שום צלי בליל פסח ואפילו מבשר בהמה שאינה ראויה לפסח ואותן שנהגו איסור חל האיסור גם על זרעם אחריהם ועל זה נאמר שמע בני מוסר אביך וגו' (נ'.) ומדינות שלנו הם ממקומות שנהגו שלא לאכול ודווקא צלי שעל האש ולא מה שאנו קורין בראטי"ן :

ב וצלי קדר והיינו להשים הבשר בקדירה בלא מים נ"ל דמותר כיון דפסח פסול בכה"ג כדאיתא בגמ' (מ"א.) ואף שיש פלוגתא שם אך זהו לעניין מלקות אבל לכ"ע הפסח פסול דאינו צלי אש (תוס' שם ד"ה איכא) וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מקרבן פסח ע"ש ולכן גם בצלאו ואח"כ בשלו או בשלו ואח"כ צלאו מותר לאכול כיון שפסול בקרבן פסח כמ"ש הרמב"ם שם והאחרונים כתבו דאפילו צלי קדר ובשלו ואח"כ צלאו אסור ואפילו בשלו ואח"כ עשאה צלי קדר אסור משום דשם צלי עליו (מג"א וח"י) ולא ידעתי למה לנו להחמיר במנהגא בעלמא בדבר שאין בו טעם וזה שהביאו ראיה ממ"ש רבינו הב"י בסעיף ב' דאפילו בשר עגל ועוף כל דבר שטעון שחיטה אסור לאכול צלי במקום שנהגו שלא לאכול צלי עכ"ל אינו דמיון דהתם כשקבלו עליהם שלא לאכול צלי קבלו עליהם כל מין צלי של בשר מיהו עכ"פ הצלי הראוי לפסח ולא צלי שאינו ראוי לפסח וצ"ע :

ג ואפילו במקום שנהגו לאכול צלי אסור לאכול גדי או שה מקולס והיינו כשהוא צלוי כולו כאחד דזה נראה להדיא כקרבן פסח ויאמרו עליו שאוכל קדשים בחוץ ולכן אם היה מחותך או שחתך ממנו אבר או שלק בו אבר אפילו כשהוא מחובר מותר לאכול במקום שנהגו לאכול צלי ונראה דאפילו רק בלי המעיים גם כן מותר דאין זה כהקרבן פסח וכן מבואר מרש"י (נ"ג.) שכתב מקולסין ראשו על כרעיו ועל קרבו ע"ש :

ד אפילו אצלינו דג צלוי וביצה צלויה מותר שאינם בכלל בשר אבל בכבד וטחול וכל המעיים הם בכלל בשר ואסורים בצלי כדמוכח לעניין נדרים ביו"ד בסי' רי"ז ע"ש ולפ"ז אסור לנו לאכול כבד בליל פסח שהרי א"א אלא בצלי דמליחה לא מהני לכבד ואין לו היתר אא"כ בשלו אח"כ או טיגנו בשומן ויש מי שהפריז על המדה לאסור גם ביצה צלויה ואין בזה

טעם (ס"ז סק"ג) ונכון שלא לאכול ושלא לשתות הרבה בסעודה זו יותר מדאי כדי שלא יאכל את האפיקומן אכילה גסה שלא תהיה אכילת האפיקומן עליו למורח (עמג"א סק"ב) ונוהגים אצלינו לאכול בסעודה זו בצים זכר לאבלות מפני שביום שחל פסח חל ת"ב כידוע וגם זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח ועתה אבדנוהו בעונינו ויש נוהגים שלא לאכול שום טיבול בלילה זו לבד השני טיבולים שעל הסדר ולכן אוכלים בשר בלא טיבול בשום דבר ויש ליזהר שלא לשתות הרבה בסעודה כדי שלא יחטפנו שינה ולא יוכל לומר ההלל וכל עניין הסדר והחכם עיניו בראשו לדעת שהלילה הזה כולו קדוש ויעשה הסדר בשמחה רבה :

תעז דיני אכילת האפיקומן. ובו ח' סעיפים :

א דע דבענינא דאפיקומן יש לבאר דלכאורה הדבר ברור שעיקר מצות עשה דבערב תאכלו מצות קיימנו בכזית הראשון והשני שברכנו שם אקב"ו על אכילת מצה והאפיקומן אינו אלא זכר לפסח שהיה נאכל על השובע וכן מבואר מלשון הטור והש"ע שכתבו לאחר גמר כל הסעודה אוכלין ממצה השמורה תחת המפה כזית אחד זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו ויהא זהיר לאכלו קודם חצות עכ"ל הרי כתבו זכר לפסח ולכן לא יברך עליו ומה שהזהיר לאכול קודם חצות אע"ג דאינו אלא זכר בעלמא מ"מ כיון שהוא זכר לפסח ולראב"ע אין הפסח נאכל אלא עד חצות צריך גם האפיקומן עד חצות :

ב אבל רש"י והרשב"ם כתבו (קי"ט: ד"ה אין ע"ש) דעיקר המצוה הוא האפיקומן וז"ל רש"י ורשב"ם שם אין מפטירין וכו' שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אע"פ שאינה באה לשם חובה כדאמר לעיל גבי מרור דלאחר שמילא כרסו ממנו האיך חוזר ומברך עליו ה"נ גבי מצה וכו' עכ"ל וכן נ"ל מלשון הרמב"ם בפ"ח שכתב דבאחרונה אוכל מבשר הפסח וכו' ובזמה"ז אוכל כזית מצה וכו' שאכילתן היא המצוה עכ"ל הרי משמע דזהו עיקר המצוה ואפשר לומר דעיקר כוונתו הוא על זמן הבית והתוס' (ק"כ.) נראה כמסתפקים בזה ע"ש אבל הרא"ש הביא דברי רש"י וחלק עליו וכתב דאפיקומן אינה לשם חיבה אלא זכר לפסח ע"ש ולפ"ז לדעת רש"י ורשב"ם יש ליזהר מאד מאד באכילת האפיקומן כיון שהיא עיקר המצוה דאכילת מצה וכן מבואר מהרמב"ם כמ"ש לכן יש ליזהר מאד בזה לאכול לכל הפחות כזית שלם (ולשון רש"י עצמו צ"ע שהתחיל זכר למצה הנאכלת עם הפסח ומסיים לשם חובת מצה וגם התוס' שם שכתבו שסברת רש"י מוכרחת שהרי בזמן הבית בהכרח כן ע"ש לא אבין שהרי יכלו לאכול כל הסעודה מצה עשירה עד שהגיעו לפסח ואז אכלו מצת חובה ומרור ואז ברכו עליהם ולא מתחלת הסעודה ודברי רבותינו נעלם ממני ולע"ג) :

ג וכתבו דלכתחלה יקח שני זתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח ולכל הפחות לא יפחות מכזית (מג"א בשם מהרי"ל) ואם אין לו כזית יאכל אף פחות מכזית ונראה גם בכזית ראשון של אכילת מצה אם אין לו כזית אלא פחות מחוייב לאכול אך לא יברך על אכילת מצה ולא אמרינן דפחות מכזית אינו כלום דכמו באיסורים הוה חצי שיעור איסור דאורייתא כמו כן במצה הוי קצת מצוה כיון שא"א לו לקיים יותר מיהו בשני בני אדם שאין להם רק כזית אחד מצה נראה דמוטב שיאכל אחד מהם כזית ויקיים המצוה כתקונו משיאכל כל אחד חצי זית וכיצד יעשו יטילו גורל וזה פשוט שאם יש להם שני זתים יאכל כל אחד כזית להמוציא שהיא עיקר המצוה ולא יאכלו אפיקומן שהוא לזכר בעלמא ואם יש להם ג' זתים יאכל כל אחד כזית להמוציא והכזית השלישי יחלקו ביניהם לאפיקומן דלזכר די בחצי זית בשעת הדחק (כנ"ל ועש"ת בסי' תע"ה ותפ"ב) :

ד ועל מ"ש שיראה לאכול האפיקומן קודם חצות כתב רבינו הרמ"א שיקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות עכ"ל ואיני יודע טעם לזה דמאי עניינא דהלל לחצות (ע' תוספתא שלהי פסחים) והאפיקומן יש לאכלו בהסיבה ואם אכלו בלא הסיבה נ"ל דיצא כיון שאינו אלא לזכר בעלמא (וכ"כ הגר"ז בסעיף ד') ויש נוהגין ליטול האפיקומן כרוך במטפחת ומשלשלין אותו על כתפיהן לאחוריהן והולכין בבית כד' אמות ואומרים כך היו אבותינו הולכים משארותם צרורות בשמלותם על שכמם ואח"כ אוכלים אותו ובמדינות אלו לא נהגו בזה אלא מוציאין האפיקומן ואוכלין אותו (ח"י והגר"ז) ויש שלוקחין חתיכה אפיקומן ונוקבין אותו ותולין אותו בצואר ואין בזה איסור אך מילתא יתירתא היא ולא נהגנו כן (שם) :

ה ורע דדבר פשוט הוא שאם נמשך עד אחר חצות מחוייב לאכול האפיקומן שהרי הרמב"ם בריש פ"ו ובפ"ח מקרבן פסח פסק כר"ע דפסח ומצה נאכל כל הלילה וכן דעת כמה מהראשונים (כמ"ש בהגמ"י פ"ח ע"ש) וזהו דעת בית הלל בתוספתא שלהי פסחים ע"ש מיהו בזה יש להסתפק אם נאנס ולא עשה הסדר עד אחר חצות אם יברך על אכילת מצה אם לאו דכיון דרבותינו בעלי התוס' פסקו בכ"מ דהלכה כראב"ע דפסח אינו נאכל אלא עד חצות כסתמא דאיזהו מקומן דתנן הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא

עד חצות ואמרינן בגמ' (ק"ך :) אכל מצה בזמה"ז אחר חצות לראב"ע לא יצא ידי חובתו א"כ איך יברך על אכילת מצה כיון שכבר עבר זמנו לראב"ע ולכן נראה דיאכל בלא ברכת על אכילת מצה :

ו אם שכח ולא אכל האפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או עד שאמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא דאע"ג דבכל השנה כשרוצה לאכול אח"כ הוי היסח הדעת וצריך לברך מ"מ בפסח דאתכא דרחמנא סמכינן ואין לנו רשות לבלי לאכלו אין זה היסח הדעת ויטול ידיו בלא ברכה קודם אכילת האפיקומן כמ"ש בסי' קע"ט (הגר"ז) ויש חולקין וס"ל שלא לאכול האפיקומן כלל ולסמוך על הכזית הראשון (כ"ח בשם רש"ל ועמהה"ש סק"ב) ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו בעלי הש"ע שפסקו דיאכל :

ז ואם לא נזכר עד אחר שבירך ברהמ"ז אם נזכר קודם שבירך בפה"ג יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברהמ"ז וישתה הכוס בברכת בפה"ג ואם לא נזכר עד אחר ששתה הכוס או אפילו רק עד אחר שבירך בפה"ג דמוכרח לשתות הכוס כדי שלא תהא ברכתו לבטלה דאז לא יאכל האפיקומן ויסמיך על המצה שאכל מקודם דאם יאכל הרי צריך עוד כוס והוי כמוסיף על הכוסות אך זהו במי שנזהר כל השנה לבלי לברך ברהמ"ז בלא כוס אבל כגון אנו שאין מברכין על הכוס יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלי כוס (מג"א סק"ד) וכן אם נזכר לאחר שהתחיל הלל יגמור ההלל וישתה הכוס ויטול ידיו ויאכל האפיקומן ויברך בלא כוס :

ח וז"ל רבותינו בעלי הש"ע ואם לא נזכר עד אחר שבירך בפה"ג לא יאכל האפיקומן ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה שכולן שמורות הן משעת לישה אבל במקום שנהגו לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה אפילו לא נזכר עד אחר ההלל יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך על הכוס ואין לחוש במה שמוסיף על הכוסות עכ"ל ואין לשאול הא אכל כזית ממצה השמורה משעת קצירה בעת ברכת על אכילת מצה די"ל דעל זה לא סמכינן דאפיקומן הוי מילתא באפי נפשה ורק אם אכל כל הסעודה מהשמורה יכולין לסמוך על שאר מצה שאכל בתוך הסעודה אבל לא על המצה הראשונה וזה שכתבו שיחזור ויברך על הכוס נלע"ד דזהו למי שנזהר לברך כל השנה על הכוס אבל מי שאינו נזהר א"צ כוס והמפרשים לא הבינו כך ולענ"ד נראה כמ"ש (עט"ז ומג"א וח"י וג"ע ודו"ק) ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית מצה ממצה אחרת שהרי כולם נשמרים משעת לישה לכל הפחות וכ"ש אם יש לו שמורה הנשמר משעת קצירה שצריך לאכלו אע"פ שנאבד האפיקומן :

תעח שלא לאכול אחר האפיקומן . ובו ג' סעיפים :

א כמו שלאחר הפסח אין לאכול שום דבר כדי שלא יאבד ממנו טעם הפסח כמו כן באפיקומן שהוא זכר לפסח אין לאכול אחריו שום דבר מאכל כדי שלא יאבד טעם המצה וכן לשתות כל משקה אסור (מג"א) לבד מים כדי שלא לאבד הטעם חוץ השני כוסות שמוכרח לשתותם מדין הסדר וכמו שאסור לאכול הפסח בשני מקומות כמו כן האפיקומן ולא עדיף מאלו הפסיק בשינה דאסור כמו שיתבאר כמו כן בשני מקומות :

ב ואפילו בחדר אחד לא יאכלו האפיקומן בשני שולחנות אבל בכל הסעודה אין קפידא דרק באפיקומן שהוא זכר לפסח קפדינן וכן אם התחיל לאכול האפיקומן וישן והקיץ אינו חוזר לאכול כדין פסח שזהו כשני מקומות ובני חבורה שמקצתן ישנו באמצע חוזרים ואוכלים כשננערו כיון שהשאר לא ישנו ואם נרדמו כולם וננערו לא יאכלו דהוה כשני מקומות נתנמנמו כולם והיינו נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא יאכלנו דאין זה שינה וכל זה אינו אלא בשינה שלאחר התחלת אכילת אפיקומן ודלא כמי שמחמיר בכל הסעודה :

ג ודע דזה שאנו קורין להמצה הנאכלת באחרונה אפיקומן אין לזה טעם לכאורה שהרי שנינן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומר שלא יאכלו שום דבר ואפיקומן הוא לשון אפיקו מן כלומר מיני מתיקה (רשב"ם) וא"כ איך קורין אותה אפיקומן וצ"ל דה"פ אפיקומן אפיקו מן כלומר רק זה המאכל ולא יותר אי הכוונה על אחר אכילתו אפיקומן כלומר לבלי להביא עוד מאכל מיהו בדיעבד אם אכל דבר מה אחר האפיקומן אינו מחוייב לחזור ולאכול האפיקומן וכן כל מיני משקה אסור לשתות אחריו לבד מים שאין מאבדין הטעם וכל מיני מים מותר כמו סעלציר ולימענא"ד ויש מי שמתיר שתיית כל המשקין דרק אכילה אסור ולא שתייה (ח"י וכ"מ בט"ז בסי' תע"ט סק"ב) מיהו עכ"פ זהו פשיטא דכל מיני מים המתוקנים מותר לשתות אחר הסדר וכן לאקרי"ץ וכיוצא בזה ועוד יתבאר בסי' תפ"א :

תעט כוס שלישי של ברכת המזון . ובו ג' סעיפים :

א ואחר שאכל האפיקומן ימזגו לו כוס שלישי ויברך עליו ברהמ"ז וכתבו שצריך הכוס שטיפה והדחה אף

אף מי שאינו נזהר בו בכל השנה אמנם האידנא אנו מנקים הכוסות לכוס ראשון ובו אנו שותים כל הד' כוסות ונהגו להדר אחר זימון להסדר ולאו מטעם ברהמ"ז אלא משום הלל להודו ואנא שצריך אחד לקרות והשנים יענו כדאיתא במדרש תהילים אמנם אם אין לו זימון הא אשתו ובניו ובנותיו עונין אחריו (טור):

ב וז"ל רבותינו בעלי הש"ע מצוה לחזור אחר זימון והגדול שבהן אומר הודו ואנא והאחרים עונין אחריו והגדול יכול ליתן לקטן רשות ויכול לצרף עמהם לזימון לעניין הלל אע"פ שלא אכל עמהם ונהגו שבעה"ב מברך ברהמ"ז בליל פסח שנאמר טוב עין הוא יבורך והוא טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול עכ"ל ויכול לכבד לאורח נכבד והרי מדינא דגמ' האורח מברך והמנהג להוסיף בהרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב ליום שכולו ארוך ליום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה:

ג ואחר ברהמ"ז מברך בפה"ג ושותה הכוס בהסיבה ואם שתה בלא הסיבה נתבאר בסי' תע"ב ע"ש ולא יברך אחריו ולא ישתה בין כוס שלישי לכוס רביעי כדמפרש בירושלמי שמא ישתכר ומשמע דמשקה שאינה משכרת מותר (ט"ז) מיהו מכוס השלישי אע"פ שהוא גדול הרבה יכול לשתות כמה פעמים אע"פ שהפסיק בנתים דהכל הוא כוס אחד ושתייה אחת (עמג"א סק"א ולא ידעתי למה צריך דעתו על כוס אחד וצ"ע) והאחרונים האריכו במה שהיה מנהגם שהיה אחד יצא מביתו ומצטרף לזימון בבית אחר דאין זה נכון לא מיבעיא לברהמ"ז אלא אפילו להלל אין לו לעקור ממקומו למקום אחר ולשוב לביתו ועכשיו לא שמענו מנהג זה ופשיטא שכל אחד יגמור כל הסדר בביתו ואחר גמר הסדר אם רצה לילך לבית אחר כדי לענות הודו ואנא הרשות בידו דכל זה אינו מעכב ואפילו יחיד יכול לומר הלל בעצמו אך אז לא יאמר רק הודו פעם אחת ולא ד' פעמים וכן בהלל דיו"ט ודר"ח ופשוט הוא (עט"ז ומג"א וב"ח):

תפ סדר כוס רביעי והלל הגדול. ובו ג' סעיפים:

א ואחר ששתו הכוס השלישי נוהגין לומר שפוך חמתך וגו' ולפתוח הדלת כדי לזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על הבבליים שחרבו בהמ"ק ועל כי קודם ביאת המשיח יבא אליהו כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני וגו' ולכן המנהג להעמיד עוד כוס באמצע השלחן וקורין אותו כוסו של אליהו ויש שהיו נוהגים לעמוד מהסיבה ולאמר ברוך הבא והכל לחיזוק האמונה כי כך אנו מקובלים שבניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאל כדאיתא בפ"ק דר"ה ולכן בעת גמר הסדר קודם אמירת לא לנו וגו' כי לשמך תן כבוד אנו מתעוררים שיתן כבוד לשמו הגדול יתברך:

ב ומוזגין כוס רביעי ומתחיל לא לנו וגומר את ההלל וכשמגיע ליהללוך אומר הלל הגדול שהוא מזמור של כ"ו הודו עד סופו ואח"כ אומר נשמת ונקרא ברכת השיר בגמ' (קי"ח.) לפי שבשבתות ויו"ט אומרים אותו אחר פסוקי דזמרה (תוס' שם ד"ה מאי) והני כ"ו הודו הם כנגד כ"ו דורות שקודם מתן תורה שהקב"ה זן אותם בחסדו (גמ' שם) ונקרא הלל הגדול משום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר (שם) שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (שם) ועל שבפסח נכנסנו תחת כנפי השכינה והבטיחנו שאל יעזבנו ואל יטשנו לנצח לכן אומרים זה על הסדר:

ג בעניין חתימת ההלל רבו הדיעות רבינו הב"י כתב שאומר נשמת וישתבח עד כי מעולם ועד עולם אתה אל ויאמר אח"כ יהללוך וחותם מלך מהולל בתשבחות והטור כתב דיהללוך יאמר אחר הלל עד הברכה ואח"כ נשמת וישתבח וחותם בישתבח וכ"כ התוס' שם ואנחנו נוהגים כרבינו הב"י ואחר הברכה מברך בפה"ג על כוס רביעי לפי שהפסיק בהלל ורבינו הב"י פסק בלא ברכה ואין אנו נוהגין כן כמ"ש בסי' תע"ד ושותה בהסיבה ואם לא היסב נתבאר בסי' תע"ב ושותיהו כולו כדי לברך ברכה אחרונה על הגפן וכו' ואח"כ אומר הפיוטים כפי המנהג ויש שאין שותים עד אחר אמירת הפיוטים וכן נדפס בהגדות ואינו נכון כי הכוס הרביעי צריך לשתות תיכף אחר הלל (הב"י כתב אם שתה בלא הסיבה יחזור וישתה בהסיבה ואז צריך לברך לפניו בפה"ג לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד עכ"ל ולעיל בסי' תע"ב הבאנו דיעות שא"צ לחזור ולשתות בהסיבה ע"ש וכתב הרמ"א דהלל יכול לומר אף שלא במקום סעודה ע"ש ומ"מ טוב יותר לאומרו במקום הסעודה ולשתות כל הכוסות במקום אחד):

תפא דינים שאחר הסדר. ובו ד' סעיפים:

א קבלה היתה ביד הגאונים שאם רוצה לשתות כוס חמישי שותה וכ"כ הרמב"ם בפ"ח וז"ל ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר והוא יהללוך ד' כל מעשיך וכו' ומברך בפה"ג ואינו טועם אח"כ כלום כל אותו הלילה חוץ מן המים ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול מהודו לד' כי טוב עד על נהרות בבל וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות עכ"ל וכך היתה גירסתם בגמ'

(קי"ח.) חמישי אומר הלל הגדול ולפנינו הוגה ע"פ פירש"י ורשב"ם רביעי ע"ש והטור האריך בזה ויש שאמרו שבכוס ד' מסיים בברכת יהללוך ובברכת הלל הגדול מסיים בברכת ישתבח ויש שאמרו ששותה הרביעי בלא חתימה ע"ש ובהגהת מיימוני מיהו אנן לא ידעינן מזה ולא ידעינן רק מד' כוסות:

ב ויש מן הגאונים שאמרו דדווקא כגון שהוא מוכרח לכוס חמישי כגון שתאב לשתות כמו שיסד רבינו יוסף טוב עלם בפיוט אלקי הרוחות לשבת הגדול ע"ש וזהו שכתב רבינו הרמ"א דמי שהוא אסטנים או תאב הרבה לשתות יכול לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול עכ"ל אך מימינו לא שמענו ולא ראינו נוהגין כן:

ג וזה שכתב הרמב"ם שאסור אח"כ לשתות יין אלא מים כן כתב גם הרי"ף והקשה הרא"ש דהא תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אבל לשתות שרי ע"ש מיהו מנהג כל העולם כהגאונים ורבינו יונה פי' הטעם לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה ביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה לנו הקב"ה עד שתחטפנו שינה לפיכך אם ישתה יין עוד תחטפנו שינה מיד ויש שכתבו שלא לבטל טעם מצה שבפיו וכל המשקין אסור לבד מים ולאקרי"ץ ומי זנגבי"ל שקורין אינגב"ר וואס"ר מותר (מג"א) וכן אצלינו סעלצי"ן ולימענא"ד מותר וכמ"ש בסי' תע"ח אבל עפי"ל טראנק שבאשכנז שכותשים תפוחים בבית הבד ויש להם טעם גדול אסור (שם):

ד כל דין ליל ראשון נוהג ג"כ בליל שני ואפילו לעניין שלא לטעום כלום אחר הסדר ג"כ המהדרין נוהגין כמו בליל הראשון (כ"י) ונוהגים שלא לקרות על מטתו באלו השני לילות רק פרשה שמע וברכת המפיל ולא שארי מזמורים שרגילים לקרות תמיד מפני השמירה דליל פסח הוא ליל שמורים מפני המזיקין:

תפב דין מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה. ובו ג' סעיפים:

א כתב הרמב"ם ספ"ח מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית כשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום עכ"ל ולשיטת הרמב"ם דבעי שימור משעת קצירה ולכל ימי הפסח כמ"ש בסי' תנ"ג ע"ש אך אם אין לו שמורה כזו פשיטא דלא נאמר לו שלא יאכל כל ימי הפסח דכל עיקר השמורה הוא מדברי סופרים כמ"ש הרמב"ם בפ"ה ולדש"י ותוס' השימור הוא לשמה וכל שאינו לשמה לא מקרי שמורה כמ"ש שם ואינו אלא בלילה ראשונה:

ב והנה לא ביאר הרמב"ם מתי יאכל המרור והכורך והרי"ף כתב שיאכל המרור אחר הכזית שמורה וגם יעשה כורך והטור בשם רבינו יונה כתב שאחר הכזית לא יאכל כלום ע"ש א"כ ממילא שאוכל המרור מקודם ואע"ג דאוכל המרור קודם המצה לית לן בה וזהו דעת רבינו הב"י שכתב מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית מברך על אכילת מרור ואוכל וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום עכ"ל אמנם כשיש לו שני זתים יאכל הראשון להמוציא והשני לאפיקומן והכורך יעשה עם שאינה משומרת וחולה שאינו יכול לאכול בלא תבשיל יאכל הכזית מצה עם התבשיל ואם אינו יכול לאכול רק כזית יאכל מתחלה בלא מצה ואח"כ יאכל הכזית ויברך על אכילת מצה (מג"א) או יאכל מקודם מצה עשירה:

ג ומי שאין לו על שני הלילות רק ג' מצות יאכל בלילה הראשונה ממצה אחת ויאכל המוציא ועל אכילת מצה ממנה ושנים יניח על ליל שני כדי שתהא לו לחם משנה לליל שני ופשוט הוא דאם האחת אינה מספקת לכל הזתים הלילה הראשונה קודמת (עט"ז שמתרץ דעת הרמב"ם וצ"ע ע"ש והאידנא לא שייך כלל דין בליעות של א"י דאנו לשים על שמרים והוי היכף המן וכימיהם היו לשים כהררות):

תפג דין מי שאין לו יין. ובו ג' סעיפים:

א מי שאין לו יין לד' כוסות יקח מי דבש שקורין מע"ד אם הם מקומות שרגילין לשתות משקה זו והוי חמר מדינא ואף שי"א שאין עושין קידוש על שאר משקין כמ"ש בסי' ער"ב מ"מ בפסח דצריך ד' כוסות וא"א לקדש על הפת יש לסמוך על מי שסובר שמקדשין על שאר משקין ובפרט שאנחנו גם בכל השנה מקדשין על שארי משקין וחוב קדוש על כל אחד מישראל להשיג יין על ד' כוסות ואם אין לו אלא כוס אחד יקחנו לקידוש ושנים יקח לקידוש ולברהמ"ז ושלשה יטלם כסדר וההלל ישאר בלי כוס (מג"א) וכן אם יש לו מעט יין והשאר ממשקה מע"ד ג"כ קידוש קודם על היין מכולם ואחריו ברהמ"ז ואחריו אחר ההגדה וליל ראשון קודם לליל שני בכל הכוסות:

ב ואם אין לו כלל לא יין ולא שארי משקין יש בזה דיעות שונות הרי"ף ז"ל כתב שמקדש על המצה ומברך

ומברך קודם קידוש המוציא ואחר קידוש מברך לאכול מצה ואוכל ואח"כ נוטל הכרפס ואומר ההגדה עד גאל ישראל ואוכל מרור וכורך והרי"ץ גיאת כתב שאחר הקידוש אינו מברך על אכילת מצה אלא גומר הקידוש ואוכל מצה וא"כ יקח הכרפס וגומר ההגדה ואח"כ מברך על אכילת מצה ואוכל מצה ומרור וכורך ובעל העיטור כתב כהרי"ף לברך על אכילת מצה אחר קידוש אלא שמצריך לאכול מרור מיד מפני שאין להפסיק בין מצה למרור והטור כתב שיותר טוב לאכול הכרפס בלא קידוש ואח"כ יאמר ההגדה ואח"כ יטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ואוכל מרור וכורך ורבינו הב"י לא כתב רק דעת הרי"ף שהיא המחוורת (להרי"ץ גיאת קשה אחר שמילא כריסו יברך ולהעיטור נתהפך הסדר לגמרי ולהטור נצרך לאכול קודם קידוש אבל להרי"ף אינו רק ההפסק בהגדה בין מצה למרור ומה בכך הלא מרור בזמה"ז דרבנן וכיון שאח"א בענין אחר לא איכפת לן ההפסק ודו"ק) :

ג ונלע"ד דעל יו"ש של פסח יכול לעשות קידוש וגם כל הכוסות אם אין לו יין ומי דבש דגם היא חמר מדינה והרי בכל השנה רבים עושים קידוש על יו"ש רק לא יעשנה חזק מאד שתהא ביכולת לשתות רוב רביעית וכן על איזה משקה שהוא הראויה לפסח כמו ווישני"ק והיינו שהעמידו על פירות עם צוק"ר כידוע (עמג"א על לקרי"ן ועפי"ל קווא"ס וכארס"ט שמתיר ולענ"ד צ"ע):

תפד מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים . ובו ד' סעיפים :

א מי שיש לו שכנים עמי הארץ שאין יודעין לקדש ולעשות הסדר והוא מוכרח לעשות להם הסדר כיצד יעשה עושה הסדר לעצמו בביתו מקודם עד אחר אכילתו ועד אחר שיברך ברהמ"ז דקודם ברהמ"ז אסור לו לעקור אפי' רוצה לאכול שם דלא הותר זה אלא מפני מצוה עוברת כמ"ש בסי' קע"ח וקע"ט וכאן יכול לילך אחר ברהמ"ז ואחר ברהמ"ז ילך והלל יאמר אח"כ כי השכנים רוצים לאכול וגם שלא יעבור חצות לילה וכשגומר עמהם ללמדם הסדר ישוב לביתו ויאמר הלל וישתה כוס רביעי ובזה לא חיישינן להפסק וגם אולי יהיה אחר חצות דאינו מעכב ובפרט שעסק במצוה ללמדם הסדר ואם ירצה יכול לגמור גם הלל בביתו :

ב וכיצד יעשה עמהם שהרי הוא אסור לאכול ולשתות עוד שהרי כבר אכל האפיקומן ועוד שאינו אוכל בשתי מקומות כמ"ש בסי' תע"ח יעשה להם קידוש והם ישתו הכוס דקידוש הוי ברכת המצוה דקיי"ל דאף אם יצא מוציא ואינו כברכת הנהנין דבעינן שיהנה גם בעצמו ואם לאו אינו יכול לברך בשביל אחר דבמצות כל ישראל ערבים זה בזה והוי כאלו החיוב מוטל על גופו ולכן יכול לקדש בעדו אף שא"צ לעצמו וגם ברכת בפה"ג אע"ג שזהו ברכת הנהנין מ"מ הואיל שהוא הכרח לקידוש הוי ברכת המצות כמו קידוש (ספ"ג דר"ה) וכן ברכת המוציא של אכילת מצה הוי כברכת המצות (שם) ויכול לברך בעדם ואפילו ברכת בפה"א של הכרפס אע"פ שאינו אלא היכר לתנוקות מ"מ כיון שזהו מתקנת חכמים הוי כברכת המצות ויש שמפקפקין בזה כמבואר בטור אבל הרא"ש הכריע כן להלכה אמנם ברהמ"ז אע"פ שהוא חובה מ"מ אסור לברך בעדם אא"כ אכל עמהם דכתיב ואכלת ושבעת וברכת ולא מי שלא אכל דכן איתא בירושלמי פ"ג דברכות (הל' ג') :

ג וככה יעשה מקדש להם והם שותין הכוס ורוחצין הידים ומטבילין הכרפס והוא מברך בעדם בפה"א והם עונים אמן ואוכלין ומסביר להם ההגדה בלשון שמבינים עד גאל ישראל ומברך על כוס שני והם שותים ונוטלין לידים והוא מברך המוציא ועל אכילת מצה והם עונין אמן ואוכלין ואח"כ מברך על אכילת מרור והם אוכלין ויעשה להם כורך ואוכלין וגומרין הסעודה ומברכין ברהמ"ז בעצמם מטעם שנתבאר ואם אינם יכולין מקרא להם מלה במלה והם עונים אחריו דזה לא מקרי שמוציא אותם אלא כקטן המקריא את הגדול :

ד וכן הולך לכל הבתים ועושה כן ואח"כ הולך לביתו וגומר את ההלל ושותה כוס רביעי ולהלל ביכולתם כולם לבא אצלו ולשמוע הלל דאין ההלל בהכרח להיות על מקום הסדר ודע דזה שאמרנו שמתחלה יגמור הסדר שלו בביתו אין זה מן ההכרח דאם ירצה יכול לעשות מקודם הסדר אצלם ולא יטעום כלום ואח"כ יעשה הסדר לעצמו אלא אם ירצה יכול לעשות מקודם לעצמו ואח"כ אצלם וכמ"ש (עמג"א סק"ב בשם הס"ג דזה שנתבאר שאסור לאכול אצלם היינו כשכבר אכל אצלו את האפיקומן אבל אם עדיין לא אכל מותר דבשאר הסעודה לא חיישינן לשני מקומות אבל הטור בשם רב כהן צדק אוסר בכל הסעודה לאכול בשני מקומות ע"ש ועט"ז) :

תפה דין מי שנשבע שלא לאכול מצה . ובו ב' סעיפים :

א מי שנשבע שלא לאכול מצה בליל פסח לוקין אותו ואוכל מצה דאין שבועה חלה על דבר מצוה לבטלה דהוא מושבע ועומד מהר סיני לקיים את המצוה ונשבע שבועת שוא ולוקה עליה כמ"ש ביו"ד בסי' רל"ו אבל אם נשבע שלא לאכול מצה כל השנה או כל החדש שהשבועה חלה על ימים שקודם פסח ועל שאחריו ממילא חלה גם על פסח בכולל בביטול מצוה בשב ואל תעשה ויראה לי דאפילו אם נשבע על

על כל ימי הפסח חלה בכולל שהרי לבד לילה הראשונה חלה השבועה וממילא דחל גם עליה בכולל:

ב אבל אם נשבע שלא לשתות ד' כוסות שהם מדרבנן או על מרור בזמה"ז שהוא דרבנן או על ליל שני שהוא מדרבנן גם אכילת המצה חלה שבועתו שהשבועה חלה על דברי סופרים לבטל מצוה בשב ואל תעשה ולכן יכופו אותו להתיר שבועתו ע"י שאלה וחרטה ולקיים מצות חכמים וכן בשבועה בכולל יכופו אותו להתיר השבועה ודע כי נדרים חלים גם על מצות כמ"ש ביו"ד סי' רט"ו ולכן אם אמר אכילת מצה עלי קונם אסיר לאכול מצה ולכן יש לכופו להתיר הנדר ע"י שאלה וחרטה כמ"ש שם סי' רכ"ח וטעם החפרש בין נדר לשבועה נתבאר שם בס"ד:

תפו כמה שיעור כזית . ובו ב' סעיפים:

א שיעור כזית תנן בפי"ז דכלים דאינו לא גדול ולא קטן אלא בינוני ע"ש וידוע המחלוקת בין רש"י ותוס' להרמב"ם דרש"י ותוס' סוברים דכזית הוא כחצי ביצה והרמב"ם סובר כשליש ביצה ולכן במצה דאורייתא פשיטא שיש לילך לחומרא ולאכול כחצי ביצה ומרור שהוא דרבנן יכול לילך לקולא ולעניין ברכה אחרונה ובזהמ"ז ספק ברכות להקל ולא יברך עד שיאכל כחצי ביצה ולעולם יראה אדם להוציא עצמו מידי ספק וגם בשיעורי דרבנן ראוי להדר מי שהמצוה חביבה עליו ולקיים לכל הדיעות וכבר בארנו לעיל סי' תע"ב סעיף י"ב שיש מהגדולים שרוצים לכפול עתה השיעורים ושאין דעתינו נוטה כן ובארנו זה גם בסי' קס"ח וביו"ד סי' שכ"ד והמחמיר יחמיר לעצמו ולא להורות לאחרים ע"ש:

ב צריך ליזהר כשמשער כזית מרור בירקות שיוצא בהם ידי חובת מרור שימעך חללו שבין העלים ויראה שבהעלים עצמן יהיה כזית ולא בהאויר שביניהם וכן אם במצה יש חלל אין החלל מצטרף לכזית אבל כשאין חלל רק שהוא רך ועשוי כספוג א"צ למעכו ומצוה לאכול כל הכזית מרור ביחד ולא מעט מעט אך מי שקשה עליו יכול לאכול מעט מעט ובלבד שלא ישהה יותר מאכילת פרס ולעיל בסי' תע"ה סעיף ד' בארנו דלא מצינו לראשונים שהצריכו לאכול כל הכזית כאחד אלא שיאכל בלי הפסק ע"ש והאוכלים חריי"ן למרור יפיגו המרירות מעט אבל לא הרבה עד שלא ישאר בו מרירות כלל דא"כ אינו יוצא בו ידי חובת מרור אלא יפיגנו מעט:

תפז סדר תפלת ערבית של פסח . ובו ז' סעיפים:

א סדר היום בשני ימים הראשונים מדליקין נרות כמו בשבת משום כבוד יו"ט ומברכין להדליק נר של יו"ט והנשים מברכות אז שהיינו ונכנסים לבהכ"נ ומתפללין ערבית כמו בשבת שאין חותמין שומר עמו ישראל לעד אלא הפורס סוכת שלום וכו' ואומרים פסוק וידבר משה וגו' ומתפללין ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע אתה בחרתנו וכו' ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום חג המצות הזה זמן חרותינו מקרא קדש זכר ליצ"מ ואין אומרים באהבה מקרא קדש שכבר אמר באהבה אלא כשחל בשבת דאז אומרים את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה ואומרים באהבה מקרא קדש כנגד שבת בפ"ע שקבלנו באהבה (וע' בלבוש):

ב ודע דהספרדים אומרים את יום חג המצות הזה ואת יום טוב מקרא קדש הזה ובחוה"מ את יום מקרא קדש הזה והאשכנזים אין אומרים וכ"כ רבינו הרמ"א לקמן סי' ת"צ סעיף ג' ע"ש ולכאורה הדין עם הספרדים שהרי התורה קראתו מקרא קדש אמנם באמת נלע"ד דהדין עם האשכנזים שהרי באמת אנו אומרים זמן חרותינו מקרא קדש ותרתי למה לי ואי משום יום טוב הלא לא מצינו בתורה כלל שם זה וזהו כוונת רבינו הרמ"א לקמן שכתב דאנו אין אומרים מקרא קדש כלל והשיגו עליו המפרשים כולם דאדרבא אנו אומרים אבל באמת כוונתו ג"כ כן הוא דאנו אין אומרים מקרא קדש בתחלתו כשאומרים את יום חג המצות הזה ואדרבא דהטעם הוא מפני שאנו אומרים זה בסופו וכן בכל המועדים והספרדים אומרים על שבת יום המנוח הזה אבל לשון תורה הוא יום השבת כדכתיב זכור את יום השבת לקדשו:

ג ואומרים יעלה ויבא והשיאנו וחותם מקדש ישראל והזמנים ולמה אין אומרים כל חג בפ"ע כמו מקדש ישראל וחג המצות וכן כולם נ"ל משום דהתורה כללה בתחלתה וסופה כל הזמנים בקדושה אחת כדכתיב באמור אלה מועדי ה' מקראי קדש ובסופו וידבר משה את מועדי ה' הרי קידשם כולם בקדושה אחת ולכן אומרים מקדש ישראל ומקדש כל הזמנים כדכתיב מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם כלומר כשתקראו מקרא קדש לכל אחד מן הזמנים כדכתיב בתורה על כל רגל מקרא קדש יהיה לכם תקראו אותם בכולל לומר מקדש ישראל והזמנים וזהו כמו מועדים:

ד ואם טעה בחתימתו מפני ההרגל ואמר מקדש השבת וחזר בו תוך כדי דיבור ואמר מקדש ישראל והזמנים יצא אבל אם חזר בו לאחר כדי דיבור לא יצא וצריך לחזור

לחזור ולהתפלל וי"א דזה שיצא תוך כדי דיבור זהו דווקא כשידע שהוא יו"ט רק נתקל בדיבורו אבל אם לא ידע כלל שהוא יו"ט לא יצא וי"א דאפילו בכה"ג יצא וזה תלוי בהדיעות שבסי' ר"ט ע"ש (עמג"א סק"ג) וכל זה הוא כשלא הזכיר של יו"ט באמצע התפלה אבל אם הזכיר של יו"ט אפילו חתם בשל שבת יצא וכן אם חתם בשל יו"ט ולא הזכיר באמצע של יו"ט ג"כ יצא (שם) וכן אם חתם רק מקדש ישראל יצא (שם) ובשבת חותם מקדש השבת וישראל והזמנים ואם שכח של שבת יצא (א"ר סק"ו בשם כנה"ג) וזהו כשהזכיר של שבת באמצע אבל בלא"ה לא יצא ויש מי שחולק ואומר דאפילו הזכיר של יו"ט באמצע ולא הזכיר בחתימה חוזר דהכל הולך אחר החיתום (פר"ח) וכן אם חתם רק מקדש ישראל לא יצא וכן אם הזכיר בחתימה ולא הזכיר באמצע ג"כ לא יצא (הגר"א) וכן נלע"ד עיקר ואם עומד ברצה ונסתפק אם אמר והשיאנו אחר יעלה ויבא או אמר רצה כדרכו בר"ח יחזור לאתה בחרתנו (שם) דמסתמא אמר כהרגילו ואם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא הזכיר שם החג בפירוש אלא שאמר את יו"ט מקרא קודש הזה יצא (שם) אבל אם הזכיר חג אחר וודאי דלא יצא :

ה אין אומרים ברכת מעין שבע דהיינו מגן אבות ביום ראשון של פסח שחל בשבת דברכה זו לא נתקנה אלא מפני המזיקין ועתה הוא ליל שמורים ואין הש"ץ מקדש בבהכ"נ דכל עני יש לו ד' כוסות ועוד דכוס של קידוש צריך להיות על הסדר ואפילו במקום שאין יין מצוי בעיר לא יקדש בבהכ"נ (מג"א סק"ד) :

ו ואם שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא יצא שהרי מזכיר בו של יו"ט והנוסחא אינה מעכבת בדיעבד ואפילו אם היה שבת ולא אמר רק יעלה ויבא והזכיר בה של שבת יצא וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ג' דאם אמר אתה בחרתנו והזכיר בה של שבת אפילו הכי צריך להזכירו ביעלה ויבא מיהו אם לא הזכירו ביעלה ויבא א"צ לחזור עכ"ל ומבואר מדבריו שצריך ביו"ט להזכיר של שבת גם ביעלה ויבא ואע"ג דבר"ח שחל בשבת אין מזכירים ביעלה ויבא של שבת כמ"ש בסי' תכ"ה זהו מפני שכבר סיים מקדש השבת ועוד דאם אין ר"ח אין שבת בעבודה לאפוקי יו"ט שחל בשבת שעדיין הוא באמצע הברכה ועדיין לא סיים מקדש השבת ואין זה בעבודה שפיר יש להזכיר ומ"מ אין המנהג כן ואנן לא מדכרינן של שבת ביעלה ויבא לא בתפלה ולא בברהמ"ז והטעם כתב הלבוש לפי שעניין זכירה אינו אלא ביו"ט ור"ח ולא בשבת כדכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' ונזכרתם לפני ה' אלהיכם וש"ץ ששכח להזכיר של שבת בשחרית עיין לעיל סי' קכ"ו :

ז כתב רבינו הב"י בסעיף ד' בליל ראשון של פסח גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף וכן בליל שני בחו"ל עכ"ל ואנו אין נוהגין כן ואין אומרים בבהכ"נ הלל כלל לפי שלא נזכר זה בש"ס ובירושלמי איתא שהיו קורין הלל בבהכ"נ :

תפח סדר תפלת שחרית של פסח . ובו ג' סעיפים :

א שחרית נכנסין לבהכ"נ וקורין הזמירות כמו בשבת ובמזמור שיר ליום השבת יש שמתחילין טוב להודות שהרי אינו שבת היום ומ"מ אין קפידא בזה דגם יו"ט אקרי שבת דגם ביו"ט כתיב שבתון וכן הוא המנהג להתחיל כמו בשבת ומתפללין תפלת שחרית וגומרין ההלל ומ"מ אין מברכין לגמור את ההלל אלא לקרות דשמא ידלג תיבה אחת ותהיה ברכה לבטלה ובספק אם קרא הלל אם לאו אינו חוזר מספק דהלל הוי דרבנן וספיקא דרבנן לקולא (ס"ת בשם שג"א) :

ב ואין מפסיקין בהלל אלא כדרך שאמרו בק"ש דבאמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו שצריך לירא ממנו ומשיב שלום לאדם נכבד שנתן לו שלום ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם וזהו בשני ימים הראשונים שגומרין בהן את ההלל אבל בשארי ימים דינן כר"ח ונתבאר בסי' תכ"ב ואם פסק באמצע ושהה אפי' כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש אלא למקום שפסק ודין זה נתבאר לעיל סי' ס"ה ע"ש ודע דבהלל הבקי מוציא את שאינו בקי ששומע ממנו ויצא ידי חובתו ויכול להיות אפילו עשרה קורים והוא שומע ויצא דאע"ג דבס"ת אמרינן תרי קלי לא מישתמעי מ"מ בהלל דחביבא יהיב דעתיה ושומע (גמרא מגילה כ"א.) :

ג ואחר שחרית מוציאין שני ספרים וקורין באחד חמשה גברי בפרשת משכו וגו' עד מארץ מצרים על צבאתם ואין מוסיפין על הקרואים ואע"ג דמעיקר הדין מותר להוסיף כמ"ש בסי' רפ"ב מ"מ לא נהגינן להוסיף כדעת הי"א שהביא שם רבינו הרמ"א ע"ש וכשגומר נוטל הס"ת השנייה ומניחה על השלחן ואומר קדיש על שתיהן וקורא למפטיר בשנייה במוספין של פינחס וההפטרה היא בפסח גלגל ביהושע ומתפללין מוסף והצבור מזכירין את הגשם משום דאינו נאה להכריז שלא יאמרו גשם כמו בשמ"ע שמכריזין שיאמרו גשם דגשם הוא ברכה ואין ראוי להכריז שלא לומר ולפיכך אומרים והש"ץ פוסק מלאמרו בתפלת טל ומאז גם הצבור אין מזכירין גשם עוד במנחה ודיני גשם נתבאר בסי' קי"ד וגם פוסקין מלומר טל ומטר בחוה"מ ונוהגין לומר בכל יו"ט פסוקי מוסף בתפלת המוספין אחר שאמר מפי כבודך כאמור ואם לא אמר אינו חוזר :

תפט דיני ספירת העומר שמתחיל בליל שני. ובו ט"ז סעיפים:

א בליל שני של פסח מתפללין ערבית כדאתמול ואחר התפלה מתחילין לספור ספירת העומר כדכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת ותנו רבנן במנחות (ס"ה:) וספרתם לכם שתהא ספירה לכל אחד ואחד מדלא כתיב כמו ביובל וספרת לך דאב"ד קאי אלא וספרתם לכם ש"מ דעל כל אחד ואחד מישראל קאי (תוס' שם) ובא להם בקבלה דספירה זו הוי ספירה ממש לומר היום יום אחד היום יום שני ואינו דומה לכל הספירות שבתורה (ר"ן בלהי פסחים) כמו ספירת זב וזבה וכיוצא בהם דאין הכוונה לספירה ממש אלא לידע החשבון וכאן הוי ספירה ממש:

ב רוב הפוסקים הסכימו דספירה דבזמה"ז אינו אלא דרבנן שהרי עכשיו ליכא עומר והספירה שבתורה הוא למנות מן קרבן עומר עד קרבן של שתי הלחם ועכשיו לא שייך זה (ר"ן שם) וכן משמע במנחות (ס"ו.) שאומר אמימר מני יומי ולא מני שבוע אמר זכר למקדש הוא ופירש"י האי מניינא דהשתא לאו חובה הוא דהא ליכא עומר אלא זכר למקדש וכו' עכ"ל ובהגדה אמרו בשעה שאמר להם משה תעבדון את אלקים על ההר הזה אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו אמר להם לסוף נ' יום והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו מכאן קבעו חכמים לספירת העומר כלומר בזמה"ז שאין אנו מביאין קרבן ולא עומר אלא מחשבין נ' יום לשמחת התורה כמו שמנו ישראל באותו זמן וזהו דרך דרש דעיקרא דמילתא הוא שזהו זכר למקדש אבל מ"מ כל זה מוכיח שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן (ר"ן שם):

ג אבל לא כן דעת הרמב"ם בפ"ז מתמידין דין כ"ב וז"ל מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר וכו' ומצוה זו על כל איש מישראל בכל מקום ובכל זמן ונשים ועבדים פטורין ממנה עכ"ל הרי שכתב שהיא מ"ע בכל מקום ובכל זמן והוא מפרש בגמ' שם דפליגי אמוראי בזה דאמימר דמני יומי ולא שבוע ס"ל דזהו מדרבנן זכר למקדש ואביי ורבנן דבי רב אשי דאמרי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבוע כמו שאנו עושים סברי דהוה דאורייתא (כ"מ) ופסק כרבים ואע"ג דעתה אין קרבן י"ל דעיקר הספירה הוא למתן תורה כמו שמנו ישראל מקודם לפי המדרש שהבאנו אך הקב"ה צוה להביא קרבנות בתחלת המניין מעומר שעורים ובסופו מחטים להורות דבלתי התורה אנחנו כבהמות נדמה שמאכלן שעורים כמו שאמרו בסוטה (ט"ו:) שקרבן סוטה הוא מן השעורים היא עשתה מעשי בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה ע"ש וכשקבלו התורה הוי דמות אדם להנה ולכן קרבנם מן החטים מאכל אדם ולכן צותה התורה למנות להקרבן אבל עיקר הכוונה הוא למתן תורה ולכן המצוה גם בזמן הזה (כנלע"ד):

ד אם שכח לספור בתחלת הלילה הולך וסופר כל הלילה ומצוה על כל אחד לספור לעצמו ולא לשמוע מהש"ץ כשם שמצות נטילת לולב חל על כל אחד כמו כן מצוה זו ורק הברכה יכול לשמוע מהש"ץ ולענות אמן אבל הספירה חובה בעצמו ויכול לספור בכל לשון ורק שיבין מה שאומר וי"א דיוצא גם בשמיעה מש"ץ דשומע כעונה כן כתבו בשם הרשב"א (ב"י ומג"א סק"ב) אבל באמת כוונת הרשב"א הוא לעניין הברכה ולא לעניין הספירה (ח"י סק"ד) וכ"כ הרשב"א עצמו בתשו' (סי' קנ"ו) ששאלו ממנו למה מברך הש"ץ בקול רם הלא החיוב על כל אחד לברך בעצמו והשיב שהחיוב על כל אחד למנות לעצמו אבל הברכה יכול לשמוע מהש"ץ ע"ש וכן עיקר לדינא וצריך לספור מעומד ואסמכו אל תקרי בקמה אלא בקומה ועיקר הטעם מבואר בזוהר תצוה (ד' קפ"ג.) משום דהספירה עניין גדול כתפלת שמ"ע ולכן צריך מעומד ואם ספר מיושב יצא והנשים פטורות משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא ומכל מקום נהגו לברך ולמנות ככל מ"ע שהזמן גרמא שהנשים נוהגות כשופר וסוכה ולולב:

ה מברך אקב"ו על ספירת העומר ואינו מברך שהחיינו לפי שאין מברכין שהחיינו אלא על מצוה שיש בה שמחה והכא אדרבא מזכירין הצער שבטלה ממנו קרבנות (רשב"א שם) ומצוה למימני יומי ומצוה למימני שבוע שאומר היום יום אחד לעומר או בעומר היום שני ימים עד שבעה ובשבעה אומר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד ובשמנה אומר היום שמנה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד וכן משם ולהלן ודלא כמי שאומר שאין למנות השבוע רק בסוף השבוע (עב"י) דאינו כן וכשמגיע ליותר מעשרים אומר אחד ועשרים שנים ועשרים דלעולם המספר המועט קודם ואם שינה לא עיכב וכן אם ספר הימים ולא השבועות יצא וכן אם מנה השבועות לבד יצא (מג"א סק"ד) וכן הוא בטור ע"ש ויש חולקין וסוברין דשבועות בלא ימים לא יצא ובפרט בסוף שבוע שאין כאן ימים כלל (עא"ר וח"י) וספק ברכות להקל מיהו זהו וודאי שיחזור וימנה בלא ברכה וכן בכל ספק יעשה כן:

ו ועל דרך זה מונה והולך עד מ"ט יום ועד עשרה אומרים ימים ואח"כ אומרים יום ואם שינה לא עיכב ואחר הספירה אומרים יהי רצון שיבנה בהמ"ק או הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה וי"א גם מזמור אלהים יחננו מפני שיש בו מ"ט תיבות ויש מוסיפין עוד תחנה ארוכה ומרבים בעניינים המסותריים ורבים גדולים התרעמו על זה מפני שהם דברים העומדים ברומו של עולם ואין הפירסום ראוי לזה אבל

אבל עכשיו כבר רגילים לאמרו בהמון ובהתפעליות הנפש :

ז אם טעו ביום המעונן וספרו ביום ובירכו על ספירת העומר חוזרים לספור כשתחשך בברכה דספירת היום על יום דלמחר אינו כלום ולכן המדקדקים אינן סופרין עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות ואם ספרו אחר השקיעה בבין השמשות יצא והרא"ש סוף פסחים כתב וז"ל ופירי"י דספק חשיכה יכול לברך וא"צ להמתין עד שיהא וודאי לילה כיון דהוי ספיקא דרבנן ועוד דעדיף טפי סמוך לחשיכה משום תמימות עכ"ל וכה"ג כתבו התוס' במנחות שם ודחו דאין נראה זה וכ"כ כל הפוסקים דלכתחלה יספור משחשיכה ואין אנו סומכין לספור בין השמשות רק בקבלת שבת משום דמצוה וחובה לקבל שבת בעוד יום :

ח כתב רבינו הב"י בסעיף ג' המתפלל עם הצבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה ואם יזכור בלילה יברך ויספור עכ"ל ולאו דווקא מבעוד יום דא"כ היאך מברכין הצבור ברכות לבטלות ולמה ימנה עמהם לחזק ידי עוברי עבירה ועוד למה קאמר ואם יזכור הלא מחויב לזכור שהרי לא יצא כלל אלא הכוונה שאין עדיין לילה ממש אלא בה"ש דמותר לספור אז כמ"ש אך הוא אינו רגיל לספור אלא בלילה ולכן יספור עמהם בלא ברכה ויכוין שאם לא יזכור יצא בספירה זו ואם יזכור לא יצא ותנאי מועיל בכה"ג וזהו שסיים רבינו הרמ"א וז"ל ואפילו ענה אמן על ברכת הצבור אם היה דעתו שלא לצאת יחזור ויברך ויספור בלילה עכ"ל וזהו כדברינו (וכ"מ בט"ז סק"ו והמג"א סק"ו טרח בדבריו ע"ש ודו"ק) וזה שכתב אם היה דעתו שלא לצאת משום דמסתמא כיון שמונה עם הצבור דעתו לצאת ואפי' למאן דס"ל מצות צריכות כוונה זהו ככוונה כיון שמונה עם הצבור (עמג"א סק"ח ולענ"ד נראה כמ"ש ודו"ק) :

ט בענין הנוסחא בעומר או לעומר אין הכרע ויותר נראה לעומר וכן אנו אומרים ואם מנה בראשי תיבות כגון ז' לעומר או ח' או י"א וכיוצא בזה יש דיעות אם יצא אם לאו ונראה דיצא דלא גרע מלשון לעז ולכל היותר יספור פעם אחרת בלא ברכה ומי שכתב במכתב היום כך וכך לעומר אם לא כיון לצאת נראה דאפילו למאן דס"ל מצות א"צ כוונה דלא יצא כיון שלא עשה המצוה כתקונה הוי כנתכוין שלא לצאת ואפילו כיון לצאת נראה דלא יצא דאפילו אי כתיבה כדיבור דמי זהו כשהכתיבה הוא לגלות על מחשבת לבו ולא במקום שהדיבור הוא המצוה מידי דהוה אכותב ק"ש ותפלה דוודאי לא יצא או כותב ברהמ"ז (עש"ת סק"ז שכתב סברא זו וע' בתשו' הגרע"א) :

י דרך העולם לספור אחר תפילת ערבית אבל אין הספירה תלויה בזה דיכול לספור גם קודם ק"ש ותפלה אם הוא לילה (מג"א סק"ז) ואפילו במוצ"ש ולא הבדיל עדיין יכול לספור דאף שאסור במלאכה זהו מפני שגזירת התורה שצריך להבדיל מיהו עכ"פ הוי לילה (שם) ואם התפלל ערבית ולא ספר עדיין נראה דאסור לאכול ולשתות עד שיספור וזהו שכתב רבינו הרמ"א בסעיף ד' וז"ל וכשהגיע הזמן אסורים לאכול עד שיספור עכ"ל וקשה הא בלא"ה אסור מפני ק"ש ותפלה של ערבית ואפילו חצי שעה מקודם אסור כמ"ש בסי' רל"ה אלא דמיירי שכבר התפלל אבל בחצי שעה מקודם אין להחמיר אם כבר התפלל כפי מנהג העולם שמתפללים קודם הלילה (עמג"א סקי"א שמפקפק בזה) :

יא עוד כתב דאפילו התחיל לאכול פוסק וסופר מיהו אם התחיל לאכול קודם שהגיע הזמן א"צ להפסיק אלא גומר אכילתו וסופר אח"כ עכ"ל וזה שהחמיר לפסוק היינו מפני שלהרמב"ם הוי ספירה דאורייתא גם בזמה"ז כמ"ש אך אפילו אי דרבנן כיון דמילתא זוטרתי היא כדאי להפסיק (ח"י סקי"ז) מיהו בהתחיל קודם שהגיע הזמן א"צ לחוש כלל ודע שיש סופרים ספירה ראשונה אחר הסדר והדבר תמוה איך מותרים לאכול מקודם וצ"ע (ואפשר לומר דהמג"א בסק"א הקשה בשם הכ"מ דאיך מותרים לספור בליל שני הא הוי זלזול ליו"ט שני דמראה שהוא חול ותירץ כיון שבאמירתו אינו אומר שחול הוא לית לן בה ע"ש שמתרץ עוד תירוץ ונאמר דהנוהגים כן ס"ל כתירוץ זה ולכן מראים דאין הספירה מעכבת מפני שהיום יו"ט ודו"ק) :

יב ליל שבת וליל יו"ט מברכים וסופרים אחר קידוש בבהכ"נ ובמוצאי שבת ויו"ט קודם הבדלה אחר קדיש תתקבל לפי דאפוקי יומא מאחרינן ליה ולכן הספירה קודם הבדלה ולהיפך לקדושי יומא מקדמינן ליה לפיכך הקידוש קודם הספירה וכשחל שבת בע"פ דאז אחרון של פסח חל ביום ראשון ויש שם במו"ש קידוש והבדלה יש לספור קודם שמברכים על הכוס בבהכ"נ כדי שלא תהא השבת עליו כמשוי וקדושת שבת גדולה מקדושת יו"ט לפיכך מאחרינן ליה לשבת וזהו בבהכ"נ אבל בביתו יספור קודם קידוש ועוד דאסור לאכול ולשתות קודם ספירה (מג"א סקי"ד) ואחר הקידוש הרי צריך לאכול מיד דאין קידוש אלא במקום סעודה ולא כן בקידוש של בהכ"נ :

יג מי ששואל אותו חבירו בבין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה והוא לא ספר עדיין יאמר לו אתמול היה כך דאם יאמר לו היום כך וכך אינו יכול לחזור ולמנות בברכה ואע"ג דלא אמר לעומר יצא בדיעבד אא"כ יכוין מפורש שלא לצאת דאף אי מצות א"צ כוונה אם כיון שלא לצאת לא יצא וכן אם אמר כך וכך ולא אמר היום ג"כ אין בכך כלום (שם סק"ט) וכן אם הוא עדיין קודם בה"ש כיון שאינו זמן ספירה אין בכך כלום ואם אירע ששאלו אותו בה"ש ואמר היום כך וכך לא יספור אח"כ בברכה אלא בלא ברכת וירויח שמתחלה לא כיון לצאת ועכשיו יתכוין לצאת ולמאן דס"ל מצות צריכות כוונה מעכב הכוונה לפיכך יספור

יספור אח"כ בלא ברכה וי"א שיחזור ויספור בברכה (ט"ז סק"ו) :

יד אם אינו יודע החשבון ופתח אדעתא דלסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמותו יצא בדיעבד אבל לכתחלה לא יעשה הברכה עד שיודע כמה ימי הספירה היום (שם סק"ח) ואם טעה כגון שפתח ואמר ברוך אתה ה' אדעתא דלימא היום יום ד' ואח"כ נזכר שהיום יום ה' וסיים בה' יצא או בהיפך שהיום הוא ד' ופתח אדעתא דד' רק שטעה וסיים בה' אינו חוזר ומברך וי"א דבכה"ג חוזר ומברך שהרי אמר שקר (לבוש וב"ח) וי"א דאינו חוזר ומברך אלא יספור שנית בלא ברכה דהברכה עולה לו אא"כ הפסיק הרבה (מג"א סקי"ב) ופשוט הוא דאם תוך כדי דיבור של הטעות חזר ותיקן יצא (שם) ועיקר עניין זה תלוי בהדינים שנתבארו בסי' ר"ט ע"ש (ועט"ז סק"ט שהאריך בזה) :

טו שכח ולא בירך בלילה יספור ביום בלא ברכה דכתיב תמימות תהיינה ויום בלא לילה לאו תמימות כתב הבה"ג שאם שכח יום אחד מלמנות לגמרי בין יום הראשון או אחד משארי ימים יספור כל הימים שאחריו בלא ברכה משום דאין זה תמימות ותמהו הקדמונים על דין זה אך כיון דדבריו דברי קבלה הלכה ומורין כן ואם ספר ביום כמו שנתבאר יספור כל הימים בברכה וכן אם יש לו ספק אם דילג יום אחד אם לאו יספור בברכה מכאן ולהלן דכיון דדין זה חידוש הוא הבו דלא לוסיף עלה וקטן שנעשה בר מצוה בתוך ימי הספירה כיון שספר גם קודם מטעם חינוך פשוט הוא שיברך מכאן ולהבא אמנם אם לא בירך מקודם לא יספור אח"כ בברכה וכן מי שהיה חולה ולא ספר ונתרפא לא יספור בברכה וכן גר בימים הקדמונים שנתגייר תוך ימי הספירה לא יברך (עש"ת סק"כ איזה דינים ול"ע ע"ש ודו"ק) :

טז כתב רבינו הב"י בסעיף י' אסור לאכול חדש אף בזמה"ז בין לחם בין קלי בין כרמל עד תחלת ליל י"ח בניסן ובא"י עד תחלת ליל י"ז בניסן עכ"ל וביו"ד סי' רצ"ג הארכנו בדין חדש בס"ד :

תצ סדר תפלת יום שני ותפלת חוה"מ . ובו ה' סעיפים :

א ביום שני מתפללין כביום ראשון ומשיב הרוח כבר פסקו ממנחה של אתמול וקורין בתורה באמור שור או כבש עד אחר וידבר משה ומפטירין במלכים בפסח יאשיהו מוישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו והוא במלכים ב' (סי' כ"ג) ויש נוהגין ביום השני להוסיף איזה מאכל טוב בהסעודה וקורין לזה סעודת אסתר מפני שביום זה עשתה הסעודה להמלך ונתלה המן ובעניין הפיוטים יעשה כל מקום לפי מנהגו ודע כי מערבית אין אומרים בשבת ולכן אם חל יום ראשון בשבת יאמרו בליל שני המערבית של יום ראשון וסימן לדבר מה שאמרו בשלהי סוכה ימותו ידחה ע"ש אך י"א דנהי דבשארי יו"ט כן הוא מ"מ בליל שני של פסח שהמערבית הוא מעניין הספירה כמו פיוט של אור יום הנף אין דוחין אותו (מג"א ריש סי' תפ"ט) :

ב יום ג' שהוא חולו של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו ואומר יעלה ויבא בעבודה ואם לא אמרו מחזירין אותו וכן מזכירו בברהמ"ז ואם לא אמרו אין מחזירין אותו מפני שאינו חובה לאכול פת ולעניין הנחת תפילין נתבאר לעיל סי' ל"א ובמוסף מתפלל כדרך שמתפלל במוסף של יו"ט רק הספרדים שאומרים ואת יו"ט מקרא קדש הזה בחוה"מ אין אומרים יום טוב אלא יום מקרא קדש הזה ואחר ומפני חטאינו כשמגיע לע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור מתחילין והקרבתם וכן בימים אחרונים של פסח וזה שאין אומרים בימים אחרונים וביום השביעי מקרא קדש וגו' כמו בכל המועדים משום דפסוק זה נאמר בתורה אחרי והקרבתם ותמיד אומרים זה קודם והקרבתם ואחר והקרבתם אין מקום לזה כמובן ובחוה"מ וימים אחרונים של פסח אין גומרין את ההלל מפני שבשביעי של פסח נטבעו המצריים ואמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני וכיון שבז' אין גומרין אותו א"א בחוה"מ לגמור דלא יהא עדיף מיו"ט עצמו (ט"ז סק"ג) וזהו טעם ע"פ דרש ועיקר הטעם לפי שאין הימים חלוקין בקרבנותיהן משא"כ בחג הסוכות וזה הטעם איתא בגמ' :

ג כתב רבינו הב"י בסעיף ג' נוהגין שביו"ט אומר את יו"ט מקרא קדש הזה ובחוש"מ אומר את יום מקרא קדש הזה עכ"ל ורבינו הרמ"א כתב עליו דאנו אין נוהגים לומר מקרא קדש כלל לא ביו"ט ולא בחוה"מ עכ"ל וכבר בארנו בסי' תפ"ז דכוונתו שאין אומרים סמוך לאת יום חג המצות הזה מטעם שאומרים זה בסוף מקרא קדש זכר ליצ"מ (והט"ז והמג"א סק"ב תמהו עליו ולדברינו דבריו צודקים) :

ד סימן הפרשיות של קריאת התורה בשמונת ימי הפסח משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא וה"פ ביום ראשון קורין משכו וביום שני שור או כבש וביום ראשון דחוה"מ קורין קדש לי כל בכור וביום השני אם כסף תלוה ובשלישי פסל לך וברביעי במדבר בפסח שני ובשביעי של פסח קורין בשלח עד אחר השירה ובאחרון של פסח כל הבכור וזה הסדר לא ישתנה כי אם כשחל פסח ביום ה' דאז בראשון דחוה"מ קורין פסל לך ומתחילין מן ראה אתה אומר אלי העל וגו' וביום א' ב' ג' קורין קדש בכספא במדברא ובכל ימי חוה"מ קורין לרביעי בספר שני מן והקרבתם

עד

עד כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן בימים אחרונים קורין זה למפטיר ובשביעי של פסח מפטירין וידבר דוד בסוף שמואל ובאחרון של פסח בישעיה עוד היום בנוב לעמוד מפני שמדבר שם בסנחרב ומגפתו היתה בליל פסח ובשביעי קורין השירה כנגד שירת הים ובקידוש של ימים האחרונים אין אומרים זמן לפי שאינו רגל בפ"ע ואומרים בתפלה ובקידוש זמן חרותינו כבימים הראשונים אף שכבר יצאו ממצרים אך עד אחר קריעת ים סוף וטביעת המצריים נקרא זמן חרותינו:

ה שבת שחל בחוה"מ ערבית שחרית ומנחה מתפלל כבכל השבתות אלא שאומר יעלה ויבא בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו וכן בברהמ"ז מפני שבשבת חובה לאכול פת ובמוסף אומר מוסף של כל החוה"מ ומוסיף את יום השבת הזה ואומר ותתן לנו ה' אלהינו את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה וכן בומפני חטאינו אומר את מוספי וכו' וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים אבל המפטיר אינו חותם רק בשל שבת דאלמלי שבת אין הפטרה בחוה"מ (ט"ז סק"ה) ולטעם זה גם בשבת חוה"מ סוכות כן אבל אין המנהג כן דבשבת חוה"מ סוכות מזכירין חג הסוכות משום דחלוקים במוספים וגומרין את ההלל משא"כ בפסח (מג"א סק"ז) ומפטירין ביחזקאל היתה עלי יד ה' משום דמיירי שם בתחיית המתים שעתידה להיות בפס"ח ובסוכות מפטירין ביום בא גוג משום דנצחון גוג ומגוג יהיה בתשרי (טור) ונוהגין לומר שיר השירים מפני ששיר השירים מדבר על האהבה שבין כנסת ישראל לאביהם שבשמים שהיתה ההתחלה ביצ"מ ובשבועות קורין ברות ובסוכות בקהלת ואם כל החוה"מ הוא בימות החול קורין זה באחד מימים האחרונים כשחל בשבת והעם נהגו שלא לברך עליהם אפילו אם קוראין במגילה כי לא מצינו תקנת חכמי הש"ס בזה ויש מן הגדולים שכתבו לברך ואין נוהגין כן (והט"ז כתב דהוי ברכה לבטלה):

תצא סדר הבדלה במוצאי יו"ט. ובו ב' סעיפים:

א במוצאי יו"ט בין במוצאי יו"ט לחול ובין במוצאי יו"ט לחוה"מ מבדילין משום דגם חוה"מ חול הוא לגבי יו"ט ואומרים אתה חוננתנו וסדר ההבדלה כמו במו"ש ואע"ג דעתה לא שייך לומר בין יום השביעי לששת ימי המעשה מ"מ סדר הבדלות כך הוא והוא הולך ומונה סדר ההבדלה אף שעתה לא שייך זה אבל אין מברכין לא על הנר שהרי לא היה אסור ביו"ט בנר ולא על הבשמים מפני שביו"ט ליכא נשמה יתירה וזה שאין מברכין משבת ליו"ט על הבשמים מפני שיש מאכלים טובים (מג"א) ובסי' תע"ג נתבאר עוד בזה ומי שנמשך סעודתו באחרון של פסח עד הלילה והבדיל מותר לאכול חמץ אע"פ שעדיין לא התפלל ערבית (מג"א) דאין עניין חמץ לתפלה וכיון שהוא לילה מותר לאכול חמץ אבל כשלא הבדיל עדיין קדושת יו"ט עליו:

ב יו"ט שחל להיות במוצאי שבת אומר באתה בחרתנו ותודיענו דאתה חוננתנו א"א לומר שהרי אינו חול אלא ששבת קדש חמור יותר מיו"ט כמו שמסיימין בהבדלה בין קדש לקדש ובתפלה ליכא חתימה בהבדלה לפיכך צריכין להקדים שגם יו"ט קדש אלא ששבת קדוש יותר ולזה אומרים ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וכו' ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל וזהו כעניין המבדיל בין קדש לקדש ובגמ' קראו לזה מרגניתא טבא לפי שבו מבואר רוממות מעלות ישראל והשבת ויו"ט:

תצב תענית שני וחמישי ושני אחר הפסח. ובו ב' סעיפים:

א כתב הטור נוהגים באשכנז ובצרפת להתענות שני וחמישי ושני אחר פסח וסוכות וממתינים עד שיעבור כל חדש ניסן ותשרי ואז מתענין לפי שאין רוצין להתענות בניסן ותשרי וסמכו אותם על מקרא דאיוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו' אולי חטאו בני וגו' ובשביל שימי המועד הם ימי משתה ושמחה אולי חטאו ועושים אותם כמו ת"צ לקרות ויחל עכ"ל ורמז יש בגמ' סקבא דשתא רינלא (קדושין פ"א.) ופירשו רבותינו בעלי התוס' וז"ל רעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה כל ימות הרגל וכו' לכך נהגו להתענות אחר הפסח ואחר הסוכות עכ"ל ואחר שבועות לא חשו לפי שאינו אלא שני ימים אפילו בח"ל ואין זמן כל כך לחטא:

ב ונהגו שבשבת הראשון אחר ר"ח אייר או מרחשון מכריזין התעניתים ואומרים מי שבירך וכו' כנדפס בסידורים לפי שלא קבלנו עלינו לחובה ומטעם זה עכשיו מפני חלישת הדורות נתמעטו המתענים ומי שענה אמן א"צ לקבל התענית ביום ראשון וביום הרביעי במנחה דזהו הוי כקבלה אבל אין האמן מכריחו להתענות כמו שיש טועים לומר כן דהא האמן אינו אלא קיום ברכה למי שיתנדב להתענות אלא דלא גרע זה מקבלה שבשעת מנחה ובסי' תקס"ו ותקס"ח יתבארו דינים אלו בס"ד וכשיש מילה או חתונה מכריזין במנחה (מג"א):

תצג דינים הנוהגים בימי העומר. ובו ט׳ סעיפים:

א אלו הימים שבין פסח לעצרת מוחזק אצל כל ישראל זה שנות מאות רבות לימי דין וימי אבל מפני שבזמן הקצר הזה מתו י"ב אלף זוגות תלמידי חכמים תלמידי ר' עקיבא כדאיתא ביבמות (ס"ב:) וכולם מתו במיתת אסכרא (שם) ועוד ראינו שעיקרי ימי הגזירות בשנות מאות שעברו בצרפת ואשכנז הוו בימים אלו כמבואר מהפיוטים שעשו קדמונינו על שבתות אלו שבין פסח לעצרת והם מליאים קינים והגה והי וויש עוד טעמים על ימים אלו שהם ימי דין (עמ"י סק"ג):

ב ולפיכך נהגו כל ישראל מימות הגאונים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת ולא חילקו בין נשואין דמצוה כגון מי שלא קיים עדיין פו"ר אם לאו ואע"ג דבאבלות גמורה יש חילוקים מ"מ בכאן החמירו על עצמן ומ"מ מי שקפץ וכנס אין עונשין אותו כיון שעשה מצוה וכ"ש כשראה שיכול השידוך להתבטל אבל לארס ולקדש שפיר דמי וכן אצלינו לעשות שידוכים ולכתוב תנאים מותר שמא יקדמנו אחר ומותר לעשות סעודה אך לא בריקודין ומחולות וכ"ש שאסור לזמר בכלי זמר וכן סעודת הרשות מותר כמו סעודת מריעות ובלבד בלא ריקודין ומחולות:

ג וכן נהגו במדינות אלו שלא להסתפר בימים אלו והוא ג"כ עניין אבלות ומי שהסתפר קונסין אותו על שעבר על המנהג ולא עשה מצוה ופשוט הוא דאם צריך לבריאותו להסתפר דמותר וכן כשיש מילה בימים אלו מותרים בעלי הברית דהיינו המוהל והסנדק ואבי הבן להסתפר ביום שלפני המילה סמוך לערב מפני שיו"ט שלהם הוא:

ד ודע שיש מנהגים שונים בעניין הזה יש שנהגו איסור מן תיכף אחר הפסח עד ל"ג בעומר ומשם ואילך מותר נשואין ותספורת לפי שיש במדרש דט"ו ימים קודם עצרת פסקו מלמות ונשארו ל"ד ימים (כ"מ) והיה מן הדין לנהוג איסור עד ל"ה לספירה אלא דאמרינן מקצת יום ככולו ומותר ביום ל"ד ולא מקודם וזהו דרכו של רבינו הב"י שכתב נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר שאומרים שאז פסקו מלמות ואין להסתפר עד יום ל"ד בבוקר אא"כ חל יום ל"ג ערב שבת שאז מסתפרין בו מפני כבוד השבת עכ"ל וכתב בסעיף ג' יש נוהגים להסתפר בר"ח אייר וטעות הוא בידם עכ"ל כלומר דלפי מנהג זה שאחר ל"ג בעומר מותר א"כ מתחיל האיסור תיכף אחר הפסח מפני שמתו בל"ד יום מן אחר הפסח וא"כ איך מסתפרין בר"ח אייר והוה תרתי דסתרי וזה שהזכיר הסתפרות ה"ה נשואין דחדא מילתא הוא:

ה ויש עוד מנהג שהאיסור נמשך גם אחר ל"ג בעומר עד עצרת או עד שלשה ימי הגבלה דלפי פשטא דגמ' יבמות שם נמשכה מיתתם עד העצרת ורק בל"ג בעומר בעצמו מותר נשואין ותספורת מפני שמוחזק לנו ליו"ט ומרבים בו קצת בסעודות ואומרים שביום זה לא מתו כלל ואח"כ חזרו ומתו ועוד דהוא לסימנא של"ג ימים מתו והימים מתחילין מן ב' דר"ח אייר ונמשך עד עצרת וגם ל"ג בעומר בעצמו נחשב בחשבון אע"פ שלא מתו ביום זה:

ו ולפי מנהג זה נוהגין היתר עד ר"ח אייר ומתחילין האיסור מן יום א' דר"ח אייר ונמשך עד יום ראשון של ג' ימי הגבלה ומקצת היום בכולו ולכן לפי מנהג זה עד ר"ח אייר מותר וגם בל"ג בעומר בעצמו וכן בג' ימי הגבלה ושאר כל הימים אסורין וכן הוא מנהג שלנו ואם חל ל"ג בעומר ביום ראשון מסתפרין בע"ש הקודם מפני כבוד השבת:

ז והן הן דברי רבינו הרמ"א שכתב בסעיף ג' מיהו בהרבה מקומות נהגו להסתפר עד ר"ח אייר ואותן לא יספרו מל"ג בעומר ואילך אע"פ שמותר להסתפר בל"ג בעומר בעצמו ואותן מקומות שנוהגין להסתפר מל"ג בעומר ואילך לא יסתפרו כלל אחר פסח עד ל"ג בעומר עכ"ל וזה שכתב בסעיף א' מיהו מל"ג בעומר ואילך הכל שרי עכ"ל זהו לפי מנהג זה שמסתפרין מל"ג בעומר ואילך ואין מסתפרין עד ר"ח אייר וזהו מנהג רבינו הב"י אבל לא לדידן וזהו שכתב בסעיף ב' על דברי רבינו הב"י שאין מסתפרין בל"ג בעומר אלא בל"ד כתב וז"ל ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו אלא מסתפרין ביום ל"ג ומרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון עכ"ל וכוונתו דלעניין ל"ג בעומר בעצמו בכל מקום נוהגין להתיר בין לפי מנהגו של רבינו הב"י ובין לפי מנהגינו מפני שמחזיקין היום הזה לקצת יו"ט וגם במנחה שלפניו ורגילין לקרותו הלולא דרשב"י ובא"י מרבין בתפלה ובהדלקת נרות על קברו הקדוש ואומרים שנסתלק ביום זה וגם יצא מהמערה ביום זה (וכתבו המג"א סק"ג ובעט"ז שגדול אחד היה רגיל לומר נחם בכל יום ואמרו בל"ג בעומר ונענש ע"ש):

ח וכתב רבינו הרמ"א שלא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה משום לא תתגודדו וכ"ש שאין לנהוג היתר בשתיהן עכ"ל דאין לתפוס קולתו של מנהג זה להתיר עד ר"ח אייר וקולתו של זה להתיר מל"ג בעומר ואילך דהוה תרתי דסתרי ויראה לי בכוונתו דאע"ג דבספ"ק דיבמות אמרינן דבשני בתי דינים בעיר אחת לא שייך לא תתגודדו וכן הוא מסקנת הש"ס שם אליבא דרבא והן אמת דהרמב"ם ז"ל סוף הלכות כוכבים פסק דיש בזה לא תתגודדו כאביי שם ביבמות אך כבר תמהו על דבריו שפסק כאביי ולא כרבא אמנם אנחנו תרצנו דבריו ביו"ד ס"ס ק"פ ע"ש וכך הוא העניין דרבא דחי לה לדאביי

דבענייני הוראות איסור והיתר א"צ קרא דלא תתגודדו דמקרא דאחרי רבים להטות ידענו שצריך לפסוק כפי דעת רבים וא"כ לרבא על ב"ד אחד בעיר אחד למה צריך קרא דלא תתגודדו אלא דרבא בא באמת לדחויי לדאביי וכך דחי ליה דבענייני הוראות א"צ לא תתגודדו דבשני בתי דינים בעיר אחת לא שייך לא תתגודדו ובב"ד אחד ידענו מקרא דאחרי רבים להטות אלא עיקר קרא דלא תתגודדו הוא לעניין מנהגות בעלמא וזהו אפילו בשני בתי דינין אסור בעיר אחת דבזה לא שייך בתי דינים דבשלמא בהוראה אין הדבר נמסר בידי ההמון אבל במנהגא בעלמא שאלו יעשו כך ואלו יעשו כך אף שהדבר יצא משני בתי דינין מ"מ מכוער הדבר שיראו שישראל בעיר אחת נפלגו לפלגות והן הן דברי רבינו הרמ"א שלא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג אחר אפי' כשהדבר יוצא משני בתי דינין וזהו גם כוונת הרמב"ם כמ"ש שם והמיעוט נגרר אחר הרוב (מג"א ע"ש):

ט כתב רבינו הב"י בסעיף ד' נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך עכ"ל זכר לנשים צדקניות שהיו בימי ר"ע שקדמו אצל תלמידיו להתעסק בהן (א"ר סקי"א בשם תניא) ויש שכתבו דגם אנשים לא יעשו מלאכה בזמן זה (שם בשם כנה"ג) וכן משמע מלשון הטור אלא דגם הוא סיים דהנשים נוהגות שלא לעשות כלומר דהמנהג היה לכל מפני שהתלמידים מתו לאחר השקיעה אלא שלא קבלו עליהם מנהג זה רק הנשים וגם הן לא נמנעו ממלאכה רק מן אחר השקיעה עד אחר תפלת ערבית אחר הספירה ויש רמז לזה וספרת וגו' שבע שבתות לשון שבות ממלאכה (טור) וגם עתה יש נשים שנוהגות כן:

תצד סדר תפלת חג השבועות. ובו ז' סעיפים:

א ביום החמשים לספירת העומר הוא חג השבועות וכך קראה התורה לחג זה כלומר החג שלאחר כלות מניין השבועות כדכתיב שבעה שבועות תספר לך וחז"ל קראו יו"ט זה עצרת וכבר דברו מזה המפרשים ולי נראה דהנה התרגום בכל מקום מפרש שבועין ובפינחס בפסוק וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבעתיכם תרגם אונקלס במיעצרתכון כלשון חכמים ואולי מפני שבמעמד הנבחר נצטוו אל תגשו אל אשה ובדוד כשבא אצל אחימלך כתיב כי אשה עצורה לנו ועל זה רמזו שהתורה ניתנה בקדושה ובטהרה ולזכר זה קראוהו חכמים בלשון עצרת:

ב אע"פ שהתורה לא זכרה עניין מתן תורה בשבועות לפי שהתורה כשניתנה ניתנה לעד ולעולמי עולמים ואין שייך לקבוע יום מיוחד בשביל זה כבכל המועדים שרק ביום זה היה עניין המיוחד לזה כמו יצ"מ בפסח וסוכת ענני כבוד בסוכות שהיתה לזמן קבוע בהליכתם במדבר אבל התורה הוא לעד ולעולמי עולמים ולכן תלתה התורה החג הזה בהקרבן של שתי הלחם שהיתה רק ביום זה מ"מ בתפלה אנו אומרים זמן מתן תורתינו מפני שבאותו היום שחל אצלינו שבועות דהיינו ששה בסיון ניתנה תורה לישראל כדתניא בשבת (פ"ו:) תנו רבנן בששה בחדש ניתנה תורה לישראל ר' יוסי אומר בשבעה בו והלכה כחכמים ואע"ג דפסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה' והתורה ניתנה בשבת אם כן לפי חשבון שלנו דאייר לעולם חסר וניסן מלא והיה ר"ח סיון ביום ראשון ואם כן ניתנה התורה בז' בסיון די"ל דבעת שקבעו ע"פ הראייה היה יכול להיות גם אייר מלא והיה ר"ח סיון ביום שני (עא"י מ"ש ומה שהקשה המג"א מהא דקיי"ל ביו"ד סי' קצ"ו בפולטת ש"ז ו' עונות וזהו אליבא דר' יוסי כדאיתא שם בשבת וזהו חומרא בעלמא ובאמת הרמב"ם בפ"ה מאה"ט לא פסק כן כמ"ש המג"א בעצמו והמג"א הביא מהרמ"פ לרמז על ח"ל הוא רמז נאה ומהודר והתורה ניתנה במדבר ולא בא"י להורות שאין התורה תלוי במקום ומדבר הוא ח"ל ודו"ק):

ג בליל שבועות אין מקדשין על הכוס עד שתהא לילה ממש משום תמימות כלומר שהספירה תושלם בתמימות והחסידים הקדמונים היו נעורים כל הלילה כדאיתא בזוהר וגם עתה הרבה עושים כן ובבוקר הולכים למקוה והכל זכר למתן תורה ולעניין ברכת התורה נתבאר בסי' מ"ז ובליל טבילה לא ימנע העונה:

ד סדר התפלות כמו בפסח אלא שבמקום זמן חרותינו אומרים זמן מתן תורתינו וגומרין ההלל ומוציאין שני ספרים באחד קורין ביתרו מן בחדש השלישי עד סוף הסדרא וקורין העשרת הדברות בטעם העליון כידוע לקוראים וקודם הברכה של הכהן אומרים אקדמות ובשני קוראים למפטיר וביום הבכורים ומפטירין במרכבה דיחזקאל ומסיים עוד פסוק ותשאני רוח הנאמר להלן וביום השני קורין כל הבכור ואם חל בשבת מתחילין עשר תעשר ומפטירין בחבקוק וה' בהיכל קדשו שכל הנבואה שם היא על מתן תורה ויצ"מ ומסיים למנצח בנגינותי ומנהגי הפיוטים יעשה כל אחד כפי מנהג מקומו רק התרי"ג מצות כל ישראל אומרים בשבועות זה בנוסח זה וזה בנוסח אחר דבעשרת הדברות יש תר"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות דאורייתא ושבע דרבנן כי הכל מרומזים בהלוחות מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכול לשמוע (ואנו מתחילין בהפטרה תפלה לחבקוק):

ה ונוהגים לאכול מאכלי חלב ודבש על שם דבש וחלב תחת לשונך ועוד רמזים יש על אכילת חלב

ומצאו רמז בתורה בר"ת חדשה לד' בשבעתיכם וז"ל רבינו הרמ"א ונוהגין לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחין בליל פסח זכר לפסח וזכר לחגיגה כן אוכלין מאכל חלב ואוכלין מאכל בשר וצריכין להביא עמהן שתי לחם על השלחן שהוא במקום המזבח ויש בזה זכרון לשתי הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים עכ"ל וגם מפני שע"פ מתן תורה נתנשאו למעלה ונתהפכו מטומאת מצרים לטהרת הקדש לכן אוכלין חלב שנתהוית מדם כדאמרינן דם נעכר ונעשה חלב ויש בזה רמז שהדין נתהפך לרחמים וגם נוהגין ליתן כרכום שקורין זאפרע"ן בהמאכלים והתבשילין מפני שמשמח שיש בו ריח טוב על שם לריח שמניך טובים (עמג"א סק"ו בשם הזוהר וזהו כמ"ש) ואין להקל בשבועות בעניין אכילת בשר אחר חלב או להיפך יותר מבכל השנה וגם לעניין החלב שנחלב בו ביום ע"י א"י אסור לאכלו כמו בשאר יו"ט :

ז וכתבו שנוהגין לשטוח עשבים בשבועות בבהכ"נ ובהבתים זכר לשמחת מתן תורה ואם חל ביום א' שוטחן מע"ש כי הם מוקצה ואסור לטלטלן בשבת ויו"ט כשאין ראויין למאכל בהמה אמנם אם חישב עליהן מע"ש ועיו"ט יש להתיר כמ"ש בסי' ש"ח (מג"א סק"ה) ויש נהגו להעמיד אילנות (שם) אמנם בדורות שלפנינו ביטלו האילנות והעשבים מטעמים שידעו הגדולים שבדור :

ח אסור להתענות במוצאי חג השבועות ובכל אסרו חג אין להתענות ואין אומרין תחנון אלא דאסרו חג שבועות חמור יותר משום דכשחל עצרת בשבת היה חל יום טבוח הקרבנות של יו"ט אחר השבת מפני שאינן דוחין את השבת והנשים מותרות במלאכה באסרו חג וכ"ש אנשים ואין אומרים תחנון מן ר"ח סיון עד אחר אסרו חג לפי שבר"ח וודאי אין אומרים וג' ימים קודם שבועות הוי שלשה ימי הגבלה של מתן תורה והם ימי שמחה וממילא גם היום שבין ר"ח לבין ראשון של הגבלה ג"כ נכלל בשמחה ועוד דבאותו יום אמר להם משה לקדשם ורגילין לקרותו יום המיוחס מפני זה ועוד מפני שביום זה חל יוה"כ (ודע דהאידנא א"א להיות עצרת בשבת דלא בד"ו פסח ויום ב' של פסח חל שבועות אך כשהיו מקדשין ע"פ הראייה היה אפשר להיות) :

בס"ד סליק הלכות פסח :